

DÜNYA ŞÖHRƏTLİ
DÖVLƏT XADİMİ
HEYDƏR ƏLİYEV

2005
1390

Əsgər Abdullayev

Ф3(2А)

А 14

44146

DÜNYA ŞÖHRƏTLİ DÖVLƏT XADİMİ

HEYDƏR ƏLİYEV

76439

Əsgər Abdullayev
Azərbaycan MİB
Külliyyəsi

ARXIV

Bakı - 2005

Elmi redaktor: f.e.d. prof. **M.F.Cəlilov**

Rəyçilər: t.e.d. prof. **B.M.Abdullayev**
t.e.d. prof. **H.F.Cəfərov**
t.e.d. prof. **A.Q.Seyidov**

*Müəllif əsərin çap edilməsində göstərdiyi diqqət və qayğıya görə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin rektoru, professor **Şəmsəddin Hümət oğlu Hacıyevə** dərin minnətdarlığını bildirir.*

Ə.İ.Abdullayev. **Dünya Şöhrətli Dövlət Xadimi**
Heydər Əliyev. Bakı: «İqtisad Universiteti» nəşriyyatı
– 2005. – 250 səh.

İnsan üçün öz xalqına xidmət etməkdən, xalqa xeyir verməkdən, onun hörmət və məhəbbətini qazanmaqdan böyük xoşbəxtlik ola bilməz. Biz hamımız bütün bunları liderimiz Heydər Əliyevdən öyrənməli, ona oxşamağa çalışmalıyıq.

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının
Prezidenti

Əsər son dərəcə müdrik, fenomen zəkaya malik, uzun müddət Azərbaycana rəhbərlik etmiş və rəhbərlik etdiyi dövrdə xaruzələr yaratmaqla görkəmli dövlət xadimi kimi böyük şöhrət qazanmış, müstəqil Azərbaycan Respublikasının yaradıcısı və memarı, dünya azərbaycanlılarının ümummillili lideri Heydər Əliyev oğlu Əliyevin bənzərsiz fəaliyyətinə həsr olunur.

«YARADILAN QALIR, YARADAN ƏBƏDİ YAŞAYIR»

Tarix göstərir ki, həmişə tarixi zərurət üzündən, ictimai inkişafın böhranlı, ziddiyyətli dönüş mərhələsində cəmiyyətdə görkəmli siyasi şəxsiyyətlər yetişmiş və yetişir. Onlar cəmiyyəti böyük çətinliklərdən xilas edən və öz əməli fəaliyyətlərində mövcud quruluşun qanunauyğun əlaqələrini düzgün müəyyən edən qüvvə kimi fəaliyyət göstərirlər. Onlar həm də xalq və cəmiyyət qarşısında sosial məsuliyyəti dərinəndərək edərək özlərinin təşkilatçılığı, mübarizliyi, möhkəm iradəyə malik olması ilə səciyyələnir və mürəkkəb vəziyyətdən çıxış yolunu uzaqgörənliklə müəyyən edərək xalq kütlələrinin fəaliyyətini mütərəqqi istiqamətə yönəldirlər və bu da durmadan cəmiyyətin inkişafında öz müsbət nəticələrini verir. Deməli cəmiyyətin inkişafı və tərəqqisi naminə ən ümdə vəzifələrin görülməsini dahi şəxsiyyətlər irəli sürürlər və bununla da cəmiyyətin inkişafına həlledici təsir göstərirlər. Həm də, tarixi şəxsiyyəti yetişdirən cəmiyyət də öz növbəsində görkəmli tarixi şəxsiyyətlərin fəaliyyəti ilə inkişaf edir və möhkəmlənir.

Belə tarixi şəxsiyyətlərdən biri Azərbaycan xalqının bəşəriyyət tarixi salnaməsinə XX əsrin ikinci yarısı və XXI əsrin əvvəlində bəxş etdiyi ən böyük dövlət xadimi Heydər Əliyev olmuşdur. Göstərilən dövrdə Azərbaycanın inkişafı və tərəqqisi üçün Heydər Əliyev qədər əmək sərf edən ikinci bir adam olmamışdır. Dünya şöhrətli siyasətçi və təcrübəli dövlət xadimi kimi bənzərsiz ömür yolu keçən Heydər Əliyevin siyasi sistemlərin dəyişməsindən asılı olmayaraq respublikaya rəhbərlik etdiyi 33 il ərzində həyata keçirdiyi çoxsahəli işlər, ardıcılıqla atdığı mütərəqqi addımlar, onun bir xilaskar, bir qəhrəman olmasını təsbit edir. O, Sovet hakimiyyəti illərində Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsində fəaliyyətə başlamış və az vaxt içərisində komitənin sədri və general rütbəsinə qədər yüksəlmişdi.

Azərbaycan Sovet Respublikasına rəhbərlik etdiyi 1969-1982-ci illərdə Heydər Əliyev özünün təşkilatçılıq bacarığı ilə respublikanı geri qalmaqdan xilas etmiş, Sovetlər birliyində onu birincilər sırasına çıxartmış və bununla da Azərbaycanın iqtisadi, sosial, mədəni həyatında böyük qələbələrin əldə edilməsinə nail

olmuşdu. Bu uğurlar və onun təşkilatçılıq bacarığı, fitri istedadı, parlaq zəkası, beynəlxalq aləmdə böyük nüfuz qazanması, fenomen bir şəxsiyyət kimi yetişməsi Sovet rəhbərliyinin diqqətindən yayınmamış və O, 1982-ci ilin noyabrında Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü seçilmiş və SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsinə təyin edilmişdir. O, həmin vəzifədə işlədiyi müddətdə də özünün görkəmli və bacarıqlı bir dövdət xadimi olduğunu göstərmişdi. H.Əliyev həm də Azərbaycana olan qayğı və diqqətini daima artırmışdı. Lakin dünyanın tanınmış dövlət xadimlərindən olan H.Əliyevə bir qədər sonra qısqançlıq, paxıllıq münasibətləri tədricən özünü göstərməyə başlamışdı. Bu hal Qorbaçovun hakimiyyətə gəlişindən sonra daha da artmışdı. Ermənilər Qorbaçovun hakimiyyətə gəlişindən əlverişli məqam kimi istifadə edərək H.Əliyevə qarşı mübarizəyə, 1988-ci ildən isə Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsi uğrunda Azərbaycana qarşı təcavüzəkar müharibəyə başlamışdılar. Həmin vaxtda respublikada olduqca ağır vəziyyət höküm sürürdü. Ölkə hərtərəfli dərin iqtisadi böhran və siyasi faciə vəziyyətinə düşmüşdü. Azərbaycanın parçalanması, xalqın vətəndaş müharibəsinə cəlb edilməsi təhlükəsi yaranmışdı. Şərait Azərbaycan xalqını xiləmə və ya qalın vəziyyətinə salmışdı. Belə faciəli şəraitdən xalqın xilas olmasının yeganə çıxış yolu təcrübəli və tanınmış şəxsiyyət H.Əliyevin hakimiyyətə gətirilməsi idi. Azərbaycanın daxili və xarici vəziyyətinin dəhşətli bir dövründə H.Əliyev xalqın arzusu, tələbi ilə yenidən Respublikaya rəhbərlik missiyasını öz üzərinə götürdü və həmin gün tariximizə Qurtuluş günü kimi daxil oldu. Bununla da olduqca mürəkkəb, çətin mənzərlərlə üzləşən H.Əliyev 1993-cü ildə yenidən suveren Azərbaycan Respublikasına rəhbərlik etməyə başlamışdı. Özünün titənlik ictimai – siyasi yaradıcılıq fəaliyyəti ilə onun inkişafına nail olan, müstəqil Azərbaycanı bütün dünyaya tanıtdıran məhz, H.Əliyev olmuşdur. O, öz tükənməz qüdrəti ilə yeni bir Azərbaycan yaratmışdı. Ona görə də haqlı olaraq H.Əliyev xalqın dərin ehtiram və məhəbbətini qazanmışdır. Həmin məhəbbətin ifadəsi olaraq «Xalq - Heydər, Heydər – Xalq!» ifadəsi indi də iftixarla səslənir. Bu, onun görkəmli bir dövlət xadimi kimi respublikaya rəhbərlik etdiyi çoxsahəli, böyük və unudulmaz fəaliyyəti ilə bağlıdır. Onun fəaliyyəti əsl vətənpərvər azərbaycanlı kimi

respublikamızın canlı tarixidir. H.Əliyevin qazandığı dünya şöhrətli nüfuzu onun fitri zəkası və cəsarətli, prinsiplə fədakar əməyindən yaranmışdı. Dünya miqyasında siyasi xadim kimi böyük qüdrətə malik olan H.Əliyev akademik Cəmil Quliyevin yazdığı kimi «...Şərq və Qərb sivilizasiyasının nümunəvi sintezini təcəssüm etdirən Azərbaycan Respublikasının yaradıcısıdır. Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının gələcək tarixi yolunu, suveren Azərbaycan dövlətinin XXI əsirdəki real əsaslarını açmış, qədim Azərbaycan torpağında yaradılmış unikal ... yeni ictimai-iqtisadi quruluşunun, təzə həyat tərzinin... yollarını göstərmişdi. Möcüzəli, ecazkar azərbaycanlı kimi Heydər Əliyev və onun ideyaları demək olar ki, materiklərdə yaşayan 50 milyon azərbaycanlının taleyində rol oynayan önəmli amilə çevrilmişdir və onların gələcəyi üçün ümidli yolun dan ulduzudur»¹

Ona görə də təsadüfi deyildir ki, dünyanın bir sıra görkəmli şəxsləri H.Əliyevin olduqca qüdrətli dövlətçilik fəaliyyətini böyük bir ehtiramla yüksək qiymətləndirmişlər. Onlardan bəzi şəxslərin fikrini xatırlatmaq kifayət edər. ABŞ-ın keçmiş prezidenti Bill Klinton H.Əliyevə müraciətlə demişdi: «Siz nəinki Azərbaycanı və Amerikayı, hətta bütün dünyanı idarə edə bilərsiniz».

Fransa prezidenti Jak Şirak demişdir: «Azərbaycanın bəxti onda gətirib ki, bu ölkəyə Heydər Əliyev kimi müdrik, uzaqgörən və nüfuzlu dövlət xadimi rəhbərlik edir».

İqor İvanov (Rusiyanın keçmiş xarici işlər naziri) demişdir: «Rusiyada H.Əliyevi Azərbaycan xalqının böyük oğlu, beynəlxalq miqyaslı müdrik siyasətçi kimi, ölkəmizin və xalqımızın həqiqi dostu kimi tanıyırlar».

Məhəmmədəli Məhəmmədov (Dağıstan Dövlət Şurasının sədri) demişdir: «Heydər Əliyev həm öz sırf şəxsi, insani keyfiyyətlərinə görə, həm də özünün bənzərsiz, siyasi yoluna görə nadir, bir çox cəhətdən təkrarolunmaz şəxsiyyətdir».²

Ç.Aytmatov demişdi: «Biz Sizə real cərəyan edən indiki zaman kəsiyində XX əsrin görkəmli liderlərindən biri kimi, müasir demokratik Avrasiyanın yeni tarixinin bugünkü qurucularından biri kimi minnətdarlığımızı bildiririk».

Dünya şöhrətli alim İhsan Doğramacı demişdi: «Zaman keçdikcə dünyaya gələn hər körpə çocuxa Heydər Əliyevi tanı-

maq və sevdirmək lazım; neçə ki, o, bütün ömrünü Vətənin, xalqın yolunda qoydu. Azərbaycanı dünyaya tanıtdı...».

XX əsrin ən qüdrətli şəxsiyyətlərindən biri olan H.Əliyev Azərbaycana uzun müddət rəhbərlik etdiyi dövrdə bütün həyatını ölkənin inkişafına, tərəqqisinə, prezidentliyi dövründə isə yenidən müstəqillik əldə etmiş respublikanın məhv olmaqdan xilas edilməsinə sərf etmişdi. Xalqın inkişafı üçün ilkin şərt olan müstəqillik ancaq və ancaq H.Əliyevin böyük və gərgin əməyinin nəticəsində qorundu, saxlandı və fasiləsiz olaraq həyata keçirdiyi tədbirlərlə tərəqqi yoluna qədəm qoyuldu. O, eyni zamanda millətin mədəniyyətini, elmini, mədəniyyətini hərcmərclikdən və hətta Azərbaycan Milli Elmilər Akademiyasını loğv etmək təşəbbüsü göstərənlərdən qorudu. Bu sahələrin yeni üfurlərə ucalmasının əhəmiyyətini olduqca vacib hesab edən H.Əliyev təxirəsalınmaz tədbirlər gördü. Onun 1997-ci il yanvarın 31-də prezident sarayında Azərbaycan Elmlər Akademiyasının üzvləri ilə keçirdiyi görüş və burada etdiyi tarixi çıxış, eləcə də AMEA haqqında 15 may 2001-ci il tarixli fərmanı böyük əhəmiyyət kəsb etdi. Həmçinin də Azərbaycan dilinin qorunması, latın qrafikalı yeni əlifbaya keçilməsi sahəsindəki tarixi xidmətləri də unudulmazdı. Tarixdə nadir hallarda yetişən bir şəxsiyyət kimi H.Əliyev dövlətçilik zirvəsində böyük və yaddaşlarda daima yaşayacaq bir məktəb oldu.

Vaxtilə heç kim tərəfindən tanınmayan Azərbaycan məhz H.Əliyevin qüdrətli, uğurlu daxili və xarici siyasəti nəticəsində nəinki tanındı hətta beynəlxalq aləmdə özünəməxsus hörmət qazandı. Dünyanın müxtəlif dövlətləri ilə geniş miqyaslı əlaqələr yaradıldı.

H.Əliyevin çoxsahəli fəaliyyəti təkcə Azərbaycanla məhdudlaşmayıb. O, Qafqazda, eləcə də bütün regionda sülhün, əmin-amanlığın bərqərar olunması naminə var qüvvəsini sərf etmişdi. Ona görə də təsadüfi deyildir ki, H.Əliyevin uzaqgörənliklə düşünülmüş müdrik siyasəti Azərbaycana və həm də onun sevimli rəhbərinə dünya şöhrəti qazandırmışdı.

Azərbaycanın müstəqillik tarixinə əbədi yazılan ümummilli liderimiz Heydər Əliyev əsrlər boyu xalqın qəlbində, söhbətlərində dahi bir rəhbər kimi yaşayacaqdır. **«Mən bütün həyatımı Azərbaycana, xalqıma həsr etmişəm... Mən ömrümün qalan**

hissəsini də xalqıma bağışlayıram» deyən H.Əliyevi unutmaz olmaz.

O, mənalı həyatında yaradan oldu. Onun yaratdıqları qalır, yaradan H.Əliyev isə əbədi yaşayır. O, dahilik zirvəsinə yüksəldi, dahi isə bütün zamanlarda yaşayır.

Beləliklə, Azərbaycan xalqının XX əsr tarixinə görkəmli tarixi şəxsiyyət, dünya şöhrətli siyasi xadım, müstəqilliyin qorunub saxlanması xilaskarı olan Azərbaycan xalqının ümumdünya tarixi salnaməsinə bəxş etdiyi fenomen şəxsiyyət Heydər Əliyevin respublikaya rəhbərlik tarixindən, onun siyasi lider kimi əmək fəaliyyətini əhatə edən yeni-yeni əsərlərin yazılması və təbliğ edilməsi bu gün bütün yazarların təxirəsalınmaz zəruri vəzifəsidir.

HEYDƏR ƏLİYEV FENOMENİNİN BƏRQƏRARLAŞMASI

Heydər Əlirza oğlu Əliyev çoxsahəli əmək fəaliyyətinin bütün dövrlərində olduqca ciddi, tələbkar, özünə və ətrafdakılara qarşı çox diqqətli olmaqla ən çətin anlarda cəsarətli, müdrik qərarlar çıxarmaq qabiliyyəti, böyük təşkilatçılıq bacarığı və çoxlarını heyratə salan fenomen zəkası ilə fərqlənmişdir.

Hələ gənc yaşlarından bu kimi keyfiyyətlərə malik olması nəticəsi idi ki o, Respublika Təhlükəsizlik Komitəsinin sədri vəzifəsinə təyin edilmişdir. Sovet dövləti tarixində birinci dəfə idi ki, Azərbaycanın Təhlükəsizlik Komitəsinə sədr məhz azərbaycanlı – Heydər Əliyev təyin olunmuşdu. Həmin təşkilatda sədr yalnız rus millətinin nümayəndəsi olmalıdır ənənəsini 1967-ci ildə məhz H.Əliyev şəxsiyyətinə olan inam, bacarıq pozmuşdur. Təhlükəsizlik idarəsinin başçısı kimi 1967-ci ildən fəaliyyətə başlayan H.Əliyev qısa müddət ərzində böyük nüfuz qazanmaqla Sovet rəhbərliyində onun haqqında daha məsul bir vəzifəyə təyin edilmək inamı – Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi təyin edilməsi inamı yaranmışdı. Elə həmin fikrin təsiri altında da o, Azərbaycan KP MK-nın 1969-cu il iyul plenumunda Azərbaycan KP MK-nın Birinci katibi seçilmişdi. Ancaq o zaman respublikanın iqtisadiyyatı çox ağır vəziyyətdə idi. Bu sənayenin müxtəlif sahələrində, kənd təsərrüfatında, tikintidə, nəqliyyatda və s. aydın şəkildə özünü göstərirdi. O vaxt Azərbaycan SSR-i miqyasında bütün sahələrdə geri qalan bir respublika idi. Respublikada xoşagəlməz mövcud vəziyyət və onun təhlili Azərbaycan KP MK-nın avqust (1969-cu il) plenumunda H.Əliyev tərəfindən edilən məruzədə genişliyi ilə öz əksini tapmışdı. H.Əliyev bu tarixi məruzəsində Azərbaycanda sənaye və kənd təsərrüfatının geri qalma səbəblərini və bunun ümumən sosial-iqtisadi vəziyyətə təsirini faktlarla aydın şəkildə göstərmiş və bildirmişdi ki, respublika milli gəlirin həcminə görə ümumittifaq səviyyəsindən 2 dəfə, əsas fondlara görə 1,8 dəfə geri qalır.³ Həmçinin, məruzədə tikinti sahəsində, nəqliyyatda və xüsusilə də dəmiryol nəqliyyatında istehsal qüvvələrinin yerləşdirilməsi işində nöqsanlara yol verildiyi və eləcə də bir qayda olaraq iri müəssisə və obyektlərin çoxunun Bakı, Sumqayıt şəhərlərində yaradıldığı göstərilmişdi.

Demək olar ki, 1969-cu il avqust plenumu Azərbaycanın müasir tarixində dönüş mərhələsinin başlanğıcı olmuşdur.

H.Əliyevin respublikaya rəhbərliyə başlaması ilə sanki həyat yeniləşdi və canlandı. İnsanlar bütün sahələrdə səfərbərliyə alındı. Elə bir sahə olmadı ki, H.Əliyevin diqqətindən və nəzarətindən yayınmış olsun. H.Əliyevdə olan təşkilatçılıq, tələbkarlıq və hər bir sahədə işin ahənginin düzgün təşkili bacarığı getdikcə sənayedə, kənd təsərrüfatında, nəqliyyatda, tikinti və digər sahələrdə canlanma, yeniləşmə ilə özünü göstərməyə başlamışdı.

Bununla da 1969-cu ilin iyulundan 1970-ci ilin oktyabr ayına qədər olan müddətdə, H.Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycan xalqının bütün sahələrdə əldə etdiyi nailiyyətlər nəinki Sovet hökumətinin və eləcə də müttəfiq respublika rəhbərlərinin diqqətini cəlb etmişdi. Buna görə də Azərbaycan SSR-in 50 illiyi münasibətilə Bakıya Sov. İKP MK-nın Baş katibi L.İ.Brejnev və həm də müttəfiq respublikaların rəhbərlərinin və nümayəndələrinin gəlişi təsadüfi olmamışdır.

Azərbaycana gələn yüksək rütbəli qonaqlar qısa müddətdə qazanılan nailiyyətlərlə tanış olmaq üçün bir sıra yerlərdə, o cümlədən də 1970-ci il oktyabrın 1-də L.İ.Brejnev başda olmaqla Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü, Ukrayna KP MK-nın birinci katibi P.Y.Şelest, Sov.İKP MK Siyasi Bürosu üzvlüyünə namizəd, Qazaxıstan KP MK-nın birinci katibi D.Ə.Kunayev, Sov.İKP MK Siyasi Bürosu üzvlüyünə namizəd, Gürcüstan KP MK-nın birinci katibi V.P.Mjavanadze, Sov.İKP MK Siyasi Bürosu üzvlüyünə namizəd, Özbəkistan KP MK-nın birinci katibi Ş.R.Rəşidov H.Əliyevlə birlikdə Qum adasında olmuşlar. Burada L.İ.Brejnev neftçilər qarşısındakı çıxışında göstərmişdi ki, respublika ilə tanışlıq parlaq və dərin təsir bağışlayır. O, Azərbaycan xalqının əməyini yüksək qiymətləndirmiş və qeyd etmişdir ki, Azərbaycanın yubileyi sovet xalqlarının bayramı olmuşdur. Bunu Azərbaycanın 50 illik yubileyində iştirak edən müxtəlif millətlərin nümayəndələrinin iştirakı da təsdiq etmişdi. Bunu eyni zamanda H.Əliyevin təşəbbüsü ilə təşkil edilmiş «Azərbaycan SSR Xalq Təsərrüfatı 50 ildə» sərgisinə maraqlı baxış da təsdiq etmişdi.

Azərbaycanın 50 illik yubileyi sanki Sovet dövlətinin yubileyi idi. L.İ.Brejnev başda olmaqla göstərilən şəxslərin, nüma-

yəndə heyətlərinin xeyli müddətdə Azərbaycanda olması, ayrı-ayrı təşkilatların kollektivi ilə yüksək səviyyədə keçirilən görüşlər bir daha H.Əliyev qüdrəti idi. Nəhayət, Azərbaycanın dövlət bayrağına Oktyabr İnqilabı ordeninin məhz L.İ.Brejnev tərəfindən sancılmasının özü də H.Əliyev təşkilatçılığının, nüfuzunun möhsulu idi.

H.Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycanın 50 illik yubileyinin yüksək səviyyədə keçirilməsi şəraitindən daha da ruhlanan Azərbaycan xalqı bütün sahələrdə böyük nailiyyətlər qazanmaq əzmi ilə fəaliyyətlərini davam etdirmişlər. Xalq təsərrüfatının əsas sahələrindən biri sənaye olmuşdu.

Sənaye sahəsinə olan diqqət öz bəhrəsini vermişdi. 1970-ci ildə olduğu kimi 1971-ci ildə də Azərbaycanın sənaye işçiləri yaxşı işləyərək dövlət planını və tapşırıqlarını vaxtından əvvəl, dekabrın 23-də ödəmişlər. Belə uğurlar şəraitində 1971-ci ilin dekabrında Azərbaycan neftayırma sənayesinin 100 illiyi qeyd edilmişdi. Bu münasibətlə dekabrın 3-də M.F.Axundov adına Opera və Balet Teatrında təntənəli yığıncaqda iştirak edən H.Əliyev nitq söyləmişdi. Respublika rəhbərinin neft sənayesinin inkişaf etdirilməsinə diqqət və qayğısının nəticəsi olaraq bir sıra müəssisələr, habelə Neftayırma və neft kimyası sənayesinin inkişafındakı xidmətlərinə görə bir qrup əməkçilər fəxri adlarla və fəxri fərmanla təltif olunmuşlar. Hətta, respublika sənayesinin müxtəlif sahələrində yüksək göstəricilər əldə etdiklərinə görə bir sıra kollektivlərin və şəxslərin əməyi SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fərmanı ilə mükafatlandırılmışdı. Belə ki, Yeni Bakı neftayırma zavodu Oktyabr İnqilabı ordeni ilə, Neft-Mədən Maşınqayırma zavodu «Şərəf nişanı» ordeni ilə, 1 nömrəli Bakı ayaqqabı fabriki Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni ilə təltif edilmişlər. Sənaye işçilərindən bir neçə nəfər isə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı fəxri adına layiq görülmüşdülər. Onlardan:

Qarayev adına Bakı neftayırma zavodunun operatoru - Ağamuradov Nizaməddin Ağamurad oğlunu; 2 nömrəli Bakı çörək kombinatının çörəkçi-ustası - Qəniyeva Anaxanım İsmayıl qızını; M.Əzizbəyov adına Sumqayıt üzvi xlor məhsulları kombinatının aparatçısı - Dadaşov Dadaş İkrəm oğlunu; Keşlə maşınqayırma zavodunun fəhləsi - Muxtarov Sahibhüseyn Fərmud oğlunu; V.İ.Lenin adına Mingəçevir SES silsiləsinin ustası - Sal-

manov Sarvan Qarakişi oğlunu; Bakı yük stansiyasının qatar tərtibçisi - Bondaryov Danil İvanoviçi; Bakı şəhərindəki Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi İdarəsinin «A.Çaparidze» teploxodunda baş motorçu işləyən İbadov Ramazan Məhərrəm oğlunu göstərmək olar.⁴

Respublika əməkçilərinin 1970-ci il plan tapşırıqlarını müvəffəqiyyətlə yerinə yetirmələri Azərbaycan KP XXVIII qurultayında (mart 1971-ci il) məruzə edən H.Əliyev tərəfindən də yüksək qiymətləndirilmişdi. O, göstərmişdi ki, 1970-ci ili Azərbaycan əməkçiləri müvəffəqiyyətlə başa çatdırmışlar. Azərbaycanın **sənaye, tikinti, nəqliyyat, rabitə** işçiləri yeni beşilliyin birinci ilinin tapşırıqlarını vaxtından əvvəl yerinə yetirmək amalı ilə çalışmış və buna nail olmuşlar.

1972-ci ildə də sənayenin müxtəlif sahələrində sevindirici nailiyyətlər əldə edilmiş və bu sahənin bir çox zavodları, fabrikləri, kombinatları, idarələri işçilərinin əməyi respublika rəhbərliyi tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdi. Belə nailiyyətlər şəraitində Azərbaycan «Xalqlar Dostluğu» ordeni ilə təltif olunmuşdu. Bu münasibətlə Bakı zəhmətkeşləri nümayəndələrinin mitinqi olmuşdu. Həmin orden 1974-cü il yanvarın 18-də təntənəli yığıncaqda Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü, Sov.İKP MK Katibi F.D.Kulakov tərəfindən Respublikanın bayrağına sancılmışdı. Burada F.D.Kulakov etdiyi çıxışında Azərbaycan zəhmətkeşlərinin son illərdə, xüsusilə 1970, 1971, 1972 və 1973-cü illərdə qazandıqları nailiyyətləri və respublika rəhbərliyinin fəaliyyətini çox yüksək qiymətləndirmiş və demişdi: «Sov.İKP XXIV qurultayının qərarlarının həyata keçirilməsi gedişində Azərbaycan KP-nın, onun Mərkəzi Komitəsinin, MK bürosunun, habelə vilayət, şəhər və rayon partiya komitələrinin təşkilatçılıq və siyasi fəaliyyəti təsərrüfat həyatının və ictimai həyatın müxtəlif sahələrinə rəhbərliyin yeni təcrübəsi ilə zənginləşmişdir».

H.Əliyev çoxsahəli fəaliyyətində yalnız dövlət plan tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi ilə kifayətlənməmişdi. O, eyni zamanda ayrı-ayrı sahələrin yaradılmasının və yubileylərinin keçirilməsinin təşkilatçısı və iştirakçısı olmuşdu. Buna misal olaraq 1973-cü il mayın 5-də İliç Buxtasının 50 illiyi ilə əlaqədar olaraq 5 nömrəli quyunun yanında keçirilən mitinqi göstərmək olar. Quyunun yaradılmasından yarım əsr keçdiyini xatırladan

H.Əliyev demişdi ki, gecə-gündüz davam edən çətin mübarizədə fəhlələr, mühəndislər və texniklər öz qollarının gücü ilə əsl xarü-qə yaratmış, əmək hünərləri salnaməsinə daha bir parlaq səhifə yazmışlar. H.Əliyev buraya toplaşanların alqışları altında qumaş parçanı kəsmiş və əlamətdar hadisə şərəfinə ucaldılmış xatirə lövhəsi görünmüşdü.⁵

H.Əliyevin respublikanın bütün sahələrinə ardıcılıqla göstərdiyi belə diqqət və qayğı öz bəhrəsini ilbəl vermiş və Azərbaycan xalqı 1973-cü ildə olduğu kimi 1974-cü ildə də sənaye sahəsində yüksək əmək nailiyyətləri əldə etmişdir. Sənaye işçiləri satılan məhsulun həcminə və bir çox məhsul növlərinin istehsalına dair 9 aylıq planı və ümumən məhsul satışına dair illik planı vaxtından əvvəl, dekabrın 25-də yerinə yetirmişlər. Əsaslı tikintidə də müəyyən irəliləyişlər olmuşdur. 73 iri obyekt, o cümlədən Sumqayıtda **sulfanol** istehsalatı və Üst trikotaj paltar fabriki, Kirovabadda qənnadı fabrikinin ikinci növbəsi və avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemi olan dəyirman, Naxçıvanda elevator və quşçuluq fabrikinin birinci növbəsi, 8 şorab zavodu, Zabratda isti şitillik kombinatı və s. obyektlər işə salınmışdı.⁶

H.Əliyev «Möcüzələr adası», «Xəzərin incisi», «Canlı əfsanə» adlandırılan Neft daşlarına daimi olaraq xüsusi diqqət və qayğı göstərmişdi. Ümumi uzunluğu 180 kilometrə çatan küçə eskadalarında gəzdikcə insan burada yaradılan yaşayış qəsəbələrini, mədəni-məişət və tibb ocaqlarını, sənaye obyektlərini, təhsil müəssisələrini gördükcə burada yaradılanlara heyran qalmamaq olmur. Belə bir əfsanəvi yer H.Əliyevin nəzarətindən kənar olmamışdı. Neft daşlarının 25 illiyi münasibətilə iyun ayının 17-də (1975-ci ildə) keçirilən mitinqdə və iyunun 18-də Lenin adına sarayda yubileyə həsr olunmuş təntənəli yığıncaqda H.Əliyevin iştirakı və iki tədbirdə etdiyi çıxışları bir daha respublika rəhbərinin həmin sahəyə və orada çalışan insanlara olan qayğısının ifadəsi olmuşdur.

Göstərilənlərdən əlavə H.Əliyev 1975-ci ildə onu müşayət edən şəxslərlə digər sənaye müəssisələrində də olmuşdu. O cümlədən də Kondisioner zavodunda. Onu xatırlatmaq lazımdır ki, bu zavodun Bakıda tikintisinə icazə verilməsi H.Əliyev dönməzliyinin nəticəsində həll edilmişdi. SSRİ-də birinci məişət kondisioneri zavodunun tikintisi ilə yaxından tanış olan

H.Əliyevin daimi diqqəti nəticəsi olaraq zavod iki ilə tikilmiş və işə salınmışdı. Respublikanın digər sənaye müəssisələrində də böyük uğurlar əldə edilmişdi. Bakı vaqon təmiri zavodunun kollektivi də yaxşı işləmiş və zavodun qazançılar briqadiri Qənbər Bayram oğlu Balayev SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 16 yanvar 1974-cü il tarixli fərmanı ilə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı fəxri adına layiq görülmüşdü.

Beləliklə, Azərbaycan rəhbərinin çoxsahəli fəaliyyətinin nəticəsi olaraq respublika əməkçiləri 1975-ci ili böyük nailiyyətlərlə başa vurmuşdu. Sənaye əməkçiləri SSRİ-də birincilər sırasında doqquzuncu beşillik plan tapşırıqlarını dörd ay qabaq yerinə yetirmək haqqında raport vermiş və sənaye məhsulu nəzərdə tutulan 43-46 faiz əvəzinə 1,5 dəfə artmışdı.

Respublikada tikinti sahəsində də nailiyyətlər əldə edilmişdi: Bakı məişət kondisioneri zavodunun, Kür su kəmərinin, bir sıra kənd təsərrüfatı obyektlərinin, 55 yeni iri zavod və fabriklərin, 32 sexin və s. istifadəyə verilməsi böyük uğurlar idi. Qazanan uğurlara görə Respublika ölkənin keçici Qırmızı bayrağına layiq görülmüşdü.

Bu da çox maraqlıdır ki, həmin bayrağa Respublika ilə birlikdə Naxçıvan Muxtar Respublikası, Kirovabad (indiki Gəncə) şəhəri, Lənkəran, Sabirabad, Şamaxı və Bakı şəhərinin Lenin rayonu da layiq görülmüşlər. Lenin rayonuna keçici Qırmızı bayrağı aprelin əvvəlində (1976-cı ildə) respublika rəhbəri təqdim etmişdi. Belə uğurlar şəraitində 1976-cı ilin yanvarın əvvəllərində Bakı Şəhər Partiya konfransı olmuşdu. Həmin konfransda çıxış edən H.Əliyev 9-cu beşillikdə 200-dən çox sənaye müəssisəsinin beşillik plan tapşırığını vaxtından əvvəl yerinə yetirməsindən, plandan əlavə 28 milyon manatlıq məhsul satılmasından, müxtəlif sahələrdə əldə edilmiş nailiyyətlərdən və qarşıda duran vəzifələrdən danışırdı.

1976-cı il yanvarın 28-də Azərbaycan Kommunist Partiyasının XXIX qurultayı olmuşdu. Qurultayda məruzə edən H.Əliyev hesabat dövrü ərzində Azərbaycan xalqının sənayedə, tikintidə, nəqliyyatda, rabitədə, kənd təsərrüfatının bütün sahələrində, mədəniyyətdə, incəsənətdə, təhsildə, xalqın rifahının yaxşılaşdırılması və s. sahələrdə əldə edilmiş nailiyyətlərdən və qarşıda duran vəzifələrdən təfəssilatı ilə danışırdı.

Belə nailiyyətlər qazanıldığı bir şəraitdə 1976-cı il fevralın 24-də Sov.İKP XXV qurultayı öz işinə başlamışdı. Burada çıxış edən H.Əliyev sənaye sahəsində Azərbaycanın uğurlarına toxunaraq göstərmişdi ki, bu sahənin əməkçiləri illik planı 1975-ci il sentyabrın 10-a yerinə yetirmişlər. Yeni müəssisələr, o cümlədən 2 ilə tikilən və SSRİ-də birinci olan Məişət kondisioneri zavodu işə salınmışdı. Respublikanın kənd zəhmətkeşləri daha böyük müvəffəqiyyətlər qazanmışlar. Pambıqçılarımız 5 il ərzində 6 ilin planını yerinə yetirmişlər. Üzüm istehsalı 2 dəfə artmış və 1975-ci ildə Azərbaycan üzümçüləri dövlətə 700 min tondan artıq üzüm məhsulu tədarük etmişlər.

Bunlardan əlavə H.Əliyev Azərbaycanın fəraş tərəvəzin mənbəyinə çevrilməsindən, bütün əkinçilik və heyvandarlıq məhsulları satışına dair beşillik planın artıqlaması ilə yerinə yetirdiyini bildirmiş və bunlarla bərabər qarşıda duran vəzifələrdən danışmışdı.

Azərbaycan xalqının 1970-1975-ci ildə əldə etmiş olduğu müvəffəqiyyətlərin qazanılmasında H.Əliyevin böyük əməyi, təşkilatçılıq bacarığı mərkəzi dövlətin diqqətindən yayınmamış, 1973-cü ildə onun Lenin ordeninə layiq görülməsindən sonra 1976-cı il martın 5-də keçirilən Sov.İKP MK-nın plenumunda H.Əliyev Sov.İKP MK Siyasi Bürosu üzvlüyünə namizəd seçilmişdi. Bütün bunlar Heydər Əliyev fenomeninin bərqərarlaşmasının və tanınmasının etirafı idi.

Bu bütün Azərbaycan xalqının sevincinə, əməkdə yeni-yeni uğurlar qazanmasına səbəb olmuşdu. Belə ruh yüksəkliyi şəraitində Bakı məişət kondisioneri zavodunun tikintisində ən çox fərqlənən işçilər SSRİ Ali Soveti Rəyasət heyətinin fərmanı (aprel 1976-cı il) ilə 3 nəfər Lenin Ordeni, 5 nəfər Oktyabr İnqilabı ordeni, 27 nəfər Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni, 19 nəfər Xalqlar-dostluğu ordeni, 40 nəfər «Şərəf nişanı» ordeni, 24 nəfər III dərəcəli Əmək şöhrəti ordeni, 34 nəfər «Əməkdə igidliyə görə» medalı və 44 nəfər «Əməkdə fərqlənməyə görə» medalı ilə təltif olunmuşlar.⁷

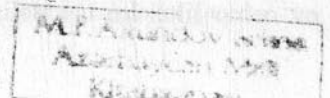
Eyni zamanda Bakı məişət kondisioneri zavodunun tikilməsində və istifadəyə verilməsində fəal iştirak etmiş işçilərin bir qrupu isə Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 28 aprel 1976-cı il tarixli fərmanı ilə fəxri fərman ilə təltif olunmuşlar. Bu

təltiflər əmək adamlarına olan H.Əliyev qayğısının nəticəsi idi. Bunların təsiri altında daha da yaxşı işləyən Bakı məişət kondisioneri zavodunun əməkçiləri 1976-cı il dekabrın 22-də 50 mininci süni iqlim aparatını istehsal etmişlər. Bu münasibətlə mitinq olmuş və burada iştirak edən H.Əliyev nitq söyləyərək zavodun iqtisadi, sosial əhəmiyyətindən danışmışdı.

Eyni zamanda bəhs edilən dövrdə Respublika nəqliyyatçılarının da yaxşı işləri respublika rəhbərinin nəzər diqqətindən yayınmamışdı. Bakıda elektrikləşdirilmiş dəmir yolunun birinci sahəsinin (iyul 1926-cı ildə) işə salınmasının 50 illiyi təntənəli şəraitdə qeyd edilmiş, Azərbaycan dəmir yolunun Bakı şöbəsi və bir qrup dəmiryolçusu Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 5 iyul 1976-cı il tarixli fərmanı ilə fəxri adlara və fəxri fərmana layiq görülmüşlər. Belə sevindirici uğurlar şəraitində çalışan Respublikanın sənaye əməkçiləri 1976-cı ildə də böyük nəticələr əldə etmişlər. Bakının Qaradağ, Lenin, Oktyabr və Orconikidze rayonlarının sənayeçiləri yaxşı işləyərək illik planı dekabrın 22-də yerinə yetirmişlər. Buna görə də 1976-cı ildə Ümumittifaq yarışının yekunlarına görə Bakı şəhəri Sov.İKP MK-nın, SSRİ Nazirlər Sovetinin, ÜHİMŞ-in və ÜİLKGI MK-nın keçidi Qırmızı bayrağına layiq görülmüşdü. Bayraq təntənəli şəraitdə Respublika rəhbəri H.Əliyev tərəfindən təqdim edilmişdi. Həmin dövrdə V.İliç adına Yeni Bakı neftayırma zavodunda neftayırma kompleksinin tikilişi respublikanın sənaye həyatında əlamətdar bir hadisə olmuşdu. Həmin kompleksin qısa müddətdə işə salınmasını təmin etmiş tikintinin bütün iştirakçıları böyük əmək hünəri nümayiş etdirmişlər. Onların yüksək əməyi L.Brejnev tərəfindən göndərilmiş təbriklə qiymətləndirilmişdi. Güclü kompleksin yaradılması ilə əlaqədar olaraq dekabrın 24-də (1976-cı il) təntənəli mitinq olmuşdu. Burada çıxış edən respublika rəhbəri əvvəlcə L.Brejnevın təbrikinin mətnini oxumuş və etdiyi çıxışında yeni yaradılan kompleksi yüksək qiymətləndirmiş, onu yaradıcıları təbrik etmişdi.

Sənaye sahəsində uğurlar əldə etmiş olan bir sıra əməkçilərin hünəri yüksək qiymətləndirilmiş və 1 nömrəli Sumqayıt istilik-elektrik mərkəzi qazan sexinin baş maşinisti Məşədi Əli oğlu Əliyev SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 17 may 1977-ci il ta-

96/17/7

rixli fərmanı ilə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı fəxri adına layiq görülmüşdür.

1977-ci il noyabrın 26-da Lenin adına sarayda Bakı şəhəri Sovet hakimiyyətinin möhkəmləndirilməsindəki xidmətlərinə, 1941-1945-ci illərdə Böyük Vətən müharibəsində qələbəyə böyük köməyinə görə, təsərrüfat və mədəniyyət quruculuğunda şəhər zəhmətkeşlərinin qazandıqları nailiyyətlərə görə SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fərmanı ilə Lenin ordeni ilə təltif olunmuş və bu münasibətlə keçirilən mitinqdə H.Əliyev geniş nitq söyləmişdi.

H.Əliyev şəxsiyyətinə, hünərinə və qazandığı nüfuzuna böyük hörmət idi ki, Bakı şəhərinə Lenin ordeninin təqdim edilməsinə həsr olunmuş şənliklərdə iştirak etmək və ordenin şəxsən özü tərəfindən təqdim edilməsi üçün L.İ.Brejnev 1978-ci ildə Bakıya gəlmişdi. L.İ.Brejnev başda olmaqla Respublikamızın paytaxtına gələn qonaqlar Bakı dəmiryol vağzalında hərəzlə, mehribanlıqla qarşılanmışdı. Sentyabrın 21-də 18-ci Ordunun döyüş şöhrəti muzeyində və həm də Bakı məişət kondisioneri zavodunda olan L.İ.Brejnev fəhlələrlə söhbət etmiş, onların əməyini yüksək qiymətləndirmişdi.

L.İ.Brejnev tərəfindən Azərbaycanın paytaxtına Lenin ordeninin təqdim edilməsinə həsr edilmiş təntənəli iclasda çıxış edən ölkə rəhbəri 1970-ci ildən başlayaraq respublikada işlərin açıq-aşkar yaxşılaşdığını Azərbaycan rəhbərliyinin məqsədyönlü təşkilatçılıq işinin nəticəsi hesab etmişdi. L.İ.Brejnev göstərmişdi ki, respublika sənayesi doqquzuncu beşillikdə və onuncu beşilliyin iki ilində təqribən əvvəlki 15 ildə verdiyi qədər məhsul vermişdi.

Sənaye sahəsində uğurların əldə edilməsinə görə Bakı şəhərinin Orconikidze rayonu, 33 müəssisə, birlik və tikinti təşkilatları Azərbaycan KP MK, Nazirlər Sovetinin, AHİŞ-nin və Azərbaycan LKGİ MK-nın keçici Qırmızı bayrağı ilə mükafatlandırılmışlar.

1978-ci ilin planını müvəffəqiyyətlə yerinə yetirdiyinə, yarışın yekunlarına görə Bakı məişət kondisioneri zavodu da keçici Qırmızı bayraqla təltif olunmuşdu. Bayraq 1979-cu il martın 27-də zavodun klubunda keçirilən təntənəli yığıncaqda H.Əliyev tə-

rəfindən təqdim edilmiş və burada söylədiyi nitqində o, zavodun əməkçilərinin fəaliyyətini yüksək qiymətləndirmişdi.

1979-cu ildə sənaye əməkçiləri daha səmərəli işləyərək böyük nailiyyətlər qazanmışdılar. Onlar ilin iki günü ərzində təqribən 1920-ci ildəki qədər sənaye məhsulu istehsal etmişlər. Respublikanın elektrik stansiyaları inqilabdan əvvəlki bütün Rusiyadakından səkkiz dəfə çox enerji istehsal etmişlər.⁸ Ona görə də Respublika ilə birlikdə Bakı və Kirovabad şəhəri, 33 sənaye, tikinti və s. kollektivi Sov. İKP MK-nın, SSRİ Nazirlər Sovetinin, ÜİHİMS-in və ÜİLKGİ MK-nın keçici Qırmızı bayrağına layiq görülmüşlər. Həmçinin də Bakı şəhərinin Nərimanov və Lenin rayonları, sənaye, tikinti, nəqliyyat və digər müəssisələrin 34 kollektivi 1979-cu ildə Respublika yarışında qələbəyə görə Azərbaycan KP MK-nın, Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin, AHİŞ-in və Respublika LKGİ MK-nın keçici Qırmızı bayrağı ilə mükafatlandırılmışlar.⁹

Azərbaycanın neft maşınqayırma əməkçiləri onuncu beşilliyin plan tapşırıqlarını vaxtından əvvəl yerinə yetirdiklərinə görə Lenin ordeninə layiq görülmüş və bununla əlaqədar zavodun mədəniyyət sarayında dekabrın 22-də (1979-cu ildə) keçirilən mitinqdə çıxış edən H.Əliyev kollektivə L.İ.Brejnevın təbrikini oxumuş və zavod kollektivini təbrik etmişdi. Bunlardan əlavə Azərbaycan zəhmətkeşlərinin qazandıqları böyük müvəffəqiyyətlərə, sənaye və kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalına dair onuncu beşillik tapşırıqlarının vaxtından əvvəl yerinə yetirilməsinə görə Azərbaycan Respublikası SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 15 mart 1980-ci il tarixli fərmanı ilə Lenin ordeni ilə təltif edilmişdi. Bu münasibətlə Lenin adına sarayda keçirilən yığıncaqda (19 mart 1980-ci il) H.Əliyev L.İ.Brejnevın təbrikini oxumuş və nitq söyləmişdi.

Beşillik tapşırıqlarını yerinə yetirməkdə qazandıqları görkəmli müvəffəqiyyətlərə görə Neft Maşınqayırma zavodunun oymaçısı Səfər İbad oğlu Abdullayev və maşınqayırma sənaye birliyinin rəisi Rza Əli oğlu Məmmədov SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 11 aprel, Mingəçevir Toxuculuq Kombinatının usta köməkçisi Yaqub Əbülfət oğlu Rüstəmov isə 30 aprel 1980-ci il tarixli fərmanları ilə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı fəxri adına layiq görülmüşlər. Bir çox sənaye əməkçiləri isə müxtəlif orden və

médallarla təltif edilmişlər. Bütün bunlar H.Əliyev əməyinin, onun fasiləsiz fəaliyyətinin və hər bir kəsin zəhmətinin vaxtında, düzgün qiymətləndirilməsinin nəticəsi idi. Onun xalqına hədsiz dərəcədə bağlılığının, məhəbbətinin nəticəsi idi.

1981-ci il yanvarın 7-də 44-cü Bakı partiya konfransında nitq söyləyən H.Əliyev sənaye sahəsindəki uğurlardan danışarkən demişdi: «Onuncu beşillikdə şəhər sənayesi əvvəlki beşillikdəki-nə nisbətən demək olar ki, 1,4 dəfə artıq məhsul istehsal etmişdi. İllik plan vaxtından əvvəl dekabrın 25-də yerinə yetirilmişdi».

Nitqinə davam edən H.Əliyev bildirmişdi ki son iki ildə tikinti də artmışdı. Şampan Şərabları zavodunun birinci növbəsi, Qasımov adına və «Bakı fəhləsi» maşınqayırma zavodlarında nəhəng tikinti işləri aparılmış, «Kommunist» nəşriyyatında qəzet kompleksi və s. işə salınmışdı. Həmçinin də yeni küçələr, bağlar, parklar, meydanlar yaradılmışdı. Bunlarla bərabər H.Əliyev qarşıda duran və görülməsi vacib olan məsələlərdən də danışmışdı.

1980-ci ilin və onuncu beşilliyin planlarının yerinə yetirilməsində qazanılan müvəffəqiyyətlərə görə Azərbaycanla bərabər Bakı şəhəri də Sov. İKP MK-nın, SSRİ Nazirlər Sovetinin, ÜİHİMS-in və ÜİLKGİ MK-nın keçici Qırmızı bayrağına layiq görülmüşdü. Bu münasibətlə martın 28-də (1981-ci ildə) Dzerjinski adına klubda keçirilən fəallar yığıncağında çıxış edən H.Əliyev şəhər zəhmətkeşlərinin əməyini yüksək qiymətləndirmiş və bayrağı şəhər rəhbərliyinə təqdim etmişdi. SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 2 mart 1981-ci il tarixli fərmanı ilə işə sənayenin müxtəlif sahələrində çalışan bir qrup əmək adamları Lenin və Oktyabr İnqilabı ordeni ilə, Qaradağ tikinti materialları kombinatı daşdoğrayan maşınlarının maşinisti Əlman Fərman oğlu Qasımov Sosialist Əməyi Qəhrəmanı fəxri adı ilə təltif olunmuşlar.

Həmçinin də kənd tikintisi, su, meşə təsərrüfatı sahəsində çalışanlar da plan tapşırıqlarını müvəffəqiyyətlə yerinə yetirmişlər. Buna görə də kənd, su, meşə təsərrüfatı və kənd tikintisi işçilərinin bir qrupuna Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 20 noyabr 1981-ci il tarixli fərmanı ilə fəxri adlar və fəxri fərman verilmişdi. Tikinti işlərinə olan diqqətin nəticəsi olaraq noyabrın 25-də (1981-ci ildə) Dzerjinski adına klubda Respublika partiya-təsərrüfat fəallarının yığıncağı olmuşdu. H.Əliyev burada

etdiyi çıxışında tikinti-quraşdırma işləri üzrə tapşırığın 126 faiz yerinə yetirilməsindən və bir sıra qurğuların və tikintilərin aparılmasından və s. danışmışdı.

Azərbaycan KP MK-nın 1981-ci ilin avqustunda 1981-2000-ci illərdə Bakı şəhərində və Abşeronda şəhər sənəsinin nəqliyyatının bütün növlərinin inkişafının kompleks sxemi haqqında qəbul etdiyi qərarı bir daha Azərbaycan rəhbərinin uzaqgörənliklə xalqa xidmətinin təzahürü olmuşdu. Belə qayğının və diqqətin təsiri altında inşaatçılar, neftayranlar daha da yaxşı işləyərək sevindirici müvəffəqiyyətlər qazanmışlar.

Böyük əzmkarlıqla çalışan H.Əliyev 1982-ci il fevralın 12-də Sumqayıt şəhərinə gəlmiş, burada yaradılan Xalqlar Dostluğu sarayını gəzmiş, onun eksponatları ilə tanış olmuş və eyni zamanda bir sıra zavodları gəzib, əməkçilərlə səmərəli görüşlər keçirmişdi.

Kənd təsərrüfatı sahəsində: Respublika rəhbərinin ən ciddi yanaşdığı və inkişafı üçün böyük diqqət və qayğı göstərdiyi sahələrdən biri də kənd təsərrüfatı sahəsi olmuşdu. Bu sahənin inkişaf etdirilməsi sənayenin xammala, insanların kənd təsərrüfatı məhsullarına olan tələbatını və onların rifah halının daha da yaxşılaşmasına təsir etməklə bərabər, həm də respublikanın iqtisadi inkişafına böyük təsir göstərirdi. Buna görə də H.Əliyev rəhbərliyə başladığı andan kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi məsələsinə olduqca ciddi fikir vermişdi. Kənd əməkçiləri ilə H.Əliyevin vaxtaşırı olaraq keçirdiyi görüşlər, apardığı söhbətlər, onların problemləri ilə maraqlanması kənd zəhmətkeşlərinin əzmkarlığını daha da artırmışdı. Belə işgüzarlıq şəraitində çalışan Azərbaycanın kənd əməkçiləri 1970-ci ilin plan tapşırıqlarını bütün sahələrdə vaxtından əvvəl müvəffəqiyyətlə yerinə yetirmişlər. Buna görə də onların əməyi SSRİ Nazirlər Sovetinin və ÜİHİMS-in keçici Qırmızı bayrağına layiq görülmüş və həmin bayraq 1971-ci il aprelin 15-də respublikaya götürülmüşdü.

Hətta Azərbaycanın ayrı-ayrı təsərrüfat birlikləri SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fərmanı ilə ordenlərlə təltif edilmişlər. Buna misal olaraq Bərdə rayonundakı «Azərbaycan» kolxozunun Lenin ordeni ilə, İsmayılı rayonundakı «Sovet Azərbaycanının 40 illiyi» sovxozunun Oktyabr İnqilabı ordeni ilə, Stepanakert rayonundakı «Oktyabr» kolxozunun Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni

ilə, ÜILKGİ-nin 50 illiyi adına üzümçülük, Xaçmaz rayonundakı «İliç yolu» sovxozlarının və Quba sovxoz-texnikumunun «Şərəf nişanı» ordenləri ilə təltif edildiyini göstərmək olar.

Pambıqçılıq sahəsində gərgin əmək sərf edən respublika pambıqçıları planı vaxtından əvvəl 1971-ci il sentyabrın 24-də 100,4 faiz yerinə yetirmişlər.¹⁰ Kənd əməkçiləri pambıqla bərabər taxıl, barama, tütün, çay, kartof, ət, süd, yun satışına dair hətta öhdəlikləri də yerinə yetirmiş və ölkəyə 380 min tondan çox pambıq verməyə nail olmuşdular.¹¹

H.Əliyevin ardıcıl göstərişlərindən nəticə çıxardan xalq təsərrüfatının müxtəlif sahələrində çalışan zəhmətkeşlər daha fədakarlıqla işləyərək yeni uğurlar qazanmışdılar. Bu birinci növbədə **pambıqçılıq sahəsində** özünü göstərmişdi. Azərbaycan pambıqçıları 1972-ci ildə ilk dəfə olaraq dövlətə 480 min ton pambıq təhfil verərək dövlət planını oktyabr ayında yerinə yetirmişdilər. Respublika pambıqçılarının yüksək əməyi H.Əliyevin diqqətindən yayınmamış, Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 8 dekabr 1972-ci il tarixli fərmanı ilə pambıq ustası adına 37 nəfər, maşınla pambıq yığıcı ustası fəxri adına 25 nəfər, Azərbaycan SSR Ali Sovetinin fəxri fərmanına isə 23 nəfər layiq görülmüşdü.¹²

Pambıq, taxıl digər əkinçilik məhsulları istehsalının və döv-lətə satışının artırılmasında və məhsul yığımında əmək rəşadətine görə Azərbaycanın bir qrup kənd təsərrüfatı qabaqcıllarının SSRİ orden və medalları ilə təltif edilməsi haqqında SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 14 dekabr 1972-ci il tarixli fərmanı ilə 27 nəfər Lenin ordeni, 400-ə yaxın Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni ilə, 300-dən artıq adam «Şərəf nişanı» ordeni ilə və 200-ə yaxın kənd əməkçisi isə müxtəlif medallarla təltif olunmuşlar.¹³ Naxçıvan MSSR üzrə göstərilən orden və medallarla 40-dan artıq, DQMV üzrə isə 30-a yaxın kənd zəhmətkeşi təltif olunmuşlar.¹⁴

1972-ci ili böyük əmək nailiyyətləri ilə başa vuran Azərbaycanın kənd əməkçiləri haqlı olaraq ikinci dəfə SSRİ Nazirlər Sovetinin və ÜİHİMŞ-in keçici Qırmızı bayrağına layiq görülmüşlər. Belə uğurlar şəraitində çalışan kənd təsərrüfatı zəhmətkeşləri 1973-cü ildə daha da yaxşı işləyərək böyük müvəffəqiyyətlər qazanmışdılar. Onlar 1973-cü ilin bütün əkinçilik və heyvandarlıq məhsulları satışı planlarını artıqlaması ilə ödəməyə

nail olmuş, ölkəyə 410 min ton pambıq, 397 min ton üzüm, 411 min ton tərəvəz vermişdilər.¹⁵

1973-cü ildə taxıl, pambıq, üzüm, tərəvəz və digər əkinçilik məhsulları istehsalının artırılmasında və dövlətə satışında fərqlənən Azərbaycanın kənd əməkçilərindən 1.150 nəfər SSRİ Ali Soveti Rəyasət heyətinin 6 sentyabr 1973-cü il tarixli fərmanı ilə müxtəlif orden və medallarla təltif olunmuşdular.¹⁶ SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 12 dekabr 1973-cü il tarixli fərmanı ilə isə 400-dən artıq adam Lenin ordeni, Oktyabr İnqilabı ordeni, Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni və medallar ilə təltif olunmuşlar.

Altı nəfər – Lənkərandan yüksək məhsul ustası Solmaz Əliyeva, Şamaxor rayon PK Birinci katibi Məmməd Əsgərov, Salyan rayonundakı «Yeni Muğan» kolxozunun kompleks briqada başçısı Sabir Əhmədov, Martuni rayonu K.Marks adına kolxozda üzümçü Şmavon Qəribyan, Puşkin rayonundakı Telman adına kolxozda kompleks pambıqçılıq briqadiri Ərəstun Məmmədov, İliç rayonundan isə tütünçülüyə görə Mirhəmzə Eminov ən yüksək mükafata – Sosialist Əməyi Qohrəmanı fəxri adına layiq görülmüşlər.¹⁷

Belə uğurlar qazanmış kənd zəhmətkeşləri 1974-cü ilin əvvəllərindən daha əzmkarlıqla çalışaraq həmin il üçün nəzərdə tutulmuş taxıl tədarükü planını və bütövlükdə beşillik planı yerinə yetirmişdilər. Qələbə ilə əlaqədar olaraq avqustun 8-də Bakıda Yaşıl teatrda əzəmətli mitinq olmuşdu. Burada çıxış edən H.Əliyev demişdi: «Kolxoz və sovxozlar tədarük məntəqələrinə 240 min tondan artıq taxıl təhfil vermişlər ki, bu da 1974-cü il planında nəzərdə tutulduğundan 58 min ton artıqdır. 1971-1975-ci illər üçün nəzərdə tutulan 877 min ton əvəzinə Vətənə 885 min ton taxıl verilmiş və bununla beşillik plan 4 ilə yerinə yetirilmişdir».¹⁸

Bütün əldə edilmiş nailiyyətlər H.Əliyev qüdrətinin, təşkilatçılığının, insanlara qayğı ilə yanaşmasının nəticəsi idi. Belə bir qayğının ifadəsi olaraq Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 16 sentyabr 1974-cü il tarixli fərmanı ilə 35 nəfər kənd təsərrüfatı işçisinə fəxri adlar verilmişdi.¹⁹

Kənd təsərrüfatının digər sahələrində də sevindirici uğurlar qazanılmışdı. Belə ki, respublika pambıqçıları oktyabrın 15-dək ölkəyə 500 min ton pambıq verərək planı 136 faiz, üzümçülər

dövlətə 590 min ton üzüm verərək planı 134 faiz ödəmişlər. Bununla bərabər 430 min ton tərəvəz, 23 min ton bostan bitkiləri, 12,5 min ton yaşıl çay yarpağı və meyvə tədarük edərək planı vaxtından əvvəl yerinə yetirmişdilər.²⁰

1974-cü ildə olduğu kimi 1975-76-cı illərdə də kənd əməkçiləri H.Əliyev diqqətindən onlara göstərilən atalıq qayğısından ruhlanaraq kənd təsərrüfatının bütün sahələrinə dair plan və öhdəlikləri uğurla yerinə yetirmişlər. Bunun da nəticəsi olaraq SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 19 fevral 1976-cı il tarixli fərmanı ilə Neftçala rayonundakı Şaumyan adına kolxoz Qırmızı Əmək Bayrağı ordeninə, Sabirabad rayonundakı Jdanov adına kolxoz və Saatlı rayonundakı «Şən həyat» kolxozu «Şərəf nişanı» ordeni ilə təltif olunmuşlar.

Respublika rəhbərinin heyvandarlarla olan qayğısına cavab olaraq onlar 1976-cı ilin birinci yarısının planını iyunun 23-dək artıqlaması ilə – o cümlədən 46,7 min ton və ya planın 101,8 faizi qədər ət, 150 min ton və ya planın 106 faizi qədər süd, 132 milyon ədəd və ya planın 102,5 faizi qədər yumurta, 8,4 min ton və ya planın 118,5 faizi qədər yun vermişlər.²¹

Qabaqcıl heyvandarların əməyi respublika rəhbəri tərəfindən müxtəlif fəxri adlarla qiymətləndirilmişdir. Respublikanın pambıqçılıq rayonlarında vaxtaşırı olaraq H.Əliyevin keçirdiyi zona müşavirələri qüvvələrin səfərbərliyə alınmasında, məhsulun yetişdirilməsi sahəsində olan çətinliklərin aşkar edilməsində və yığımın mütəşəkkil aparılmasında məsulyyətin və diqqətin daha da artırılmasında böyük rol oynamışdı.

Bu cəhətdən 1976-cı ildə Azərbaycan KP MK-nin iyul ayının 20-21-də Jdanov və Kürdəmirdə, avqustun 30 və 31-də Füzuli və Sabirabad və eləcə də Bərdə və Sabirabad rayonlarında keçirilən zona müşavirələrinin az əhəmiyyəti olmamışdır. Bütün zona müşavirələrində çıxış edən H.Əliyev məhsuldarlığı artırmağı və bol məhsulun götürülməsi üçün zəmin yaradılmasını bildirmişdi. Həmin müşavirələrdə qarşıda qoyulan vəzifələrin düzgün təhlili və qüvvələrin səfərbərliyə alınması öz nəticələrini vermiş və respublikanın kənd təsərrüfatı əməkçiləri 1976-cı ilin planlarını vaxtından əvvəl (oktyabr ayına) müvəffəqiyyətlə yerinə yetirmişlər. Dövlətə 503 min ton pambıq, 346 min ton taxıl, 694 min ton üzüm, 75 min ton meyvə, 580 min ton tərəvəz, 23

min ton bostan məhsulları və 13 min tondan çox yaşıl çay yarpağı təhvil vermişlər.²²

Bu qələbə münasibətilə 1976-cı il oktyabrın 16-da Lenin adına sarayda respublika zəhmətkeşləri nümayəndələrinin mitinqi olmuşdu. H.Əliyev mitinqdə əvvəlcə qələbə münasibətilə L.İ.Brejnevin 14 oktyabr tarixli təbrikini oxumuş və sonra nitq söyləmişdi.

1976-cı ili zəfərlə başa çatdırmaq, kənd təsərrüfatında qazanılmış nailiyyətləri daha da artırmaq vəzifəsi Azərbaycan KP MK-nin 3 noyabr (1976-cı il) tarixli müşavirəsində də qəti səs-lənmişdi. H.Əliyev burada etdiyi çıxışında məhsuldarlığa qayğıni müntəzəm olaraq artırmaqla bərabər kənddə mədəni-mişət obyektlərinin tikintisinə daima diqqət yetirməyi bildirmişdi. Azərbaycanın kənd təsərrüfatı əməkçilərinin nailiyyətləri dövlət tərəfindən qiymətləndirilmişdi. SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 27 dekabr 1976-cı il tarixli fərmanı ilə 5 nəfərə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı fəxri adı verilmişdi.

Respublika rəhbərinin gərgin əməyinin nəticəsi olaraq 1976-cı ildə xalq təsərrüfatının bütün sahələrində böyük nailiyyətlər əldə edilmiş və bu məsələ hətta genişliyi ilə Azərbaycan Həmkarlar ittifaqlarının martın 4-də (1977-ci ildə) olan XV qurultayında H.Əliyevin söylədiyi nitqində də səs-lənmişdi.

H.Əliyevin pambıqçılığa olan diqqəti Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Pambıqçılıq İnstitutunun fəaliyyətinə əhəmiyyət verməkdə də öz ifadəsini tapmışdı. Pambıq bitkisinin seleksiyası və toxumçuluğunda, onun becərilməsinin yüksək səmərəli texnologiyasının işlənilməsində və tətbiq edilməsində xidmətlərinə və 50 illiyinə görə İnstitut Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni ilə təltif edilmişdi. Bu əlamətdar məsələ ilə əlaqədar olaraq 1977-ci il noyabrın 25-də Kirovabadda (indiki Gəncə) keçirilən təntənəli yığıncaqda H.Əliyev nitq söyləmiş və ordeni institutun bayrağına sancmışdır.

Respublika iqtisadiyyatının güclənməsində üzümçülüyn inkişaf etdirilməsi də az rol oynamamışdı. H.Əliyev bu sahəyə də həmişə böyük diqqətlə yanaşmışdı. Mübaligəsiz demək olar ki, H.Əliyev respublikada pambıqçılıqla bərabər üzümçülüyn də inkişaf etdirilməsinin bayraqdarı, carçısı və icraçısı olmuşdur.

1977-ci il iyulun 26 və 27-də H.Əliyevin təşəbbüsü ilə Tovuzda və Cəlilabadda üzümçülük rayonları rəhbərlərinin zona müşavirəsi keçirilmişdi. Zona müşavirələrində nitq söyləyən H.Əliyev son illərdə üzümçülükdə qazılan müvəffəqiyyətlərdən, üzüm istehsalının üç dəfə artmasından, 1969-cu ildə tədarük edilmiş 240 min ton əvəzinə 1976-cı ildə 709 min ton üzüm təhfil verilməsindən, üzüm istehsalında SSRİ-də Azərbaycanın üçüncü yerə çıxmasından, güclü emal bazasının yaradılmasından, bunun sosial-iqtisadi əhəmiyyətindən və qarşıda duran vəzifələrdən danışmışdır. Bu sahəyə göstərilən ardıcıl diqqətin nəticəsi olaraq H.Əliyevin göstərişilə sentyabrın 6-da (1977-ci ildə) respublikanın üzümçülük rəhbərlərinin yenidən müşavirəsi keçirilmişdi. O, burada etdiyi çıxışında 1977-ci ildə ölkəyə 800 min tondan çox üzüm verməyi, məhsulu itkisiz, ən qısa vaxtda yığmağı və bunun üçün hər cürə imkanların olmasından danışmışdı.

H.Əliyevin müdrik, qüvvələri düzgün səfərbərliyə almaq və tələbkar fəaliyyəti nəticəsində Azərbaycan xalqının 1977-ci ildə əldə etmiş olduğu müvəffəqiyyətlərə və Ümumittifaq yarışının nəticələrinə görə Azərbaycan Respublikası qalib hesab olunmuş və 8-ci dəfə Sov.İKP MK-nın, SSRİ Nazirlər Sovetinin, ÜİHMŞ-nın və ÜİLKGI-nın keçici Qırmızı Bayrağına layiq görülmüşdü.

Əkinçilik məhsulları istehsalını və dövletə satışını artırılması ilə yerinə yetirməkdə əmək rəşadətində Şəki rayonundakı Orconikidze adına sovxozun mexanizatoru Baba Səməd oğlu Səmədov və Qax rayonundakı «Qələbə» kolxozunun üzvü Hürri Səməd qızı Tağıyeva SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 23 fevral 1978-ci il tarixli fərmanı ilə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı fəxri adına layiq görülmüşlər. Həmçinin də 1977-ci ildə əkinçilik məhsulları istehsalında fərqlənən respublikanın kənd əməkçilərindən 52 nəfər Lenin ordeni, 79 nəfər Oktyabr İnqilabı ordeni, 300-ə yaxın adam Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni və xeyli əmək adamlarını müxtəlif orden və medallarla təltif olunmuşlar.

H.Əliyevin rəhbərliyi illərində Özbəkistan, Tacikistan və Türkmənistanın kənd əməkçiləri ilə saxlanılan sıx əlaqəyə də həmişə böyük əhəmiyyət verilmişdi. Hətta Azərbaycan KP MK-nın avqustun 10-da (1972-ci ildə) keçirilən büro iclasında H.Əliyev etdiyi çıxışında planların yerinə yetirilməsində yaradılan əlaqələrin təsirli roluna və bundan sonra da belə əlaqələrin

davam etdirilməsinin böyük əhəmiyyəti olacağına əminliyini bildirmişdi. Bu əonə həmişə davam etdirilmiş, hətta 1978-ci ilin avqustun 10-dan 16-dək olan müddətdə Özbəkistan, Tacikistan və Türkmənistan nümayəndə heyəti respublikanın Yevlax, Bərdə, Puşkin, Saatlı, Xanlar, Kürdəmir və b. rayonların təsərrüfatlarında olmuşlar. Sonra H.Əliyevin təşəbbüsü ilə Azərbaycan KP MK bürosunun geniş iclasında qarşılıqlı yoxlama briqadalarının iş yekunları müzakirə olunmuş və qərar qəbul edilmişdi.

H.Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycan xalqının ildən-ildə böyük müvəffəqiyyətlər qazandığı bir şəraitdə – 1978-ci ilin sentyabrında L.İ.Brejnev Bakıya gəlmiş və Lenin adına sarayda təntənəli yığıncaqda çıxış etmişdir. Başqa sahələrlə bərabər kənd təsərrüfatı sahəsində respublikanın gördüyü işlər də fərəhlidir, deyən L.İ.Brejnev göstərmişdir ki, 1971-1977-ci illərdə orta illik pambıq istehsalı səkkizinci beşillikdəkinə nisbətən təqribən bir yarım dəfə artmış, illik taxıl və üzüm istehsalının artımı ilə bərabər tərəvəz satışı 1971-1977-ci illərdə əvvəlki 30 ildəkindən qat-qat çox olmuşdur²³. L.İ.Brejnev kənd əməkçilərinin əməyini yüksək qiymətləndirmiş və Lenin ordenini Bakı şəhərinin bayrağına sancmışdı.

Şübhəsiz, ölkə rəhbərinin ikinci dəfə Bakıya gəlişi, şəhərin bayrağına Lenin ordeni sancması və çıxışında respublika rəhbərliyinin fəaliyyətinə yüksək qiymət verməsi H.Əliyevin təşkilatçılıq bacarığının, nüfuzunun haqlı qiymətləndirilməsi onun fenomen bir şəxsiyyət kimi sovet rəhbərliyinin daim diqqət mərkəzində olduğunun təzahürü idi.

1978-ci ildə taxıl, pambıq, üzüm və digər əkinçilik məhsulları istehsalında böyük müvəffəqiyyətlərinə və əmək rəşadəti nümunələrinə görə respublika kənd təsərrüfatı qabaqcıllarının böyük bir qrupu SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin aprel 1979-cu il tarixli fərmanı ilə müxtəlif orden və medallarla təltif edilmişlər.

Kənd təsərrüfatı sahəsinin çətinliyini və əhəmiyyətini nəzərə alan H.Əliyev vaxtaşırı olaraq tədbirlər görmüşdü. 1979-cu ildə kənd təsərrüfatında yeni nailiyyətlər qazanmaq naminə «1979-cu ildə yaz tarla işlərinə hazırlıq və işlərin görülməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında» Azərbaycan KP MK-da keçirilmiş müşavirə və H.Əliyevin nitqi, 1979-cu il iyulun 24-də Yevlaxda və İmişlidə respublikanın pambıqçılıq rayonları rəhbərləri

nin zona müşavirələri və orada H.Əliyevin çıxışı, avqustun 1-də Şamaxıda respublika üzümçülərinin müşavirəsi və burada respublika rəhbərinin çıxışı, sentyabrın əvvəllərində Bərdədə və Sabirabadda kənd rayonları rəhbərlərinin zona müşavirələri və burada olan çıxışları, eləcə də 1979-cu ilin sentyabrında Qazax və Martuni rayonları partiya-təsərrüfat fəallarının yığıncaqlarında olarkən H.Əliyevin hər iki rayonda bir sıra təsərrüfatları gəzməsi, üzüm yığımının və tədarükünün təşkili, əkinçilərin və heyvandarların həyat və əmək şəraiti ilə yaxından tanış olması və hər iki rayonda zona müşavirəsində etdiyi çıxışlar, verdiyi tövsiyələr H.Əliyevin tükənməz əməyini, işə nə qədər məsuliyyətlə yanaşdığını göstərir.

Respublika rəhbərinin çoxsahəli fəaliyyəti Sovet hökuməti tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş və Azərbaycan KP Mərkəzi Komitəsinin Birinci katibi H.Ə.Əliyevə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı fəxri adı verilməsi haqqında SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 24 avqust 1979-cu il tarixli Fərmanı olmuşdu. Fərmanda göstərilmişdi: «Xalq təsərrüfatının inkişafına dair respublikanın kommunistlərini və bütün zəhmətkeşlərini səfərbərliyə almaq, ictimai istehsalın səmərəliliyini yüksəltmək, dövlətə bütün kənd təsərrüfatı məhsulları satışına dair planların və sosialist öhdəliklərinin hər il tamamilə və artıqlamasız yerinə yetirilməsini təmin etmək sahəsində böyük təşkilatçılıq və siyasi işinə görə Sov.İKP MK Siyasi Bürosu üzvlüyünə namizəd, Azərbaycan KP Mərkəzi Komitəsinin Birinci katibi Heydər Əlirza oğlu Əliyev yoldaşa Lenin ordeni və «Oraq və çəkiç» qızıl medalı təqdim edilməklə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı fəxri adı verilsin».

Həmin yüksək mükafat Kremlə Sov.İKP MK-nin Baş katibi L.İ.Brejnev tərəfindən sentyabrın 6-da (1979) təntənəli şərətdə təqdim edilmişdi. L.İ.Brejnev yüksək mükafatı təqdim edərək H.Əliyev haqqında demişdi: «Siz Respublikanın bütün zəhmətkeşlərini səfərbərliyə almaq, ictimai istehsalın səmərəliliyini yüksəltmək, dövlətə bütün kənd təsərrüfatı məhsulları satışına dair planların hər il artıqlamasız yerinə yetirilməsini təmin etmək sahəsində böyük təşkilatçılıq və siyasi işinizə görə təltif edilmisiniz».

Bütün bunlar H.Əliyev fenomeninin bərqararlaşmasının ar-tıq yüksək dairələrdə qiymətləndirilməsi idi.

Onuncu beşilliyi zəfərlə başa çatdırmağı qarşıda təxirə-salınmaz vəzifə kimi qoyan H.Əliyev 1980-ci il avqustun 20-də respublika partiya-təsərrüfat fəallarının yığıncağını keçirməsi və orada nitq söyləməsi, sentyabrın əvvəllərində isə Bərdə və Sabirabad rayonlarının təsərrüfat sahələri ilə tanış olub zəhmət adamları ilə söhbət apardıqdan sonra hər iki rayonda fəallar yığıncağında etdiyi çıxışlar rəhbərin yeni qələbələr qazanılmasına olan tükənməz diqqəti idi. Respublika rəhbərinin keçirdiyi müşavirələr və eləcə də oktyabr ayının 2 - 3-də Bərdə və Sabirabad rayonlarında yenidən zona müşavirələrinin keçirilməsi, onun hər iki müşavirədə etdiyi çıxışlar öz bəhrəsini verdi. 1980-ci ildə pambır tədarüki 850 min tona çatdırıldı. «Azərbaycan SSR-də kənd təsərrüfatı istehsalını daha da ixtisaslaşdırmaq, üzümçülü-yü və şərəbçiliyi inkişaf etdirmək tədbirləri haqqında» Sov.İKP MK və SSRİ Nazirləri Sovetinin 1979-cu il 22 fevral tarixli qərarının yerinə yetirilməsi və daha yüksək məzəndarlıq əldə edilməsi naminə H.Əliyevin 1980-ci il iyulun 4-də və 5-də Xanlar və Cəlilabad rayonlarında keçirilən zona müşavirələrində etdiyi çıxışlar, sentyabrın 11-də Tovuz rayonunda olması və bir sıra üzümçülük təsərrüfatlarını gəzməsi, sovxoz fəhlələri ilə apardığı söhbətlər və burada olarkən yeni tikililərlə, o cümlədən ən böyük nasos stansiyası ilə tanış olması, rayonun fəallar yığıncağında çıxış etməsi, sentyabrın 11-12-də Tovuz və Şamaxıda keçirilən zona müşavirələri, orada etdiyi çıxışlar bir daha respublika rəhbərinin nə qədər gərgin əmək sərf etdiyini göstərir.

Beləliklə, H.Əliyevin tükənməz fəaliyyəti, zəhmətkeşləri səfərbər etmək və qayğı göstərmək hünəri yenə də öz bəhrəsini vermiş oldu. Azərbaycanın kənd əməkçiləri 1980-ci ildə məhsul satış planlarını artıqlamasız – taxılı 130 faiz, pambığı 147 faiz, üzümü 148 faiz, tərəvəzi 107 faiz, meyvəni 120 faiz, çay yarpağını 138 faiz, kartofu 116 faiz, baramanı 111 faiz ödəmişlər.²⁴ Belə bir nailiyyətə görə Azərbaycan əməkçilərindən bir qrupu SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 3 oktyabr 1980-ci il tarixli fərmanı ilə müxtəlif orden və medallarla təltif edilmişlər.

Həmçinin plan tapşırıqlarını artıqlamasız yerinə yetirməkdə böyük nailiyyətlər qazanmış 9 nəfər SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fərmanı ilə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı fəxri adına layiq görülmüşlər.²⁵

1981-ci il yanvarın 13-də Dzerjinski adına klubda Azərbaycan partiya-təsərrüfat fəallarının yığıncağında söylədiyi nitqində və eləcə də yanvarın 28-də Lenin adına sarayda Azərbaycan KP-nin XXX qurultayında etdiyi məruzəsində H.Əliyev 1980-ci ildə əldə edilmiş nailiyyətlərdən və qarşıda duran vəzifələrdən danışırdı.

Respublika rəhbərinin fasiləsiz fəaliyyəti, keçirdiyi tədbirlər və etdiyi çıxışlar öz bəhrəsini vermiş və onuncu beşillik plan tapşırıqları vaxtından əvvəl artıqlaması ilə yerinə yetirilmişdi. Beşilliyin yerinə yetirilməsində böyük nailiyyətlərinə görə Ağcabədi rayonundakı «Tacikistan» kolxozu SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 27 mart 1981-ci il tarixli fərmanı ilə «Şərəf nişanı» ordeninə, İsmayılı rayonunun «Kalinin» adına kolxoz qazandıqları müvəffəqiyyətlərə görə «Qırmızı Əmək Bayrağı» ordeninə layiq görülmüşdülər. Bu münasibətlə «Kalinin» kolxozunun mədəniyyət evində təntənəli yığıncaq keçirilmişdi. Yığıncaqda çıxış edən H.Əliyev kolxozçuların əməyini yüksək qiymətləndirərək demişdi: «Kolxoz bütün respublika kimi yətməşinci illərdə yüksək zirvələr fəth etmiş və rekord göstəricilərə nail olmuşdur. On il ərzində taxıl istehsalı 1,7 dəfə, ət istehsalı 2,2 dəfə, süd istehsalı 2,2 dəfə, yun istehsalı 1,8 dəfə, üzüm istehsalı 3,1 dəfə artmışdı. Kolxozun ordenə layiq görülməsi, diqqətəlayiq qələbə bütün kollektivin zərbcəi əməyinin bəhrəsidir». H.Əliyev təntənəli yığıncaqda ordeni kolxozun bayrağına sancmışdır.

1981-ci ildə də sənaye ilə bərabər kənd təsərrüfatı sahələrində yüksək məhsuldarlıq əldə etməklə xalqın rifahının daha da yaxşılaşdırılması naminə H.Əliyev ardıcılıqla bir sıra rayonlarda zona müşavirələri və partiya-təsərrüfat fəallarının yığıncağını keçirmək ənənəsini davam etdirmişdi.

1981-ci il iyulun 3-də Ağdaş və 4-də Salyanda keçirilən zona müşavirələrində, iyulun 11-də Ağdam və iyulun 13-də Ağsu rayonları partiya-təsərrüfat yığıncaqlarında və həmin rayonlarda keçirilən zona müşavirələrində, eləcə də iyulun 25-də İsmayılı rayonu partiya-təsərrüfat fəalları yığıncağında etdiyi çıxışlar respublika rəhbərinin nə dərəcədə böyük əzmkarlıqla işlədiyini bir daha təsdiq edir.

1981-ci il sentyabrın əvvəllərində H.Əliyev Bərdə və Sabirabad rayonları partiya-təsərrüfat fəalları yığıncaqlarında, sentyab-

rın 4 və 5-də həmin rayonlarında keçirilən zona müşavirələrində çıxış etməklə bərabər, həm də hər iki rayonun bir sıra təsərrüfatlarını gəzmiş, pambıq yığımının gedişi ilə tanış olmuş, söhbətlər aparmışdır. 1981-ci il sentyabrın 4-də Bərdə və 5-də Sabirabad rayonlarında keçirilən zona müşavirələrində, sentyabrın əvvəllərində Cəlilabad və Şamaxı rayonlarının partiya-təsərrüfat fəallarının yığıncaqlarında, sentyabrın 11 Cəlilabad və 12-də Şamaxıda üzümçülük rayonları təsərrüfat rəhbərlərinin zona müşavirələrində çıxışlar etmiş və ölkəyə 1.600 min ton üzüm vermək vəzifəsini qarşıya qoymuşdu.

Respublika rəhbərinin bütün sahələrə göstərdiyi bu cür diqqət və özünün fasiləsiz olaraq sərf etdiyi gərgin əmək 1981-ci ildə də öz bəhrəsini vermişdi.

Azərbaycan 1969-cu ildə 299 min ton, 1976-cı ildə 531700 ton, 1980-ci ildə 883500 ton pambıq vermişdisə, 1981-ci ildə 1 milyon ton pambıq vermiş və bu da plandan 400 min ton çox olmuşdu.²⁶

Azərbaycan üzümçüləri də böyük qələbələr qazanmışlar. Onlar 1969-cu ildə 240 min ton, 1976-cı ildə 708 min ton, 1980-ci ildə 1.398 min ton, 1981-ci ildə 1.600 min ton üzüm tədarük etmişlər.²⁷

Beləliklə, 1981-ci ildə Azərbaycan taxıl planını 133,8 faiz, pambıq planını 168,2 faiz, üzüm planını 160,3 faiz, tərəvəz planını 108 faiz, yaşıl çay yarpağı planını 145 faiz ödəmişdi.²⁸

Belə bir qələbə ilə əlaqədar olaraq oktyabrın 31-də (1981-ci il) Lenin adına sarayda Respublika zəhmətkeşlərinin təntənəli yığıncağı olmuşdu. H.Əliyev L.İ.Brejnevın təbrikini oxumuş və geniş nitq söyləmişdi. Rekord zirvələr fəth edən Respublika Ümumittifaq yarışında dalbadal ikinci il fəxri mükafat – Sov. İKP MK-nın, SSRİ Nazirlər Sovetinin, ÜİHMŞ-in və ÜİLKGİ MK-nın fəxri fərmanı ilə təltif edilmişdi.

1981-ci il planını müvəffəqiyyətlə yerinə yetirdiyinə və yarışda fərqləndiyinə görə Azərbaycan 12 il dalbadal Sov. İKP MK-nın, SSRİ Nazirlər Sovetinin, ÜİHMŞ-in və ÜİLKGİ MK-nın keçici Qırmızı bayrağına layiq görülmüş və martın 12-də (1982-ci ildə) keçirilən təntənəli yığıncaqda bayraq respublika rəhbərinə təqdim edilmiş və bu yığıncaqda H.Əliyev geniş nitq söyləmişdi. Belə işləməyin nəticəsi idi ki, SSRİ Ali Soveti Rəya-

sət Heyətinin 11 mart 1982-ci il tarixli fərmanı ilə Respublikanın kənd təsərrüfatı qabaqcıllarından 6 nəfərinə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı fəxri adı verilmişdi.

1982-ci il martın 5-də heyvandarlığı müasir tələblər səviyyəsinə yüksəltməyə dair keçirilən Azərbaycan KP MK plenumunun və eləcə də Sov.İKP MK may (1982-ci il) plenumunun qərarlarından irəli gələn vəzifələr barəsində 1982-ci il iyunun 18-də Azərbaycan KP MK-nın plenumunda və iyulda keçirilən Respublika müşavirəsində H.Əliyevin etdiyi məruzələr kənd təsərrüfatı məhsuldarlığını durmadan artırmağa və əhalinin rifahını gətirdikcə yaxşılaşdırmağa yönəldilmişdi. Plenumun qərarlarından ruhlanan təsərrüfat əməkçiləri daha da yaxşı işləməyi təxirəsalınmaz vəzifə hesab etmişlər.

Respublika rəhbəri bir qayda olaraq müşavirə keçirilən rayonlarda əvvəlcədən partiya-təsərrüfat fəallarının yığılmasını keçirirdi. Həmin rayonların təsərrüfat sahələrini gəzir, əməkçilərlə söhbətlər aparırdı, onların qayğıları ilə maraqlanırdı və sonra zona müşavirələrini keçirirdi. Göstərilən ənənəyə uyğun olaraq 1982-ci il iyulun axırlarına yaxın pambıq rayonları partiya-təsərrüfat fəallarının zona müşavirələri olmuşdu. Müşavirələr ərəfəsində H.Əliyev olduqca mütərəqqi və əhəmiyyətli bir iş prinsipi tətbiq etmişdi. Onun göstərişi ilə müşavirələr ərəfəsində Azərbaycan KP MK bürosunun üzvləri: Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin sədri H.N.Seyidov Ağdam və Yevlax rayonlarında, Azərbaycan KP MK-nın ikinci katibi Y.N.Puqaçov Jdanov və Ağdaş rayonlarında, Azərbaycan KP MK katibi İ.Ə.Məmmədov Bərdə və Mirbəşir rayonlarında, Azərbaycan KP MK bürosu üzvlüyünə namizədlər: AHİŞ sədri L.X.Rəsulova Salyan rayonunda, Azərbaycan KP MK təşkilat-partiya işi şöbəsinin müdiri R.Ə.Mehdiyev Puşkin və Zərdab rayonlarında, Azərbaycan SSR Xalq Nəzarəti Komitəsinin sədri H.Ş.Əfəndiyev Saatlı və Ağsu rayonlarında, H.Əliyev özü isə Ağcabədi və Qasım İsmayılov rayonlarında olmuş, təsərrüfatları görmüş və müşavirədə çıxış etmişdi.

1982-ci il sentyabrın 3-də Bərdə və 4-də Sabirabad rayonlarında partiya-təsərrüfat fəallarının zona müşavirələri olmuşdu. Burada da müşavirələrdən əvvəl Azərbaycan KP MK büro üzvləri və üzvlüyə namizədlər müxtəlif rayonlarda olmuşdular.

H.Əliyevin bu rəhbərlik metodu öz əhəmiyyətli nəticələrini vermişdi. Respublika rəhbəri üzümçülük sahəsində də həmin iş prinsipini tətbiq etmiş və o, 1982-ci il iyulun 23-də Füzuli, sonra isə Xanlar rayonu partiya-təsərrüfat fəallarının yığılmaqlarında və həmin rayonlarda keçirilən zona müşavirələrində, sentyabrın 7 və 8-də isə Cəlilabad və Şamaxıda respublikanın üzümçülük rayonlarının partiya-təsərrüfat fəallarının zona müşavirələrində çıxışlar etmişdir. Bunlarla bərabər H.Əliyev 1982-ci il oktyabrın 10-da Dzerjinski adına klubda Respublika kənd təsərrüfatı gününə həsr edilmiş təntənəli iclasda çıxış etmişdir.

Respublika rəhbərinin böyük əhəmiyyət verdiyi məsələlərdən biri də respublika iqtisadiyyatının inkişaf etdirilməsində böyük əhəmiyyət kəsb edən **suvarma** işlərinin yaxşılaşdırılması məqsədilə həyata keçirdiyi tədbirlər olmuşdur. Onun suvarma işinin düzgün təşkili və yaxşılaşdırılması problemlərinə xüsusi əhəmiyyət verməsi nəticəsi olaraq Ağstafaçay deryaçasının tikilişinin vəziyyəti də onun diqqət mərkəzində olmuş və bu öz nəticələrini vermişdi. 1971-ci il iyul ayının 27-də Ağstafaçay deryaçasının açılışı münasibətilə keçirilən mitinqdə H.Əliyev çıxış etmişdi. Bu tikinti az vaxt içerisinde 1.100 hektar yeni üzüm bağları salmaq, əkin sahələrini genişləndirmək imkanı vermişdi. Yeni deryaça 70 min hektar sahəni suvarmaq, canlandırmaq imkanı yaratmışdı. H.Əliyev tikintinin qabaqcıllarından bir qrupuna Respublika Ali Sovetinin fəxri adlarını və fəxri fərmanını təqdim etmiş və düyməni basmaqla, tikintinin suyunu borularla tarlalara axıtmışdı.

H.Əliyev Kür üzərində Şamaxor SES-in tikintisində də böyük əhəmiyyət vermişdi. Şamaxor deryaçasının suları Şamaxor, Tovuz və Qasım İsmayılov rayonları ərazisində 75 min hektar torpağın suvarılması imkanını yaratmaqla bərabər, həm də bu qurğu Kürün sol sahilindəki Ceyrançöl yaylağına su çıxarmaq imkanı yaradırdı. Bu qurğunun böyük əhəmiyyətindən danışan H.Əliyev əmin olduğunu bildirmişdi ki, inşaatçılar həmin tikintinin nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu nəzərə alıb qarşılarına qoyulmuş vəzifəni müvəffəqiyyətlə yerinə yetirəcəklər.

Respublika rəhbəri Xanbulançay kompleksi tikintisində də böyük qayğı ilə yanaşmışdı. Hətta inşaatçılar üçün abad qəsəbə salınmışdı. Kompleksin 41 km uzunluğunda olan kanallarının

üstündə çoxlu qurğu və idarəedici məntəqələr yaradılmışdı. Yuxarı Xanbulançay su təsərrüfatı kompleksinin işə salınması ilə əlaqədar olaraq dekabrın 28-də (1976-cı il) Lənkəran rayon zəhmətkeşləri nümayəndələrinin H.Əliyevin iştirakı ilə mitinq olmuşdu. Mitingdə çıxış edən H.Əliyev əvvəlcə kompleksin yaratıcılarına L.İ.Brejnevın göndərdiyi təbriki oxumuş, sonra demişdi: ki, Xanbulançay dəryaçası 22 min hektar, yəni indikindən 5 dəfə çox münbit torpağı suvarmağa imkan verəcəkdir. Kompleksin əhəmiyyətini nəzərə alan respublika rəhbəri tikinti işçilərinin zəhmətini yüksək qiymətləndirmiş və onları təbrik etmişdi.

Bununla bərabər H.Əliyevin diqqəti sayəsində Lənkəranda meyvə və tərəvəz istehsalı kombinatı, hava limanı, dram teatrı, şəhər stadionu, kolxoz bazarı tikilib əhalinin istifadəsinə verilmişdi.

Tərtərçay su qurğuları kompleksi də H.Əliyevin əməyinin bəhrəsi olmuşdu. Bu kompleksin işə salınması münasibətilə 1976-cı il dekabrın 29-da mitinq keçirilmişdi. Burada çıxış edən H.Əliyev ilk növbədə L.Brejnevın qurğunun bütün əməkçilərinə göndərdiyi təbriki oxumuş və sonra sözüünə davam edən respublika rəhbəri Tərtərçay kompleksinin tikintisinə əməyini, zəkasını, qüdrətini, qəlbinin hərarətini sərf edənlərin hamısını səmimi qəlbədən təbrik etmişdi. Burada hazırlanan 130 metrlik bənd Avropada ən uca bəndlərdən hesab edilir.

Beləliklə, onun rəhbərlikdə fasiləsiz gərgin əməyi öz bəhrəsini vermiş və Azərbaycanın sənaye, tikinti, nəqliyyat və kənd əməkçiləri 1982-ci il plan tapşırıqlarını artıqlaması ilə ödəmişdilər. Hətta Azərbaycan xalqının xalq təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi sahəsində qazandıqları əmək hünərinə və H.Əliyevin şəxsiyyətinə olan böyük hörmətə görə 1982-ci il sentyabrın 24-də L.İ.Brejnev üçüncü dəfə Bakıya gəlmişdi. Sentyabrın 26-da təntənəli iclasda Azərbaycana Lenin ordenini (bu üçüncü Lenin ordeni idi) təqdim edərkən L.Brejnev söylədiyi nitqində respublika zəhmətkeşlərinin əməyini yüksək qiymətləndirərək demişdi: «Respublikanın qazandığı müvəffəqiyyətlər H.Əliyev başda olmaqla Azərbaycan partiya təşkilatının ardıcıl və qətiyyətli fəaliyyətinin nəticəsidir». Söynəliyə bu fikir dolayısı ilə H.Əliyev fenomeninin bərqərar olunmasının təsdiqi, onun qəbul edilməsi idi.

H.Əliyev respublikaya rəhbərliyə başladığının ilk anlarından **gənclər təşkilatı** olan komsomolun fəaliyyətinə də ardıcılıqla nəzarət və rəhbərlik etmişdi.

Azərbaycan Komsomolunun yaradılmasının 50 illiyi münasibətilə 1970-ci ilin noyabrında keçirilən təntənəli yubiley yığıncağında çıxış edən H.Əliyev demişdi: «Azərbaycan komsomolu xalq təsərrüfatının bərpası və inkişaf etdirilməsi uğrunda respublika zəhmətkeşlərinin mübarizə salnaməsinə parlaq səhifələr yazmışdır. Gənclərin əlləri ilə Sumqayıt, Mingəçevir, Daşkəsən və Əli-Bayramlı kimi yeni sənaye mərkəzləri yaradılmışdı». H.Əliyev çıxışında əmin olduğunu bildirmişdi ki, respublika gəncləri Sov.İKP MK-nın dekabr (1969) və iyul (1970) plenumlarının qərarlarından nəticə çıxarıb irəli sürülmüş vəzifələrin yerinə yetirilməsinə nail olacaqlar.

1972-ci il martın əvvəllərində Azərbaycan LKGİ XXVIII qurultayı olmuş və burada çıxış edən H.Əliyev uzun sürən gerilikdən sonra respublika xalq təsərrüfatının inkişafında müəyyən yüksəliş nəzərə çarpdığını qeyd edərək göstərmişdi ki, bu illər ərzində partiya və dövlət intizamı möhkəmlənmiş, kadrların məsuliyyəti və onlara tələbkarlıq artmışdır. O, sözüünə davam edərək demişdi: «Respublika Komsomol Təşkilatlarının fəaliyyət dairəsi genişdir və bütün iş sahələrində qarşıda duran vəzifələrin müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsini təmin etmək komsomol təşkilatlarının borcudur».

1974-cü il fevralın 15-də Dzerjinski adına klubda Azərbaycan komsomolunun XXIX qurultayında iştirak edən H.Əliyev respublika gənclərinin qarşısında duran vəzifələrdən danışıq və onların yerinə yetirilməsində gənclərin fəal iştirak edəcəyinə əmin olduğunu bildirmişdi.

Respublika komsomolu Azərbaycanın qəhrəmanlıqla zəngin olan salnaməsinə bir çox parlaq və fərəhli səhifələr yazmış, xalq təsərrüfatının bütün sahələrində gedən mübarizədə qələbələr qazanmışdır. Buna görə də Azərbaycan komsomol təşkilatının xidmətləri Oktyabr İnqilabı ordeni ilə təltif olunmuşdur. Bu yüksək mükafatın təqdim edilməsi münasibətilə yanvarın 20-də (1977-ci ildə) Lenin adına sarayda keçirilən təntənəli yığıncaqda

Azərbaycan rəhbəri nitq söyləmiş və ordeni Respublika Komsomolu Təşkilatının bayrağına sancmışdı.

Bir qədər sonra H.Əliyevin 1978-ci il martın 10-da Azərbaycan LKGİ-nin XXX qurultayında iştirakı və burada etdiyi çıxış gənclərin tərbiyəsində, əldə edilmiş müvəffəqiyyətlərdə öz təsirli rolunu oynamışdı. Azərbaycan Komsomol təşkilatının ÜİLKĞİ MK-nın Qırmızı Bayrağı ilə təltif edilməsi və martın 21-də (1980-ci il) M.F.Axundov adına Opera və Balet Teatrı binasında keçirilən yığıncaqda H.Əliyevin iştirakı ilə bayrağın təqdim edilməsi və belə uğurlar şəraitində Azərbaycan komsomolunun 60 illiyinin 1980-ci il noyabrın 25-də Lenin adına sarayda təntənəli şəraitdə qeyd edilməsi və H.Əliyevin burada etdiyi çıxış bir daha onun komsomol təşkilatının fəaliyyətinə nə dərəcədə əhəmiyyət verdiyini təsdiq edir.

H.Əliyev rəhbərliyi dövründə respublikada **bədən tərbiyəsi və idman sahəsinə** də ciddi fikir vermişdi.

1974-cü il iyunun 21-də respublika partiya fəalllarının keçirilən yığıncağında məhz H.Əliyevin təşəbbüsü ilə Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idmanı daha da inkişaf etdirmək tədbirləri haqqında məsələ müzakirə edilmişdi. Burada geniş nitq söyləyən H.Əliyev demişdir: «Bədən tərbiyəsi və idman sosialist mədəniyyətinin, zəhmətkeşlərin tərbiyəsinin mühüm hissəsidir. Bədən tərbiyəsi və idman adamların formalaşmasında və ahəngdar inkişafında, onun cansağlığının möhkəmlənməsində böyük rol oynayır. Bununla yanaşı bədən tərbiyəsi və idman adamların istehsalat fəaliyyətini yüksəltmək, Vətənin müdafiəsinə hazırlamaq üçün birinci dərəcəli əhəmiyyətə malikdir».

H.Əliyev özünün tükənməz fəaliyyətində Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinə xüsusi qayğı və diqqətlə yanaşmışdı. Həmin yanaşmanın nəticəsi olaraq vilayət əməkçiləri 1969-1973-cü illər ərzində xalq təsərrüfatının bütün sahələrində müvəffəqiyyətlər qazanmışdılar. Belə şəraitdə Muxtar Vilayətin 50 illik yubileyi yüksək səviyyədə qeyd edilmişdi. Noyabrın 23-də (1973-cü ildə) DQ Vilayət PK və Vilayət Zəhmətkeş Deputatları Sovetinin təntənəli iclasında Azərbaycan KP MK-nın Birinci katibi H.Əliyev iştirak etmiş və geniş nitq söyləmişdi.

H.Əliyevin qayğısının nəticəsi olaraq Muxtar Vilayət Xalqlar dostluğu ordeninə layiq görülmüşdü. Orden 1974-cü il fevralın

25-də Stepanakertdə keçirilən təntənəli iclasda Sov.İKP MK üzvlüyünə namizəd, Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin sədri Ə.İ.İbrahimov tərəfindən təqdim edilmişdi.

H.Əliyevin Muxtar Vilayətə göstərdiyi böyük diqqət vilayət əməkçilərinin fəallaşmasına öz təsirini göstərmiş və onlar daha da yaxşı işləyərək dövlət plan tapşırıqlarını 1977-ci ildə artıqlaması ilə yerinə yetirdiklərinə görə DQMV dördüncü dəfə Sov.İKP MK-nın, SSRİ Nazirlər Sovetinin, ÜİHİMS-in və ÜİLKĞİ MK-nın keçici Qırmızı bayrağına layiq görülmüşdü. Hətta Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 13 fevral 1978-ci il tarixli fərmanı ilə Dağlıq Qarabağ üzümçülük sovxozları trest işçilərindən bir qrupu fəxri adlar və fəxri fərmanla təltif olunmuşdu. Azərbaycan rəhbərinin vilayətə göstərdiyi ardıcıl qayğının ifadəsi olaraq Stepanakertdə dəmiryol xətti çəkilmişdi.

1979-cu il yanvarın 12-də Ağdam-Stepanakert dəmiryol xəttinin açılışı olmuş və burada çıxış edən H.Əliyev bu xəttin istifadəyə verilməsini vilayətin iqtisadi və mədəni həyatında böyük bir hadisə hesab etmişdi. H.Əliyev eyni zamanda yanvarın 16-da (1979-cu il) DQ Vilayət Partiya Təşkilatının XXVIII konfransında iştirak etmiş və vilayətin bütün sahələrini əhatə edən geniş nitq söyləmişdi.

DQMV-ə daima qayğı göstərən H.Əliyev 1982-ci il iyulun axırlarında yenidən Stepanakertə getmiş və DQ vilayət PK-də vilayətin rəhbərləri ilə görüş keçirmişdi. Vilayət PK-nin birinci katibi B.S.Kevorkov sənaye, tikinti və kənd əməkçilərinin əldə etdiyi nəticələr haqqında məlumat vermişdi. H.Əliyev burada uğurlarla bərabər görüləcək işlərdən danışmışdı. Respublika rəhbəri eləcə də Azərbaycanın yaradıcılıq ittifaqları idarə heyətlərinin Stepanakertdə bir sıra görkəmli partiya, elm, mədəniyyət, ədəbiyyat xadimlərinin iştirak etdiyi birləşmiş səyyar plenumda da çıxış etmişdir.

Naxçıvan bölgəsi də H.Əliyevin diqqət mərkəzində olan bölgələrdən olmuşdur. Bu bölgənin zəhmət adamları da əməkde böyük nailiyyətlər əldə etmişdilər. Ona görə də Naxçıvan MSSR-də də Xalqlar Dostluğu ordeninə layiq görülmüşdü.

Xalqlar Dostluğu ordeni fevralın 21-də (1974-cü ildə) Naxçıvan Vilayət Partiya Komitəsinin və Naxçıvan MSSR Ali Sove-

tinin təntənəli iclasında H.Əliyev tərəfindən Naxçıvan MSSR-in bayrağına sancılmışdı.

H.Əliyevin müdrik rəhbərliyi altında Azərbaycan xalqı bütün sahələrdə müvəffəqiyyətlər əldə etdiyi bir şərəitdə, 1974-cü il oktyabrın 4-də Naxçıvan MSSR-in 50 illiyi qeyd olunmuşdu. Yubileyə həsr olunmuş təntənəli iclasda H.Əliyev ilk növbədə Sov.İKP MK, SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin və SSRİ Nazirlər Sovetinin Naxçıvan MSSR zəhmətkeşlərinə təbrikinə oxumuş və sonra söylədiyi nitqində demişdi: «Naxçıvan yarım əsr ərzində böyük və şanlı yol keçmişdir. İndi Naxçıvan qabaqcıl sənaye, mexanikləşdirilmiş kənd təsərrüfatı və yüksək mədəniyyət respublikasına çevrilmişdir». Muxtar Respublikanın 50 illiyi ilə əlaqədar olaraq təltif olunmuş Oktyabr İnqilabı ordeni respublika bayrağına H.Əliyev tərəfindən sancılmışdı.

Respublika rəhbəri göstərilənlərlə bərabər Muxtar Respublikanın yığıncaqlarında iştirak etmək, zəhmət adamları ilə görüşmək, onların problemləri ilə maraqlanmaq sahəsində də böyük əmək sərf etmişdi. Bu cəhətdən H.Əliyevin 1978-ci ilin oktyabrında Muxtar Respublikaya növbəti gedişi diqqəti cəlb edir. O, 1978-ci il oktyabrın 15-də Naxçıvan Muxtar Respublikasının partiya-təsərrüfat fəallarının yığıncağında iştirak etmiş, çıxış edənləri diqqətlə dinləmiş və nitq söyləmişdi. O, həmin gün bir sıra sahələrə, o cümlədən Arpaçay deryaçasına getmiş, inşaatçılarla söhbət zamanı kompleksin inkişaf perspektivləri ilə maraqlanmışdır. H.Əliyev həmçinin 9 milyon məmumat buraxacaq alt trikotaj paltar fabrikinin tikintisində olmuş, ayrı-ayrı sahələrə baxmış, tikinti işlərinin gedişi haqqında bir sıra tənqidi fikirlərini söyləmişdi. O, həmçinin tikintisi başlanacaq xalça kombinatının sahəsini gəzmiş və öz tövsiyələrini vermişdi.

Respublika rəhbəri eyni zamanda şüşə qab zavodu tikilişinin gedişi ilə tanış olmuş, həm də V.Ulyanov adına Pioner və məktəblilər sarayının açılışında olmuş və çıxış etmişdir. Bunlarla bərabər H.Əliyev müxtəlif oyun meydançaları olan uşaq parkına da getmişdi. Bunların hamısı respublika rəhbərinin hər bir sahəyə nə dərəcədə qayğı və diqqətlə yanaşdığını təsdiq edir.

H.Əliyevin diqqət mərkəzində olan məsələlərdən biri də **Bakının perspektiv planı** idi. Bu məsələ ilə əlaqədar olaraq 1971-ci il fevralın 12-də S.M.Kirov adına Siyasi Maarif evinin

salonunda bilavasitə H.Əliyevin təşəbbüsü ilə SSRİ Dövlət Tikinti Komitəsi yanında Dövlət Mülki Tikinti və Arxitektura Komitəsi ilə Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti Dövlət Tikinti Komitəsinin birgə iclası olmuşdur. İclasda Bakı şəhərinin 2000-ci ilədək inkişafına dair Bakı Dövlət Şəhər Layihələşdirmə İnstitutu tərəfindən hazırlanmış perspektiv layihə müzakirə edilmişdi. Layihədə təqribən 25-30 il ərzində şəhər əhalisinin sayının 2.100 min nəfərə çata biləcəyi ilə əlaqədar şəhərin, qəsəbələrin inkişaf etdirilməsi göstərilmişdi. Eyni zamanda 5.200 hektar tikinti aparılmayan ərazidə və eləcə də şəhərin mərkəzində, şərq hissəsində və digər yerlərdə köhnə azmərtəbəli binaları yenidən qurmaq yolu ilə Bakı amfiteatrı hüdudunda yeni mənzil, mədəni-məişət obyektlərinin tikilməsi layihələşdirilmişdi. Bununla bərabər avqustun axırlarında (1980-ci ildə) Bakı şəhər Partiya Komitəsinin müşavirəsində də Bakının gələcəkdə perspektiv planı müzakirə edilmiş və göstərilmişdi ki, şəhərin müxtəlif küçələrində və xüsusilə Sovet küçəsində çoxlu tikinti işləri görülməlidir. Uca binaların tikilişinə, parkların salınmasına, küçələrin genişləndirilməsinə və s. diqqət artırılmalıdır. Olduqca sevindirici haldır ki, H.Əliyevin təkidi ilə kağız üzərində hazırlanan layihə həmin şəxsin rəhbərliyi altında da həyata keçirilmişdi. Bu cəhətdən diqqəti cəlb edən sahələrdən biri də 1970-ci ildə Kürdən Bakıya çəkilən yeni su magistralının birinci növbəsinin başa çatdırılması olmuşdu. Doğrudur su kəmərinin çəkilişinə hələ 1968-ci ildə başlanılmışdısa da, ancaq elə bir iş görülməmişdir. H.Əliyevin bu məsələyə olan diqqəti və onun təsiri ilə işlərin canlanması nəticəsində 30 ay müddətində görülməli iş təqribən dörd ayda görülmüş və 1970-ci il sentyabrın 27-də su kəmərinin birinci növbəsinin açılışı olmuşdu. H.Əliyev açılışda şəxsən iştirak etmiş və çıxışında bu kəmərin böyük əhəmiyyətindən danışmış, kəmərin tikintisində əzmkarlıq göstərmiş inşaatçıları təbrik etmişdir. H.Əliyevin özünün iştirakı ilə Bakının siması başdan-başa dəyişmişdi. Deməli H.Əliyev Bakının həm memarı və həm də icraçısı olmuşdur. Budur xalqa xidmət, budur xalqı yaşatmaq, sevmək!

Onu da xatırlatmaq lazımdır ki, gələcəkdə Bakı ilə bərabər Kirovabadda, Mingəçevirdə, Sumqayıtda mənzil tikintisi məsələsi də H.Əliyevin diqqətindən yayınmamışdır. Bunlarla bərabər Bakı şəhər əhalisinin **nəqliyyata** olan tələbatını ödəmək, əhalinin

sosial vəziyyətini yaxşılaşdırmaq məsələsi də H.Əliyevin həmişə diqqət mərkəzində olmuşdu. Bu cəhətdən Bakı metrosu və onun yeni stansiyasının - « Neftçilər» stansiyasının tikilib xalqın istifadəsinə verilməsi məhz H.Əliyev diqqətinin məhsulu olmuşdu. Həmin stansiyanın tikintisində RSFSR-in, Ukraynanın, Belarusiyanın və digər respublikaların 150 müəssisəsinin iştirakı da H.Əliyevin böyük təşkilatçılığının nəticəsində olmuşdu. Bu diqqət, zəhmət öz bəhrəsini vermiş və 1972-ci il noyabrın əvvəllərində «Neftçilər» stansiyası, 1976-cı ildə «Nizami» metro stansiyası sərnişinlərin istifadəsinə verilmişdi. Açıılışı dekabrın 31-də olan «Nizami» stansiyasına gələn H.Əliyev bu möhtəşəm tikinti ilə tanış olmuş, stansiya inşaatçıların əmək qələbələri münasibətilə təbrik etmiş və onlara təşəkkürünü bildirmişdi. Metro tikintisi sonrakı illərdə də davam etdirilmişdi.

Xalqın rifahının yaxşılaşmasında mənzil məsələsi ən vacib məsələlərdən idi. H.Əliyevin həmin məsələyə böyük əhəmiyyət verməsi təsadüfi deyildir. O, hətta inşaatçılar qarşısında mühüm bir vəzifə qoymuşdu – mənzilə ehtiyacı olanların hamısı 2000-ci ilə qədər müasir, yaraşığıl mənzillərlə təmin olunmalıdırlar. Həmin vəzifənin yerinə yetirilməsi nümunəsi olaraq şəhərin şərqində 400 min nəfərin məskunlaşması üçün nəzərdə tutulan massivdə tikinti işləri vaxtında başa çatdırılmışdı. Mənzil tikintisinin genişlənməsi ilə bərabər, həm də o ərazilərdə abadlıq işləri aparılmış, uşaq bağçaları, məktəblər, xəstəxanalar, poliklinika, kinoteatrlar və s. tikilmişdi. 70-ci illərdə şəhərdə yaşıllaşdırma sahəsində və istirahət parklarının yaradılmasında da böyük işlər görülmüşdü. Dənizkənarı parkın yenidən qurulması nəticəsində yaşıllığa qər qorq olan bulvarın uzunluğu 3 kilometrə çatdırılmışdı. H.Əliyevin rəhbərliyi dövründə Bakı ilə bərabər Gəncə, Naxçıvan, Mıngəçevir, Əli-Bayramlı və digər şəhərlərdə də yeni mikrorayonlar salınmış, yaşıllaşdırma, parksalma sahələrində xeyli işlər görülmüşdü. Bunlardan əlavə respublika rəhbəri Bakıda möhtəşəm ictimai binaların tikintisi məsələsinə də olduqca böyük əhəmiyyət vermişdi. Buna görə də 70-ci illərdə iri ictimai binaların, mehmanxana və konsert salonlarının tikintisi genişlənməmişdi. Belə əzəmətli tikililərdən biri **Respublika sarayı** (Heydər Əliyev adına saray) olmuşdu.

H.Əliyevin xüsusi diqqəti və nəzarəti altında tikilən bu saray birinci növbədə ictimai və siyasi toplantıların keçirilməsi üçün nəzərdə tutulmuşdu. Bu həm də şəhərdə ən çox – 2500 nəfər tamaşaçı tutan konsert zalı idi. Həmin bina «Neftçilər» stansiyasının istifadəyə verilməsindən təxminən bir ay sonra 1972-ci il dekabrın əvvəllərində xalqın istifadəsinə verilmişdi. Sevindirici hallardan biri də o oldu ki, sarayın tikilməsilə yanaşı onun qarşısındakı böyük bir ərazi başdan-başa abadlaşdırılıb əhalinin istirahət etdiyi ən gözəl parklarından birinə çevrilmişdi.

H.Əliyevin böyük maraq göstərdiyi «Azərbaycan», «Abşeron», «Bakı», «Moskva» mehmanxanalarının inşası başa çatdırılmış və Bakı dəmir yolu sərnişin vağzalının yenidən qurulması sona yetmişdir. Bunlardan əlavə Milli Məclisin binasının, «Gülüstan» sarayının, «Ziyafətlər evi»nin və digər əzəmətli binaların istifadəyə verilməsi də məhz H.Əliyev əməyinin məhsulu olmuşdur.

Beləliklə, respublika rəhbərinin fəaliyyəti dövründə həyata keçirilən quruculuq salnaməsinin ən məhsuldar nəticələri əldə edilmişdi. H.Əliyev özünün memarlıq bacarığı və qabiliyyəti ilə yeni əzəmətli binaların inşa edilməsinə nail olmuş və bununla da Bakının siması başdan-başa dəyişmiş, H.Əliyev qüdrəti yeni bir Bakı yaratmışdır. Bütün bunlardan əlavə H.Əliyev 70-80-ci illərdə Azərbaycanın **memarlıq irsinə** sadıq qalmaq əlaməti olaraq Bakıda və digər ərazilərdə 52 tarixi-memarlıq abidəsinin bərpasına nail olmuşdur.²⁹

H.Əliyev ayrı-ayrı görkəmli şəxslərin fəaliyyətini əbədiləşdirmək, yaddaşlarda saxlamaq naminə onların abidələrinin yaradılmasına da böyük əhəmiyyət vermiş və ona nail olmuşdu. Bu cəhətdən H.Əliyevin görkəmli ictimai və dövlət xadimi olmuş N.Nərimanova münasibəti diqqəti cəlb edir. N.Nərimanova qeyri-obyektiv münasibət bəsləyən insanlar az olmamışdır. Bütün məncələərə baxmayaraq H.Əliyev N.Nərimanovun əzəmətli abidəsinin Bakının ən görkəmli yerində ucaldılmasına nail olmuşdu.

1972-ci ilin iyunun əvvəlində abidənin tənənəli açılışı keçirilmişdi. Bu münasibətlə Bakı zəhmətkeşləri nümayəndələrinin əzəmətli mitinqi olmuşdu. Burada nitq söyləyən H.Əliyev demişdir: «N.Nərimanov mürəkkəb və çətin bir yol keçmiş, fəaliyyətə

maarifçi-demokrat kimi başlayaraq mətin inqilabçı və dövlət xadimi səviyyəsinə qalxmışdı».

1972-ci il iyunun axırlarında N.Nərimanovun anadan olmasının 100 illiyinin qeyd olunması da H.Əliyevin polad iradəsinin nəticəsində baş vermişdi. Yubileyə həsr edilmiş təntənəli yığıncaqda çıxış edən Respublika rəhbəri N.Nərimanovun tarixi xidmətlərindən təfəsilatı ilə danışmış və onu görkəmli bir dövlət xadimi kimi yüksək qiymətləndirmişdi.

Ulyanovskda N.Nərimanovun adını daşıyan prospektdə onun abidəsinin qoyulması ilə əlaqədar dekabrın 10-da (1977-ci ildə) şəhər zəhmətkeşlərinin mitinqinin keçirilməsi və mitinqdə Ulyanovsk şəhər rəhbərlərinin, Sov.İKP MK Siyasi Bürosu üzvlüyünə namizəd H.Əliyev başda olmaqla Azərbaycan nümayəndə heyətinin iştirakı, onun nitqi məhz N.Nərimanov şəxsiyyətinə və xalqına olan qayğısının ifadəsi idi.

Görkəmli dövlət xadimi N.Nərimanova böyük bir məhəbbətlə yanaşan H.Əliyev onun anadan olmasının 110 illiyinin də yüksək səviyyədə qeyd edilməsinə nail olmuşdu. Aprelin 14-də (1980-ci il) Dzerjinski adına klubda Bakı zəhmətkeşləri nümayəndələrinin təntənəli yığıncağı olmuşdu. Burada partiya veteranları, əmək qəhrəmanları, elm və mədəniyyət xadimləri və eləcə də H.Əliyev başda olmaqla partiya, dövlət nümayəndələri iştirak etmişdilər. Dərin hörmət ifadəsi olaraq respublika rəhbərliyi başda H.Əliyev olmaqla N.Nərimanovun abidəsinə ziyarət etmiş və çiçək dəstələri qoymuşlar.

Fərəhli bir haldır ki, Özbəkistan xalqının da N.Nərimanova böyük hörmət və məhəbbəti vardır. Həmin məhəbbətin nəticəsi idi ki, Özbəkistan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 12 mart (1981-ci il) tarixli fərmanı ilə vilayət tabeliyində olan Bektimir qəsəbəsi şəhərə çevrilmiş və həmin şəhərə N.Nərimanovun adı verilmişdi.

Eyni zamanda 1982-ci il noyabrın 25-də Moskvada N.Nərimanov şəxsiyyətinə ehtiram əlaməti olaraq onun xatirə lövhəsi açılmış və bu münasibətlə mitinq olmuşdu. Bu gün N.Nərimanovun adını daşıyan küçə, rayon və s. ilə birlikdə onun özəmətli abidəsi də H.Əliyev əməyinin məhsulu olaraq qalır. Çox təəssüflər ki, Xalq Cəbhəsi hakimiyyəti dövründə hətta N.Nərimanovun abidəsinə məhv etmək istəyənlər də az olmamış-

dır. Ancaq H.Əliyevin əməyini sevnələr, N.Nərimanov şəxsiyyətinə böyük ehtiramla yanaşanlar buna yol verməmişdilər.

Bunlardan əlavə Azərbaycanda M.Əzizbəyovun, F.E.Dzerjinskinin, Q.Musabəyovun, A.Caparidzenin, və başqalarının da abidələri ucaldılmışdı.

H.Əliyev gənclərdə vətənpərvərlik hisslərini artırmaq, Böyük Vətən müharibəsi illərində xüsusi qəhrəmanlıq göstərmiş övladların xatirəsini əbədiləşdirmək məramını da unutmamışdır. Bu məqsədlə Azərbaycan xalqının sevimli oğlu Mehdi Hüseynzadəyə qoyulmuş abidə məhz H.Əliyevin xalqa olan sevgisinin yeni nümunəsi olmuşdu. Məhz Azərbaycan rəhbərinin iradəsi ilə qəhrəmanın abidəsi yaradılmış və 1973-cü il mayın 10-da abidənin açılışı olmuş, açılışa həsr olunmuş özəmətli mitinqdə H.Əliyev çıxış etmişdi.

H.Əliyev eləcə də Böyük Vətən müharibəsində həlak olmuş döyüşçülərin şərəfinə də abidə qoyulmasına nail olmuşdu. Yaradılan xatirə abidəsinin açılışı münasibətilə Nərimanov rayonu zəhmətkeşlərinin təntənəli mitinqində çıxış edən H.Əliyev Böyük Vətən müharibəsində həlak olanların xatirəsinə həsr edilmiş özəmətli abidənin yaradılmasına görə Nərimanov rayonunun zəhmətkeşlərinə təşəkkürünü bildirmişdi. Eyni zamanda faşizm üzərində qələbənin 30 illiyi münasibətilə «N» sayılı hissənin tarix və döyüş şöhrəti muzeyinin açılışında çıxış edən H.Əliyev muzeyin böyük vətənpərvərlik əhəmiyyətindən danışmış və muzeyi yaradanlara öz təşəkkürünü bildirmişdi. Bunlardan əlavə 416-cı Azərbaycan diviziyasının və 130-cu Taqanroq diviziyasının şərəfinə Rastov vilayətində monumentalheykəl döyüş şöhrətli kompleksinin, 77-ci Simferopol Azərbaycan diviziyası şərəfinə Sevastopol şəhərində abidələrin yaradılması artıq Sovetlər birliyi ərazisində H.Əliyev nüfuzunun təntənəsi idi. Bunlardan əlavə Böyük vətən müharibəsində qəhrəmanlıqla iştirak edən 77-ci Sipferapol Azərbaycan diviziyası şərəfinə Sevastopol şəhərində abidənin, 416-cı Azərbaycan diviziyasının şərəfinə Rastov vilayətində monumental-heykəl böyük şöhrət kompleksinin yaradılması Azərbaycanın mərd övladlarının tarixi xidmətlərinin əbədləşdirilməsi idi. 1981-ci ildə Rastov vilayətində Taqanroq şəhərinin Azərbaycanın 416-cı diviziyası tərəfindən azad edilməsinin qəhrəmanlıq salnaməsini əks etdirən abidənin açılışı olmuşdu. Burada

Azərbaycan rəhbərinin iştirakı və Azərbaycan övəqlərlərinin ünvanına deyilən xoş sözlərdən sonra geniş nitqi söyləyən H.Əliyev azərbaycan xalqının faşizm üzərində qələbənin təmin edilməsindəki xidmətlərindən və azərbaycanın 416-cı Taqanroq diviziyasının şərəfinə hazırlanmış möhtəşəm abidənin³⁰ gələcək nəsillər üçün böyük vətənpərvərlik əhəmiyyətindən danışmış və abidə yaradıcılarına dərin minnətdarlığını bildirmişdi. Bu abidə azərbaycan xalqına olan böyük ehtiramla bərabər bu həmdə Sovetlər Birliyi ərazisində H.Əliyev nüfuzunun təntənəsi idi.

Bunlarla bərabər 1980-ci ildə İ.Nəsiminin abidəsinin, 1982-ci il yanvarın 15-də Şuşada M.P.Vaqifin məqbərəsinin, 1982-ci il martın 23-də Bakıda C.Cabbarlının abidəsinin ucaldılması ədəbiyyat xadimlərinə respublika rəhbərinin vətənpərvər bir qayğı ilə yanaşdığını təsdiq edir.

H.Əliyev belə sənət əsərləri yarananlara da böyük ehtiramla yanaşmışdı. 1972-ci il aprelin 26-da Azərbaycan rəssamlarının VII qurultayına H.Əliyev tərəfindən göndərilən sənəd də bunu təsdiq edir. Sənəddə göstərilirdi ki, heykəltəraşlarımız, rəssamlarımız, tətbiqi sənət ustalarımız ictimaiyyət tərəfindən yüksək qiymətləndirilən parlaq əsərlər yaratmışlar. Bununla bərabər rəssamlarımızın ən mühüm vəzifəsi insanların rəşadətli əməyini tərənnüm edən yeni parlaq əsərlər yaratmaları göstərilirdi. Belə diqqətin nəticəsi idi ki, Tahir Teymur oğlu Salahova SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 28 aprel 1973-cü il tarixli fərmanı ilə SSRİ Xalq rəssamı fəxri adı verilmişdi. Bundan əlavə təsviri sənətin inkişafındakı xidmətlərinə və anadan olmasının 60 illiyi ilə əlaqədar olaraq SSRİ Xalq rəssamı Mikayıl Hüseyn oğlu Abdullayev SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 21 dekabr 1981-ci il tarixli fərmanı ilə Xalqlar Dostluğu ordeni ilə təltif edilmişdi.

H.Əliyev çoxsahəli fəaliyyətində **təhsilə, elmə, ədəbiyyata, incəsənətə** də həmişə xüsusi qayğı ilə yanaşmış və bu sahələrin inkişaf etdirilməsinə böyük əhəmiyyət vermişdir. Belə bir qayğının ifadəsi olaraq 1969-cu ilin payızında S.M.Kirov adına Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universiteti) 50 illik yubilyndə iştirak etmiş H.Əliyev burada söylədiyi nitqində demişdi: «Azərbaycan xalqının torpağında birinci ali məktəbin yubileyi elə bir hadisədir ki, onun ictimai əhəmiyyəti Azərbaycanın dövlət hüdüdlərindən çox-çox kənara çıxır.»

Yubileydə söylədiyi nitqindən sonra H.Əliyev universitetin bir qrup professor-müəlliminə fəxri adları təqdim etmiş və həm də Universitetə Qırmızı Əmək Bayrağı Ordeni verilməsinə nail olmuşdu.

Azərbaycan Neft və Kimya İnstitutu da (hazırkı Neft Akademiyası) H.Əliyevin nəzər diqqətindən yayınmamışdı. 1971-ci ilin iyulun əvvəllərində onun iştirakı ilə institutun 50 illiyi qeyd olunmuşdu. H.Əliyevin imzası ilə instituta ünvanlanmış sənəddə 50 il ərzində institutun təxminən 30 min mühəndis hazırlamasından, onun məzunları arasında 150 nəfərdən artıq Sosialist Əməyi Qəhrəmanı və Sovet İttifaqı Qəhrəmanı, 65 nəfər Lenin və Dövlət mükafatları laureatı, 40 nəfər Azərbaycan SSR EA-nın həqiqi və müxbir üzvü olması göstərilmişdi.³¹ Həmçinin də institutun yetişdirmələrinin neft sənayesinin və elmin inkişafında böyük xidmət göstərmələri əks olunmuşdu. İnstitutun bir sıra əməkdaşları Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 5 iyul 1971-ci il tarixli fərmanı ilə müxtəlif fəxri adlara və fəxri fərmana layiq görülmüşlər. Eyni zamanda institut Türkmənistan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin isə 5 iyul 1971-ci il tarixli fərmanları ilə fəxri fərmanla təltif edilmişdi.

H.Əliyevin diqqətinin nəticəsi olaraq həmin institutun 60 illik yubileyi də yüksək səviyyədə qeyd edilmişdi. Azərbaycan Neft və Kimya İnstitutunun 60 illiyi münasibətilə sentyabrın 26-da (1981-ci il) institutun iclas salonunda təntənəli yığıncaq keçirilmiş və burada çıxış edən H.Əliyev yubiley münasibətilə institut kollektivini təbrik etmiş və Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fəxri fərmanını təqdim etmişdi.

Milli müəllim kadrların hazırlanmasında Lenin adına Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun (indiki N.Tusi adına Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti) böyük xidmətləri olmuşdu. Bu təhsil ocağının 1973-cü il martın 2-də 50 illik yubileyi təntənəli şərətdə qeyd olunmuşdu. Yubiley yığıncağında çıxış edən H.Əliyev demişdi: «Sizin institutunuz böyük və şanlı yol keçmişdir. İnstitutun tarixi Azərbaycanda xalq maarifinin təşəkkülü və inkişafı, onun sosialist mədəniyyətinin tərəqqisi tarixindən ayrılmazdır. Onun kollektivi Azərbaycanda ümumtəhsil məktəbinin inkişafına böyük xidmət göstərmiş, Xalq Maarifi üçün yüksək

ixtisaslı kadrlar ocağına çevrilmişdir. İnstitutun minlərlə yetirməsi respublikamızın elm və mədəniyyətinin bütün sahələrində çalışır».

Yubley münasibətilə institutun bir qrup müəllimi Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 2 mart 1973-cü il tarixli fərmanı ilə fəxri adlara və fəxri fərmana layiq görülmüşdür. Beləliklə, xalq maarifi sahəsinə böyük ehtiram və hörmətlə yanaşan Azərbaycan rəhbəri müəllimi gənc nəsli biliklərə yetirən, onları sədaqətli, ədalətli olmağa öyrədən müqəddəs insan hesab etmişdi. Təsəffüf deyildir ki, H.Əliyev Azərbaycan müəllimlərinin VI qurultayında (1978-ci il mayın 18-də) iştirak etmiş və nitq söyləmişdi. Xalq maarifi sahəsində uzun illər səmərəli işlədiklərinə görə Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 17 may 1978-ci il tarixli fərmanı ilə 70 nəfər fəxri fərmana, 70 nəfər isə əməkdar müəllim fəxri adına layiq görülmüşdü.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun 50 illiyi kimi 60 illik yubileyi də yüksək səviyyədə qeyd edilmiş və yubileylə əlaqədar olaraq dekabrın 23-də (1981-ci ildə) Dzerjinski adına klubda keçirilən yığıncaqda H.Əliyev çıxış etmiş və Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fəxri fərmanını təqdim etmişdi. Eyni zamanda institutun bir qrup işçisinə Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 23 dekabr 1981-ci il tarixli fərmanı ilə fəxri adlar və fəxri fərman verilmişdi.

Respublikada tanınmış tədris ocaqlarından biri də Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutu (indiki Kənd Təsərrüfatı Akademiyası) olmuşdu. İnstitut yüksək ixtisaslı mütəxəssislər hazırlanmasındakı, kənd təsərrüfatı elminin inkişafındakı xidmətlərinə və yaradılmasının 50 illiyinə görə SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 16 may 1979-cu il tarixli fərmanı ilə «Şərəf nişanı» ordeni ilə təltif edilmişdi. Həmin ordeni 1980-ci il dekabrın 17-də keçirilən təntənəli yığıncaqda H.Əliyev institutun bayrağına sancmış və geniş çıxış etmişdir. Həmin vaxt institutun bir qrup əməkdaşı Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 16 dekabr 1980-ci il tarixli fərmanı ilə fəxri adlara və fəxri fərmana layiq görülmüşdür.

Azərbaycan Tibb İnstitutunun səhiyyə sahəsində kamil mütəxəssislər hazırlanmasında və yaradılmasının 50 illiyi ilə əlaqədar olaraq iyunun 9-da (1981-ci ildə) Dzerjinski adına klubda

keçirilən təntənəli yığıncaqda H.Əliyevin çıxış etməsi və Qırmızı Əmək Bayrağı ordenini institutun bayrağına sancması bir daha respublika rəhbərinin tədris müəssisələrinə nə qədər qayğı və diqqətlə yanaşdığını göstərir.

H.Əliyev həmişə fəaliyyəti dövründə ali məktəblərə tələbə qəbulu, onun əhəmiyyəti, savadlı milli kadrların hazırlanması məsələsinə də böyük qayğı ilə yanaşmışdı. Azərbaycanlı gənclərin Moskvanın, Leningradın, Kiyevin, Xarkovun və başqa şəhərlərin ali məktəblərində təhsil almalarına xüsusi əhəmiyyət verən respublika rəhbəri müntəzəm olaraq ali məktəblərə qəbul imtahanları başlanmamışdan əvvəl Azərbaycan KP MK-da müşavirlər keçirmiş və burada həmişə çıxış etmişdi. Bu əsnə H.Əliyevin respublikaya rəhbərlik etdiyi ilk ildən müntəzəm olaraq həyata keçirilən, Moskva, Leningrad və digər şəhərlərin ali məktəblərinə qəbul olunan gənclərin sayı ildən-ilə artmışdı. Respublikanın ali məktəblərinə qəbul imtahanları başa çatdıqdan sonra hər il avqustun axırlarında Lenin adına Respublika sarayında Azərbaycan partiyası, sovet fəalları ilə Moskvanın, Leningradın və digər şəhərlərin ali məktəblərində oxuyan azərbaycanlılarla və qəbul imtahanı verib başqa şəhərlərin ali məktəblərində oxuyacaq birinci kursa daxil olanlarla görüşlər olmuşdu. H.Əliyev daima keçirilən bu görüşlərdə iştirak və çıxışlar etmişdi.

1977-ci il avqustun 27-də Lenin adına sarayda ali məktəblərə qəbul olunmuş gənclərlə keçirilən yığıncaqda nitq söyləyən H.Əliyev respublikanın ümumi vəziyyətinin təhlilini vermiş, təhsil məsələsi üzərində dayanmış və bildirmişdir ki, indi respublikada 526 kafedrası və 134 fakültəsi olan 16 ali məktəb vardır. Bunlarda 158 ixtisas üzrə yüz mindən çox oğlan və qız təhsil alır. O, sözüünə davam edərək göstərmişdi ki, respublika rəhbərliyi Moskva, Leningrad və başqa şəhərlərdə azərbaycanlıların təhsil almaları məsələsinə xüsusi əhəmiyyət verir. Ona görə də 1971-ci ildən bəri göndərilən tələbələrin sayı müntəzəm olaraq artmış və bu il belə tələbələrin sayı 818 nəfərə çatmışdır, – deyən H.Əliyev qeyd etmişdi ki, indi SSRİ-nin 40 şəhərinin 140 ali məktəbində respublikamızı 2.500 tələbə təmsil edir.

Bu əsnə sonrakı illərdə də davam etdirilmişdi. H.Əliyev 1993-cü ildən respublikanın prezidenti işləyərkən də bu məsələ onun fəaliyyətində öz əksini tapmış və hətta vaxtilə müxtəlif şə-

hərlərdə, xüsusilə Moskva və Leninqradda təhsil almış bir qrup tələbələrə – indiki alimlərlə görüşündən çox şad olduğunu bildirmişdi.

Respublika rəhbəri birinci kursa, xüsusilə başqa şəhərlərin ali məktəblərinə qəbul olunmuş gənclərin oxumalarına, onlara şərait yaradılmasına həmişə böyük qayğı ilə yanaşmışdı. 1979-cu il dekabrın əvvəllərində M.Qorki adına Moskva Akademik Bədaye Teatrının yeni binasında başda H.Əliyev olmaqla Azərbaycan KP MK bürosu üzvlərinin respublikanın Moskvada təhsil alan tələbə və aspirantları ilə keçirilən görüşü bir daha Azərbaycan rəhbərinin həmin məsələyə nə qədər böyük əhəmiyyət verdiyini göstərir. Bu görüşdə H.Əliyevlə birlikdə SSRİ Ali və Orta İxtisas Təhsili naziri V.P.Yelyutin, Sov.İKP Moskva şəhər Komitəsinin ikinci katibi V.N.Makeyev, ÜİLKGI MK-nın Birinci katibi B.N.Pastuxov, SSRİ EA-nın müxbir üzvü, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı V.S.Yemelyanov, Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetinin rektoru, SSRİ EA-nın vitse-prezidenti A.A.Loqunov, Sov.İKP MK-nın məsul işçiləri və b. iştirak etmişlər. H.Əliyevin təşəbbüsü və əzmkarlığı nəticəsində mötəbər insanların iştirak etdiyi həmin görüşdə etdiyi çıxışında demişdi: İncilərdən əvvəl Azərbaycan əhalisinin onda doqquzu savadsız idi. Azərbaycanlılardan cəmi 62 nəfərin ali təhsili vardı, ali məktəb də yox idi. Bu gün respublikanın ali məktəblərində 100 mindən çox oğlan və qız oxuyur. Təhsil almaq üçün təkə Moskvaya hər il 270-280 gənc göndəririk. Hazırda ölkəmizin 43 şəhərində Azərbaycan gənclərinin 3.300-dən çox nümayəndəsi təhsil alır.³² Bu faktlar bir daha onu göstərir ki, Respublika rəhbəri Moskvanın, Leninqradın və digər şəhərlərin ali məktəblərində yüksək ixtisaslı kadrlar hazırlanmasına nə dərəcədə böyük qayğı və əhəmiyyət vermişdir.

H.Əliyevin ölkəyə rəhbərliyi dövründə ən böyük vətənpərvərlik hissi ilə yanaşdığı və bu sahədə milli kadrların hazırlanmasına nail olmaq istəyi və cəhdi öz ifadəsini **hərbi məktəb yaratmaq** ideyasında tapmışdı. Məhz 1971-ci ildə hərbi məktəbin yaradılması H.Əliyev uzaqgörənliyinin məhsulu idi. Bu məktəb yaradılarkən məqsəd H.Əliyevin dediyi kimi yerli millətdən olan oğlanları hazırlamaq, onların ali hərbi məktəblərə daxil olmasına və qurtardıqdan sonra orduda zabit korpusunda xidmət etmələrinə

nail olmaq idi. Ona görə də bu məsələyə H.Əliyev xüsusi əhəmiyyət vermiş və C.Naxçıvanski adına İxtisaslaşdırılmış internat məktəbinin fəaliyyətinin genişlənməsinə nail ola bilmişdi. Respublika rəhbərinin əməyi öz nəticəsini verməyə başlamışdı. Beləki 1978-ci il iyulun 22-də Bakı Ali Ümumqoşun Komandirləri Məktəbinin meydanında gənc zabitlərin 45-ci buraxılışı olmuşdu. Təntənəli yığıncaqda gənc zabitlərlə bərabər C.Naxçıvanski adına internat məktəbindən 1978-ci ildə komandirlər məktəbinə qəbul olunmuş 31 gənc də onlarla birlikdə dayanmışdılar. Keçirilən mitinqdə çıxış etmiş H.Əliyev 1978-ci ildə ali-hərbi məktəblərə Azərbaycandan 230 gənc qəbul edildiyini bildirmişdi.

1981-ci ildə C.Naxçıvanski adına İxtisaslaşdırılmış internat məktəbinin yaradılmasının on illiyi tamam olmuşdu. Məktəbin 10 illiyinə həsr edilmiş təntənəli yığıncaq dekabrın 9-da (1981-ci ildə) Dzerjinski adına klubda keçirilmişdi. Burada çıxış edən H.Əliyev demişdi: «10 il ərzində məktəbin 540 nəfər yetirməsi akademiyalara və ya hərbi institutlara daxil olmuşdur. Hazırda onlar 47 ali hərbi məktəbdə təhsil alırlar. Həmin gənclərin 130 nəfəri zabit olmuş və orduda xidmət edirlər. Hazırda internat məktəbdə 500-dən çox gənc oxuyur və bunların 310 nəfəri bu il qəbul olunmuşlar». H.Əliyev çıxışına davam edərək bildirmişdi ki, respublika rəhbərliyi bundan sonra da bu sahəyə diqqətini artıracaq, məktəbin maddi-texniki bazasını daha da möhkəmləndirmək sahəsində tədbirlər görəcək və 1985-ci il qəbulunu 500 nəfərə çatdırmağa nail olacaqdır.

Respublika rəhbərinin hərbi işə olan diqqətinin nəticəsi idi ki, Bakı dənizçilik məktəbinin 100 illiyi də təntənəli qeyd edilmiş və yubileylə əlaqədar olaraq həmin məktəb «Xalqlar Dostluğu» ordeni ilə, bir qrup işçi isə Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 10 dekabr 1981-ci il tarixli fərmanı ilə fəxri adlar və fəxri fərmanla təltif edilmişlər. Bu məsələyə respublika rəhbərinin göstərdiyi daimi qayğının nəticəsində 1982-ci ildə ölkənin ali hərbi məktəblərinə Azərbaycandan min nəfər, C.Naxçıvanski adına respublika ixtisaslaşdırılmış hərbi internat məktəbinə isə 350 oğlan qəbul edilmişdi.

Azərbaycanda elmin, iqtisadiyyatın, mədəniyyətin inkişafında və yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanmasında misilsiz xidməti olan **Azərbaycan Elmlər Akademiyasının işi** də

H.Əliyevin daima diqqət mərkəzində olmuşdur. Bu diqqətin və qayğının nəticəsində Respublika Elmlər Akademiyası həyatın bütün sahələrində tərəqqiyə fəal kömək edən elmi mərkəzə çevrilmiş və buna görə də haqlı olaraq Xalqlar Dostluğu ordeninə layiq görülmüşdü. Bu münasibətlə 1975-ci il sentyabrın 23-də Lenin adına sarayda təntənəli yığıncaq olmuşdu. H.Əliyev yığıncaqda etdiyi nitqində akademiyanın xidmətlərini yüksək qiymətləndirərək demişdi: «Elmlər Akademiyasının ordenlə təltif edilməsi respublikanın bütün alimlərinin səmərəli yaradıcılıq əməyinin qiymətləndirilməsidir». H.Əliyev akademiyanın ordenə layiq görülməsi münasibətilə kollektiv təbrik etmiş və ordeni akademiyanın bayrağına sancmışdır.

H.Əliyev milli kadrların hazırlanması və elmi axtarışlar sahəsində fəaliyyət göstərən institutlara, ayrı-ayrı elm adamlarına da həmişə diqqətlə yanaşmışdı. Belə diqqətin nəticəsi olaraq Azərbaycan Dövlət Kənd tikintisinin Layihələşdirmə İnstitutunun yaradılmasının 50 illiyi təntənəli qeyd edilmiş və bununla əlaqədar bir qrup işçi Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 19 iyun 1980-ci il tarixli fərmanı ilə fəxri adlar və fəxri fərmanla təltif edilmişlər. Həmçinin də Azərbaycan Dövlət neftayırma və neft kimyası sənayesi müəssisələrini Layihələşdirmə İnstitutu işçilərindən bir qrupu səmərəli işlərinə və institutun 50 illiyi ilə əlaqədar olaraq Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 13 noyabr 1980-ci il tarixli fərmanı ilə fəxri adlara və fəxri fərmana layiq görülmüşlər.

1980-ci il aprelin 25-də Azərbaycan SSR-in 60 illiyi yüksək səviyyədə qeyd olunmuşdu. Respublikaya yubileylə əlaqədar olaraq Moskvadan və müttəfiq respublikalardan xeyli sayda nümayəndələr gəlmişdi. Yubiley yığıncağında H.Əliyev məruzə, gələn nümayəndə heyətlərinin rəhbərləri isə təbriklə çıxışlar etmişlər. Bu yubiley ilində H.Əliyev Sov.İKP MK-nın və SSRİ Nazirlər Sovetinin 1980-ci il qərarı ilə Azərbaycandan 6 nəfərin SSRİ Dövlət mükafatına layiq görülməsinə nail olmuşdur.

Azərbaycan KP MK və Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin 1980-ci il qərarı ilə isə elm və texnika sahəsində 27 nəfər, yarıq qabaqcıllarından 20 nəfər, ədəbiyyat, incəsənət və arxitektura sahəsində 16 nəfər Dövlət mükafatına layiq görülmüşlər. Azərbaycan Dövlət elmi Tədqiqat və Layihə Neft Sənayesi İnstitutu-

nun 50 illik yubileyi də H.Əliyevin nəzərindən kənarda qalmamış və həmin institutun böyük bir qrup əməkdaşı Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 15 aprel 1980-ci il tarixli fərmanı ilə, Azərbaycan Dövlət Elmi-tədqiqat pedaqogika elmləri institutunun bir qrup işçiləri isə səmərəli fəaliyyətlərinə görə Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 27 oktyabr 1981-ci il tarixli fərmanı ilə fəxri adlar və fəxri fərmanla təltif edilmişlər.

Azərbaycan KP MK yanında Partiya Tarixi institutunun fəaliyyəti də diqqətdən kənarda qalmamış və institut partiya tarixi problemlərinin elmi tədqiqində xidmətlərinə görə SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 8 yanvar 1982-ci il tarixli fərmanı ilə Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni ilə təltif edilmişdi. Oktyabrın 26-da keçirilən iclasda çıxış edən H.Əliyev institut kollektivinin işini yüksək qiymətləndirmiş və ordeni institutun bayrağına sancmışdı.

Azərbaycan SSR EA Nizami adına İnstitut isə SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 22 oktyabr 1982-ci il tarixli fərmanı ilə Xalqlar Dostluğu ordeni ilə təltif edilmişdi.

Azərbaycan rəhbəri müxtəlif dövlət və görkəmli elm xadimlərinin əməyinin də qiymətləndirilməsini unutmamışdır. Dövlət qarşısındakı xidmətlərinə görə və anadan olmasının 60 illiyi ilə əlaqədar Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin sədri Əli İsmayıl oğlu İbrahimov SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 28 sentyabr 1973-cü il tarixli qərarı ilə Lenin ordeni ilə, SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 11 iyun 1974-cü il tarixli fərmanı ilə filologiya elminin inkişafındakı xidmətlərinə görə və anadan olmasının 70 illiyi ilə əlaqədar olaraq Azərbaycan SSR EA prezidentinin müavini Məmməd Arif Dadaşzadə Oktyabr İnqilabı ordeni ilə, tibb elminin inkişafında böyük xidmətlərinə görə və anadan olmasının 80 illiyi ilə əlaqədar olaraq SSRİ Tibb EA-nın və Azərbaycan SSR EA-nın həqiqi üzvü Mustafa Topçubaşov SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 4 avqust 1975-ci il tarixli fərmanı ilə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı fəxri adına, Dövlət qarşısındakı xidmətlərinə görə və anadan olmasının 70 illiyi ilə əlaqədar olaraq Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədri Qurban Əli oğlu Xəlilov SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 15 noyabr 1976-cı il tarixli fərmanı ilə Lenin ordeni ilə, Azərbaycan SSR EA-nın akademiki A.Ə.Əfəndizadə elmi kadrların hazırlanmasındakı xidmətlərinə görə və anadan olmasının 70 illiyi ilə əlaqədar olaraq SSRİ Ali

Soveti Rəyasət Heyətinin 20 aprel 1977-ci il tarixli fərmanı ilə Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni ilə, geologiya elminin inkişafında, elmi kadrların hazırlanmasındakı xidmətlərinə görə və anadan olmasının 70 illiyi ilə əlaqədar olaraq Azərbaycan SSR EA-nın akademiki Əhəd Ələkbər oğlu Yaqubov SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 22 aprel 1978-ci il tarixli fərmanı ilə Oktyabr İnqilabı ordeni ilə təltif edilmişdilər. Eyni zamanda 1978-ci ilin aprelində elm texnika, ədəbiyyat, incəsənət, arxitektura sahəsində səmərəli işlərinə görə 60 nəfər Azərbaycan KP MK və Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin qərarı ilə Respublika Dövlət mükafatına layiq görülmüşlər. Filologiya elmi sahəsində elmi kadrlar hazırlanmasında xidmətlərinə görə və anadan olmasının 70 illiyi ilə əlaqədar olaraq Azərbaycan SSR EA-nın akademiki Məmmədcafər Zeynalabdin oğlu Cəfərov SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 8 may 1979-cu il tarixli fərmanı ilə Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni ilə təltif edilmişdi.

Azərbaycanda xalqın mariflənməsində, ideya siyasi cəhətdən zənginləşməsində dünyagörüşlərinin formalaşmasında xüsusi əməyi olan görkəmli **yazıçıların yaradıcı əməyi** H.Əliyevin fəaliyyətində xüsusi yer tutmuşdu. Respublika rəhbərinin vaxtaşırı olaraq yazıçılarla görüşü, apardığı söhbətlər və onlara olan diqqətin nəticəsində bir sıra yazıçıların, şairlərin yubileyləri qeyd edilmiş və əməkləri yüksək qiymətləndirilmişdir. O cümlədən Sabit Rəhman SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 26 mart 1970-ci il tarixli fərmanı ilə Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni ilə, Rəsul Rza 28 may 1970-ci il tarixli fərmanı ilə Lenin ordeni ilə, Əli Vəliyev 12 mart 1971-ci il tarixli fərmanı ilə Lenin ordeni ilə, Şəmsir Qocayev 14 mart 1973-cü il tarixli fərmanı ilə «Şərəf nişanı» ordeni ilə, Əhməd Cəmil 19 oktyabr 1973-cü il tarixli fərmanı ilə Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni ilə, Bəxtiyar Vahabzadə 20 avqust 1975-ci il tarixli fərmanı ilə Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni ilə, Osman Sarıvəlli 11 noyabr 1975-ci il tarixli fərmanı ilə Xalqlar Dostluğu ordeni ilə və Süleyman Rəhimov 4 dekabr 1975-ci il tarixli fərmanı ilə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı fəxri adı ilə təltif edilmişlər.

1976-cı ilin mayında H.Əliyevin Azərbaycan yazıçılarının VI qurultayına göndərdiyi təbrik məktubunda yazıçıların əməyini yüksək qiymətləndirməsi və qurultayda özünün iştirakı bir daha

həmin kollektivə onun dərin ehtiram və qayğısını göstərmişdi. Həmin qayğının ifadəsi olaraq S.Rüstəm SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 15 iyun 1976-cı il tarixli fərmanı ilə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı fəxri adına layiq görülmüşdü. Hətta bu yüksək adın verilməsi üçün sənədlər L.İ.Brejnevə təqdim olunarkən o, təəccüblə soruşmuşdu: - yoldaş H.Əliyev biz ki, Süleymana bu adı təqdim etmişik? Cavabında H.Əliyev: Leonid İliç, o təqdim olunan Süleyman Rəhimov idi. Bu isə Süleyman Rüstəmdir, başqa-başqa adamlardır – deyə öz məqsədinə nail olmuşdu.

Bundan əlavə yazıçı Məmməd Rahim ədəbiyyatın inkişafındakı xidmətlərinə görə və anadan olmasının 70 illiyi ilə əlaqədar olaraq SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 26 aprel 1977-ci il tarixli fərmanı ilə Oktyabr İnqilabı ordeni ilə, yazıçı İsmayıl Şıxlı ədəbiyyatın inkişafındakı xidmətlərinə və anadan olmasının 60 illiyi ilə əlaqədar olaraq 26 mart 1979-cu il tarixli fərmanı ilə Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni ilə, Süleyman Rəhimov ədəbiyyatın inkişafındakı xidmətlərinə görə və anadan olmasının 80 illiyi ilə əlaqədar olaraq SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 21 mart 1980-ci il tarixli fərmanı ilə Xalqlar Dostluğu ordeni ilə təltif edilmişlər. Rəsul Rza isə ədəbiyyatın inkişafında xidmətlərinə görə və anadan olmasının 70 illiyi ilə əlaqədar olaraq SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 16 may 1980-ci il tarixli fərmanı ilə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı fəxri adına layiq görülmüşdür.

1981-ci il iyunun 12-də Dzerjinski adına klubda Azərbaycan yazıçılarının VII qurultayında H.Əliyevin söylədiyi nitqində son on ildə Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafından, bir çox yazara fəxri adların, müxtəlif orden və medalların verilməsi, SSRİ və Respublika Dövlət mükafatlarına layiq görülməsi, S.Rəhimova, S.Rüstəm və R.Rzaya Sosialist Əməyi Qəhrəmanı kimi şərəfli adın verilməsi və bu mükafatlarla bütün Azərbaycan yazıçılarının əməyi qiymətləndirilir deməsi ilə H.Əliyevin bu yaradıcı insanlara nə qədər sevgi, məhəbbətlə yanaşdığı bir daha təsdiq edilir.

Ədəbiyyatın inkişafındakı xidmətlərinə, səmərəli ictimai fəaliyyətinə və anadan olmasının 70 illiyi ilə əlaqədar olaraq yazıçı Mirzə Əjdər oğlu İbrahimov SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 14 oktyabr 1981-ci il tarixli fərmanı ilə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adına layiq görülmüşdü. Eyni zamanda görkəmli ədə-

biyyat xadimləri Mirzə İbrahimov, Süleyman Rüstəm, İmran Qasımov, Balaş Azəroğlu və İsmayıl Şıxlı 1981-ci ildə Respublika Dövlət mükafatı ilə təltif olunmuşlar. Mükafatı təqdim edən H.Əliyev onları təbrik etmiş və yeni yaradıcılıq uğurları arzula-mışdır.

1920-1970-ci illər ərzində bütün sahələrin yaradıcı insanla-rın əməyinə verilən diqqət və qiymət 1970-1982-ci illər ərzində verilən diqqətdən müqayisə olunmayacaq dərəcədə aşağı olmuş-du. 1920-1970-ci illər ərzində yazıçılar içərisində bir nəfər belə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı olmadığı halda, 1970-1982-ci illərdə həmin yüksək fəxri ada 4 nəfər layiq görülmüşdü.

Azərbaycan rəhbərinin ədəbiyyatın inkişaf etdirilməsinə və onun nümayəndələrinə göstərdiyi qayğı ayrı-ayrı görkəmli ədə-biyyat nümayəndələrinin yubileylərinin keçirilməsində də özünü göstərmişdi. Buna misal olaraq İmadəddin Nəsiminin, Səməd Vurğunun, Nizami Gəncəvinin, Nəsrəddin Tusinin, M.F.Axundovun və b. ədəbiyyat xadimlərinin yubileylərini gö-stermək olar.

İ.Nəsiminin anadan olmasının 600 illik yubileyinin keçiril-məsi ilə əlaqədar olaraq Bakıya çoxlu qonaqlar gəlmişdi. Gələn qonaqlar içərisində Ümumittifaq Yubiley Komitəsinin sədri, SSRİ Yazıçılar İttifaqı İdarə Heyətinin katibi, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı N.S.Tixonov, «Kuryer YUNESKO» jurnalının baş redaktoru Sendi Koffler, Asiya və Afrika ölkələri yazıçılarının beşinci konfransının iştirakçıları, Avropa, Asiya, Afrika və Ame-rika ölkələrinin nümayəndələri var idi. Yubileyə Polşadan gələn Robert Stiller demişdi: «Mən böyük Nəsiminin anadan olduğu torpağa həyəcanla ayaq basdım. Onun gözəl vətəni Azərbaycan haqqında çox eşitmişdim və çoxdan bəri buraya gəlməyi arzu edirdim».

1973-cü il sentyabrın 13-də Lenin adına Respublika sa-rayında İ.Nəsiminin anadan olmasının 600 illiyinə həsr edilmiş təntənəli yığıncaq keçirildi. Yığıncaqda N.S.Tixonovun və digər-lərinin çıxışları hərərətlə qarşılandı. Burada göstərildi ki, İ.Nəsimi həmişə həyat gözəlliyini və sevincini, insan üçün ya-ranmış təbii nemətləri tərənnüm edən nikbin şair olmuşdur.

H.Əliyevin ədəbiyyatımıza göstərdiyi qayğının nəticəsi ola-raq Nəsiminin yubileyi olduqca yüksək səviyyədə keçdi. Hətta

yubiley iştirakçıları yubileyin keçirilməsi və onlara respublika-mızda göstərilən diqqətdən H.Əliyevə minnətdarlıqla razılıqlarını bildirdilər.

Azərbaycanın görkəmli və sevimli xalq şairi S.Vurğunun anadan olmasının 70 illik yubileyi 1976-cı il noyabrın 18-də yüksək səviyyədə qeyd olunmuşdu. Yubileydə H.Əliyev başda olmaqla Azərbaycanın görkəmli dövlət nümayəndələri ilə bəra-bər Sov.İKP MK mədəniyyət şöbəsinin bölmə müdiri K.M.Dolqov, SSRİ Yazıçılar İttifaqı nümayəndə heyətinin başçı-sı, İttifaqın İdarə heyətinin katibi, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı N.M.Qribaçov, Sosialist Əməyi Qəhrəmanları Qriqol Abaşidze, Rəsul Həməzətov, Maksim Tank, Moskvanın və müxtəlif respub-likaların ədəbi ictimaiyyətinin nümayəndələri, Monqolustandan, Çexoslovakiyadan, Yuqoslaviyadan, İngiltərədən gəlmiş yazıçı-lar, Azərbaycanın mədəniyyət, elm xadimləri və eləcə də əmək qabaqcılları Rəyasət heyətində əyləşmişdilər. Çıxış edənlər S.Vurğun yaradıcılığını çox yüksək qiymətləndirdilər.

Qonaqlar Yuxarı Salahlı kəndində açılmış poeziya evində də oldular, hətta S.Vurğuna tükənməz məhəbbət əlaməti olaraq kənddə ağaclar əkdilər, S.Vurğunun heykəli önünə topladılar. H.Əliyevin təşəbbüsü ilə gələn qonaqların şərəfinə noyabrın 18-də qəbul təşkil edildi.

Moskvada SSRİ - nin məşhur Böyük Teatrında noyabrın 29-da keçirilən təntənəli gecə S.Vurğun yubileyinin zirvəsi və yekunu oldu. Həmin gecədə SSRİ və Azərbaycan rəhbərləri iştirak etdilər. Təntənəli gecəni giriş sözü ilə SSRİ Yazıçılar İttifaqı İdarə Heyətinin birinci katibi, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, Lenin mükafatı laureatı G.M.Markov açaraq dediki, S.Vurğun məşhur şair, dramaturq, publisist, tənqidçi, alim, ictimai xadim, sosialist mədəniyyətinin qurucusu və xalqlar dostluğunun nəğməkarı ol-muşdur. Yubileydə çıxış edənlərin hamısı S.Vurğunu, onun əməyini yüksək qiymətləndirdilər.

Respublika rəhbəri Azərbaycanın dahi şairi N.Gəncəvinin də yubileyinin keçirilməsinin təşəbbüscüsü olmuşdu. Ancaq H.Əliyev böyük Azərbaycan şairi N.Gəncəvinin 840 illik yubiley-ini təntənəli şəkildə keçirmək məsələsini irəli sürərkən o vaxtlar Sov.İKP MK-nın 2-ci katibi işləmiş M.Suslov bu tarixin yuvarlaq olmadığını bəhanə edərək təklifin əleyhinə getmişdir. Suslova

cavabında H.Əliyev cəsarətlə «Hörmətli Suslov, N.Gəncəvi elə bir şəxsiyyətdir ki, onun yubileyini hər il keçirmək lazımdır» deyərək öz məqsədinə nail olmuşdur. Bununla da respublika rəhbərinin qətiyyətli mövqeyinin nəticəsi olaraq 1981-ci il oktyabrın 8-də Lenin adına sarayda böyük N.Gəncəvinin anadan olmasının 840 illiyinə həsr edilmiş təntənəli yığıncaq yüksək səviyyədə keçirilmişdi. Yubiley iştirakçıları həm də Kirovabadda Nizami məqbərəsini ziyarət edib, mitinq keçirmişlər. Respublika rəhbərinin prinsipal mövqeyinin nəticəsi olaraq N.Gəncəvinin 840 illik yubileyi noyabr ayında Moskvada İttifaqlar evinin sütunlu salosunda, 1982-ci ilin yanvarında isə Leninqradda çox yüksək səviyyədə qeyd olunmuşdu. Bu yubileylerin Azərbaycandan kənarında Moskva və Leninqradda yüksək səviyyədə keçirilməsi artıq H.Əliyevin Sovet rəhbərliyində fenomen zəkaya, möhtəşəm nüfuzla malik olduğuna dəlalət edirdi.

1981-ci il noyabrın 25-də isə M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrında Nəsirəddin Tusinin anadan olmasının 780 illiyi şərəfinə təntənəli gecə olmuş və H.Əliyevin iştirak etdiyi gecədə müxtəlif ölkələrdən gəlmiş görkəmli alimlər çıxış etmişlər.

1982-ci il oktyabrın 18-də Lenin adına sarayda isə M.F.Axundovun anadan olmasının 170 illiyi münasibətilə təntənəli yığıncaq olmuşdu. Bir sıra yerlərdən gələn görkəmli alimlər, ədəbiyyatşünaslar yığıncaqda etdikləri çıxışlarında M.F.Axundov yaradıcılığını yüksək qiymətləndirmişlər.

Göstərilən yubileylərin yüksək səviyyədə keçirilməsinin səbəbi onların yaradıcılığına olan hörmət, ehtiramla bərabər həm də H.Əliyevin həmin yubileyləri böyük bir məhəbbətlə, təşkil etməsi olmuşdur. Həmin yubileylərin böyük təntənə ilə keçirildiyini düşündükcə H.Əliyev şəxsiyyətinə qibtə etməmək olmur.

H.Əliyev Azərbaycanda **musiqi sənətinin** də inkişaf etdirilməsi məsələsinə böyük əhəmiyyət vermişdi. Şübhəsiz, milli musiqi kadrların hazırlanmasında Ü.Hacıbəyov adına Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının misilsiz xidməti olmuşdur. Respublikanın musiqiçi kadrlarının ocağı olan həmin konservatoriyanın 50 illiyinin qeyd edilməsi Azərbaycan mədəniyyətinin fərəhli bayramına çevrilmişdir. Musiqi ocağının yarıməsrlük yubileyi münasibətilə 1972-ci il aprelin 19-da M.F.Axundov adına Akademik

Opera və Balet Teatrında təntənəli yığıncaq olmuşdu. Burada etdiyi çıxışında konservatoriyanın tarixini bu gün biz səhifə-səhifə çevirərkən sanki respublikamızın bütün mədəniyyətinin yüksəliş yoluna nəzər salırıq, deyən H.Əliyev konservatoriyanın yarandığı gündən əsas işi – təlim-tərbiyə işi ilə yanaşı zəhmətkeşlərin kütləvi musiqi tərbiyəsində böyük rol oynadığını bildirmiş və bunun fəaliyyətinə yüksək qiymət vermişdi. Konservatoriya SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 19 aprel 1972-ci il tarixli fərmanı ilə Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni ilə təltif edilmişdi. Həm də bəzi bəstəkarlar o cümlədən Vasif Zülfıqar oğlu Adıgözəlov, Tofiq Əhmədağa oğlu Bakıxanov və Ramiz Hacı oğlu Mustafayev Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 23 noyabr 1973-cü il tarixli fərmanı ilə Azərbaycan SSR əməkdar incəsənət xadimi fəxri adına layiq görülmüşdülər.

Görkəmli bəstəkar Ü.Hacıbəyovun 90 illiyinin 1975-ci il noyabrın 21-də və M.Maqomayevin anadan olmasının 90 illiyinin dekabrın əvvəllərində qeyd olunması və hər iki yubiley yığıncaqlarında və Ü.Hacıbəyovun ev muzeyinin açılışında respublika rəhbərinin iştirakı bir daha görkəmli sənətkarlara olan ehtiramının, sevgisinin ifadəsi idi. Həmin sevgi və diqqətin təsiri altında dünya musiqi sənətinin görkəmli nümayəndəsi, Azərbaycan professional musiqisinin banisi, Vətəninin sədaqətli və nəcib oğlu, Azərbaycan folklorunun gözəl bilicisi, tənqidçisi və təbliğatçısı Ü.Hacıbəyovun anadan olmasının 100 illiyi də (1985-ci ildə) yüksək səviyyədə qeyd olunmuşdu. Yubiley YUNESKO-nun xətti ilə beynəlxalq miqyasda geniş qeyd edilmişdi. Yubiley təntənələri Bakı ilə bərabər bir sıra şəhərlərdə, o cümlədən Moskvada, Kiyevdə, Tbilisi və digər şəhərlərdə də keçirilmişdi.

Bunlardan əlavə musiqi sənətinin inkişafında xidmətlərinə və anadan olmalarının 60 illiyi ilə əlaqədar olaraq bəstəkar Əhməd Cövdət İsmayıl oğlu Hacıyev SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 17 iyun 1977-ci il tarixli fərmanı ilə Oktyabr İnkılabı ordeninə, bəstəkar Qara Qarayev SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 3 fevral 1978-ci il tarixli fərmanı ilə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı fəxri adına, bəstəkar Rauf Soltan oğlu Hacıyev isə SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 6 may 1978-ci il tarixli fərmanı ilə SSRİ xalq artisti, SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyəti fərmanı ilə (noyabr

1982-ci ildə) bəstəkar Fikrət Məşədi Cəmil oğlu Əmirov Sosialist Əməyi Qəhrəmanı fəxri adına layiq görülmüşlər.

H.Əliyev Azərbaycanın musiqi sənətkarlarına ardıcılıqla diqqətli olmuş, hətta 1979-cu il sentyabrın 21-də Respublika bəstəkarlarının V qurultayında və 1982-ci il iyulun 16-da Lenin adına sarayda Ü.Hacıbəyov adına Dövlət simfonik orkestrinin 60 illiyi ilə əlaqədar olaraq keçirilən yığıncaqda iştirak etmiş, buradakı çıxışında orkestrin fəaliyyətini yüksək qiymətləndirmiş və Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fəxri fərmanını təqdim etmişdi. Eyni zamanda H.Əliyev qətiyyətiyi Sovetlər ölkəsində birinci dəfə olaraq dirijorun – SSRİ xalq artisti Niyazinin əməyinə yüksək qiymət verilməsinə, ona Sosialist Əməyi Qəhrəmanı fəxri adı verilməsinə nail olmuşdu. Həmin fəxri ad mayestro Niyaziyə SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 19 avqust 1982-ci il tarixli fərmanı ilə verilmişdi.

Mədəniyyətin mühüm sahələrindən biri olan **teatr** sənətinə də H.Əliyevin qayğısı tükənməz olmuşdur. Bu özünü ayrı-ayrı teatrın və teatr sənətkarlarının yubileylərinin qeyd olunmasında aydın göstərmişdi. Azərbaycan Dövlət Rus Dram teatrının 50 illiyinin və M.Əzizbəyov adına Azərbaycan Dövlət Akademik Dram Teatrının 100 illiyinin yüksək səviyyədə qeyd edilməsi bir daha respublika rəhbərinin bu sahəyə böyük əhəmiyyət verməsinin nəticəsi idi.

S.Vurğun adına Azərbaycan Dövlət Rus Dram teatrının 1972-ci il fevralın 7-də keçirilən təntənəli yubiley şənliyində çıxış edən H.Əliyev teatrın kollektivini yarıməsrlük yubileyi və yüksək hökumət mükafatı – Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni ilə təltif olunması münasibətilə ürəkdən təbrik etmiş və demişdi: «Biz istəyirik ki, teatrın göstərdiyi hər yeni tamaşa, hər yeni əsər çoxmilyonlu tamaşaçı kütləsinin fikrini ifadə edən obyektiv, prinsipi- al imtahandan çıxmağa qadir olan və teatrın bədii nailiyyətləri salnaməsinə yazılmağa layiq olan tamaşalar olsun». Yubileyə əlaqədar teatrın işçilərindən bir qrupu Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fərmanı ilə fəxri adlara və fəxri fərmana layiq görülmüşlər.

M.Əzizbəyov adına Azərbaycan Dövlət Akademik Dram Teatrının 100 illik yubileyi isə 1974-cü il mayın 31-də Lenin adına sarayda təntənəli qeyd olunmuşdu. Burada nitq söyləyən

H.Əliyev həmin Teatrın bütün kollektivini yubiley və Lenin ordeni ilə təltif edilməsi şərəfinə səmimi qəlbədən təbrik etmiş, teatrın kollektivinə gələcəkdə uğurlar arzulamış və Lenin ordenini teatrın bayrağına sanmışdı.

Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçılar teatrının da fəaliyyəti qiymətləndirilmiş və həmin teatr SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 4 yanvar 1979-cu il tarixli fərmanı ilə «Şərəf nişanı» ordeni ilə təltif olunmuşdu. Eləcə də həmin teatrın 25 nəfər işçisi Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 9 fevral, Lənkəran Dövlət Dram Teatrının bir qrup işçisi isə 2 aprel 1979-cu il tarixli fərmanları ilə fəxri adlarla və fəxri fərmanla təltif olunmuşlar.

C.Cabbarlı adına Kirovabad Dövlət Dram Teatrının yaradılmasının 60 illiyi də yüksək səviyyədə qeyd olunmuş və bununla əlaqədar olaraq teatrın bir qrup əməkdaşı Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 24 dekabr 1981-ci il tarixli fərmanı ilə fəxri adlara və fəxri fərmana layiq görülmüşlər.

Bunlardan əlavə H.Əliyevin teatr sənətkarlarına böyük diqqət və qayğı ilə yanaşmasının nəticəsi olaraq bir sıra görkəmli teatr xadimləri orden və yüksək fəxri adlara layiq görülmüşlər. SSRİ Xalq artisti Hökumə Qurbanova SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 15 iyun 1973-cü il tarixli fərmanı ilə Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni ilə, İsmayıl Dağıstanlı SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 11 iyul 1974-cü il tarixli fərmanı ilə SSRİ Xalq artisti fəxri adına, 12 yanvar 1977-ci il tarixli fərmanı ilə isə Xalqlar Dostluğu ordeni ilə, Azərbaycan SSR Xalq artisti Ağasadiq Ağəli oğlu Gəraybəyovun SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 15 mart 1977-ci il tarixli fərmanı ilə Oktyabr İnqilabı ordeni ilə, Azərbaycan SSR Xalq aktrisası K.L.Babiçeva SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 28 noyabr 1977-ci il tarixli fərmanı ilə Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni ilə, teatr sənətinin inkişafında xidmətlərinə görə və anadan olmasının 80 illiyi ilə əlaqədar olaraq SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 11 iyun 1980-ci il tarixli fərmanı ilə Azərbaycan SSR Xalq artisti Möhsün Sadıq oğlu Sənani Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni ilə, SSRİ Xalq artisti Rəşid Behbudov SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 6 yanvar 1976-cı il tarixli fərmanı ilə Lenin ordeni ilə, İsmayıl Osmanlı SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 1 avqust, həmin teatrın rejissoru Mehdi Məmmədov 7 avqust 1974-cü il, Lütviyar İmanov SSRİ Ali Soveti Rəyasət

Heyətinin 20 yanvar 1977-ci il, Zeynəb Xanlarova isə 28 iyul 1980-ci il tarixli fərmanları ilə SSRİ Xalq artisti fəxri adına layiq görülmüşlər.

1982-ci il iyunun əvvəllərində böyük sənətkar SSRİ Xalq artisti Bülbülün xatirə muzeyinin açılışı və burada H.Əliyevin iştirakı, onun qayğısı ilə bir sıra ədəbiyyat və incəsənət sahəsində çalışanlara Azərbaycan SSR Dövlət mükafatlarının təqdim edilməsi və respublikanın incəsənət işçilərindən 34 nəfərinin fəxri adlara və 38 nəfərin fəxri fərmana layiq görülməsi bir daha respublika rəhbərinin ədəbiyyat, mədəniyyət sahələrinə nə dərəcədə böyük əhəmiyyət verdiyini göstərir. Bütün bunları yekunlaşdırsaq akademik Cəmil Quliyevin yazdığı kimi Heydər Əliyev milli mədəniyyətimizə məxsus bütün incələrin, mütərəqqi nə varsa hamısının mənəvi sərəvtlər xəzinəmizə daxil olması üçün çox böyük qayğı və köməklik göstərmişdir. Onun klassiklərimizin yaradıcılığına və mədəni tariximizin ayrı-ayrı sahələrinə həsr edilmiş tədbirlərdəki iştirakı, o cümlədən də 1982-ci il iyul ayının 29-da Şuşada «Cıdır düzündə» Vaqifin türbəsi yanında ilk ümumxalq poeziya bayramında iştirak etmək üçün həyat yoldaşı, akademik Zərifə xanımla, böyük nümayəndə heyəti ilə Şuşaya gəlməsi və tədbirdə iştirakı bir daha rəhbərin klassiklərə və mədəni irsimizə göstərdiyi diqqətin təsiri idi.³³

Respublika rəhbərinin fəaliyyətində **kino sənətinə** də böyük diqqət olmuşdu. İncəsənətin ən kütləvi növü olan kino zəhmətkeşlərin mədəni tərbiyəsində son dərəcədə böyük rol oynadığından ideoloji və tərbiyə işinin ayrılmaz hissəsi kimi bu sahəyə də böyük diqqət və əhəmiyyət verilmişdir. Həmin diqqətin nəticəsi olaraq 1976-cı il dekabrın 24-də kinonun 60 illiyi ilə əlaqədar olaraq Lenin adına sarayda təntənəli yığıncaq keçirilmişdi. H.Əliyevin iştirakı ilə keçirilən yığıncaqda çıxış edənlər kino sənətinə yüksək qiymət vermişlər. Kinonun 60 illiyi ilə əlaqədar olaraq, kino sənətini inkişaf etdirməkdəki xidmətlərinə, həm də həmin sənətdə uzun illər səmərəli işlədiklərinə görə bir qrup işçi Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 23 dekabr 1976-cı il və 19 oktyabr 1977-ci il tarixli fərmanları ilə fəxri adlara və fəxri fərmana layiq görülmüşdülər.

Hətta H.Əliyev sonralar Azərbaycan prezidenti kimi fəaliyyəti dövründə də kino sənətinə böyük qayğı ilə yanaşmışdı.

Belə bir qayğının nəticəsi idi ki, onun 2 avqust 2000-ci il tarixli fərmanı ilə avqustun 2-sinin kino işçilərinin Peşə bayramı günü elan olunması – Azərbaycan Kinosu Gününün təsis edilməsi kimi qəbul edilmişdi. Bu münasibətlə avqustun 2-də (2002-ci ildə) Respublika sarayında Azərbaycan Kinosu Gününün rəsmi olaraq ikinci dəfə bayram edilməsi münasibətilə təntənəli mərasim keçirilmiş və həmin ildə Azərbaycan kinosunun 104 yaşı tamam olmuşdu. Belə ki, 1898-ci avqustun 2-də fransız rejissoru Anton Mişonun çəkdiyi «Balaxanıda neft fontanı» filmi ilə Azərbaycanda kino sənətinin əsası qoyulmuşdu. Ötən illər ərzində Azərbaycanda 320-dən çox bədii, 2 mindən çox sənədli və 100-dən artıq cizgi filmi çəkilmişdi. Məhz kino işçilərinin peşə bayramı günü olan avqustun 2-də (2002-ci ildə) təntənəli mərasimdə H.Əliyev çıxış etmiş və kino sənətini, onun əhəmiyyətini yüksək qiymətləndirmişdi.

H.Əliyev Respublikada **mətbuatın inkişafı** məsələsinə də xüsusi qayğı ilə yanaşmışdı. «Azərbaycan qadını» jurnalının 50 illiyi münasibətilə dövlətin yüksək mükafatına – Qırmızı Əmək Bayrağı ordeninə layiq görülməsi və bununla əlaqədar olaraq 1974-cü il mayın 14-də Lenin adına sarayda keçirilən təntənəli yığıncaqda H.Əliyevin nitqi və jurnalın bayrağına ordeni sancması, jurnalın xeyli sayda əməkdaşının Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 13 may 1974-cü il tarixli fərmanı ilə fəxri ad və fəxri fərmanla təltif edilməsi, jurnalın baş redaktoru Xalidə Həsəlovanın ədəbiyyatın inkişafındakı xidmətlərinə və anadan olmasının 60 illiyi ilə əlaqədar olaraq SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 18 aprel 1980-ci il tarixli fərmanı ilə Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni ilə, «Azərbaycan kommunisti» jurnalının 60 illiyi ilə əlaqədar isə bir qrup işçinin Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 23 yanvar 1981-ci il tarixli fərmanı ilə fəxri ada və fəxri fərmana layiq görülməsi, «Literaturı Azerbaydjan» jurnalı isə ədəbiyyat sahəsindəki xidmətlərinə görə SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 25 fevral 1981-ci il tarixli fərmanı ilə Xalqlar Dostluğu ordeni ilə təltif edilmişdi.

Belə bir şəraitdə Azərənşrin əməkdaşlarının da əməyi H.Əliyevin nəzərindən qaçmamışdı. Azərənşrin yarıməsrlük yolu və onun zəhmətkeşlərin tərbiyəsi sahəsində səmərəli və müntəzəm işi dövlət tərəfindən qiymətləndirilmişdi. Azərənşr Xalqlar

Dostluğu ordeni ilə təltif olunmuş və 1975-ci ilin noyabrında keçirilən təntənəli yığıncaqda təşkilatın bayrağına Xalqlar Dostluğu ordeni sancılmışdı. Həmçinin Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatının bir qrup əməkdaşı Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 18 noyabr 1975-ci il tarixli fərmanı ilə fəxri adlara və fəxri fərmana layiq görülmüşlər.

H.Əliyevin rəhbərliyi dövründə qəzetlərin fəaliyyəti də daima diqqət mərkəzində olmuş, hətta «Kommunist» (ermənicə) qəzetinin birinci nömrəsinin 50 illiyi ilə əlaqədar olaraq Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 21 may 1970-ci il tarixli qərarı ilə qəzetin 7 nəfər əməkdaşı müxtəlif fəxri adlara layiq görülmüşlər. Bundan əlavə «Sovet kəndi» qəzeti SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 15 iyun 1973-cü il tarixli fərmanı ilə Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni ilə, «Sovetkan Karabax» («Sovet Qarabağı») qəzeti isə «Şərəf nişanı» ordeni ilə təltif edilmişlər.

Eyni zamanda «Vişka» qəzetinin birinci nömrəsinin 50 illiyi və «Kommunist» qəzetinin birinci nömrəsinin 60 illiyi ilə əlaqədar olaraq bir qrup işçi Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 9 aprel və 29 noyabr 1979-cu il tarixli fərmanları ilə fəxri adlara və fəxri fərmana layiq görülmüşlər. Gənclərin tərbiyəsi, təsərrüfat və mədəni quruculuq vəzifələrinin yerinə yetirilməsində onların səfərbər edilməsi sahəsində səmərəli işinə görə «Azərbaycan gəncləri», «Molodyoj Azerbaydjana» respublika qəzetləri SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 16 noyabr 1979-cu il tarixli fərmanı ilə «Şərəf nişanı» ordeni ilə təltif edilmişdir. Əli-Bayramlı şəhər «İşıq» qəzeti zəhmətkeşlərin tərbiyəsi, təsərrüfat və mədəni quruculuq vəzifələrinin işıqlandırılmasında və qəzetin çapdan çıxmasının 50 illiyi ilə əlaqədar olaraq Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 14 yanvar, «Sovet kəndi», «Leninçi» Lənkəran rayon qəzeti əməkdaşlarının bir qrupu 31 mart, «Sovet Naxçıvanı» – «Sovetskaya Naxiçevan» vilayət qəzeti işçilərinin bir qrupu isə 25 dekabr 1981-ci il tarixli fərmanları ilə fəxri adlara və fəxri fərmana layiq görülmüşlər.

Respublika rəhbəri **Televiziya və radio verilişləri Komitəsinin** fəaliyyətinə və orada çalışanlara da həmişə qayğı ilə yanaşmışdı. Belə bir qayğının nəticəsi idi ki, H.Əliyev 1977-ci il iyunun 29-da Azərbaycan radiosunun 50 illiyi münasibətilə Lenin adına sarayda keçirilən təntənəli yığıncaqda iştirak etmişdi. Yubi-

lejlə əlaqədar olaraq Televiziya və Radio verilişləri işçilərinin bir qrup əməkdaşları Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 29 iyun 1977-ci il tarixli fərmanı ilə fəxri adlar və fəxri fərmanla təltif olunmuşlar. 1981-ci ildə isə Azərbaycan televiziyasının yaradılmasının 25 illiyi qeyd olunmuşdu. Bununla əlaqədar olaraq Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 30 dekabr 1981-ci il tarixli fərmanı ilə bir qrup işçi fəxri adlara və fəxri fərmana layiq görülmüşlər.

Bütün sahələrlə bərabər H.Əliyev Respublika Təhlükəsizlik, Prokurorluq və Daxili İşlər Nazirliyi işinə də, onun müxtəlif sahələrində çalışan əməkdaşların fəaliyyətinə də müntəzəm olaraq nəzarət etmiş və qayğı göstərmişdi. Belə qayğının ifadəsi olaraq Daxili İşlər orqanlarında çalışan bir qrup əməkdaş Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 9 noyabr 1976-cı il və 11 noyabr 1979-cu il tarixli fərmanları ilə «İctimai asayişin mühafizəsində əla xidmətə görə» medalı ilə təltif olunmuşlar. Yangından mühafizə işçilərindən isə 42 nəfərinin əməyi qiymətləndirilmiş və Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 17 aprel 1978-ci il tarixli fərmanı ilə fəxri adlara və fəxri fərmana, 15 fevral 1980-ci il tarixli fərmanla isə «Yangın zamanı igidliyə görə» medalı ilə təltif edilmişlər.

Azərbaycanın təhlükəsizlik orqanının 60 illiyi 1980-ci il dekabrın 23-də, 1982-ci il mayın axırlarında isə SSRİ prokurorluğunun 60 illiyi münasibəti ilə həmin orqanların fəalları yığıncağı olmuş və burada H.Əliyev çıxış edərək onların fəaliyyətindən danışırmışdı. Bunlardan əlavə 1982-ci il aprelin 3-də Respublika Komsomolunun XXXI-ci qurultayında, oktyabrın 23-də Azərbaycan sahə hakimlərinin 1 və oktyabrın sonunda Azərbaycan rəssamlarının IX qurultaylarında da iştirak edən H.Əliyev olduqca əhəmiyyətli və tövsiyəli çıxışlar etmişdi.

Azərbaycan rəhbəri eləcə də 1982-ci il mayın 8-də Lenin adına sarayda Ümumittifaq pioner təşkilatının 60 illiyinə həsr edilmiş bayram şənliyində, oktyabrın əvvəllərində isə Naxçıvan MSSR partiya-təsərrüfat fəalları yığıncağında olmuş və çıxış etmişdir.

Respublika rəhbəri əvvəllərdə olduğu kimi 70-ci illərin sonlarında da nəqliyyat məsələsinə daima maraq göstərmiş və hətta nəqliyyat işçilərinin yığıncaqlarında iştirak etmişdi. Buna

misal olaraq 1977-ci il aprelin 14-də F.Dzerjinski adına klubda respublika partiya-təsərrüfat fəalllarının Azərbaycan dəmir yolu işçiləri ilə keçirilən birgə yığıncağında H.Əliyevin çıxışını və dəmiryolçuların daha yaxşı işləyəcəklərinə əmin olduğunu bildirməsi, 1979-cu il oktyabrın 18-də S.M.Kirov adına Respublika Siyasi Maarif evində Mülki Aviasiya siyasi işçilərinin müşavirəsində iştirak etməsini və onların fəaliyyətinə qiymət verməsini göstərmək olar.

H.Əliyev müşavirədəki çıxışında Mülki Aviasiyanın son illərdə sürətlə inkişaf etdiyini, 1978-ci ildə mülki aviasiya xətlərinin uzunluğunun bir milyon km olduğunu və bunun 1970-ci ildəkinə nisbətən 1,3 dəfə artdığını, keçən il Mülki Aviasiyanın daha yaxşı işləyərək 97,8 milyon nəfər sərnişin daşdığını, bunun isə 1970-ci ildəkindən təqribən 1,4 dəfə çox olduğunu qeyd etmiş və Mülki Aviasiya işçilərinin bundan sonra daha da səmərəli işləyəcəklərinə əminliyini bildirmişdi.

Beləliklə, H.Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycan xalqının əldə etdiyi çoxsahəli nailiyyətlər ona böyük hörmət və nüfuz qazandırmışdı. Ona görə də SSRİ və beynəlxalq miqyasda həyata keçirilən bir sıra tədbirlər təsadüfi deyildir ki, Bakıda təşkil olunmuşdu. 1977-ci il mayın 26-da Bakıda «Böyük Oktyabr Sosialist İnqilabı və Asiya, Afrika, Latın Amerikasına xalqlarının milli azadlıq hərəkatı» mövzusunda beynəlxalq elmi konfrans keçirilmişdir. Konfransı SSRİ EA prezidentinin müavini akademik P.N.Fedoseyevin açması və göstərilən mövzuda məhz H.Əliyevin məruzə etməsi, dünyanın bir sıra görkəmli partiya dövlət xadimlərinin çıxışları və konfransın yüksək səviyyədə təşkili bir daha H.Əliyevin böyük nüfuz qazanmış bir dövlət xadimi olduğunu təsdiq edir.

Bundan əlavə 1979-cu il aprelin 15-də Lenin adına sarayda «Fəal həyat mövqeyinin formalaşdırılması: mənəvi tərbiyənin təcrübəsi və aktual problemləri» mövzusunda Ümumittifaq elmi-praktik konfransının məhz Bakıda keçirilməsi və burada H.Əliyevin konfrans iştirakçılarında L.İ.Brejnevin təbriki oxuması və həmin məsələ haqqında məruzə etməsi, habelə 1979-cu il noyabrın 20-də VIII Ümumittifaq televiziya filmləri festivalının iştirakçılarında böyük bir qrupunu Azərbaycan KP MK-də qəbul etməsi və söhbətində incəsənətin ən kütləvi növü olan kinonu və

son illərdə televiziya kino vasitələrindən geniş istifadə edilməsini adamların şüurunu, fəal həyat mövqeyini formalaşdırmağın mühüm vasitəsi kimi çox yüksək qiymətləndirməsi, 1980-ci ilin payızında Bakıda bütün respublikalardan gəlmiş görkəmli ədəbiyyat nümayəndələrinin iştirak etdiyi Ümumittifaq Yazıçılar konfransında çoxmillətli sovet ədəbiyyatının nümayəndələri ilə birlikdə, bir sıra xarici ölkələrdən gələn yazıçıların iştirakı və Konfransın yüksək səviyyədə keçirilməsi bir daha H.Əliyev nüfuzunun tətənəsi idi. Bakıda keçirilən Ümumittifaq konfransını məzmununa və əhəmiyyətinə görə çox yüksək qiymətləndirən H.Əliyev Azərbaycan yazıçılarının VII qurultayında (12 iyun 1981-ci il) demişdir: «Konfransın əhəmiyyəti sırf ədəbiyyat çərçivəsindən xeyli kənara çıxdı. Bu geniş əhatəli konfransın Azərbaycanın paytaxtında keçirilməsini biz respublikamızın xalqlarının yaradıcı əməyinə, onun zəngin beynəlmiləl ənənələrinə, onun ədəbiyyatının bütün çoxcəhətli mədəniyyətinin nailiyyətlərinə diqqət və ehtiramının ifadəsi kimi qiymətləndiririk».³⁴

1981-ci il aprelin 1-də isə Azərbaycan EA-nın iclas salonunda SSRİ Rəssamlıq Akademiyası Rəyasət Heyətinin və rəssamlıq təhsili üzrə elmi-metodiki Şuranın geniş iclasının da məhz Bakıda keçirilməsi bir daha H.Əliyevin bu göstərilən məsələlərə böyük əhəmiyyət verdiyini təsdiqləyir. Həmin iclası giriş sözü ilə açan SSRİ Rəssamlıq Akademiyasının vitse-prezidenti V.S.Kemenov bildirmişdi ki, biz XX Ümumittifaq sərgisinin müzakirəsinə həsr edilmiş iclası və sərginin müzakirəsini məhz iqtisadiyyatın və mədəniyyətin, elmin, ədəbiyyatın, incəsənətin bütün sahələrində böyük müvəffəqiyyətlər qazanmış Azərbaycanda keçiririk. V.S.Kemenov bu yığıncağa və sərgiyə xüsusi əhəmiyyət verdiyinə görə H.Əliyevə minnətdarlığını bildirmişdi. H.Əliyevin bu iclasda və eyni zamanda 1981-ci il sentyabrın 3-də yenə də Bakıda Asiya, Afrika və Latın Amerikasının 38 ölkəsinin, sosialist ölkələri gəncləri nümayəndələrinin, beynəlxalq gənclər təşkilatlarının, ÜİLKGI-nin nümayəndələrinin iştirak etdiyi «Gənclər, inkişaf və sülh» mövzusunda keçirilən beynəlxalq konfransda, yenə də Bakıda sentyabrın 21-də SSRİ EA-nın vitse prezidenti Y.A.Ovçinnikovun və ən görkəmli alimlərin iştirak etdiyi Ümumi və tətbiqi kimyaya dair XII qurultaydakı etdiyi çıxışlar təqdirəlayiqdir.

1981-ci ilin noyabrında Moskvada «Sarsılmaz ittifaq» silsiləsindən Azərbaycan Respublikasına həsr edilmiş Mərkəzi arxitektor evinin Böyük salonunda təntənəli gecə keçirilmişdir. Partiya, Sovet təşkilatlarının məsul işçilərinin, arxitektorların, rəsamların və s. iştirak etdikləri təntənəli gecəni giriş sözü ilə SSRİ Arxitektorlar İttifaqı İdarə Heyətinin birinci katibi, SSRİ Dövlət mükafatı laureatı A.T.Polyanski açmış və o, Azərbaycana həsr etdiyi çıxışında respublikanın görkəmli arxitektura nümayəndələrindən danışmış və onların fəaliyyətini yüksək qiymətləndirmişdi. Azərbaycan rəhbəri məhz burada da geniş nitq söyləmişdi.

1982-ci il oktyabrın 28-də Azərbaycan EA-nın dəyirmi salonunda Zaqafqaziya Respublikaları akademiyalarının alimləri ilə birlikdə SSRİ EA Fəlsəfə və Hüquq şöbəsi bürosunun iclası keçirilmişdi. İclası şöbənin akademik katibi A.Q.Yeğorov açmış və o, belə yüksək səviyyəli tədbirlərin Azərbaycanda keçirilməsini böyük hadisə hesab etmiş və H.Əliyevə təşkilatçılığına və iclasda söylədiyi mənalı və olduqca məzmunlu nitqinə görə minnətdarlığını bildirmişdi.

Qısa olaraq yuxarıda göstərilən müxtəlif sahəli mötəbər iclaslarda H.Əliyevin iştirakı və söylədiyi dərin mənalı nitqlər və buradakı mütəxəssisləri heyretə salacaq dərəcədə məsələlərə müdaxilə etməsi bir daha onun böyük fitri istedadı, fenomen zəkaya malik olduğunu göstərir.

H.Əliyev özünün çoxsahəli fəaliyyətində Rusiya və digər respublikalarla əlaqələrin artmasına daima xüsusi diqqətlə yanaşmışdı. Bu cəhətdən RSFSR ədəbiyyatı və incəsənəti günlərinin respublikamızda yüksək səviyyədə keçirilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edən hadisələrdən olmuşdu. 1972-ci il oktyabrın 2-də Bakı dəmiryolu vağzalında gələn nümayəndə heyətinin H.Əliyevin iştirakı ilə qarşılınması və burada keçirilən mitinq H.Əliyev siyasətinin uğurlarından idi.

1972-ci il oktyabrın 2-də H.Əliyev Azərbaycan KP MK-da RSFSR Nazirlər Soveti sədrinin müavini V.İ.Koçemasov başda olmaqla nümayəndə heyətinin üzvlərini qəbul etmiş və onları səmimi salamlamışdı.

H.Əliyev Azərbaycan xalqının rus xalqı ilə çoxəsrlik dostluğunun olmasından danışmış və əmin olduğunu bildirmişdi ki, respublikamızda RSFSR ədəbiyyatı və incəsənəti günləri yüksək

bədi və ideya səviyyəsində keçəcək, bu RSFSR və Azərbaycan xalqları arasında dostluq və əməkdaşlığın daha da möhkəmlənməsinə xidmət edəcəkdir.

Azərbaycanda RSFSR ədəbiyyatı və incəsənəti günlərinin təntənəli açılışı oktyabrın 3-də Azərbaycan Dövlət Opera və Ballet Teatrının salonunda olmuşdu. H.Əliyev və V.İ.Koçemasov burada nitq söyləmişlər. Oktyabrın 6-da M.Maqomayev adına Filarmoniyada RSFSR Xalq artisti, SSRİ Dövlət mükafatı laureatı Aleksandr Yurlovun rəhbərlik etdiyi Dövlət akademik rus xor kollarının konserti böyük müvəffəqiyyətlə keçmişdi. H.Əliyev başda olmaqla Azərbaycanın partiya, dövlət xadimləri konsertə tamaşa etmişdilər.

RSFSR ədəbiyyatı və incəsənəti günlərinin iştirakçıları ilə Neft daşları və Bakının digər yerlərindən əlavə Naxçvanda, Sumqayıtda, Kirovabadda, Mingəçevirdə, Qubada və s. yerlərdə yüksək səviyyədə görüşlər keçirilmişdi. Bir sözlə bütün respublika konsert salonuna çevrilmişdi.

Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 10 oktyabr 1972-ci il tarixli fərmanı ilə RSFSR ədəbiyyatı və incəsənəti günlərinin iştirakçılarından 3 nəfər Azərbaycan SSR Xalq artisti fəxri adına, 146 nəfər isə fəxri fərmanla təltif olunmuşdular.

Qonaqlar oktyabrın 11-də H.Əliyev başda olmaqla Azərbaycan partiya, dövlət xadimlərinin və Bakı ictimaiyyətinin nümayəndələri tərəfindən ehtiramla təntənəli surətdə yola salınmışdı.

Ədəbiyyat və incəsənət əlaqələri sonrakı illərdə də H.Əliyevin böyük əhəmiyyət verdiyi sahələrdən olmuşdu. 1975-ci il oktyabrın 1-də SSRİ Yazıçılar İttifaqı İdarə Heyətinin birinci katibi, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı G.M.Markov başda olmaqla Sovet ədəbiyyatı elçiləri geniş heyətdə Bakıya gəlmişdilər. H.Əliyev başda olmaqla Azərbaycanın vəzifəli adamları və Bakı ictimaiyyətinin nümayəndələri qonaqları səmimi qarşılamışdılar. Bakı təyyarə limanında keçirilən mitinqdə çıxış edən G.M.Markov nümayəndə heyətinin mehribanlıqla və səmimiyyətlə qarşılınmasına görə H.Əliyevə təşəkkürünü bildirməklə bərabər, həm də qeyd etmişdir ki, biz bura gəlişimizlə sizin əməyinizin ahəngini və simfoniyasını duymaq və eşitmək, sizin əmək ilhamınızın atəşini duymaq və bu atəşin hərərətindən isinib qu-

ruculuq bahadırlarının obrazını xəyalımızda canlandırmaq istəyirik.

Azərbaycanı romantik bir diyar hesab edən və bu diyarı doğma vətəni Ryazan qədər əziz tutan rus şairi Sergey Yeseninın anadan olmasının 80 illiyi şərəfinə Mərdəkandakı Ev-muzeyinin açılışı münasibətilə keçirilən mitinqdə bir çox ədiblər çıxış etmişdilər. Ryazanlı yazıçı V.S.Matuşkin demişdi: Ryazanlılar məndən xahiş etmişlər ki, Azərbaycan xalqına atəşin salam yetirim, bərəkətli torpağımıza baş əyim. Nitqinə davam edən Matuşkin göstərmişdi ki, S.Yeseninin ölməz şerlərinin çoxu bu torpaqda yaranmışdır. S.Yeseninin ev-muzeyinin yaradılması və onun yüksək səviyyədə açılışı SSRİ Yazıçılarının Azərbaycana olan diqqətini, məhəbbətini daha da artırmağa təsir edən amillər olmuşdu. Məhz bu, H.Əliyevin Azərbaycan haqqında daha ədalətli fikrin, münasibətin yaranmasına xidmət edən fəaliyyətinin təzahürlərindən biri olmuşdu.

1975-ci il oktyabrın 6-da Azərbaycanın Xalq şairi S.Vurğunun Ev-muzeyinin açılışına həsr edilmiş mitinq də yüksək səviyyədə keçirilmişdi. Mitinqdə böyük bir məhəbbətlə çıxış edən N.S.Tixonov demişdi: «İzn verin, bütün Sovet şairləri adından S.Vurğunun Ev muzeyinin açılışını alqışlayım. Ev muzeyinin açılışı bütün poeziyamız üçün böyük hadisədir. İndi elə bir yer vardır ki, buraya gələnlər S.Vurğunu yenidən xatırlaya biləcək, onun diqqətəlayiq həyatına bələd olacaq, sənətkarlıq hünərinə heyran qala biləcəklər. Sovet poeziyasının şöhrəti və iftixarı olan S.Vurğun indi də bu poeziyanın ilk cərgələrindədir. Gənc şairlər söz ordusunun sərkərdəsi S.Vurğunun ardınca gedərək, yüksək sənətkarlığı ondan öyrənirlər».

Ədəbiyyat nümayəndələri Neft daşlarında, Bakının digər yerlərində olmaqla bərabər, həm də Naxçıvanda, Şəkiddə, Puşkin-də, Lənkəranda, Şuşada və digər yerlərin əmək adamları ilə yüksək səviyyədə görüşlər keçirmişdilər. Azərbaycan zəhmətkeşləri hər yerdə qonaqları mehriban və səmimi qarşılamışdılar. Eyni zamanda SSRİ ədəbiyyatının görkəmli xadimləri Azərbaycanda gördüklərindən, əldə edilən nailiyyətlərdən və onlara göstərilən yüksək qonaqpərvərlik münasibətindən olduqca razı qaldıqlarını bildirmişdilər.

H.Əliyevin böyük təşkilatçılığı sahəsində qonaqlara hər yerdə göstərilən qayğı və diqqətdən əlavə, həm də Azərbaycanda Sovet ədəbiyyatı günləri iştirakçılarının 37 nəfəri Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 7 oktyabr 1975-ci il tarixli fərmanı ilə fəxri fərmanla təltif olunmuşdular.

Nəhayət, Azərbaycanda Sovet ədəbiyyatı günlərinin qurtarmasına həsr olunmuş təntənəli yığıncaq 1975-ci il oktyabrın 8-də Lenin adına sarayda keçirilmişdi. Burada H.Əliyev və SSRİ Yazıçılar İttifaqı İdarə Heyətinin birinci katibi, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı G.M.Markov nitq söyləmişdilər.

Respublika rəhbərinin ədəbiyyat və incəsənət günlərinin keçirilməsinə verdiyi böyük əhəmiyyətin nəticəsi olaraq Azərbaycanda Özbəkistan və Ukrayna günləri də yüksək səviyyədə keçirilmişdi. Onun 1979-cu il iyunun 4-də Azərbaycana gəlmiş Özbəkistanın ədəbiyyat, incəsənət rəhbərləri və görkəmli mədəniyyət ustaları ilə görüşü və həmin görüşdə etdiyi çıxışında belə mədəniyyət günlərinin keçirilməsinin xalqların daha da yaxınlaşmasına, mədəniyyətlərin qarşılıqlı surətdə zənginləşməsinə, ideoloji işin, beynəlmiləl tərbiyənin daha da artmasına kömək edəcəyini bildirmişdir. Özbəkistanın mədəniyyət nümayəndələri Bakı və Sumqayıtla bərabər Naxçıvanda, Stepanakertdə, Kirovabadda, Mingəçevirdə, Şəkiddə, Astarada, Zaqatalada və başqa rayonlarda olmuşlar. Onlar hər yerdə hərarətlə qarşılanmışlar.

1980-cı ilin iyun ayında isə Özbəkistan torpağında Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti on günlüyü yüksək səviyyədə qeyd edilmişdi. 1978-ci ilin sentyabrında Ukraynada da Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti günləri olduqca səmimiyyət və dostluq şəraitində keçirilmişdi. Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü, Ukrayna KP MK-nın birinci katibi V.V.Şervitski sentyabrın 26-da Azərbaycan nümayəndələrini qəbul edib hərarətlə salamlamış və Bakıya Lenin ordeni təqdim edilməsi münasibətilə təbrik etmiş və demişdir: «Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti günləri xalqların bir-birinə dahada yaxınlaşmasına, qarşılıqlı surətdə zənginləşməsinə, Azərbaycan və Ukrayna zəhmətkeşlərinin birliyinin möhkəmlənməsinə xidmət edəcəkdir».

Ukrayna elçiləri də Azərbaycanda böyük ehtiram və hörmətlə qarşılanmışdır. 1979-cu il oktyabrın 2-də Azərbaycan KP MK-da H.Əliyev yüksək səviyyədə Ukrayna ədəbiyyatı və incə-

sənəti günlərində iştirak etməyə gələnləri qəbul etmiş və demişdir ki, bir il bundan əvvəl Ukrayna torpaqlarında keçirilən Azərbaycan mədəniyyəti günləri ölkəmizin xalqları arasında fərəhli bayrama çevrilmişdir. Biz əminik ki, Ukraynanın mədəniyyət günləri də böyük bayrama çevriləcək və Azərbaycanın həyatında fərəhli ictimai-siyasi hadisə olacaqdır.

Özbəkistandan olan nümayəndə heyəti üzvləri Azərbaycanın müxtəlif rayonlarında olduqları kimi, Ukrayna nümayəndə heyətinin üzvləri də Zaqatalada, Şuşada, Astarada və digər yerlərdə olmuşlar.

Bəhs olunan dövrdə **kosmonavtların** da respublikamıza olan marağı artmışdı. Belə bir marağın nəticəsi olaraq 1973-cü il oktyabrın əvvəllərində SSRİ-nin təyyarəçi kosmonavtları V.A.Şatalov, G.T.Bereqovoy, V.İ.Sevastyanov və Amerika kosmonavtı Tomas Stafford Bakıya gəlmişdilər.

Oktyabrın 8-də Lenin adına sarayda kainatın fəthləri ilə səmimi görüş keçirilmişdi. Bu da böyük bir fərəh idi ki, həmin vaxtda XXIV Beynəlxalq astronautika konqresi məhz Bakıda keçirilmişdi. Burada çıxış edən nətiqlər müasir aviasiyanın və raket texnikasının nailiyyətlərində neftçilərin böyük rolu olduğunu göstərmişdilər. H.Əliyevin iştirak etdiyi həmin görüşdə V.A.Şatalov çıxış etmişdi. Bundan bir qədər sonra, 1974-cü il mayın 13-də Bakı təyyarə limanında Dünyada birinci kosmonavt qadın Valentina Nikolayevna Tereşkova təntənəli surətdə qarşılanmışdı. Həmin gün H.Əliyev Sovet Qadınları Komitəsinin sədri, Sovet İttifaqı Qəhrəmanı V.N.Tereškovanı qəbul etmişdi. Onun gəlişini fərəhli hadisə hesab edən H.Əliyev ictimai-siyasi həyatda qadınların rolunu artırmaq, onların əmək və məişət şəraitini daha da yaxşılaşdırmaq vəzifələrindən danışmışdı. V.N.Tereškova Azərbaycanda mehribanlıqla qarşılanmasına və quruculuq işlərinə Azərbaycan qadınlarının daha da fəal cəlb edilməsinə görə H.Əliyevə təşəkkür etmişdi.

Beləliklə, respublikaya müdrik rəhbərlik etməsi və bütün sahələrdə yüksək nəticələr əldə edilməsi H.Əliyevə böyük inam və şöhrət gətirmişdi. Bunun nəticəsində də Azərbaycana diqqət getdikcə SSRİ hududlarından kənara çıxmış, **bir sıra xarici ölkə nümayəndələri** Azərbaycana gəlmiş, H.Əliyev tərəfindən qəbul edilmiş və Azərbaycanla yaxından tanış olmuşlar. Onlardan 1971-

ci il iyulun 7-də Almaniya Demokratik Respublikasının partiya və dövlət işçi qrupunu, iyulun 14-də Monqolustan nümayəndə heyətini, 1972-ci il mayın 4-də Afrika-Asiya həmrəyliyi Suriya Komitəsinin nümayəndə heyətini, iyunun 20-də Bolqarıstan Xalq Respublikasının SSRİ-dəki səfiri Stoyan Kurovu, iyulun 7-də Kanada Kommunist Partiyasının Baş katibi Uilyam Kaştanı, oktyabrın 13-də Alman-Sovet Dostluğu Cəmiyyətinin sədri doktor Lotar Bolts başda olmaqla cəmiyyətin nümayəndə heyətlərinin H.Əliyev tərəfindən qəbul edilmələrini göstərmək olar. Bunlardan əlavə H.Əliyev 1972-ci il oktyabrın 20-də Sarayev şəhərinin nümayəndə heyətini, dekabrın 12-də isə Rumıniyanın Piteşti şəhərinin nümayəndə heyətini qəbul etmişdir. Eyni zamanda 1973-cü il avqustun 2-də Bolqarıstan KP MK-nin Birinci katibi, Bolqarıstan Xalq Respublikası Dövlət Şurasının sədri Todor Jivkov Bakıya gəlmiş, Azərbaycan şairləri Sabirin və Nizaminin adlarını daşıyan bağlara, abidələrə baxdıqdan sonra Qız qalasının romantik əfsanələri ilə şöhrət qazanmış köhnə Bakı qalası rayonu ilə tanış olmuşdu.

T.Jivkov həm də Serebrovski adına Neft və Qazçıxarma İdarəsi klubunda Bakı neftçiləri nümayəndələri ilə görüş keçirmişdi. Burada ona Azərbaycanın «Fəxri Neftçi»si adı verilmişdi. T.Jivkov çıxışında Azərbaycanda ona göstərilən böyük qonaqpərvərliyə görə respublika rəhbərinə təşəkkürünü bildirmiş və Azərbaycana çoxdan gəlmək arzusunda olduğunu demişdir. Görüşdə H.Əliyev etdiyi çıxışında Bolqarıstan-Azərbaycan münasibətlərindən, Azərbaycan xalqının əldə etdiyi müvəffəqiyyətlərdən danışmışdı.

Bunlardan əlavə H.Əliyev 1973-cü il oktyabrın 23-də Qvinyaya Demokratik Partiyasının nümayəndə heyətini, 1974-cü il yanvarın 9-da Çexoslovakiya SSR-in Sovet İttifaqındakı səfiri Yan Qavelkanı və 1975-ci il mayın 5-də ABŞ-ın SSRİ-dəki fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri Uolter C.Stesseli, 1977-ci ildə isə başda Yasir Ərəfat olmaqla Fələstin Azadlıq Təşkilatının nümayəndə heyətini və Çili Xalq-azadlıq hərəkatının lideri Luis Korvalanı qəbul etmişdi. 1980-ci il fevralın 9-da Kampuçiya Vahid Milli Qurtuluş Cəbhəsi MK sədri və Kampuçiya İnqilab Şurasının sədri Henq Salerin başda olmaqla nümayəndə heyətini və noyabrın 14-də Finlandiya Respublikasının prezidenti Urho Kekkoneni

səmimiyyətlə qəbul edən H.Əliyev hər iki dövlət başçıları ilə qarşılıqlı söhbət aparmışdı. Hətta U.Kekkonenin şərəfinə «Gülüstan» sarayında noyabrın 15-də verilən ziyafətdə H.Əliyev və U.Kekkonen nitq söyləmişlər.

Vyetnam KP MK-nın baş katibi Le Zuan başda olmaqla Sov.İKP XXVI qurultayında iştirak edən nümayəndə heyəti 1981-ci il martın 4-də Bakıya gəlmişlər. H.Əliyevlə Le Zuan arasında keçirilən səmimi söhbətdən sonra qonaq Bakının bir sıra yerləri ilə tanış olmuşdur. Martın 6-da Le Zuan H.Əliyevlə birlikdə Xalqlar Dostluğu sarayında və 18-ci Ordunun döyüş şöhrəti muzeyində olmuşlar.

1981-ci il martın 21-də isə H.Əliyev QİYŞ üzvü olan ölkələrin nümayəndə heyətini qəbul etmiş və onlarla işgüzar söhbət aparmışdı. Elə həmin gün QİYŞ üzvü olan ölkələrin nümayəndə heyətinin "Gülüstan" sarayında iclası keçirilmişdi. İclasın iştirakçıları həm də bir sıra yerlərdə, o cümlədən də Neft və Qazçıxarma İdarəsinin mədənlərində olmuş və zəhmətkeşlərlə söhbətlər aparmışlar.

H.Əliyev həmçinin 1981-ci ildə görkəmli alim və səyyah Tur Heyerdal böyük səmimiyyətlə qəbul edib Azərbaycan haqqında maraqlı söhbət aparmışdı. Respublika rəhbəri 1982-ci ilin yanvarında Anqola Əmək Partiyası MK Siyasi büro üzvü, MK katibi və Xalq Respublikası Xalq Məclisi Daimi Komissiyasının üzvü Lusio Lara başda olmaqla Bakıya gəlmiş nümayəndə heyətini qəbul etmişdi. Lusio Laranın və nümayəndə heyətinin şərəfinə yanvarın 24-də "Gülüstan" sarayında verilən ziyafətdə H.Əliyev nitq söyləmişdi. Lusio Lara cavab nitqində burada olduğu müddətdə Azərbaycan xalqının həyatı ilə tanış olmağından, fəhlələrlə, kəndlilərlə, ziyalılarla, uşaqlarla və həmçinin də Azərbaycanda təhsil alan Anqola tələbələri ilə görüşündən minnətdarlıqla danışmış və H.Əliyevə təşəkkürünü bildirmişdi.

Fərəhli haldır ki, 1982-ci il aprelin 24-də SSRİ Ali Sovetinin nümayəndə heyəti məhz H.Əliyevin başçılığı altında Meksikaya rəsmi səfərə getmişdi. Meksika prezidenti X.Lopes Portilyo H.Əliyev başda olmaqla nümayəndə heyətini qəbul etmiş və səmimi söhbət aparmışdı. H.Əliyev L.İ.Brejnevın məktubunu Meksika prezidentinə təqdim etmiş və məktubu qəbul edən Meksika prezidenti H.Əliyevə bir daha minnətdarlığını bildirmişdi. Səmi-

milik, dostluq şəraitində keçən söhbət zamanı beynəlxalq siyasət məsələləri və iki ölkə arasında dostluq münasibətlərinin inkişaf etdirilməsi barəsində fikir mübadiləsi edilmişdir. H.Əliyevin rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyəti eyni zamanda bir sıra görüşlər keçirmiş və onlar Meksikanın görkəmli yerləri ilə yaxından tanış olmuşlar.

Bütün bunlar H.Əliyevin artıq görkəmli və bacarıqlı bir dövlət xadimi olduğundan xəbər verirdi. Məhz rəhbərlikdə böyük nüfuz qazanmış olduğu bir şəraitdə, o, 1982-ci ildə L.İ.Brejnevın vəfatından sonra Sov.İKP MK-nın noyabrda keçirilən plenumunda Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü seçilmiş və SSRİ Ali Sovetinin 22 noyabr 1982-ci il tarixli qərarı ilə SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini təyin edilmişdi.

Beləliklə, Sovet rəhbərliyi H.Əliyevin Azərbaycan KP MK-nın Birinci katibi vəzifəsində işlədiyi (1969-cu ilin iyul – 1982-ci ilin noyabr) müddətdə partiyanın, onun qurultay və MK plenumlarının qərarlarını dönmədən həyata keçirmək sahəsində səmərəli fəaliyyətini, Azərbaycan partiya təşkilatına ləyaqətlə və bacarıqla rəhbərlik edib işlədiyi müddətdə iqtisadiyyat, elm, mədəniyyət sahələrində misilsiz nailiyyətlərin qazanılmasında, xalqın rifahının durmadan yüksəldilməsində, respublikada sağlam mənəvi-siyasi, işgüzarlıq və yaradıcılıq şəraiti yaradılmasında görkəmli bir dövlət xadimi kimi şəxsi bacarığını və xidmətini nəzərə alıb onu Moskvaya böyük dövlət vəzifəsinə təyin etmişdi.

Eyni zamanda onun Ümumittifaq səviyyəsində müxtəlif sahələrdə keçirilən tədbirlərdə fəal iştirakı və məzmunlu çıxışları, Sovet nümayəndə heyəti tərkibində və bəzən də nümayəndə heyətinin rəhbəri kimi xarici ölkələrə olan səfərlərdə iştirakı və həmçinin də Bakıda bir sıra xarici dövlət rəhbərlərini və nümayəndələrini qəbul etməsi, onlarla aparılan yaradıcı söhbətlər şübhəsiz Sovet rəhbərliyi tərəfindən nəzərə alınmaya bilməzdi. Bütün bunlar H.Əliyevin möcüzəli fəaliyyətinin parlaq göstəriciləridir. Bu gövrədə H.Əliyevin göstərdiyi titanik ictimai-siyasi yaradıcılıq fəaliyyəti, tükənməz enerjisi, böyük alimlərin belə səcdə etdiyi işıqlı zəkası, siyasi təfəkkürü, xalqa olan böyük inamı artıq fenomen bir şəxsiyyət kimi yetişdiyini və onun Sovet rəhbərliyi tərəfindən qeyri-şərtsiz qəbul edilməsini təsdiq edirdi. H.Əliyev

Sovet rəhbərliyində çoxlarının qıbtə etdiyi böyük siyasi xadim kimi qəbul edilirdi.

Sovet rəhbərliyində – Y.Andropovda H.Əliyevə yüksək dərəcədə ehtiram, inam və hörmətin yaranması da təsadüfi deyildir. Belə bir hörmətin, inamın nəticəsi idi ki, hətta H.Əliyevə Azərbaycan KP MK 1982-ci ildə olan plenumunu özü aparması və təşkilat məsələsini də özü həl etməsi həvalə edilmişdi. Sovetlər Birliyi rəhbərliyində o vaxta qədər heç kimə, heç zaman belə inam olmamışdır. Bunun özü də H.Əliyevin bir dövlət xadimi kimi nə dərəcədə böyük ehtirama, nüfuza malik olduğunu təsdiq edir.

Beləliklə, 1982-ci il dekabrın 3-də H.Əliyevin rəhbərliyi altında keçirilən Azərbaycan KP MK-nin plenumunda təşkilat məsələsinə baxılmış və plenum Sovet rəhbərliyində yüksək vəzifəyə təyin edilməsi ilə əlaqədar olaraq H.Əliyevi Azərbaycan KP MK-nin Birinci katibi vəzifəsindən azad etmişdi. Həmin vəzifəyə K.M.Bağirov seçilmişdi. Bunu da etiraf etmək lazımdır ki, H.Əliyev 1969-cu ilin iyul ayının 14-dən rəhbərlik fəaliyyətinə başlayan zaman Respublika İttifaq miqyasında geri qalan, plan tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi cəhətindən həmişə tənqidlərə məruz qalan zəif bir respublika olduğu halda, 1970-ci ildən başlayaraq 1982-ci il də daxil olmaqla Ümumittifaq yarışının qalibi olan, 13 il dalbadal dövlətin keçici Qırmızı bayrağına layiq görülən, sənayedə, nəqliyyatda, tikintidə, kənd təsərrüfatının bütün sahələrində yüksək əmək nailiyyətləri əldə edən respublikaya çevrilmişdi. Neft məhsulları, polad borular, əlvan metallar, sintetik kauçuk, mineral gübrələr, məişət kondisionerləri, xalçaçılıq və s. sahələrdə Azərbaycan qabaqcıllar sırasına yüksəlmişdi. Təkcə 1979-cu ildə iki gün ərzində təqribən 1920-ci ildəki qədər sənaye məhsulu istehsal edilmişdir. Respublikanın elektrik stansiyaları inqilabdan əvvəlki bütün Rusiyadakından səkkiz dəfə çox enerji istehsal etmişdir.³⁵

Azərbaycanda bəhs olunan dövrdə hər gün 41 min ton neft, 37 milyon kubmetr qaz çıxarılmışdı. 2200 ton polad tökülmüş, 4900 avtomobil təkəri, 2700 ton mineral gübrə, 968 məişət kondisioneri, 734 soyuducu istehsal olunmuş, 546 min metr parça toxunmuşdu. Buna görə də Respublikada 350 adda istehsal olunan məhsul dünyanın 65 ölkəsinə ixrac edilmişdi.³⁶ Kənd təsərrüfatı-

na gəldikdə bunun ümumi məhsulu inqilabdan əvvəlkinə nəbətən 7 dəfədən çox artmışdır. Vaxtilə əsas torpaqbecərmə aləti xışdan ibarət olan respublikanın tarlalarında 1980-ci ilə təqribən 66 min traktor, taxılıyığan və pambıqyığan kombayn və avtomobil işləmişdir. Belə şəraitdə kənd əməkçiləri böyük müvəffəqiyyətlər qazanmışlar. Onuncu beşliyin dörd ili ərzində kənd təsərrüfatının ümumi məhsulu təqribən 8 milyard mənətlıq olmuşdur ki, bu da doqquzuncu beşlikdəkindən 12 faiz, səkkizinci beşlikdəkindən isə 50 faiz çox olmuşdur.³⁷

Göstərilən müddətdə elmdə, mədəniyyətdə, ədəbiyyatda, incəsənətdə və s. sahələrdə də yüksək uğurlar qazanılmışdı. Buna görə də Sosialist Əməyi Qəhrəmanı kimi yüksək şərəfli ada, müxtəlif ordenlərə, SSRİ Dövlət mükafatı laureatı, SSRİ Xalq artisti adına layiq görülənlərin sayı olduqca artmışdı. Həmçinin də Azərbaycan Dövlət mükafatı laureatlarının, Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fərmanları ilə fəxri adlara və fəxri fərmana layiq görülənlərin sayı olduqca çoxalmışdı. Hansı bir sahə olursa-olsun orada çalışan və öz əməyi ilə fərqlənən heç bir kəs H.Əliyevin diqqətindən, qayğısından kənarəda qalmamışdır. Onun respublikaya rəhbərliyi dövründə görkəmli şəxslərin yubileylərinin təntənəli şəraitdə qeyd edilməsi ilə bərabər, həm də abidələr yaradılması bir əhəmiyyətə çevrilmişdir.

H.Əliyevin ardıcıl qayğısı nəticəsində 1969-1982-ci illərdə ictimai və yaşayış binalarının tikintisi hədsiz dərəcədə çox olmuşdu. Demək olar ki, ikinci bir Bakı yaradılmışdı. Onun xidməti nəticəsi olaraq Bakı ilə bərabər digər şəhər və rayonlarda da tikintilər aparılması, parklar salınması, yeni prospektlərin yaradılması, yeni əzəmətli sarayların, institut, məktəb binalarının tikilməsi, mədəni ocaqların yaradılması işlərinə də göstərdiyi qayğı öz nəticələrini vermişdi. Xalqın sosial-mədəni və rifah halının yaxşılaşdırılması sahəsində əldə edilən nailiyyətlər olduqca böyük və sevindirici olmuşdu.

Etiraf etmək lazımdır ki, nəinki şəhər və rayonların, hətta kəndlərin siması başdan-başa yenilənmişdi. Kəndlərdə yaraşlıq daş evlər, yeni məktəb binaları, xəstəxanalar, mədəniyyət və qonaq evləri tikilmiş, daş döşəmə və asfalt yollar çəkilmiş, körpülər salınmışdı. Kənd adamları evlərində yaraşlıq xalçalar, soyuducular, televizorlar, kondisionerlər və s. ilə bərabər, hətta kreditlə

alınan avtomaşınların sahibi olmuşlar. Adicə suçu öz minik maşını ilə əkin sahəsinə gəlmiş, işini görmüş, yuyunub yenidən səliqəli paltarında maşınla evinə qayıtmışdı. Kəndlərə elektrik, telefon, radio xətləri ilə bərabər, həm də qaz xətləri çəkilmişdi. Bunlardan əlavə mədəniyyət-incəsənət sahəsində kənd əhalisinə göstərilən xidmət ildən-ilə artmışdı. Belə ki, vaxtaşırı olaraq kəndlərdə teatr tamaşaları, konsertlər, kino verilməsi təmin edilmişdi. H.Əliyev qüdrətinin öz xalqına bəxş etdiyi həyat təzi belə olmuşdu.

Beləliklə, H.Əliyevin Azərbaycandan Moskvaya gedərkən xalqına bəxş etdiyi həyat mənalı və xoşbəxt həyat təzi olmuşdu. Eyni zamanda o, Azərbaycanı Sovetlər İttifaqında birincilər sırasına çıxartmış, İttifaq miqyasında Azərbaycan şöhrətli və qabaqcıl bir respublika kimi tanınmış, ona böyük hörmət və ehtiram göstərilmişdi. Yuxarıda sadalanan bütün sahələrdə əldə edilmiş böyük uğurlar deməyə əsas verir ki, hələ o dövrdən H.Əliyev suveren Azərbaycan dövlətinin təməlini yaratmışdır.

Ancaq çox təəssüf ki, Azərbaycanın sevimli övladı H.Əliyev 1987-ci ildə Qarbaçovun başsızlığı ucundan tutduğu rəhbər vəzifədən uzaqlaşdırıldıqdan sonra onun haqqında böyük ədalətsizliklərə yol verilmişdi, bəzi üzdənirəq "siyasətçilər" hətta 1970-1980-cı ilin əvvəlini durgunluq, geri qalma dövrü adlandırmışlar. Bununla belə sərsəm fikir söyləyənlər Azərbaycan xalqının H.Əliyevin rəhbəriliyi altında böyük nailiyyətlər qazanaraq Sovet İttifaqında birincilər sırasına çıxması qələbəsini inkar etmək təşəbbüsü də göstərmişlər. Lakin bu insanlar anlamırdılar ki, həqiqəti heç vaxt yox etmək mümkün olmamışdır. H.Əliyev özünün tükənməz əməyi ilə yeni bir Azərbaycan yaratmışdı.

H.Əliyevin bütün sahələrdə gördüyü işləri xatırladıqca bir daha onun nə dərəcədə qüdrətli bir dövlət xadimi olmasına qibtə etməmək olmur. Onun hünərinə, tükənməz rəhbərlik qabiliyyətinə və təşkilatçılıq bacarığına heyran qalmamaq olmur. Belə övladı ancaq və ancaq sevmək, onunla fəxr etmək, yaddaşlara həkk etmək, könüllərdə daima yaşatmaq lazımdır!

HEYDƏR ƏLİYEV GÖRKƏMLİ SİYASİ XADİM, AZƏRBAYCAN XALQININ BƏŞƏRİYYƏTƏ BƏXŞ ETDİYİ ƏN BÖYÜK ŞƏXSİYYƏTDİR.

Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrdə H.Əliyevin dövlətçilikdə qazandığı böyük təcrübə, müdrilik və bacarıqlı təşkilatçı olması keyfiyyətləri onun hörmətini daha da artırdı və ona olan inam məhz H.Əliyevin Moskvaya rəhbər vəzifəyə təyin edilməsi ilə nəticələndi.

Sov.İKP MK Siyası Bürosunun üzvü, SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini seçilmiş olan H.Əliyev həmin vəzifədə olduqca böyük, geniş və müxtəlif sahələri əhatə edən 19 nazirliyə rəhbərlik etməyə başladı. Onun müxtəlif nazirlərlə olan söhbətləri, ayrı-ayrı nazirliklərin kollegiyasında, müşavirələrində iştirakı, çıxış edənləri təmkinliklə və diqqətlə dinləməsi, öz çıxışlarında hər bir sahənin müvəffəqiyyətlə fəaliyyət göstərməsi naminə dediyi iradlar və tövsiyələr H.Əliyevə getdikcə daha dərin ehtiram və hörmət qazandırdı. Ona görə də təsadüfi deyildir ki, SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 7 may 1983-cü il tarixli fərmanı ilə ona ikinci dəfə ən yüksək fəxri ad - Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adı verildi. Həmin yüksək mükafatın 1983-cü il iyunun 17-də təqdim olunması mərasimində çıxış edən Sov.İKP MK Baş katibi Y.V.Andropov demişdi: «H.Əliyev Sovet dövlətinin görkəmli xadimlərindəndir. O, partiya yaxşı tanınmışdır. Sovet xalqının qızğın rəğbətini qazanmışdır».

H.Əliyevin ikinci dəfə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı fəxri adı ilə təltif edilməsi Sovet Dövlətinin tarixində siyasi rəhbərlərin əməyinin qiymətləndirilməsinin nadir hadisələrindən hesab edilir. Ona görə ki, H.Əliyev öz bacarığı, mübarizliyi, tükənməz enerjisi, fenomen zəkası ilə nəinki Sovet rəhbərliyində eləcə də dünya siyasətində nadir şəxsiyyətlərindən idi.

H.Əliyev qazandığı rəğbətə nəticəsi idi ki, 1983-cü ilin iyununda onuncu çağırış SSRİ Ali Sovetinin səkkizinci sessiyasında çox mühüm bir məsələ haqqında – əmək kollektivləri və müəssisələrin, idarələrin, təşkilatların idarə olunmasında onların rolunu yüksəltmək haqqında SSRİ qanununun layihəsi barəsində məruzə etmişdi. Belə geniş sahəli məsələ haqqında H.Əliyevin

etdiyi məruzə bir daha onun fitri istedadı və rəhbərlik qabiliyyətinə malik olduğunu göstərdi.

H.Əliyevin Baykal-Amur magistratının tikintisinə rəhbərliyi və nəzarəti onun fəaliyyətində xüsusi əhəmiyyət kəsb etmişdi. BAM sadəcə olaraq uzunluğu 3 min kilometrə artıq olan dəmir yol xətti deyildir. Bu, həm də vahid ailə kimi magistratı tikən sovet xalqlarının birliyinin, dostluğunun rəmzlərindən biri idi. Bu, ölkənin xalq təsərrüfatına gətirdikə daha fəal xidmət edən bir sahə idi. Ona görə də buna diqqət daima artmışdı. Burada işlərin gedişi, qarşıya çıxan çətinliklər və onların aradan qaldırılması sahəsində görüləcək tədbirlər daim H.Əliyevin nəzarəti altında olmuş və vaxtaşırı olaraq həmin yerə getmişdi. Belə gedişlərdən biri 1984-cü ilin iyununda olmuşdu. Tikintiyə gələn H.Əliyev BAM-da magistratın çəkilişi işinin gedişi ilə tanış olmuş və tikinti qurucuları ilə hərtərəfli söhbət aparmışdı.

Sovet xalqının əmək nailiyyətləri tarixinə igidlik və əmək şöhrəti yolu kimi daxil olan həmin magistratın ilk layihəsi hələ 30-cu illərdə hazırlanmışdı. Bu o dövr üçün nəhəng sayılan Türksib dəmir yolunun davamı kimi həтта bir neçə kilometr də çəkilmişdi. Lakin Böyük Vətən müharibəsi buna mane olmuşdu. Ancaq sonralardan tikintisinə başlanılan bu yol kimi dünyanın heç bir yerində çətin yol çəkilməmişdir.

3.145 km uzunluğunda olan magistratda 3.200 ağır tikinti işi aparılmış və 300-dən artıq tunel vurulmuşdu. Təkcə Baykal dağ silsiləsindəki tunel 7 km, Şimali Buysk dağ silsiləsindəki tunel isə 15 km uzunluğunda olmuş və dünyada belə tunel yalnız İsveçdə və Yaponiyada vurulmuşdu.

Çəkilişi olduqca çətin və lakin böyük əhəmiyyət kəsb edən BAM tikintisi daim dövlətin diqqət mərkəzində olduğundan H.Əliyevin sədrliyi altında bura xüsusi komissiya göndərilmişdi.

SSRİ Nazirlər Sovetinin Baykal-Amur dəmir yolu magistratı tikintisi üzrə komissiyası Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü, SSRİ Nazirlər Soveti Sədrinin birinci müavini H.Əliyevin sədrliyi ilə 1984-cü il iyunun 7-də Tındada səyyar iclasını keçirmişdi. İclasda BAM-dakı işlərin gedişi nəzərdən keçirilmiş və H.Əliyev komissiyanın işinə yekun vuraraq magistratın böyük siyasi və xalq təsərrüfatı əhəmiyyətindən, bütün magistrat boyunca qatarların hərəkətinin vaxtından əvvəl açılmasını təmin etmək üçün ye-

rinə yetirilməsi zəruri olan ümdə vəzifələrdən danışırmışdı. Dostluq, birlik manifesti olan BAM boyunca 142 körpü tikilmiş, 200 şəhər və qəsəbə salınmışdı. Azərbaycan həmin magistratda Ulkanı tikmişdi.³⁸

H.Əliyevin görkəmli bir dövlət xadimi kimi rəhbərlik etdiyi sahələrdən biri də mədəniyyət, elm, səhiyyə, təhsil və s. sahələr olmuşdur. 1984-cü il mayın 18-də kino işçilərinin Ümumittifaq müşavirəsində iştirak etmiş H.Əliyev öz çıxışında demişdi: «Təsədüfi deyildir ki, tamaşaçılar MK-ya, qəzet və jurnallara göndərdikləri bir sıra məktublarda haqlı olaraq şikayətlənirlər ki, son illərin kinosunda bəzən mənfi surətlər müsbət surətlərə nisbətən daha maraqlı, haradasa daha cazibədar alınır. Belə hallara qəti şəkildə yol vermək olmaz. Sovet kinosu həmişə tarixi mövzuya geniş yer vermiş və tərbiyəvi əhəmiyyəti ilə fərqlənmişdir». Çıxışına davam edən H.Əliyev kino sənətkarlarına bildirmişdir ki belə filmlərin əhəmiyyəti ilk növbədə ondan ibarətdir ki, onlar gənc nəslə xalqımızın böyük nailiyyətləri və qəhrəmanlıq ənənələri ilə tanış edir və həmin ənənələr əsasında tərbiyələndirir. Buna görə də kino xadimləri bundan sonra da özlərinin bütün qüvvələrini, bütün istedadını insanların ideya-mənəvi cəhətdən yüksəlməsinə səbəb olan yeni əsərlər yaratmağa sərf etməlidirlər. H.Əliyevin kino sənətinin bütün incəliklərini əhatə edən həmin çıxışı sanki kino xadimləri üçün bir proqram sənədi olmuşdu.

Tibb sahəsi də ölkədə H.Əliyevin nəzarəti altında fəaliyyət göstərən, insanların sağlamlığının qorunmasında misilsiz xidməti olan sahə olmuşdu. Ona görə də H.Əliyev həmin sahənin fəaliyyəti ilə daim maraqlanmış, onun ayrı-ayrı yığıncaqlarında, keçirilən tədbirlərində iştirak etmişdi. Belə tədbirlərdən biri 1984-cü il dekabrın 14-də İttifaqlar evinin Sütunlu salonunda SSRİ Tibb EA-na Lenin ordeninin təqdim edilməsi münasibətilə keçirilən təntənəli yığıncaq olmuşdur. Yığıncaqda çıxış edən H.Əliyev SSRİ Tibb EA-nın hələ 1944-cü ildə Böyük Vətən müharibəsinin gətirdiyi bir dövrdə təsis edildiyini və tarixən qısa müddətdə böyük və şanlı yol keçərək dünyada tibbi fikrin ən güclü mərkəzlərindən birinə çevrildiyini bildirmişdi. O, eyni zamanda tibb elminin, bütövlükdə ölkə səhiyyəsinin qarşısında duran vəzifələrdən danışaraq demişdir ki, hər il bütün əhalinin mərhələ-mərhələ dispanser müayinəsindən keçirilməsi sahəsində dövlətin irəli sürdüyü

vəzifə həmin məqsədə xidmət etməlidir. Alimlərin məqsədyönlü araşdırmaları və tövsiyələri son dərəcədə ciddi sosial və siyasi tədbirin həyata keçirilməsinin təməli olmalıdır. H.Əliyev çıxışının sonunda SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fərmanını oxumuş və Lenin ordenini Tibb EA-nın bayrağına sancmışdır.

1985-ci ilin aprelində Moskvada Leninin anadan olmasının 115-ci ildönümü münasibətilə keçirilən təntənəli iclasda H.Əliyev «Lenin ideyalarının və işinin tarixi həqiqəti» məruzəsi ilə çıxış etmişdir. Belə bir məruzənin məhz Moskvada H.Əliyevə həvalə edilməsi onun böyük ehtirama, hörmətə və qabiliyyətə malik olmasının nəticəsi idi.

H.Əliyev bunlarla bərabər ölkənin bir sıra respublikalarında və həmçinin də Mərkəzi Rusiyanın bir çox şəhərlərində olmuş və olduqları bütün yerlərin vəziyyəti ilə maraqlanmış, ayrı-ayrı sahələr üzrə tövsiyələr vermiş və zəhmətkeşlərlə söhbətlər aparmışdı.

O cümlədən də H.Əliyev 1987-ci ildə Volqoqrad şəhərində olmuş və vilayətin rəhbərliyinin müşayiəti ilə şəhərin bir çox yerlərini gəzib vəziyyətlə yaxından tanış olmuş, əmək adamları ilə söhbətlər aparmışdı. H.Əliyev həm də burada Mamay Kurqanı abidəsinə də baxmışdı.

H.Əliyevin çoxsahəli fəaliyyətində dövlətin xarici siyasət məsələsi xüsusi yer tutmuşdur. Onun Moskvada rəhbər vəzifədə çalışarkən bir çox ölkələrə rəsmi gedişi və eləcə də bir sıra ölkə rəhbərlərini qəbul etməsi, onlarla aparılan danışıqlar bir daha H.Əliyevin fəaliyyətinin zənginliyini göstərir.

1983-cü il oktyabrın 31-də Vyetnamda SSRİ ilə Vyetnam Respublikası arasında dostluq və əməkdaşlıq haqqında müqavilənin beş illiyinə və Oktyabr inqilabının 66-cı ildönümünə həsr edilmiş təntənəli mitinq olmuşdur. Mitingdə VKP MK Siyasi Bürosu üzvü, VSR Nazirlər Şurasının sədri Fam Van Donq və ölkənin digər rəhbərləri ilə yanaşı Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü, SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini H.Əliyev başda olmaqla partiya və hökumət nümayəndə heyəti iştirak etmişdi. Mitingi açan Fam Van Donq 5 il bundan əvvəl SSRİ ilə Vyetnam arasında imzalanmış müqavilənin tarixi əhəmiyyətindən danışmışdır.

H.Əliyev mitinqdə geniş nitq söyləmişdi. O, eyni zamanda Hanoydakı «Thanqlonq» körpüsündə dostluq bayramında iştirak

etmişdi. 5,5 km uzunluğunda olan bu nadir ikiyaruslu qurğu Sovet dövlətinin yardımı ilə tikilmişdi. H.Əliyev körpü tikən Vyetnam və Sovet inşaatçılarına təbrik etmiş, bu körpünün ölkənin xalq təsərrüfatının inkişafındakı böyük əhəmiyyətindən danışmışdı. H.Əliyev eləcə də Vyetnam Xalq Ordusu muzeyinə baxmış və muzeyin fəxri qonaqları kitabına rəy yazmışdır.

H.Əliyev başda olmaqla nümayəndə heyəti Donqnay əyalətində Byenhua sənaye zonasına getmiş və burada bədii keramika zavodunun, prokat-metallurgiya zavodunun, Xoşimin şəhərində toxuculuq kombinatının və gəmi tərsanəsinin istehsal sexlərinin iş prosesi ilə yaxından tanış olmuşdur.

H.Əliyev 1984-cü ilin martında Suriyaya rəsmi səfər etmiş və martın 11-13-də Dəməşqdə iki dəfə Suriya prezidenti H.Əsədlə danışıqlar aparmışdı. O, eyni zamanda Suriyanın Xarici İşlər Naziri Ə.H.Xəddamla və Suriya KP MK-nın Baş katibinin müavini Y.Feysəl başda olmaqla partiya rəhbərliyinin nümayəndələri ilə də görüşmüş, söhbət aparmışdı. H.Əliyev həmçinin də Livan KP MK-nın baş katibi J.Həvi başda olmaqla partiya rəhbərləri ilə görüşmüş və ölkələr arasında ikitərəfli münasibətləri inkişaf etdirmək haqqında geniş fikir mübadiləsi aparmışdı.

H.Əliyev 1984-cü ildə Çin Xalq Respublikasının nümayəndə heyətinin başçısını və nümayəndə heyəti üzvlərini, eləcə də Efiopiyanın lideri Mendistu Hayle Mariamı qəbul etmiş, onlarla danışıqlar aparmışdı. 1985-ci ildə H.Əliyevin Moskvada Nikaragua Respublikası Xalq azadlıq hərəkatının lideri Daniel Orteqa Saavedra ilə görüşü olmuş və hər iki ölkə arasında əməkdaşlıq məsələlərinə dair söhbət aparılmışdı. H.Əliyev həmçinin də Moskva təyyarə limanında Laosun baş naziri Keyson Fomvixanı qarşılamış, onunla hər iki tərəfi maraqlandıran məsələlərə dair ətraflı fikir mübadiləsi aparmışdı.

Bundan əlavə 1985-ci il avqustun 14-də Koreyanın azad edilməsinin 40 illiyi münasibətilə keçirilən təntənəli yubiley şənliyində iştirak etmək üçün H.Əliyev başda olmaqla Sovet partiya və dövlət nümayəndə heyəti Pxenyana gəlmişdi. Yubiley yığıncağında çıxış edən H.Əliyev iki dövlət arasında yaranmış dostluq əlaqələrindən, bunun əhəmiyyətindən və Koreya xalqının 40 il ərzində qarşılaşdığı çətinliklərdən və qazandığı nailiyyətlərdən danışmışdı. Eyni zamanda Pxenyanda H.Əliyevin Kim İr Senlə

birlikdə şəhər zəhmətkeşlərinin nümayəndələri ilə görüşü olmuşdu.

1985-ci il dekabrın 3-də beynəlxalq irticanın təzyiği şəraitində Anqola Xalq Respublikasının elan olunmasının 10 illiyinin qeyd edilməsi şənliklərində və Anqola Əmək Partiyasının II qurultayında iştirak etmək üçün H.Əliyev başda olmaqla Sovet partiyası və dövlət nümayəndə heyəti həmin ölkəyə gəlmişdi. Qurultayda çıxış edən H.Əliyev beynəlxalq vəziyyətin çətinliklərindən, irtica qüvvələrinin Anqolaya olan təzyiqindən və eləcə də Sovet-Anqola münasibətlərdən və s. danışırdı. Dekabrın 4-də Anqola Xalq Respublikasının prezidenti Joze Eduard Duş Santuş H.Əliyevi qəbul etmişdi. İki dövlət xadimləri arasında aparılan danışıqlarda Sovet-Anqola əməkdaşlığının dərinləşdirilməsi barədə fikir söylənilmiş, əlaqələrin daha da genişlənməsinin vacibliyi bildirilmişdi.

H.Əliyevin Sovet dövlətində olduqca ağır və çoxsahəli nazirliklərə rəhbərlik etməsinə baxmayaraq Moskvada işlədiyi illərdə Azərbaycana olan qayğısı və diqqəti azalmamışdı. O, Azərbaycanda gedən proseslərlə daima maraqlanmış və ardıcılıqla lazımı köməkliliyi etmişdir.

Eləcə də H.Əliyev Azərbaycan Respublikasının nəinki iqtisadiyyatının, mədəniyyətinin, elminin və s. inkişaf etdirilməsi ilə maraqlanmışdır. O, eyni zamanda Azərbaycanda istirahət zonalarının – kurortların inkişaf etdirilməsi məsələsinə də diqqət yetirmişdir.

1983-cü ildə Xəzər dənizinin qərb sahillərində Ümumittifaq əhəmiyyətli kurort zonası yaratmaq haqqında SSRİ Nazirlər Sovetinin və ÜHİMŞ-ın Azərbaycan KP MK və Respublika Nazirlər Soveti ilə birlikdə hazırladıqları təkliflərlə əlaqədar Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun qərar qəbul etməsində şübhəsiz H.Əliyevin rolu az olmamışdır. SSRİ Nazirlər Sovetinin qəbul etdiyi qərarla Yalama-Nabran, Giləzi-Zorat, şimali Abşeron rayonlarında və Lənkəranda kurort, turizm və sağlamlıq ocaqları şəbəkəsinin yaradılması nəzərdə tutulmuşdu. Həmin qərarın həyata keçirilməsinə böyük səy göstərən H.Əliyev 1983-cü ilin sentyabrında Bakıya gəlmiş və Respublika rəhbərliyinin nümayəndələri ilə birlikdə Xəzər sahilindəki bir sıra sağlamlıq ocaqları ilə tanış olmuşdur.

Bilgəhdə-dənizin sahilində 11 mərtəbəli «Araz» sanatoriyası Ümumittifaq sağlamlıq ocaqlarından geri qalmayan kardioloji mərkəz kimi şöhrət qazanmışdı. H.Əliyev respublika rəhbərləri ilə sanatoriyanın müalicə prosesləri ilə tanış olmaqla bərabər, o, həm də istirahət edənlərin rəyi, arzusu və istəkləri ilə də maraqlanmışdı. Yaxın gələcəkdə Abşeron yarımadasının şimal sahillərində tikiləcək geniş sahəli istirahət evləri, sanatoriyalar yaradılması layihəsi ilə tanış olan H.Əliyev göstərmişdi ki, Xəzər sahilində tikinti işlərinin baş planının hazırlanmasına kompleks qaydada yanaşmaq lazımdır və eyni zamanda sağlamlıq ocaqlarının yaradılması ilə bərabər, həm də orada işləyəcək xidmətçilər üçün mikrorayon yaradılması unudulmamalı və bu məsələ də planda nəzərdə tutulmalıdır.

H.Əliyev həmçinin «Xəzər», «Qərənfil» pansionatları, «Azərbaycan» istirahət evi, «Zuğulba» sanatoriyası və b. istirahət zonaları ilə də tanış olmuş, kurort tikintisinin keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq və zəhmətkeşlərin istirahətinin daha da yaxşı təşkil edilməsini tövsiyə etmişdir.

H.Əliyev bütün bunlarla bərabər turizm kompleksini yaratmaq üçün görülən işlərin hazırlığı ilə də tanış olmuş, Xəzər sahillərində tikinti meydançalarına baxmış və bu yerlərdə su təchizatı, qazlaşdırma və s. məsələlərin həlli gedişi ilə maraqlanmışdı. H.Əliyev həmçinin də «Çıraqqala» sanatoriyasına getmiş, müxtəlif yerlərdən bura istirahətə gələnlərlə söhbət etmiş və sanatoriyanın iş şəraiti ilə yaxından tanış olmuşdu. Bütün bunlar bir daha H.Əliyevin Azərbaycana, onun iqtisadi, mədəni tərəqqisinə, insanların sağlamlığı naminə sanatoriyalar məsələsinə nə dərəcədə qayğı ilə yanaşdığını göstərir.

H.Əliyevin görkəmli dövlət xadimi kimi ölkənin bütün daxili, xarici siyasətinin həyata keçirilməsində fəal iştirakı nəinki ölkə daxilində və eləcə də beynəlxalq aləmdə ona böyük nüfuz qazandırmışdı. O, öz dövlətçilik fəaliyyətində yeni-yeni uğurlar qazandıqca hörməti, şöhrəti daha da artmışdı. H.Əliyevin böyük təşkilatçılıq və prinsiplilik xarakterini çox düzgün qiymətləndirən Andropovda H.Əliyevi daha yüksək vəzifəyə təyin etmək fikri formalaşmışdı. Belə bir fikir görkəmli dövlət xadimi, Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü, uzun müddət SSRİ xarici işlər naziri işləmiş A.Qromikonun da mövqeyində yaranmışdı. A.Qromiko

yazmışdı ki, o vaxtlar Sov.İKP MK-nın Baş katibi olmağa ən layiqli namizədlər H.Əliyev və Q.Romanov olmuşlar. Onların hər ikisi çox güclü rəhbər işçi və görkəmli təşkilatçılar idilər. A.Qromikonun birinci olaraq H.Əliyevin adını çəkməsi məhz Azərbaycan xalqının zəmanəmizdə bəşəriyyətə bəxş etdiyi böyük şəxsiyyət, görkəmli siyasi xadim olduğunu bir daha təsdiq edir.

Ölkə rəhbərliyində yaranmış yüksək fikir bəzi dairələrdə H.Əliyevə qarşı qısqançlığı, paxıllığı olduqca artırmışdı. H.Əliyevə qarşı ədalətsiz xoşagəlməz şərait M.Qorbaçov Sov.İKP MK Baş katibi işlərkən daha da kəskinləşmişdi. M.Qorbaçov yaxşı bilirdi ki, dövlətə rəhbərlik məsələsində H.Əliyev müqayisə olunmayacaq dərəcədə ondan qat-qat qabiliyyətli, bacarıqlı, bütün mürəkkəb şəraiti düzgün qiymətləndirib uğur qazanmaqda və həlli zəruri olan bütün məsələlərin vaxtında həll edilməsi keyfiyyətlərində olduqca üstündür. Buna görə də M.Qorbaçovda H.Əliyevə qarşı olan qısqançlıq getdikcə artmış, ona edilən təzyiqlər güclənmiş və nəhayət heç bir səbəb olmadan «xəstədir» bəhanəsi altında H.Əliyev 1987-ci ilin oktyabrında Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun üzvlüyündən və SSRİ Nazirlər Soveti Sədrinin birinci müavini vəzifəsindən uzaqlaşdırılmışdı. Bu ədalətsiz qərara öz münasibətini xatırlayan Sov.İKP MK-nın Baş katibinin köməkçisi Valeri İvanoviç Boldin bildirmişdi ki, Sov.İKP MK həmin plenumunda Qorbaçov Əliyevin özü və işi haqqında xoş sözlər söyləmişdi, lakin stenoqram dərc edilərkən həmin sözləri pozmuşdu. Möcüzəli və bənzərsiz dövlət xadimi olan H.Əliyev adətən Siyasi Büronun iclaslarında özünü müstəqil aparmış, və həmişə hökumətin mövqeyini qətiyyətdə müdafiə etmişdi. Belə iclasların birində Qorbaçov H.Əliyevin qətiyyətli mövqeyinə qarşı çıxaraq öz iradını belə ifadə etmişdi; Siz Siyasi Büronun üzvü kimi özünüzü partiya mənafeyinə uyğun aparmır, təsərrüfat xəttini müdafiə edirsiniz. H.Əliyev mən elə təklifləri müdafiə edirəm ki, aparıcı mütəxəssislərin iştirakı ilə hökumətdə müzakirə edilmişdir. Bizim qəti mövqeyimiz müəyyən olunmuşdur. Əgər həmin mövqə qəbul edilsə, bu partiyanın da mənafeələrinə cavab verir ifadəsi ilə Qorbaçova öz ağıllı və məntiqli cavabını vermişdi.³⁹

Həyat, tarix H.Əliyevin böyük bir şəxsiyyət olduğunun şahidi oldu. M.Qorbaçovun onun haqqındakı ədalətsiz hərəkətinə baxmayaraq H.Əliyev müstəqil Azərbaycan Respublikasının yaradıcısı, xalqın sevimli və əvəzolunmaz prezidenti oldu. Beynəlxalq aləmdə tanınmış, böyük ehtiram və hörmətə, məhəbbətə malik olan bir dövlət xadimi oldu. M.Qorbaçov isə fərsiz hərəkətləri ilə progressiv, vətənpərvər insanların lənətinə, nifrətinə layiq oldu. Məhz belə bir xarakterə malik olan M.Qorbaçovun təzyiqlə ilə H.Əliyev kimi bir görkəmli dövlət xadimi heç bir səbəb olmadan tutduğu olaraq «Həqiqət anı» publisistik proqramının aparıcısı Andrey Karaulovla olan söhbətində (1990-cı il fevralın 9-da) demişdir: «Əsl səbəb təkcə səhhətimlə bağlı deyildir. Səbəb odur ki, işlədiyim son dövrdə M.Qorbaçov tərəfindən özümə qarşı qeyri-səmimi münasibət hiss edirdim. Bu, çox şeydə özünü büruzə verirdi. Mən vicdanla işləyirdim, işimdə heç bir qüsur görmürdüm. M.Qorbaçov isə subyektiv hisslərinin əsiri oldu, vəs-sələm».⁴⁰

Şübhəsiz, H.Əliyevin vəzifədən azad edilməsində erməni millətçilərinin, diasporunun da böyük rolu olmuşdu. Çünki Dağlıq Qarabağı Azərbaycandan qoparmaq, Ermənistana birləşdirmək iddiaları ilə yaşayan erməni millətçiləri 1985-ci ildə M.Qorbaçovun hakimiyyətə gəlişindən əlverişli məqam kimi istifadə etmək qərarına gəldilər. Lakin H.Əliyev kimi qüdrətli bir şəxsin Sov.İKP MK Siyasi Büro üzvü və böyük nüfuzunun olması ermənilərin açıq fəaliyyətə başlamalarına kəskin maneə idi. Buna görə də H.Əliyevin varlığını özləri üçün tükənməz təhlükə hesab edən ermənilər onun haqqında nəinki Moskva və eləcə də beynəlxalq təşkilatlara, dünya birliklərinə fasiləsiz olaraq böhtanla dolu çoxlu miqdarda şikayət məktubları yazıb göndərdilər.

Bütün erməni millətçilərinin rəyini ifadə edən İqor Muradyanın «Əliyev aradan götürülməsə, Qafqaz bizə vətən yox, məhbəs olacaq» fikrinin⁴¹ səslənməsi ermənilərin H.Əliyevə qarşı apardıqları mübarizəsini daha da gücləndirdi. Nəhayət, erməni millətçiləri öz çirkin və ədalətsiz məqsədlərinə çatmaq naminə M.Qorbaçovun vəsitisilə H.Əliyevin vəzifədən uzaqlaşdırılmasına nail oldular. Təsadüfi deyildir ki, Aqambekyanın Parisdə keçirdiyi mətbuat konfransında «Dağlıq Qarabağ Ermənistana ve-

rilməlidir» ifadəsinin açıq səslənməsi məhz H.Əliyevin Sov.İKP MK Siyasi Bürosu üzvlüyündən azad edilməsindən 15 gün sonra baş verdi.

Hələ bundan xeyli əvvəl 60-70-ci illərdə də Ermənistan Dağlıq Qarabağa yiyələnmək iddiasında olmuşdu. Beləki, 1967-ci ildə Moskvadan ermənilərin xeyrinə bir sənəd göndərilmişdi. O vaxd Azərbaycan KP MK-nin birinci katibi V.Axundov Respublikanın Təhlükəsizlik Komitəsinin başçısı H.Əliyevi yanına dəvət edib onu Moskvadan göndərilən sənədlə tanış etmişdi. Burada göstərilirdi ki, Azərbaycan KP MK-ya V.Axundova, Ermənistan KP MK- ya Koçinyana tapşırılsın ki, sənəddə göstərilən məsələni müzakirə edib məzura etsinlər.

Bu nə demək idi?

Deməli, Azərbaycanın məsələsini həll etməyi Ermənistanla tapşırırdılar, yəni Siz gedin Ermənistanla məsələni həll edin. Bu böyük bir ədalətsizlik idi. Sənədlə yaxından tanış olan H.Əliyev V.Axundova bildirmişdi ki, buna qəti şəkildə yol vermək olmaz, Siz Moskvaya getməli və Brejnevlə görüşməlisiniz. H.Əliyevin müdrik məsləhətilə V.Axundov Moskvaya getmiş, Brejnevlə görüşüb söhbət aparmış və bununla da ermənilərin növbəti cəhdinin qarşısı alınmışdı. H.Əliyev 1969-1982-ci illərdə Respublikaya rəhbərlik etdiyi dövrdə həmişə Ermənistanın millətçilik siyasətinin, ərazi qoparmaq siyasətinin qarşısını almaq uğrunda cəsarətlə mübarizə aparmışdır. O, Azərbaycan KP MK-nin birinci katibi seçildəndən az sonra, 1969-cu ilin sentyabrında Ermənistan KP MK-nin birinci katibi Anton Koçinyana zəng edib onunla görüşmək istədiyini bildirmişdir. Az sonra görüş Qazax rayonu ilə İcevan rayonunun sərhədində olmuşdur. H.Əliyev burada açıq şəkildə ona demişdir ki, Ermənistandakı millətçiləri ərazi iddialarından çəkindirmək üçün əməli tədbirlər görsün və onun qarşısını alsın.

Həmin dövrdə DQMV-də də millətçilik ruhu ilə yaşayan və Ermənistandakı havadarları ilə əlaqə saxlayaraq vilayətin Ermənistanla verilməsi haqqında öz baxışlarını həyata keçirməyə cəhd göstərənələr var idi. Gizli aparılan belə hallarla əlaqədar olaraq 1973-cü ildə DQMV-in rəhbərliyi dəyişildi və belə fikirlərin inkişafına yol verilmədi.

Hətta H.Əliyevin iştirakı ilə DQMV-nin 50 illik yubileyi yüksək səviyyədə keçirildi. H.Əliyev «Xalqlar Dostluğu» ordenini vilayətin bayrağına sancdı. Burada çıxış edən H.Əliyevin «DQMV Azərbaycanın ayrılmaz hissəsidir və ayrılmaz hissəsi olaraq qalacaqdır» - ifadəsinin qəti şəkildə səslənməsi erməni millətçilərinə sarsıdıcı zərbə olmuşdu.

1975-ci ildə DQMV-nin plenumunda Vilayət Partiya Komitəsinin katibi Kevorkov beynəlmillətçilik tərbiyəsinə həsr etdiyi məruzəsində haqlı olaraq bəzi millətçi ünsürləri tənqid etmişdi. O, hətta Ermənistandakı millətçi adamların DQMV-də sabitliyi pozmağa çalışmaları barədə konkret faktlar göstərmişdi. O, Z.Balayanın adını çəkmiş və Azərbaycan xalqının qatı düşməni, cəlladı Andronikin xalq qəhrəmanı kimi təbliğ olunması faktlarını kəskin tənqid etmişdi. Bundan bir bəhanə kimi istifadə edən millətçi ünsürlər yenidən fəallaşmış və bununla da Kevorkovun, eləcə də DQMV PK-nın əleyhinə hərəkətlər başlanmışdı. Moskvaya və eləcə də başqa yerlərə teleqramlar vurulmuş, vəziyyət gərginləşmişdi. Bu vəziyyətə xüsusi diqqət yetirən respublika rəhbəri H.Əliyev Moskvada Ermənistan KP MK-nin birinci katibi Dəmirçiyana görüşüb apardığı 4 saatlıq söhbətində ona bildirmişdi ki, DQMV-in problemlərini vilayətin və Azərbaycanın öz rəhbərliyi həll etməlidir. Qarabağın işlərinə ayrı-ayrı şəxslərin qarışması ümumi münasibətimizə ancaq ziyan vurur və biz buna yol verə bilmərik.⁴² Buna baxmayaraq 1977-ci ildə ermənilər tərifindən daha təhlükəli bir təşəbbüs göstərilmişdi. Belə ki, həmin ildə SSRİ-nin yeni konstitusiyası qəbul olunarkən Ermənistandan Konstitusiyaya komissiyasına Dağlıq Qarabağı Azərbaycanın tərkibindən çıxardıb Ermənistanla vermək haqqında çoxsaylı ərizələr daxil olmuşdu. Konstitusiyaya komissiyasının sədri L.İ.Brejnev olmasına baxmayaraq adətən Komissiyada müzakirə iclaslarını o vaxt Sov.İKP MK-nin katibi işləyən Ponomaryov aparırdı. Həmin komissiyanın üzvlərindən biri də H.Əliyev olmuşdu. Ponomaryov Dağlıq Qarabağ haqqında komissiyaya daxil olmuş ərizələri müzakirəyə qoymağı lazım bilmişdi.

Bu məsələnin Azərbaycan üçün nə dərəcədə ağırlığını olduqca düzgün qiymətləndirən H.Əliyev komissiyanın iclasından bir gün əvvəl həmin məsələnin müzakirəsinə qəti etirazını bildirmişdi. Lakin o, burada lazımı cavab almadığına görə

L.İ.Brejnevlə görüşüb onunla danışmağı lazım bilməmiş və belə də etmişdi. Bununla da H.Əliyev Ermənistanın növbəti cəhdinin qarşısını cəsarətlə almışdı. Deməli, vaxtilə Dağlıq Qarabağ məsələsində tam obyektivlik prinsipi ilə mübarizə aparan H.Əliyev 1988-ci ildə erməni millətçilərinin təhriki ilə dəhşətli Qarabağ əməliyyatının başlanmasının ilk anından olduqca narahat olmuş və bu məsələ ilə əlaqədar Liqaçovla, Çebrikovla və Kryuçkovla söhbət aparmağa nail olaraq demişdi: Əlimdə sənədlər, sübutlar var. Qarabağ Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi, tarixi torpağıdır. Onların cavabı isə belə olmuşdu: «Biz Qarabağdakı erməni-azərbaycanlı münaqişəsi ilə bağlı problemi özümüz həll edəcəyik». ⁴³ Həmin məsələdən olduqca narahat olan H.Əliyev teatr tənqidçisi Andrey Karaulovla söhbətində bildirmişdi: Dağlıq Qarabağda və onun ətrafında vəziyyət, Ermənistanla Azərbaycan arasında millətlərarası münaqişələr məni dərinləndirən həyəcanlandırır, narahat edir. Hesab edirəm ki, bütün bunların qabağını vaxtında almaq olardı. Qəti ölçü götürmək lazım idi. ⁴⁴ Lakin H.Əliyevin dediyi kimi vaxtında ölçü götürülməməsi Dağlıq Qarabağda böyük faciələrlə nəticələndi.

1988-ci il fevralın 20-də Dağlıq Qarabağ Vilayət Sovetinin növbədənəkar sessiyasında «DQMV-nin Azərbaycan SSR tərkibindən çıxarılıb Ermənistan SSR tərkibinə verilməsi haqqında» qərarın qəbul olunması kimi təhlükəli antikonstitusion bir qərara Qorbaçov rəhbərliyi biganəliklə yanaşdı. Belə bir qərarın ləğv olunması haqqında dərhal ciddi tədbirlər görülməsi əvəzinə 1990-cı il yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə Bakıya Qorbaçovun əmri ilə yeridilən qoşun dinc əhalinin kütləvi surətdə qırılmasına səbəb olan dəhşətli cinayət törətdi.

Həmin gecə Bakıya Sovet qoşunlarının yeridilməsindən 8 saat əvvəl erməni silahlı dəstələri Naxçıvan MR ərazisinə hücum keçmiş və Sədərək rayonunun Kərki kəndini işğal etmişlər. Ermənistanın təcavüzkarlıq siyasəti nəticəsində Azərbaycanı Naxçıvanla birləşdirən demiryol xətti və avtomobil yolu bağlanmış, bununla da Naxçıvan Azərbaycandan təcrid olunmuş vəziyyətə salınmışdı. ⁴⁵

Bakıda törədilən qanlı faciə H.Əliyevi çox narahat etmişdi. O, Moskvada «Barvixa» sanatoriyasından yanvarın 21-də (1990-cı ildə) Moskvada Azərbaycanın kiçik bir parçası hesab etdiyi

nümayəndəliyə gəlmiş və burada Moskvada yaşayan azərbaycanlıların və mətbuat nümayəndələrinin iştirak etdiyi yığıncaqda çıxış edərək faciə ilə əlaqədar Azərbaycan xalqına başsağlığı vermişdi.

H.Əliyev buradakı çıxışında Dağlıq Qarabağ və onun ətrafında baş verən münaqişənin törədilməsində ölkə rəhbərliyinin vaxtında zəruri tədbirlər görməməsinin nəticəsi kimi qiymətləndirmişdi. O, sözüne davam edərək bildirmişdi ki, lazımi tədbirlər vaxtında görülmüş olsaydı, gərginlik belə hala çatmazdı və çoxlu insan qırğını ilə nəticələnən hərbi müdaxilə üçün zəmin yaranmazdı. H.Əliyev bu məsələdə Azərbaycan rəhbərliyinin də az təşiri olmadığını, onun səhv addımlarını, yararsız iş üslubunu və yanlış siyasi manevləri ilə xalqla öz arasında uçurum yaratdığını göstərmişdi. Azərbaycanda yaranmış vəziyyəti öz axarına salmaq imkanından respublika və xüsusilə ölkənin ali rəhbərliyinin istifadə edə bilməməsini təəssüflə qeyd edən H.Əliyev Azərbaycanda bir neçə ordu birləşməsinin olmasına baxmayaraq, kənardan respublikaya böyük ordu kontingenti yeridilməsinin də təəccüb doğurduğunu bildirmişdir. H.Əliyev həmin çıxışında müdrik və cəsarətli lider kimi Qorbaçov rəhbərliyi tərəfindən görülən bu tədbirin düzgün olmadığını və buna qəti etirazını bildirmiş və Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin aylarla, illərlə gedən proseslərin nəticəsi olduğunu faktlarla açıqlamışdır. Onun aydın, açıq və cəsarətli çıxışı ölkə rəhbərinə – M.Qorbaçova sanki oxunan ittihamnamə idi. Bakı faciəsi həm də ermənilərə edilən köməkliyin yeni təzahürü idi.

H.Əliyevin həmin tarixi çıxışından sonra M.Qorbaçovun göstərişi ilə ona nəzarət və təzyiqlər daha da artmışdı. Hətta oğlu İlham Əliyev işdən çıxarılmışdı. Belə çətin bir şəraitdə Azərbaycana qayıtmaq məsələsi də olduqca çətinləşmiş, bu cəhd hətta nəzarətə götürülmüşdü. Çox təəssüf ki, respublika rəhbərliyi də həmin dövrdə Qorbaçov mövqeyinin təsiri ilə H.Əliyevin Azərbaycana qayıtmasına qəti maneə olmaq mövqeyində dayanmışdı.

Belə bir çətin şəraitdə ciddi maneələrin, hətta gəlişi ilə həyatına təhlükə olacağına baxmayaraq H.Əliyev dəyanəti, prinsipliliyi, dönməzliyi öz bəhrəsini vermiş və o, Bakıya gəlmişdi. Qərribə mühit, qərribə şərait hökm sürürdü. Azərbaycana uzun

müddət rəhbərlik etmiş, onun sosial, iqtisadi və mədəni həyatında böyük xarüqələr yaratmış görkəmli dövlət xadimini hörmətlə, ehtiramla təfənnəli şəraitdə qarşılamaq əvəzinə elə hava limanından da geri qaytarılmasına cəhd olunmuşdu. Ancaq buna baxmayaraq onu qarşılayan, təhlükəsizliyini qoruyub saxlayan vətənpərvər insanlar H.Əliyevi qarşılamaş və çətinliklə olsa da onu lazımı yerə aparmışlar. Belə şəraitdə H.Əliyev Naxçıvana getməli olmuşdur. 1990-cı ilin iyulunda Naxçıvana gələn H.Əliyev yerli əhali tərəfindən mehribanlıqla qarşılandı. Az vaxt ərzində o, Muxtar Respublikaya və həm də Azərbaycan Ali Sovetinə deputat seçildi.

Azərbaycanın olduqca ağır bir dövrdə Respublika Ali Sovetin birinci sessiyasında (fevral 1991-ci ildə) Azərbaycan SSR-in deputatı kimi H.Əliyevin iştirakı və burada «DQMV-də vəziyyəti normalaşdırmaq tədbirləri haqqında» məsələnin müzakirəsi ilə əlaqədar onun çıxışı respublika rəhbərliyi tərəfindən təəssüf ki, qiymətləndirilmədi. Həmin sessiyada bir sıra ləyaqətsiz deputatların təqsiri üzündən DQMV-dəki dəhşətli vəziyyətdən çıxış yolları və Ermənistan təcavüzünün qarşısını almaq, Azərbaycan xalqını fəlakətdən qurtarmaq tədbirinin müəyyən edilməsi əvəzinə H.Əliyevə qarşı qərəzli müzakirəyə yol verildi. Bunu Ermənistanə kömək, xalqımıza böyük zərbə hesab etmək olar. Belə bir çətin şəraitdə H.Əliyev fenomeninin Azərbaycan üçün nə dərəcədə vacib olduğunu dərk etmək və onun qüdrətindən, beynəlxalq aləmdəki nüfuzundan istifadə edərək məhz o başda olmaqla bütün qüvvələri birləşdirib xalqın diqqətini Dağlıq Qarabağa yönəltmək əvəzinə H.Əliyev dühası, şəxsiyyəti «müzakirə olundu».

Şübhəsiz, bu vəziyyət Azərbaycan xalqının tarixinə bir ləkə kimi daxil olmuşdur. Xalqın taleyinə biganə yanaşan bəzi deputatların nalayiq, mədəniyyətsiz hərəkətlərinə baxmayaraq H.Əliyev Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin 29 avqust 1991-ci il tarixli sessiyasında etdiyi çıxışında ölkədə, cəmiyyətdə siyasi və iqtisadi böhranın, dövlət, hakimiyyət böhranının son dərəcədə şiddətlənməsindən, xalqın vəziyyətinin ağırlığından və belə bir şəraitdə Bakıda fəvqəladə vəziyyətin dərhal götürülməsindən və xalqda birləşmənin yaradılması zəruriyyətindən danışırdı.⁴⁶

Respublika daxilindəki çətinliklər, xalq arasındakı çəşbaşlıq və Dağlıq Qarabağdakı uğursuzluqlar – kəndlərin yandırılması, insan qırğınları, qaçqınların artması, ərazilərin zəbt edilməsi və s. kimi mürəkkəb bir şəraitdə 1991-ci il sentyabrın 3-də Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sessiyasında H.Əliyev tarixi bir qərarla Ali Məclisin sədri seçilmişdi.

Naxçıvan MR Ali Məclisi sədrinin seçilməsinin müzakirəsi çox geniş və demokratik, aşkarlıq şəraitində keçirilmiş, bir çox deputatlar H.Əliyevin namizədliyi üzərində təkidlə dayanmışlar. O cümlədən deputat Ə.Orucov çıxış edərək demişdi: bu günlər istər Azərbaycanda, istərsə də MR-də çox gərgin vəziyyət yaranmışdır. Ona görə də bu ağır vəziyyətdə bizə elə bir rəhbər lazımdır ki, O, öz müdrikliyi, nüfuzu, yüksək təşkilatçılıq qabiliyyəti ilə xalqı birləşdirə bilsin, MR-ə bacarıqla, səriştəli rəhbərlik etsin. Belə bir adam Azərbaycan xalqının yaxşı tanıdığı, sevdiyi, tək ölkəmizdə deyil, bütün dünyada böyük nüfuzla malik olan H.Əliyevdir. Yalnız H.Əliyevin rəhbərliyi altında MR-də və ümumilikdə Azərbaycanda yaranmış ağır vəziyyətdən çıxmaq olar. Ona görə də mən Naxçıvan MR Ali Məclisinin sədrliyinə H.Əliyevin namizədliyini irəli sürürəm.

Deputatlardan H.Mehdiyev, N.Bayramov, E.Cəlilov, H.İsmayılov, Q.Məmmədov, Ə.Talıbov, H.Xəlilov və başqaları təklifi qızğın müdafiə etmişlər.⁴⁷

H.Əliyev üç dəfə çıxış edərək namizədliyini irəli sürənlərə dərin minnətdarlığını bildirmiş və təkidlə xahiş etmişdi ki, onun namizədliyini səsə qoymasınlar. O, hətta təklif etmişdi ki, deputat Q.Məmmədovun namizədliyi səsə qoyulsun. Lakin sessiya yekdilliklə H.Əliyevi Naxçıvan MR Ali Məclisinin sədri seçmişdi.⁴⁸ Şübhəsiz, olduqca təcrübəli, görkəmli dövlət xadimi H.Əliyevin Naxçıvan MR Ali Məclisinin sədri seçilməsi nəinki MR-in və eləcə də Azərbaycanın taleyində öz böyük müsbət rolunu oynamışdı.

O vaxt Muxtar Respublikada gərgin vəziyyət hökm sürürdü. İqtisadi çətinlik, demokratik prosesləri lazımınca qiymətləndirməmək, yanlış təhrif etmək, əhalidə çəşqınlıq salmaq və s. ilə bərabər gərginliyi daha da artıran hal Ermənistanın Gorus, Sisyan və başqa rayonları istiqamətindən edilən hücumları, ayrı-ayrı kəndlərin atəşə tutulması, insanların girov götürülməsi, heyvanla-

rin erməni quldurları tərəfindən aparılması və s. olmuşdur. Göstərilən bu məsələlər Naxçıvan MR Ali Məclisinin 7 sentyabr (1991-ci il) tarixli fəvqəladə sessiyasında, eləcə də Naxçıvan MR Ali Məclisi Rəyasət Heyətinin 11 sentyabr 1991-ci il tarixli iclasında MR-də yanacaq çatışmamazlığı və bunun aradan qaldırılması, Naxçıvan aeroportunun, Sədərək-Türkiyə yolunun tikintisinin vəziyyəti və s. məsələlərlə bərabər Ermənistanın beynəlxalq hüquq normalarını pozaraq Ordubad rayonundan erməni quldurları tərəfindən 1250 baş heyvan aparmaları, təhlükənin gündən-günə artması məsələləri müzakirə edilmişdi.⁴⁹

Sədərək-Türkiyə körpüsünün tez bir zamanda hazırlanmasının böyük iqtisadi və siyasi əhəmiyyətini yüksək qiymətləndirən H.Əliyev bu tikintini daima nəzarəti altında saxlamış və hətta tikintinin gedişini yoxlamaq məqsədi ilə 1991-ci ilin sentyabrın axırlarında ora getmişdi. H.Əliyevin körpü tikintisinə gəldiyini bilən sədərklilər tez bir anda ora toplaşmışlar. Burada keçirilən yığıncaqda çıxış edən H.Əliyev türk qardaşlarımızın «Həsət körpüsü» adlandırdığı bu körpünün istifadəyə verilməsinin böyük siyasi və iqtisadi əhəmiyyəti olduğunu bildirmişdi.

H.Əliyevin həmin tikintiyə gəlməsindən xəbər tutan Türkiyə tərəfdə işləyənlər Araz çayının sahilinə gələrək onu hərəkətlə qarşılımış, hətta onlardan biri Araz çayını üzüb sağ sahile çıxaraq H.Əliyevlə səmimi görüşmüş və əlindəki H.Əliyevin geniş müsahibəsi verilmiş «Hürriyyət» qəzetini ona təqdim etmişdi.

H.Əliyev Ermənistandan olan quldurların Muxtar Respublika ərazisində törətdikləri cinayət hadisələrinə olduqca ciddi yanaşmış və hətta bu vəziyyəti dəfələrlə Ermənistan rəhbərliyinə çatdırmışdı.

Naxçıvan MR Ali Məclisin sədri H.Əliyev Ermənistan Respublikası Ali Sovetinin sədri Levon Ter-Petrosyana 17 sentyabr (1991-ci il) tarixdə göndərdiyi teleqramda göstərmişdi ki, sentyabrın 10-da (1991-ci ildə) Ordubad və Şahbuz rayonları ərazisinə basqın edən erməni quldur dəstələrinin cinayəti nəticəsində iki min qoyun aparılmış, iki çoban isə itgin düşmüşdür. Hətta teleqramda H.Əliyev hadisə ilə əlaqədar olaraq Petrosyana sentyabrın 12, 13 və 14-də telefonla olan danışmaları da xatırlamışdı. Bunlarla bərabər H.Əliyev teleqramda DQMV-də və Goranboy rayonunda erməni quldur dəstələri tərəfindən girov

götürülmüş azərbaycanlıların geri qaytarılmasını, tələb etmiş Azərbaycan xalqının hüquq və mənafələrini, ərazi bütövlüyünü qorumaq qətiyyətini bildirmişdir.⁵⁰

H.Əliyev Levon Ter-Petrosyanla 16 oktyabr (1991-ci il) tarixində telefonla olan danışığında yenə də həmin məsələyə toxunmuşdu. H.Əliyevin cəhdləri öz nəticəsini vermiş və ermənilər oktyabrın 17-də Şahbuz rayonundan girov götürülmüş 2 nəfəri, oktyabrın 18-də isə Goranboy rayonunun Başqışlaq kəndinin sakinini Umud Bayramovu Naxçıvan MR Sədərək rayonu sərhəd məntəqəsinə təhvil vermişlər. Bayramovun qardaşları Naxçıvana gəlmiş və H.Əliyevə minnətdarlıqlarını bildirmişlər.⁵¹

Bunlarla bərabər, H.Əliyevin imzası ilə Ermənistan Ali Sovetinin sədri L.Ter-Petrosyanın adına göndərilən teleqramda Ordubad, Meğri rayonları ərazilərində törədilən hadisələrə son qoyulması, cinayətkarların məsuliyyətə alınması, ərazimizdən aparılan mal-qaranın geri qaytarılması və Meğri rayonu ərazisindən keçən qatarların təhlükəsizliyinin təmin edilsin və s... tələb edilmişdir.

Oktyabrın 26-da (1991-ci ildə) Naxçıvan MR Ali Məclisi sessiyasının növbəti iclasında iqtisadi, ictimai-siyasi məsələlər müzakirə edilmişdi. H.Əliyev çıxışında həmin məsələlərlə yanaşı Türkiyə və İran dövlətləri ilə əlaqələr saxlanmasına da daima böyük əhəmiyyət, diqqət vermişdi. Bu diqqətin nəticəsi olaraq həmin ölkələrdən gəlmiş qonaqlar da iclasda iştirak etmiş, hətta, iclasın keçirildiyi gün Türkiyədən Naxçıvana 100 ton qənd göndərilmişdi.⁵² Türkiyədən Naxçıvana olan yardımlar noyabrda və sonrakı illərdə də davam etdirilmişdi. İrandan da həmin illərdə edilən yardımlar az olmamışdı. Oradan olan müxtəlif şirkət nümayəndələri H.Əliyev tərəfindən dəfələrlə qəbul edilmişdi. İrandan olan «Azərlob» şirkətinin başçısı doktor Zeynalabdin Mücahidini qəbul edən H.Əliyev dərman preparatları, tibb avadanlıqları alınması sahəsində onunla söhbət aparmışdı.⁵³

1991-ci il noyabrın 1-də Naxçıvan MR Ali Məclisinin Kəndin sosial inkişafı və aqrəsənaye daimi komissiyasının iclası olmuşdu. Komissiyanın iclasında MR-də, o cümlədən də Culfa rayonunda heyvandarlığın inkişaf etdirilməsi məsələsi müzakirə edilmişdi.

H.Əliyevin ən uğurlu və müdrik siyasətindən biri də Naxçıvan MR ərazisində olan ordu hissələrinə münasibət məsələsi olmuşdur.

1991-ci il noyabrın 6-da H.Əliyev Naxçıvana gəlmiş SSRİ DTK sədrinin müavini Nikolay Şamı və SSRİ Baş Sərhəd İdarəsinin şöbə rəisi Aleksandr Bessonovu onların xahişi ilə qəbul etmişdi. Görüşdə H.Əliyev yerli hakimiyyət orqanları ilə hərbi hissələrin qarşılıqlı fəaliyyətinin, o cümlədən dövlət sərhədinin mühafizəsi üzrə fəaliyyətinin yaxşılaşdırılmasına daima qayğı göstərildiyindən danışmışdı. O, hətta Naxçıvan MR Ali Məclisinin 26 oktyabrda (1991-ci il) keçirilən sessiyasında «Naxçıvan MR-də yerləşən hərbi hissələrin statusu haqqında» məsələnin müzakirə edildiyini və qəbul edilmiş qərarın bütün hərbi hissələrin komandanlıqlarına göndərildiyini bildirmişdi. H.Əliyevi diqqətlə dinləyən N.Şam və A.Bessonov MR Ali Məclisi tərəfindən Muxtar Respublika ərazisində yerləşən hərbi hissələrin statusunun müəyyənləşdirilməsi ilə əlaqədar həyata keçirilən tədbirlərdən razılıqlarını bildirmiş və bundan sonra da yerli orqanlarla qarşılıqlı əlaqənin yaxşılaşdırılmasına həmin ərazidə olan sərhəd qoşunları hissələrinin səy göstərəcəklərini söyləmişlər.

Noyabrın 7-də Naxçıvan şəhərində Sovet Ordusu Zabitləri evinin klubunda H.Əliyevin Muxtar Respublikanın ərazisində yerləşən bütün hərbi hissələrin komanda heyəti ilə görüşü keçirilmişdi. 75-ci mexanikləşdirilmiş atıcı diviziyasının komandiri, general-mayor Rostislav Slaboşeviç çıxış edərək göstərmişdi ki, keçirilən görüş Naxçıvan MR-də yerləşən hərbi hissələrin yerli əhali ilə qarşılıqlı fəaliyyətinin daha da yaxşılaşdırılması sahəsində atılan uğurlu bir addımdır. Burada çıxış edən H.Əliyev demişdir: «Bu görüşün keçirilməsi zərurəti həyatın tələblərindən, Sovet İttifaqında baş verən proseslərdən irəli gəlir. İndiki şəraitdə respublikada hansı qoşun növlərinin saxlanması və onların sayını xalq bilməlidir». Təsadüfi deyildir ki, bunları nəzərə alan Naxçıvan MR Ali Məclisinin 26 oktyabr (1991-ci il) tarixli sessiyasında MR-də yerləşən hərbi hissələrin statusu haqqında qərar qəbul edilmişdi. H.Əliyevin uzaqgörən müdrik siyasəti öz bəhrəsini vermiş, MR ərazisində olan hərbi hissələr oranı tərk edərkən xeyli miqdarda müxtəlif növlü texnika və hərbi silahlar qoyub getmişlər.

Ümumiyyətlə, H.Əliyevin gərgin əməyi sayəsində Naxçıvan MR-in iqtisadi-sosial problemləri ilə əlaqədar olaraq daxilə görünən tədbirlərlə bərabər ayrı-ayrı dövlətlərlə – İranla, Türkiyə ilə saxlanılan əlaqələr, aparılan danışıqlar və bağlanan müqavilələr, eləcə də MR-in təhlükəsizliyi sahəsində müntəzəm olaraq görünən işlər öz əhəmiyyətli bəhrəsini vermişdi.

Bunlarla bərabər H.Əliyevin Naxçıvandakı fəaliyyəti dövrü yalnız Muxtar Respublika ilə məhdudlaşmamış o, həm də Azərbaycanın bütün problemləri ilə daim maraqlanmış və onların həlli üçün dəyərli tövsiyələr verməklə bərabər, həm də hadisələrin həllinə fəal münasibət göstərmişdir. Hətta, Azərbaycanın müxtəlif bölgələrindən gələn nümayəndələri qəbul etmiş və onların məlumatlarını MR-nın Ali Məclisinin iclasında ürəkəngisi ilə dinləmişdi. Buna misal olaraq Ali Məclisin 2 oktyabr (1991-ci il) tarixdə keçirilən növbəti iclasını göstərmək olar. Həmin iclasda Dağlıq Qarabağın Xocalı şəhər sovetinin sədri Elman Məmmədov (sonralar Xocalının icra başçısı olmuşdur) Xocalıda, Goranboy rayonundan gəlmiş Şəmsəddin Əliyev isə həmin rayonda yaranmış təhlükəli vəziyyət haqqında Milli Məclisə məlumat vermişdilər. 1992-ci il martın 9-da Azərbaycan Ali Sovetinin sədri Yaqub Məmmədovla telefon danışığında H.Əliyev Azərbaycanda ictimai-siyasi vəziyyət və eləcə də Ermənistanla həmsərhəd rayonlarda yaranmış gərgin şərait haqqında fikir mübadiləsi aparılmışdı. Danışqıdan bir gün sonra Sədərəkəndəki sərhəd bölgələrindən birində H.Əliyevlə Ermənistan Ali Sovetinin sədri Babken Ararktyan (artıq L.Ter-Petrosyan prezident idi) arasında görüşün olması və fasiləsiz olaraq altı saata yaxın davam edən danışıqlarda Ermənistanla Azərbaycan arasında olan münaqişənin aradan qaldırılması, Naxçıvan MR sərhədlərinin təhlükəsizliyi məsələlərinə toxunulması bir daha H.Əliyevin tək Naxçıvanın deyil, bütün Azərbaycanın vəziyyəti ilə maraqlandığını təsdiq edir.⁵⁴

H.Əliyev Naxçıvan MR-ə rəhbərlik etdiyi dövrdə Türkiyə dövləti ilə sıx əlaqələrin nəinki Muxtar Respublika və eləcə də bütün Azərbaycan üçün böyük əhəmiyyəti olduğunu düzgün qiymətləndirərək məhz həmin ölkə ilə geniş əlaqələr yaradılmasına çalışmışdır. Belə bir mövqeyin nəticəsi idi ki, 1992-ci il martın 22-də H.Əliyev Türkiyə Respublikasının prezidenti Turqut Özal və Baş nazir Süleyman Dəmirəl tərəfindən Türkiyəyə rəsmi səfə-

rə dövət olunmuşdu. Türkiyəyə səfər edən H.Əliyev orada aparıldığı danışıqlarda Qarabağda yaranan ağır vəziyyət, münafişənin aradan qaldırılması yolları və Qarabağda atəşin dayandırılması məsələsinə dair Ermənistanın rəsmi nümayəndələri ilə olan danışıqlar haqqında Türkiyə rəhbərləri ilə fikir mübadiləsi aparmışdı. Türkiyədə keçirilən görüşlər və danışıqlar bir daha təsdiq edir ki, H.Əliyevin Naxçıvanda işləməsinə baxmayaraq bütün fəaliyyəti Azərbaycanı münafişəli şəraitdən xilas etməyə sərf edilmişdir.

Azərbaycanın ağır bir şəraitində Sədərəkdə Naxçıvanla Türkiyə arasında körpünün inşası və onun açılışı (28 may 1992-ci ildə) böyük iqtisadi və siyasi əhəmiyyət kəsb etmişdi. Bu münafişətlə Türkiyənin Baş naziri Süleyman Dəmirəl Naxçıvana gəlmişdi. Burada o, qeyd etmişdi ki, Azərbaycan özünün ədalətli mübarizəsində tək deyildir. Biz dünyanın Azərbaycan haqqında həqiqəti bilməsi üçün özümüzə asılı olan hər şeyi edirik və edəcəyik. Sizi əmin etmək istəyirəm ki, Türkiyə həmişə Azərbaycanla olmuşdur və olacaqdır. Biz kodəri və sevinci sizinlə birliklə bölüşəcəyik.⁵⁵

Rusiya ilə əlaqələrin genişləndirilməsi məsələsinə də xüsusi əhəmiyyət verən H.Əliyev iyulun 23-də (1992-ci ildə) Dağlıq Qarabağ münafişəsinin dinc yolla aradan qaldırılması üzrə Rusiyanın vasitəçi nümayəndəliyinin rəhbəri Vladimir Kazimirovu qəbul etmiş, aralarında səmərəli söhbət olmuş və Dağlıq Qarabağ münafişəsinin dinc yolla həll edilməsi sahəsində Rusiya hökumətinin söylərini bəyəndiyini bildirmişdi.⁵⁶

1992-ci il dekabrın 15-də Moskvada çıxan «Nezavisimaya qazeta» Naxçıvan MR Ali Məclisinin sədri H.Əliyevlə müsahibə dərc etmişdir. Həmin müsahibədə verilən suala cavabında H.Əliyev demişdir: «Artıq beş ildir ki, Azərbaycanla Ermənistan arasında müharibə davam edir. Azərbaycan ərazisinin bir hissəsi itirilmişdir. Ermənistanla həmsərhəd olan yaşayış məntəqələrinin çoxu dağıdılmışdır, minlərlə adam həlak və ölülmüşdür. Respublikada ağır vəziyyətdə olan yüz minlərlə qaçqın vardır. Azərbaycana külli miqdarda maddi və mənəvi ziyan dəymişdir. Lakin Qarabağ probleminin həllinin siyasi imkanları hələ tükənməmişdir və Ermənistanla Azərbaycan arasında bu qanlı müharibənin dayandırılması üçün həmin imkanlardan təxirə salınmadan istifadə olunmalıdır».⁵⁷

Naxçıvan MR Ali Məclisinin sədri H.Əliyev martın 5-də (1993-cü il) İngiltərənin Azərbaycandakı daimi nümayəndəsi cənab Harold Fomstokla, Fransanın Azərbaycandakı səfiri Jan Perrenlə, Rusiyanın Azərbaycandakı səfiri V.Şoniya ilə görüşmüşdür. Səfirlərlə keçirilən görüşdə H.Əliyev Ermənistan tərəfindən blokada alınmış MR-in ağır sosial-iqtisadi vəziyyəti haqqında ətraflı məlumat vermişdir. Martın 16-da (1993-cü ildə) İrana gələn H.Əliyev Əli Əkbər Vilayəti ilə, martın 17-də isə İran İslam Respublikasının prezidenti Əli Əkbər Haşimi Rəfsəncani ilə görüşmüş və onlarla səmərəli söhbət aparmışdı. İranda keçirilən görüşlərini başa çatdırdıqdan sonra H.Əliyev Martın 19-da Xudafərin-Culfa istiqamətində çəkilən yolun vəziyyəti ilə tanış olmaq üçün bura gəlmiş və sonra Naxçıvana qayıtmışdır.

Öz işğalçılıq əməliyyatlarını davam etdirən erməni hərbiçiləri martın 30-da Kəlbəcər üzərinə etdikləri hücumları ilə aprelin 2-də rayonun tam işğalına nail olmuşlar. Bu məsələdən narahat olan MR Ali Məclisinin sədri H.Əliyev Ermənistan ordusunun Kəlbəcər rayonunu işğal etməsini Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə qarşı yeni qəsd adlandırmışdır.

H.Əliyevin yorulmaz fəaliyyəti nəticəsində dünyanın bir sıra ölkələri – Böyük Britaniya, Pakistan və Misir hökumətləri Kəlbəcərin işğal edilməsini pisləyən və Qarabağdakı hərbi əməliyyatları yubanmadan dayandırmaya çağıran bəyanatlar qəbul etmişlər.⁵⁸

Həmçinin də BMT Təhlükəsizlik Şurasının 30 aprel tarixli iclasında Azərbaycanla Ermənistan arasında münafişətlər məsələsinə dair 822 nömrəli qətnamə qəbul edilmişdir.

Çox təəssüf ki, erməni təcavüzünün getdikcə şiddətləndiyi bir dövrdə iqtidar bundan lazımı nəticə çıxarıb zəruri tədbirlər görmədi, respublikada əhalinin vətənpərvərlik hərəkatını artırır ümumxalq səviyyəsinə yüksəldə bilmədi.

Gənclərin xeyli hissəsi cəbhədə vuruşan vətənpərvər övladların müraciətlərinə biganə qaldılar. Müharibə getdiyi ağır bir dövrdə Azərbaycanda sabitlik pozuldu, özbaşnalıq əmələ gəldi, tez-tez baş verən hakimiyət dəyişikliyi adamların vətənpərvərlik hərəkatına, hərbi mübarizə əzminə mənfi təsir göstərdi. Bu haqda Azərbaycan EA müxbir üzvü Məqsəd Səttarov və professor Maq-sud Cəlilov «Vətənpərvərlik ümummilli xilas vasitəsidir» adlı

məqalədə haqlı olaraq yazmışlar: «Hakimiyət başına gələnlər sözdə özlərini xalq mənafeyinin təmsilçiləri adlandırırlar, işdə, əməldə, siyasətlərində isə dediklərinə əməl etmədilər. «Azadlıq», «müstəqillik», «demokratiya» kimi şüarlarla hakimiyyəti ələ keçirən qüvvələr öz şüarlarından tezliklə əl çəkdilər. Belə şüar və vədlərə ümid bəsləyən kütlələrdə tezliklə hakimiyyətə qarşı inamsızlıq, narazılıq hissi yandı, xalqla siyasət hakimiyyəti arasında ayrılıq, ziddiyyət dərinləşdi».⁵⁹ İqtidara olan inam getdikcə azaldı.

1993-cü il iyunun 4-də Gəncə hadisəsi vəziyyəti daha da ağırlaşdırdı. Bu, H.Əliyevi çox narahat etdi. Gəncə hadisəsi ilə əlaqədar olaraq Naxçıvan MR xalq deputatları bəyanat qəbul etdilər. Həmin bəyanatda göstərilirdi:

«Əziz həmvətənlərimiz! 1993-cü il iyunun 4-də Gəncə şəhərində vaxtilə Azərbaycan ordusuna xidmət etmiş bir qrup silahlı dəstə və onların havadarları qardaş qanı axıtmışlar. Baş vermiş hadisə Azərbaycanın hər yerində olduğu kimi, Naxçıvanda da qəzəb və hiddətlə qarşılanmışdır».⁶⁰

Gəncədə insan tələfatına səbəb olmuş silahlı qarşıdurma ilə əlaqədar iyunun 7-də Azərbaycan hökumətinin iclası keçirilmiş və iyunun 8-i matəm günü elan edilmişdi. Hadisəni törədən şəxslərin istefası və nəhayət prezidentin istefası çox kəskin şəkildə irəli sürülmüşdü. Belə şəraitdə Baş nazir Pənah Hüseynov istefa vermişdi. Respublikada olduqca ağır və mürəkkəb vəziyyətin yaranmış olduğu bir anda xalq dünyə şöhrətli, müdrik siyasətçi, Naxçıvan MR Ali Məclisinin sədri olmasına baxmayaraq Azərbaycanın müstəqil, azad bir dövlət kimi yaşaması uğrunda həmişə əzmlə mübarizə aparmış H.Əliyevi Bakıya dəvət etmişdi. Hətta Azərbaycanın görkəmli alimlərindən bir qrupu dəfələrlə bu məqsədlə Naxçıvana - H.Əliyevin yanına getmişdilər.

Azərbaycanda yaranmış ağırlıq vəziyyətdə, olduqca ağır və dəhşətli vəziyyətdən yeganə çıxış yolu H.Əliyev şəxsiyyəti idi. Xalq ona özünün yeganə xilaskarı kimi baxırdı. Vətəninə, xalqını, torpağını sevən bütün azərbaycanlıların qəlbinin, ürəyinin hökmü ilə bir söz - Heydər Əliyev deyilirdi.

«Komsomolskaya pravda» iyunun 9-da yazmışdı: «Azərbaycan paytaxtında Naxçıvan MR Ali Məclisinin sədri H.Əliyevi gözləyirdilər. Hətta bunun üçün Naxçıvana xüsusi təyyarə göndə-

rilmişdir. İyunun 9-da Bakıya gələn H.Əliyev Azərbaycandakı vəziyyətin sabitləşdirilməsi məsələsi haqqında Əbülfəz Əliyevlə söhbət aparmışdı». H.Əliyev iyunun 11-də Azərbaycanın elm xadimləri ilə görüşmüş və onlarla görüşdə ki, çıxışında bildirmişdi: «Mən Azərbaycanın müstəqilliyini Azərbaycan xalqı üçün böyük nailiyyət hesab etmişəm və bu müstəqilliyin əldə olunmasına xidmət etmişəm. Bundan sonra ömrümün qalan hissəsini də Azərbaycanın müstəqilliyinin möhkəmlənməsinə, inkişaf etməsinə sərf edəcəyəm».

1993-cü il iyunun 11-də ABŞ-ın Azərbaycandakı fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri vəzifəsini müvəqqəti icra edən Robert Finn və Fransanın səfiri Jan Perren H.Əliyevlə görüşmək arzusunda olduqlarını bildirmişdilər və H.Əliyev onları qəbul etmişdi.

İyunun 13-də Milli Məclisin növbədənkonar iclası Azərbaycandakı ağır vəziyyət geniş təhlil edildikdən sonra Ali Sovetin sədri İsa Qəmbərin istefası haqqında qərar qəbul etmişdi.

Gəncədəki mürəkkəb vəziyyətlə əlaqədar olaraq iyunun 13-14-də H.Əliyev ora getmiş və orada Respublika Ali Sovetinin deputatı Surət Hüseynovla və digər şəxslərlə görüşüb söhbətlər aparmışdı. H.Əliyev apardığı söhbətlərdə Gəncə hadisələri ilə əlaqədar yaranmış vəziyyət təhlil edilmiş və olduqca çətin siyasət böhranın, qarşıdurmanın aradan qaldırılması yolları müzakirə edilmişdi.

Beləliklə, respublikanın real vətəndaş müharibəsi həddində olduğu bir şəraitdə, 1993-cü ilin iyunun 15-də H.Əliyev Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sədri seçilmişdi. Bununla da H.Əliyevin Naxçıvan MR Ali Məclisinə rəhbərlik dövrü, yeni bir dövrə Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinə rəhbərliklə əvəz olunmuşdu. Lakin H.Əliyevin Naxçıvan MR-a rəhbərliyi dövründə yuxarıda göstərilənlərlə bərabər bəzi məqamları da xatırlatmaq mümkündür.

Birinci növbədə H.Əliyevin təşəbbüsü ilə 1990-cı il noyabrın 17-də üçrəngli Azərbaycan bayrağı Naxçıvanın rəsmi rəmzinə çevrildi. 1990-cı il noyabrın 17-də Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikası Ali Sovetinin birinci sessiyasında 3 mühüm qərar qəbul olundu: Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının adı dəyişdirilərək Naxçıvan Muxtar Respublikası adlandırıldı, Naxçıvan MSSR Ali Soveti Naxçıvan MR Ali Məclisinə çevrildi,

üçrəngli Dövlət bayrağı bərpa edildi və o, Muxtar Respublikanın dövlət bayrağı kimi qəbul olundu.

Naxçıvan MR Ali Məclisinin 1991-ci il dekabr tarixli iclasında isə qeyd edilmişdir ki, uzun əsrlik tarixə malik olan Azərbaycan öz inkişafının müxtəlif mərhələlərində dəfələrlə xarici istilaya məruz qalmış, ərazisi zəbt edilmiş və parçalanmışdı. 1813-cü ildə Gülistan və 1828-ci ildə Türkmənçay müqavilələri ilə Azərbaycan Rusiya ilə İran dövləti arasında bölünmüşdü. Bunları və 1988-ci ildən başlayaraq Ermənistanın Azərbaycana qarşı yaratdığı təhlükəni və eləcə də Azərbaycanın müstəqilliyinin qorunub saxlanmasını və s. nəzərə alan Naxçıvan MR Ali Məclisi qərara almışdı: 31 dekabr Dünya Azərbaycan türklərinin Həmrəylik və Birlik günü elan olunsun və hər il bayram edilsin. Həmin gün Naxçıvan MR-ı ərazisində iş günü hesab edilməsin. Bununla da H.Əliyevin təşəbbüsü və böyük əməyinin nəticəsi olaraq 31 dekabr – Milli həmrəylik günü kimi tarixə daxil oldu. Bununla H.Əliyev dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan bütün azərbaycanlıların diqqətini Azərbaycana yönəltdi, onların birliyinin təməlini qoydu. Şübhəsiz, bunlar H.Əliyev dühasının möhsulu kimi Azərbaycan xalqının tarixində ömürlük yaşayacaqdır.

HEYDƏR ƏLİYEV MÜSTƏQİL AZƏRBAYCAN DÖVLƏTİNİN MEMARI, ƏBƏDİ ÜMUMMİLLİ LİDERİMİZDİR.

Azərbaycanda ictimai-siyasi vəziyyətin olduqca ağır və ziddiyyətli bir dövründə H.Əliyev Azərbaycan Ali Sovetinin sədri seçildi.

15 iyunda Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sədri seçilən H.Əliyev həmin tarixli iclasda demişdir: «Respublikanın qarşısında çox böyük və ağır vəzifələr durur. Müstəqilliyi, suverenliyi təmin etmək üçün Azərbaycan Respublikasının Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş torpaqları geriyyə qaytarılmalıdır. Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü təmin olunmalıdır, müharibə qurtarmalıdır, sülh yaranmalıdır».⁶¹

H.Əliyev Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sədri seçilən vaxt müstəqilliyin, azadlığın təhlükəli bir dövrü idi. Respublikada hökm sürən özbaşnalıq, hərə-mərcilik, ayrı-ayrı silahlı dəstələrin mübarizəsi, milli sərvətlərin qəddarcasına talan edilməsi, iqtisadiyyatın dağılması ölkəni vətəndaş müharibəsi və parçalanma həddinə gətirmişdi. Belə mürekkəb və olduqca ağır bir dövrdə zəngin təcrübəyə malik olan H.Əliyev xalqın tələbi ilə hakimiyyətə dəvət olundu. Azərbaycan xalqı özünün xilaskarı kimi ona çox inandı və buna görə də 15 iyunu – yəni H.Əliyevin hakimiyyətə yenidən qayıtdığı günü Qurtuluş günü kimi qəbul etdi. Onun qısa müddətdə dövləti idarəetmə sahəsində gördüyü tədbirlər, qanunçuluğu bərpa etməsi, ictimai-siyasi prosesləri nəzarətə götürməsi və s. xalqın itirilmiş inamını özünə qaytardı.

H.Əliyev Ali Sovetin sədri seçildəndən az sonra prezident Əbülfəz Elçibəy iyunun 17-dən 18-nə keçən gecə xəlvəti Bakıdan Naxçıvana və oradan da Kələki kəndinə getdi. İyunun 18-dən 24-dək olan müddətdə dəfələrlə Əbülfəz Elçibəylə telefon danışıqları aparıldı. Azərbaycan Elmlər Akademiyasının prezidenti başda olmaqla ziyalıların nümayəndələrinin böyük bir qrupu Kələkiyə getdi. Bütün təşəbbüslər – onun Bakıya qayıtması təşəbbüsləri heç bir nəticə vermədi. Belə olduqda Ali Sovet 24 iyun (1993-cü il) tarixli qərarı ilə prezidentin səlahiyyətlərini Azərbaycan Ali Sovetinin sədrinə həvalə etdi. Bu hadisə Azərbaycanda ictimai-siyasi vəziyyətin mürekkəb bir şəraitində baş verdi.

H.Əliyev iyulun 4-də «Ostankino» Dövlətlərarası Televiziya Şirkətinin «Birbaşa efirdə dialoq» proqramına verdiyi müsahibəsində demişdi: "Sonralar görülmüş tədbirlər və təşkilati işlər, yəni respublika rəhbərliyindəki dəyişikliklər bu gərginliyi müəyyən dərəcədə aradan qaldırmışdı. Ən başlıcası isə, zənnimcə, respublikamızı ciddi şəkildə hədələyən vətəndaş müharibəsinin qarşısını ala bilməmişik, qarşিদurma müəyyən qədər zəifləmişdir. Bununla belə, vəziyyət hələ də mürəkkəb olaraq qalır, lakin Ermənistan silahlı qüvvələrinin son üç gündə Azərbaycan ərazisinə başladığı hücum bu çətinlikləri daha da artırır.⁶²

Azərbaycanda mövcud olan çətinliklər şəraitində H.Əliyev iyulun 5-də (1993-cü ildə) xarici ölkə səfirlərini və BMT-nin Azərbaycandakı səlahiyyətli nümayəndəsini qəbul etmişdi. Səfirlərlə və eləcə də BMT-nin səlahiyyətli nümayəndəsi ilə keçirilən görüşdə H.Əliyev söhbətində cəbhədəki, ümumiyyətlə, Azərbaycandakı vəziyyətlə onları tanış etmiş və bildirmişdi ki, Ermənistan ordusu artıq Ağdama, Füzuliyə, Cəbrayıl hücum etmişdir. İnsan tələfatı çoxdur. Biz ABŞ, Rusiya və Türkiyə dövlətlərindən qətiyyətli addımlar gözləyirik.

Bu görüşdən az sonra Dağlıq Qarabağ üzrə ATƏT-in Minsk konfransının sədri Mario Rrafaelli Bakıda, Yerevanda, Xankəndində və yenə Bakıda olmuşdu. Bu gəliş və keçirilən görüşlər, aparılan söhbətlər də ermənilərə lazımi təsir göstərməmiş, əksinə, elə Rrafaelli Bakıda olduğu vaxt onlar öz təcavüz planlarını daha da genişləndirərək, iyulun 23-də Azərbaycanın qədim şəhərlərindən biri olan Ağdam şəhərini zəbt etmişdilər. Ağdamın işğalı və bölgədə yaranmış gərgin vəziyyətlə əlaqədar olaraq H.Əliyev iyulun 25-də Bərdəyə gəlmiş və burada Ağdamın işğalı ilə əlaqədar keçirilən müşavirədə Bərdə, Ağcabədi və ətraf rayonlara gəlmiş məcburi köçkünlərin yerləşdirilməsi, ərzaq, su ilə təminatı və onlara ticarət xidməti, tibbi yardım göstərilməsi sahəsində təxirəsalınmaz vəzifələr müzakirə edilmişdi. Ağdamın işğalı nəinki Azərbaycana və eləcə də dünyanın bir sıra ölkələrinə, habelə Türkiyəyə öz təsirini göstərmişdi. İyulun 25-də Türkiyə prezidenti Süleyman Dəmirəlin sədrliyi ilə keçirilən iclasda Ermənistanın Azərbaycana qarşı son hücumları nəticəsində yaranmış vəziyyət geniş müzakirə edilmişdi. İclasda işğal edilmiş Azərbaycan torpaqlarının Ermənistan tərəfindən boşaldılması

nəminə BMT və ATƏT kimi beynəlxalq təşkilatların təşəbbüs göstərməsi üçün müraciət edilməsi haqqında qərar qəbul edilmişdi.

Azərbaycandakı ağır şərait BMT Təhlükəsizlik Şurasında da müzakirə edilmiş və yeni qətnamə qəbul olunmuşdu. BMT Təhlükəsizlik Şurasında iyulun 29-da qəbul edilmiş 853-cü qətnamədə erməni hərbi qüvvələrinin Azərbaycan torpaqlarına davam edən hücumları pislənilmiş və onlardan Ağdam şəhəri də daxil olmaqla işğal edilmiş bütün ərazilərdən dərhal və heç bir şərt qoymadan çıxması tələb olunmuşdu. Bununla yanaşı, Təhlükəsizlik Şurası BMT-nin Baş katibinə və müvafiq beynəlxalq təşkilatlara müraciət edərək onları zərər çəkmiş dinc əhaliyə humanitar yardım göstərməyə çağırırdı.

Azərbaycanda yaranmış vəziyyət, erməni təcavüzünün genişlənərək başqa ərazilərə keçməsi və bununla da Ermənistan və Azərbaycan arasında münasibətlərin daha da gərginləşməsi ilə əlaqədar olaraq avqustun 18-də BMT Təhlükəsizlik Şurasının sədri boyanat vermiş və həmin bəyanatı Təhlükəsizlik Şurasının bütün üzvləri bəyənmişlər. Rusiya Federasiyası Xarici İşlər Nazirliyi İnformasiya və Mətbuat departamentinin direktoru Qriqori Karasin demişdi: Təhlükəsizlik Şurası Ermənistan Respublikasının hökumətini Təhlükəsizlik Şurasının 822 və 853 sayılı qətnamələrini Dağlıq Qarabağ ermənilərinin yerinə yetirməsi üçün öz təsirindən istifadə etməyə çağırırmışdır. Göstərilən qətnamələrin yerinə yetirilməməsi dünya ictimaiyyətini narahat edir və bütün sülhməramlı səylərə ciddi zərbə vurur.⁶³

1993-cü il avqustun ortalarında Rusiya Xarici İşlər nazirinin müavini Boris Kolokolov başda olmaqla Rusiya Federasiyası nümayəndə heyəti Azərbaycana-Bakıya gəldi. Nümayəndə heyətinin tərkibinə Rusiya Federasiyası prezidentinin Dağlıq Qarabağ üzrə xüsusi nümayəndəsi B.Kazimirov və başqa şəxslər də daxil idi. Avqustun 20-də Azərbaycan Respublikası prezidentinin səlahiyyətini həyata keçirən Ali Sovetin sədri H.Əliyev Rusiya Federasiyası nümayəndə heyətini qəbul etdi. Qəbulda keçmişdən mövcud olan siyasi, iqtisadi və mədəni əlaqələr məsələsinə toxunularaq göstərildi ki, iki ölkənin qarşılıqlı surətdə faydalı əməkdaşlığının möhkəmləndirilməsi, şübhəsiz, hər iki ölkənin iqtisadi yüksəlişinə, onların xalqlarının rifahına kömək edə bilər.

Keçirilən söhbətdə eləcə də Ermənistan və Azərbaycan arasında gedən müharibə məsələsinə də toxunuldu. Boris Kolokolov bildirdi ki, bu münaqişə barəsində artıq Rusiya Federasiyasının rəsmi və olduqca qəti mövqeyi vardır. O, sözünə davam edərək bildirdi ki, Rusiya bütün lokal münaqişələrin sülh yolu ilə həll olunması siyasətini yürüdü. Şübhəsiz, bu görüşün və aparılan söhbətlərin iki ölkə arasında münasibətlərin əhəmiyyətli dərəcədə nizama salınmasında rolu az olmadı.

Respublikanın olduqca ağır dövründə prezident Elçibəyin hələ də Kələkidə oturması heç də yaxşı hal deyildi. Belə bir vəziyyətlə əlaqədar olaraq Milli Məclis iyulun axırlarında keçirilən iclasında Elçibəyə etimad barədə referendum keçirilməsi haqqında qərar qəbul etdi və referendumun 29 avqust 1993-cü ildə keçirilməsi nəzərdə tutuldu. Avqustun 29-da referendum müvəffəqiyyətlə keçdi. Elçibəyə etimad göstərilmədi. Bu, xalqın haqq səsinin yekunu oldu. Elçibəy başda olmaqla AXC liderləri ilk vaxtlardan söhlərə yol verirdilər. Xalqı «Azadlıq» meydanına yığib «Topxana» məsələsinə qəti qoyarkən onlar xalqı birliyə səsləmək əvəzinə, tətilərə səslədilər. Bununla da respublikada iş pozuldu, ali və orta məktəblərdə dərslərin dayandırılması hallarına yol verildi. Bakıda gedən bu proseslər tezliklə digər şəhər və rayonlara da təsir etdi. Bu da ümumən Azərbaycanın iqtisadiyyatına ağır zərbə vurdu. Bunun ardınca «istefa» şüarları meydana atıldı. Bu da siyasi vəziyyətə, sabitliyə öz mənfi təsirini göstərdi. Dağlıq Qarabağ hadisələrindən çox xalqın diqqəti tətillə və istefaya cəlb edildi. Bütün bunlar cəbhədəki uğursuzluqlara öz təsirini göstərdi. Respublikada sabitlik pozuldu, özbaşnalıq həddini aşdı, şəhərlər, rayonlar, kəndlər yandırılıb məhv edildi.

Azərbaycanda orduda da özbaşnalıq həddini aşdı. Belə ki, Azərbaycan ordusunun əsgər və zabıtları içərisində restoranlara, toyxanalara avtomatlarla sərxoş halda daxil olanlar da az olmadı. Maaş günü cədvələ qol çəkib pullarına sahib olmaq üçün bir dəstə əsgəri biiərəkdən güllə qabağına göndərilib ölümlərinə «fərman verənlər» də, Vətən yolunda şəhid olanları gizlədib sonra 300-400 min rubla sahib olanlar da az olmadı.⁶⁴

Məhz respublikada yaranan belə dəhşətli şəraitdə AXC liderləri hakimiyyətdən çox böyük çətinliklə uzaqlaşdırıldılar. Belə mürəkkəb və çətin şəraitdə H.Əliyev prezidentin səlahiyyətlərini

öz üzərinə götürdü. Böyük maneələr şəraitində keçirilmiş referendum bir daha onu göstərdi ki, xalq bütün ümidini H.Əliyevə bağlayır.

Az müddət içərisində H.Əliyevin həyata keçirdiyi siyasət xalqa böyük ümidlər verir və onun nəticələri yavaş-yavaş özünü göstərirdi. Bu, birinci növbədə respublika daxilində sabitliyin yaranmasına olan diqqət və qayğıda özünü göstərirdi. Bu silahlı qüvvələrin yaradılması və torpaqların müdafiə edilməsi ilə əlaqədar tədbirlərin görülməsində, eyni zamanda müharibənin qarşısını almaq və məsələni danışıqlar yolu ilə həll etmək naminə göstərilən təşəbbüslərdə özünü büruzə verirdi. Azərbaycan iqtisadiyyatının darmadağın edilmiş olduğu, ərazisinin təxminən 20 faizinin itirilməsi və bir milyona yaxın qaçqının olduğu ağır bir şəraitdə müharibəni davam etdirmək əlbəttə əlverişli deyildi. Belə vəziyyətdə Rusiya Federasiyası ilə münasibətləri nizama salmaq zəruri idi. Rusiyalı dünyanın ən mühüm dövlətlərindən biri hesab edən Azərbaycan rəhbəri bildirdi ki, Rusiya ilə dostluq münasibətlərinin bizdən ötrü prinsiplial əhəmiyyəti vardır. Buna görə də Moskvada olmağı və orada bir sıra görüşlər keçirib danışıqlar aparmağı vacib hesab etdi. Bu məqsədlə H.Əliyev başda olmaqla Azərbaycan nümayəndə heyəti 1993-cü il sentyabrın 5-8-i arasında Moskvada oldu. H.Əliyev Moskvada olduğu müddətdə Rusiya Federasiyasının prezidenti B.N.Yeltsinlə, RF Ali Sovetinin keçmiş sədri R.İ.Xasbulatovla, Nazirlər Sovetinin sədri V.S.Çernomırdinlə, Nazirlər Soveti Sədrinin müavini S.M.Şaxrayla, Xarici işlər naziri A.V.Kozırevlə, Müdafiə naziri P.S.Qraçovla, Moskvanın Bələdiyyə rəisi Y.M.Lujkovla əməli söhbətlər apardı. Burada Azərbaycan-Rusiya münasibətlərinin bütün sahələri müzakirə edildi və dövlət müstəqilliyinə, ərazi bütövlüyünə, sərhədlərin pozulmazlığı prinsiplərinə qarşılıqlı hörmət və münasibətlərin yaxşılaşmasına nail olmaq əzmi təsdiq edildi. Görüşdə Ermənistanın Azərbaycana qarşı apardığı müharibə məsələsinə də toxunuldu. Rusiya Federasiyası və Azərbaycan Respublikası rəhbərləri bölgədə sülhün bərpa edilməsinə çalışdıqlarını və BMT Təhlükəsizlik Şurasının 822 və 853 nömrəli qətnamələrinə müvafiq surətdə silahlı münaqişənin siyasi vasitələrlə aradan qaldırılmasına çalışacaqlarını qeyd etdilər.

Məlum olduğu kimi H.Əliyev Moskvaya özünün ilk əməli səfərinin yekunlarına dair mətbuat konfransı keçirdi. Həmin konfransda bildirdi ki, Rusiya rəhbərliyinin onu tamamilə başa düşdüyünü görmüşdür və Qarabağ müharibəsinin dayandırılmasında Rusiyanın köməyinə ümid bəsləyir.⁶⁵ Səfər başa çatdıqdan sonra 1993-cü il sentyabrın 13-də Milli Məclisin iclasında Azərbaycan nümayəndə heyətinin Moskvada apardığı danışıqların yekunları, Heydər Əliyevin Türkiyənin baş naziri Tansu Çillərlə Moskvadakı görüşü, ABŞ Dövlət departamentinin geniş səlahiyyətli səfiri və dövlət katibinin yeni müstəqil dövlətlər üzrə xüsusi müşaviri Strob Talbott ilə görüşün və aparılan danışıqların nəticələri haqqında məsələlər müzakirə edildi. H.Əliyev hər üç məsələ haqqında Milli Məclis üzvlərinə məlumat verdi. O, bildirdi ki, Rusiyanın prezidenti və digər yüksək vəzifəli şəxslərlə görüşlərində Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü haqqında onlarda tam təsəvvür yaratmışdır. Eyni zamanda danışıqlarda iqtisadi əlaqələrin genişləndirilməsi, Azərbaycanın kollektiv təhlükəsizlik müqaviləsinə qoşulması və MDB-yə daxil olması məsələləri də nəzərdən keçirilmişdi.

Türkiyənin Baş naziri Tansu Çillərlə olan görüşə gəldikdə H.Əliyev dedi ki: «Bu görüşdə iki dost və qardaş ölkənin münasibətlərinin daha da dərinləşməsi məsələləri ilə yanaşı, Azərbaycanın Rusiya ilə, habelə digər MDB ölkələri ilə əməkdaşlığının perspektivləri də nəzərdən keçirildi və Tansu Çillər bu əlaqələrin daha da yaxşılaşmasına Türkiyənin də tərəfdar olduğunu bildirdi.»⁶⁶ H.Əliyev həmçinin qeyd etdi ki, Rusiya ilə əməkdaşlığın genişlənməsi Azərbaycanın Türkiyə və ABŞ-la əlaqələrinə qətiyyətli mənfi təsir etməyəcəkdir.

Moskva səfəri ərəfəsində Avropa birliyinin Dağlıq Qarabağa dair qəbul etdiyi 3 sentyabr (1993-cü il) tarixli bəyanatı da az əhəmiyyət kəsb etmədi. Bəyanatda deyilirdi: Birlik və onun üzvü olan dövlətlər Azərbaycanın içərilərinə doğru irəliləyən erməni silahlı qüvvələrinin hücumunu pisləyir, çox istərdilər ki, erməni qüvvələri BMT TŞ-nin 822 və 853 nömrəli qətnamələrinə hörmət etsinlər. Buna görə də onlar erməni qüvvələrinin Kəlbəcər, Ağdam, Füzuli və Cəbrayıl rayonlarından çıxarılmasını tələb etmişlər.⁶⁷ Lakin ermənilər yenə də Azərbaycanın müxtəlif rayonlarının ərazilərini müntəzəm atəşə tuturdular. Onlar

sentyabrın 14-15-də Qazax rayonunun bir sıra ərazisini və rayon mərkəzini atəşə tutdular. Sentyabrın 16-da Ermənistanın hərbi hissələri Azərbaycanın dövlət sərhədləri boyunca hücumə keçərək – Tovuz, Gədəbəy, Zəngilan rayonlarında Azərbaycan Ordusunun mövqeyini yarmağa can atdılar. Sentyabrın 17-də Ermənistan ərazisindən Zəngilan və Qubadlı rayonlarının kəndləri, sentyabrın 21-də isə Tovuz və Ordubad rayonlarının kəndləri yenidən atəşə məruz qaldılar.⁶⁸

Məhz belə şəraitdə MDB-nin parlamentlərarası qrupunun nümayəndə heyəti Bakıya gəlmişdi. Nümayəndə heyətinin tərkibinə Rusiya Federasiyasının, Qazaxıstanın, Tacikistanın və Qırğızıstanın nümayəndələri daxil idi. Həmin nümayəndə heyəti sentyabrın 18-də (1993-cü ildə) H.Əliyev tərəfindən qəbul edildi və söhbətlər aparıldı. H.Əliyev bildirdi ki, dünyanın ən nüfuzlu təşkilatları olan BMT Təhlükəsizlik Şurası, ATƏT Ermənistanın Azərbaycana təcavüzünü pisləmiş, üstəlik erməni qüvvələrinin Kəlbəcər və Ağdam rayonlarından tamamilə çıxarılması haqqında qətnamələr də qəbul etmişdir.⁶⁹ Lakin Ermənistan tərəfi heç nəyə məhəl qoymadan öz təcavüzkarlıq əməllərini davam etdirir. Nümayəndə heyəti adından çıxış edən Qırğızıstan Respublikası Ali Sovetinin sədri Mədətxan Şerimkulov qeyd etdi ki, bizim gələcətimizin əsas məqsədi Azərbaycanda baş verən hadisələri dərinləndirən və münafiqənin aradan qaldırılmasına kömək etməkdir.⁷⁰ O, sözüne davam edərək bildirdi ki, növbəti səfərləri Yerevana getmək və oradan da Bakıya qayıtmaqdır. Bundan az sonra 1993-cü il sentyabrın 24-də MDB-yə daxil olan ölkə rəhbərlərinin görüşü keçirildi. BDB-yə daxil olmağın Azərbaycanın bu günü və gələcəyi üçün nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu hərtərəfli əsaslandıraraq H.Əliyevin dönməz iradəsinin nəticəsi olaraq Azərbaycan bu birliyə daxil oldu və müxtəlif məsələlər üzrə danışıqlar aparıldı.

Respublika 3 oktyabrda (1993-cü ildə) prezident seçkisi keçirildi və 10 oktyabrda yeni seçilmiş prezident H.Əliyevin andiçmə mərasimi oldu. O, andiçmə mərasimində söylədiyi nitqində Vətənə, Dövlətə, Xalqa sədaqət andı içdi və Azərbaycan Respublikasına, Azərbaycan xalqına ləyaqətlə xidmət edəcəyini, Azərbaycan Respublikasının tam müstəqilliyini, ərazi bütövlüyünü təmin etmək üçün əlindən gələni əsirgəməyəcəyini və

Azərbaycanın dünya dövlətləri içərisində, dünya birliyində ləyaqətli yer tutmasına çalışacağını qətiyyətlə bildirdi.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan xalqı dəhşətli faciələrlə üz-üzə qaldığı bir şəraitdə H.Əliyev prezident seçildi. Respublikada vəziyyəti aydın təhlil edən H.Əliyev demişdir: «Təsəvvür etmək mümkün deyil ki, Azərbaycan ərazisində Dağlıq Qarabağda olan yüz minə qədər erməni əhalisi onu əhatə edən milyonlarla azərbaycanlı əhalidən güclü oldu və Dağlıq Qarabağdan azərbaycanlıları zorla çıxardı. Bunlar hamısı o səbəbdən meydana gəldi ki, bir tərəfdən, Azərbaycanı idarə edənlər öz xalqına xəyanət etdilər, ikinci tərəfdən də ayağa qalxmış xalqın milli azadlıq hərəkatından ayrı-ayrı adamlar öz şəxsi məqsədləri üçün istifadə etməyə çalışdılar, hamısı birləşib Ermənistan təcavüzünün öleyhinə getmək əvəzinə, Azərbaycanın daxilində hakimiyyət mübarizəsi apardılar.⁷¹

Respublikanın belə dəhşətli bir şəraitdə xalqın dərin faciəsinə ürək ağrısı ilə yanaşıb onu xilas etmək amalı ilə fəaliyyətə başlamaq misilsiz cəsarət, hünər tələb edirdi. Məhz H.Əliyev qüdrəti bütün maneələri, çətinlikləri aradan qaldırmağa yönəldildi. Onun prezidentliyə başlaması ilə respublikanın ictimai-siyasi və iqtisadi həyatında dəyişikliklər aparmaq uğrunda mübarizə başlandı. Birinci növbədə respublika daxilində hərəmərçəliyə son qoymağa, xalqın bütün səylərini birləşdirməyə çalışan H.Əliyev 2 noyabr (1993-cü ildə) respublika televiziyası ilə xalqa etdiyi müraciətində bütün vətəndaşları birləşməyə çağıraraq dedi: «İndi hamı Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünü qoruyub saxlamaq, işğal olunmuş torpaqlarımızı geri qaytarmaq məqsədinə xidmət etməlidir.»

Azərbaycan Respublikasının prezidenti H.Əliyev noyabrın 17-də siyasi partiyaların və ictimai hərəkatların rəhbərləri ilə görüşdü. O, görüşdə bildirdi ki, bir çox məsələlərdə ayrı-ayrı mövqelər olsa da, işğal olunmuş torpaqların azad edilməsi, müstəqilliyin qorunması işində bütün səylər birləşdirilməlidir.⁷² O, sözüünə davam edərək dedi: Azərbaycan torpağının hər guşəsi hər birimiz üçün müqəddəs yerdir. Əgər bu dartsımlar, çəkişmələr, son altı ildə Dağlıq Qarabağ probleminə istifadə edərək aparılan bu hakimiyyət mübarizəsi davam edəcəksə, bütün bunlar müdafiə gücümüzün zəifləməsinə, Ermənistan silahlı qüvvələri-

nin təcavüzünün daha da genişlənməsinə səbəb olacaqsə, Azərbaycan dağılacaqsə, məhv olacaqsə, hakimiyyət davası aparana öz hakimiyyətlərini harada quracaqlar? Yənə də deyirəm – Vətən birdir və hamı bu Vətən uğrunda çalışmalıdır.⁷³

Bu görüşdən əlavə noyabrın ortalarında Azərbaycan prezidentinin nazirlik, bank-maliyyə, baş idarə, şirkət rəhbərləri ilə keçirdiyi müşavirə respublikanın son bir neçə ildə düşdüğü ağır vəziyyətin təhlilinə və bu vəziyyətdən çıxmaq yollarının araşdırılmasına yönəldildi. Bununla bərabər prezidentin əzəsaylı xalqların və etnik qrupların nümayəndələri ilə keçirdiyi görüş də bir daha onu sübut etdi ki, respublikanın ağır vəziyyətdən çıxması naminə ardıcıl tədbirlər inamla davam etdirilmişdi.

Ermənistanın Azərbaycana qarşı apardığı təcavüz siyasətinin mahiyyətini ayrı-ayrı ölkələr də açıqlamağı və onlarla çoxsahəli əlaqələr yaratmağı zəruri hesab edən Azərbaycan prezidenti H.Əliyevin 1993-cü il dekabrın 19-da Fransaya tarixi rəsmi səfəri başlanmışdı. Onun dekabrın 20-də Fransa prezidenti Fransua Mitteranla apardığı danışıqlarda Dağlıq Qarabağ məsələsinə geniş yer verilmiş, Azərbaycanda gedən hadisələri, ermənilərin ərazi iddialarını, respublikaya olan təcavüz siyasətlərini açıb Fransa prezidentini xəbərdar etməklə erməni mətbuatının Qarabağ haqqında yaydığı böhtançı təbliğatı alt-üst etmişdir. H.Əliyevin Qarabağ hadisələri haqqında faktlarla etdiyi geniş və məzmunlu söhbətindən sonra Mitteranın mövqeyində Azərbaycanın xeyrinə xeyli dəyişiklik yaranmışdı. Görüş zamanı iki ölkə arasında iqtisadiyyat, mədəniyyət və digər sahələrdə fikir mübadiləsi aparılmış, dostluq və əməkdaşlıq sahəsində müqavilə imzalanmışdı. H.Əliyev ATƏT-in əsas sənədlərindən biri olan yeni Avropa üçün Paris xartiyasına Azərbaycanın qoşulması barədə sənədi də imzalamışdı. Hər iki prezident Azərbaycan, Fransa və digər ölkələrin jurnalistləri qarşısında bəyanatla çıxış etmişdilər. Fransa prezidenti demişdi: Biz zor işlətməklə sərhədlərin dəyişdirilməsini qəbul etmirik, eləcə də münafiqşənin zor gücünə aradan qaldırılmasına tərəfdar deyilik. Biz Azərbaycanın müstəqilliyinə və suverenliyinə hörmət bəslənməsinə tərəfdarıq.⁷⁴

H.Əliyev Fransa prezidentinə öz minnətdarlığını bildirərək demişdi: Ümid etmək istərdim ki, siz öz şəxsi nüfuzunuzdan, Fransanın nüfuzundan istifadə edib, Ermənistan hərbi birləşmələ-

rinin Azərbaycana təcavüzünün qarşısının alınmasına, bölgəmizdə sülh yaradılmasına kömək göstərəcəksiniz.⁷⁵

Azərbaycan prezidenti eyni zamanda Fransa sahibkarlarının milli mərkəzində, Fransa diplomatiya Akademiyasında, YUNESKO-nun iqamətgahında olmuşdu. Həmin görüşlərdə prezident bu vaxta qədər erməni lobbisinin Azərbaycan haqqında yaydıqları böhtançı məlumatları tamamilə ifşa etməklə bərabər, verilən sualları ətraflı cavablandırmışdır. YUNESKO-nun baş direktoru Federiko Mayor görüşün axırında H.Əliyevə həmin təşkilatın xatirə medalını təqdim edmişdi.⁷⁶

Bu tarixi səfərin nəticəsi olaraq Fransa ilə əməkdaşlığa xüsusi əhəmiyyət verən respublika prezidenti bildirmişdi ki, biz Azərbaycan ilə Fransa arasında çoxşaxəli əməkdaşlığın inkişafı üçün indi yaradılmış imkanlardan maksimum səmərə ilə istifadə olunmasından ötrü gələcəkdə də hər şeyi edəcəyik. Beləliklə, Azərbaycan prezidentinin Fransaya üç günlük tarixi səfəri hər iki dövlət arasında ictimai-siyasi, iqtisadi və mədəni əlaqələr məsələsinə böyük təsir göstərmiş və onun bu səfəri eyni zamanda Fransada çox güclü olan erməni diasporunun Dağlıq Qarabağ bərəsindəki pozucu fəaliyyətinin ifşasında və bunun informasiya vasitələri ilə bütün dünyaya çatdırılmasında müsbət rol oynamışdı.

Azərbaycan prezidenti Fransa səfərindən qayıtdıqdan az sonra Türkmənistanda keçirilən MDB dövlət başçıları Şurasının iclasında iştirak etmişdi. Dekabrın 23-də (1993-cü ildə) axşam Türkmənistan prezidenti Saparmurad Niyazovun vasitəçiliyi ilə H.Əliyev və Ter-Petrosyan arasında görüş keçirilmişdi. Türkmənistan görüşündən əvvəl mətbuat üçün verdiyi bəyanatda H.Əliyev qeyd etmişdi ki, o, münaqişənin sülh yolu ilə aradan qaldırılmasına üstünlük verir və münaqişə aparən tərəflər arasında hərbi əməliyyatların dərhal dayandırılmasına tərəfdardır. Fəciələrin, qırğınların qarşısını almaq üçün bu, ən yaxşı yoldur. Lakin Ermənistan tərəfinin təqsiri üzündən həmin prinsiplər hələ də pozulur, hərbi əməliyyatlar davam edir, insanlar qırılır, kəndlər, qəsəbələr, şəhərlər viran edilir. Bütün bunları dəqiqliyi ilə nəzərə alan Azərbaycan prezidenti MDB Dövlət başçıları Şurasının iclasında bəyanat verərək demişdi: Ermənistan Respublikasının Azərbaycana qarşı təxminən 6 il davam edən təcavüzü Azərbaycan xalqına saysız-hesabsız müsibətlər gətirmişdir. Er-

mənistan Respublikasının silahlı qüvvələri Azərbaycan ərazisinin 14,0 min kvadrat kilometrə qədərini işğal etmişdir. Bunun 9,0 min kvadrat kilometri Dağlıq Qarabağ bölgəsinin hüdudlarından kənardadır. Onlar Dağlıq Qarabağ ərazisini tam nəzarət altına aldıqdan sonra təcavüzkar əməliyyatlarını genişləndirərək onun hüdudlarından kənarında Azərbaycan Respublikasının Laçın, Kəlbəcər, Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Qubadlı, Zəngilan rayonlarını və Qazax rayonunun bir hissəsini işğal etmişlər. Azərbaycana qarşı təcavüz başlandıqdan indiyədək bir milyonadək azərbaycanlı ev-eşiyini itirmiş, 100 mindən çox yaşayış tikintisi, bir mindən çox iqtisadi obyekt dağıdılmışdır. Yüz milyonlarla dollar dəyərində şəxsi əmlak və dövlət əmlakı, maddi sərvətlər işğal olunmuş ərazilərdə Ermənistanına daşınır.⁷⁷ Onlar Füzuli, Cəbrayıl, Qubadlı, Zəngilan rayonlarını işğal etməklə Azərbaycanın İran İslam Respublikası ilə dövlət sərhəddinə çıxaraq, MDB-nin cənub hüdudlarında təhlükəli gərginlik ocağı, münaqişənin beynəlmiləl xarakter alması qorxusunu yaratmışlar.

Azərbaycan prezidenti Ermənistan təcavüzünün həm də MDB birliyi üçün nə dərəcədə təhlükəli olduğunu açıqlayaraq demişdir: 300 mindən çox əhalinin yaşadığı rayonların 1993-cü ilin oktyabrın sonunadək işğal edilməsini Azərbaycan xalqı həm də ona görə çox ağır qarşılamışdır ki, bu hadisə Azərbaycan MDB-yə daxil olduqdan və kollektiv təhlükəsizlik haqqında müqaviləyə qoşulduqdan sonra baş vermişdir. Deməli, Ermənistan Respublikası təkcə Azərbaycana qarşı təcavüz etmir, həm də indi bizim birliyimizi təşkil edən prinsiplərə tam saymazlıq nümayiş etdirir. Buna görə də MDB-nin üzvü və kollektiv təhlükəsizlik haqqında müqavilənin iştirakçısı olan Ermənistan Respublikasının birliyin onun kimi tam hüquqlu üzvü olan dövlətə-Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüz etməsi yolverilməzdir.⁷⁸

Öz təcavüzkar siyasətlərini möhkəmləndirmək üçün ermənilər və onların xaricdə olan havadarları törədilən fəciələrlə kifayətlənməyərək nəyin bahasına olursa-olsun, qondarma «Dağlıq Qarabağ Respublikası»na («DQR») müstəqil dövlət qurumu statusu verilməsinə cəhd göstərdilər. Şübhəsiz, buna nail olduqdan sonra onların daha geniş əraziyə sahib olmaq planları vardır.

Paris qəzeti «Liberasiyon» sentyabr saylarının birində haqlı olaraq yazmışdır ki, ən qatı erməni millətçiləri nəinki Dağlıq Qa-

rabağı, həmçinin Naxçıvanı, Anadolunun bir hissəsini, Gürcüstanın cənub rayonlarını – bütün bu «tarixi erməni torpaqları»nı da tutmaq istəyirlər.⁷⁹ Ermənilərin saxtakarlığından bəhs edən gürcü yazıçısı İ.Q.Çavçavadze yazırdı: 1877-ci ildə Fransa qəzeti «Teşri» öz müxbiri Kutulini bizim diyara göndərmişdi. Lakin o, Tiflisə gəlib çatmamış yolda bir erməni zabitinə rast gəlmişdi. Həmin erməni Kutulini faytonla Tiflisə, birinci növbədə «Mşak»ın redaktoru Arerunun yanına və o isə Kutuluni erməni ziyalı dərəcəsinə gətirmişdi. Fransa müxbirinin şərəfinə ziyafətlər, yığıncaqlar təşkil edilmişdi. Ermənilər müxbirlə söhbəti elə aparmışlar ki, guya Tiflisdə onun gördüyü nə varsa hamısı ermənilərə məxsusdur. Hətta Tiflis Ermənistanın şəhəridir.⁸⁰ Həmin müxbiri məharətlə saxta məlumatlarla təbliğ etməkdə ermənilərin əsas məqsədi Fransanın ən hörmətli və təsirli qəzeti «TEMPS» vasitəsilə «Gürcüstan, ora Tiflis də daxil olmaqla Ermənistandır» – fikrini bütün dünyaya yaymağa nail olmaqdan ibarət olmuşdu.⁸¹

Ermənilərin belə avantürist iddialarını təhlil edən V.Veliçko Tiflis şəhərində 1904-cü ildə çap etdirdiyi «Qafqaz, Rus mənafeyi və xalqlararası problemlər» kitabında göstərmişdi ki, erməni məhəlli məktəblərində tələbələr «Böyük Ermənistan»ın xəritəsini öyrənirlər. Bu saxta xəritədə onun ərazisi demək olar ki, Voronejə qədər uzanır və paytaxtı da Tiflisdir.

Ölkə prezidenti məhz belə xəyallarla yaşayan ermənilərə qarşı mübarizə aparmışdı. Ancaq erməni millətçiləri bütün vasitələrdən, o cümlədən xarici dövlətlərin köməyindən və daxili imkanlardan istifadə edərək Azərbaycana qarşı başladıkları müharibə gedişində dəhşətli qırğınlar, dağıntılar törətdilər. Onlar 616 məktəb, 225 uşaq bağçası, 11 texniki peşə məktəbi, 4 texnikum, 1 ali məktəb, 842 klub, 962 kitabxana, 13 muzey, 2 teatr və 183 kino qurğusu dağıtmışlar.⁸² İndi dünyada olan 18 milyon qaçqının bir milyonu Azərbaycandır.⁸³ Belə dağıntılara, faciələrə məruz qalmış Azərbaycan Respublikasını xilas etmək, onun müstəqilliyini, ərazi bütövlüyünü saxlamağın ən vacib vasitəsi xalqın birliyi-dir. Bu birlik qələbəmizin, müstəqilliyimizin tam təmin edilməsinin rəhnidir. Prezident Heydər Əliyev dəfələrlə qeyd etmişdir ki, son damla qanına qədər özünü Vətən, xalq naminə qurban verməyə hazırdır və ancaq xalqın köməyinə arxalanır. Bu, preziden-

tin vətəne və xalqa bağlılığını göstərməklə yanaşı, eyni zamanda xalqı birliyə, yekdilliyə və onun ətrafında birləşib düşmən üzərində qələbəni təmin etməyə çağırışdır, vətənpərvər olmağa çağırışdır. Bu çağırış xalq tərəfindən rəğbətlə qarşılandı, cəbhə bölgələrində hərbiçiləri qələbələrə ruhlandırırdı. Füzuli rayonu istiqamətində düşmən hücumlarının qarşısı alındı və geri oturduldu. Kəlbəcər istiqamətində gedən döyüşlərdə düşməne sarsıdıcı zərbələr vuruldu, ermənilər tələfat verərək geri çəkildilər və bununla da 12 kənd düşməndən azad edildi.

Azərbaycan Respublikası prezidenti H.Əliyevin 1994-cü il fevralın 8-dən Türkiyə Respublikasına rəsmi səfəri başlandı. Orada keçirdiyi bir sıra görüşlərlə bərabər, H.Əliyev «Ankara Palas» otelində olmuş və burada dünya ölkələrinin Türkiyədəki səfirləri, diplomatik nümayəndələri ilə görüşmüşdür. H.Əliyev onların qarşısında etdiyi çıxışında Azərbaycanda yaranmış mövcud vəziyyətdən və xüsusilə erməni millətçilərinin təqsiri üzündən Ermənistan-Azərbaycan münafişəsindən, törədilən dəhşətli faciələrdən ətraflı bəhs etmişdir. Eyni zamanda bu məsələnin ədalətli həllində Türkiyə dövlətinin mövqeyinə böyük inam bəsləyən respublika prezidenti demişdi: Bizim Türkiyə kimi, Türk xalqı kimi yaxın dostumuz və qardaşımız var.

Tükənmez enerji ilə çalışan Azərbaycan prezidenti fevralın 22-də (1994-cü ildə) Böyük Britaniyaya üç günlük rəsmi səfərə yola düşmüşdür. H.Əliyev burada ölkənin keçmiş baş naziri, dünya siyasət alimində «dəmir Ledi» adı ilə məşhur olan Marqaret Tetçerlə, bir sıra şirkət və firmaların rəhbərləri ilə səmərəli görüşlər və söhbətlər keçirmişdir. Fevralın 23-də ölkənin Xarici İşlər Naziri Duqlas Hörd H.Əliyevin iqamətgahına gələrək onunla görüşmüş və Böyük Britaniya kraliçasının məktubunu ona təqdim etmişdir. Ölkənin baş naziri Con Meycor ilə Azərbaycan prezidenti arasında olan danışıqlardan sonra ölkələr arasında dostluğa, müxtəlif sahələrə dair sənədlər imzalanmışdır. Həmin günün axşamı H.Əliyev Böyük Britaniya Krallığı Beynəlxalq Əlaqələr İnstitutunda alimlər qarşısında çıxış etmişdir. Elə həmin gecə H.Əliyev Londondakı «Hilton» otelində şəhərdə yaşayan azərbaycanlılarla, fevralın 24-də isə bir qrup xarici jurnalist və ölkə qəzetlərinin baş redaktorları ilə görüşüb söhbət etmişdir. H.Əliyevin bu tarixi səfərində diqqəti cəlb edən görüşlərdən biri

də İngiltərə parlamentinin aşağı palatasında – icmalar palatasında keçirdiyi görüşü olmuşdur.⁸⁴

İngiltərədə H.Əliyevin keçirdiyi görüşlər, rəsmi dairələrlə təmasda olması həmin dairələrin Azərbaycana olan marağının artmasına öz təsirini göstərmişdir. H.Əliyevin İngiltərədə müxtəlif yığıncaqlarda etdiyi çıxışlar ölkədə Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı məsələlərdə aydın təsəvvür yaratmışdır. Bunu hətta yerli icmalçılar açıq şəkildə etiraf etmişlər. Keçirilən görüşlərə xüsusi əhəmiyyət verən H.Əliyev göstərmişdi ki, Azərbaycan bütün dövlətlərlə qarşılıqlı surətdə faydalı əlaqələr yaratmaq yolu ilə gedir. O cümlədən, dünyanın qabaqcıl dövlətlərindən biri olan İngiltərə ilə bütün sahələrlə əlaqələr yaratmaq və bu əlaqələri inkişaf etdirmək əzmindədir.

Azərbaycanın müstəqilliyini tanıyanlardan və onunla diplomatik münasibətlər yaratmış böyük dövlətlərdən biri də Çin olmuşdur. Çin BMT Təhlükəsizlik Şurasının beş daimi üzvündən biri olduğundan H.Əliyev belə dövlətlə əlaqəyə həmişə xüsusi əhəmiyyət vermişdi. Məhz buna görə Azərbaycan prezidenti H.Əliyevin ÇXR sədri Tezyan Tszeninin dəvəti ilə mart (1994-cü ildə) ayının əvvəlində Pekinə beş günlük rəsmi səfəri də tarixi əhəmiyyəti olan səfərlərdən olmuşdu. Pekinə gəlmiş Azərbaycan prezidenti ilə ÇXR sədri arasında martın 7-də danışıqlar olmuş və hər iki ölkə arasında dostluq münasibətlərinin inkişaf etdirilməsinə dair birgə bəyanat imzalanmışdır. Martın 8-də Respublika prezidenti ÇXR Dövlət Şurasının baş naziri Li Penlə görüşmüş və burada ölkələrarası münasibətlərin müxtəlif sahələri ilə bərabər Azərbaycanda olan vəziyyətlə bağlı məsələlərə də toxunulmuşdur. Azərbaycan prezidenti Çinin nüfuzlu şirkətlərinin rəhbərləri ilə, Pekin İctimai Elmlər Akademiyasında Akademiyaya üzvləri, eləcə də Şanxay meri ilə keçirilən görüşlərdə bərabər ölkə paytaxtında jurnalistlər üçün mətbuat konfransı da keçirmişdir.⁸⁵

Çindən rəsmi səfərdən Bakıya qayıdan H.Əliyev təyyarə salonunda jurnalistlərin xahişinə cavab olaraq Çin Xalq Respublikasına olan səfərinin yekunları haqqında demişdir: «Çin dünyanın ən böyük dövlətlərindən biridir. Çin Xalq Respublikasının öz ümumbeynəlxalq siyasətində tutduğu mövqeyinin, xüsusən istiqbalıyyət qazanmış və müstəqil inkişaf yoluna qədəm qoymuş ölkələrin müqəddəratı ilə bağlı mövqeyinin bizim üçün çox böyük

əhəmiyyəti var. Buna görə də dünyanın bütün ölkələri ilə qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq yaratmaq prinsiplərini rəhbər tutan müstəqil Azərbaycan Çin ilə çoxtərəfli əlaqələr yaratmalıdır. Mənim səfərim bu zərurətdən irəli gəlmişdir. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, Çin özü də Azərbaycana çox böyük maraq göstərən dövlətdir».

Bakıya qayıtdıqdan sonra Azərbaycan prezidenti aprelin 12-də (1994-cü ildə) televiziya və radio ilə xalqa müraciət etmişdir. O, müraciətində Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzünün son günlərdə güclənməsi ilə əlaqədar yaranmış vəziyyəti və bəzi məqamları təhlil edərək göstərmişdir ki, Azərbaycan rəhbərliyi müharibəyə son qoymağa nail olmaq istəmişsə də, Ermənistan hökumətinin təqsiri üzündən bu baş verməmişdir və bununla da xalqların faciələrdən xilas olması, dincliyin, əmin-amanlığın bərqərar edilməsi hələ də təmin edilməmişdir. Ermənistanın günahı üzündən baş vermiş bu müharibənin mənasızlığını müdrik uzaqgörənliklə şərh edən H.Əliyev Dağlıq Qarabağda yaşayan ermənilərə – Azərbaycan vətəndaşlarına etdiyi müraciətində bildirmişdir ki, siz də bəla içərisindəsiniz, əzab-əziyyətdəsiniz, nə qədər itkilər vermisiniz. Siz, Dağlıq Qarabağda məskunlaşmış ermənilər 160 ildən artıqdır ki, orada yaşayırsınız. Bu müddətdə baş vermiş bəzi iğtişənləri kənara qoysaq, siz azərbaycanlılarla daim dostluq, mehribanlıq şəraitində yaşamısınız. Nə üçün belə yaşayırsınız sizin üçün münasib olmadı? Siz nə üçün bu müharibəyə, qan tökülməsinə, bu tələfatlara, dağntılara üstünlük verdiniz? Nə üçün? Ayılın, bilin ki, bu müharibənin mənası yoxdur.⁸⁶

Bu dəhşətli müharibənin Azərbaycan xalqı üçün, onun suverenliyi və ərazi bütövlüyü üçün daha ağır nəticələr verdiyini bir daha xatırladan respublika prezidenti dünya ictimaiyyətinə, beynəlxalq təşkilatlara, BMT-yə, BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasına, Təhlükəsizlik Şurasının daimi üzvləri olan ABŞ-ın, İngiltərənin, Fransanın, Rusiyanın, Çinin rəhbərlərinə etdiyi müraciətdə bildirmişdi ki, onlar Ermənistanın təcavüzkarlığının qarşısını almaq üçün təsirli tədbirlər görməlidirlər.⁸⁷

Bu məsələdə prinsipial sülh siyasətini davam etdirən Azərbaycan prezidenti 1994-cü il aprelin 14-də MDB dövlət başçıları'nın görüşündə iştirak etmək üçün Moskvaya getmiş və aprelin 15-də olan iclasda bəyanatla çıxış etmişdir. Ermənistanın Azər-

baycana qarşı təcavüz siyasətinin mahiyyətini bir daha açıqlayan H.Əliyev göstərmişdir ki, mən ermənilərin son hücumunu Azərbaycanın yeni ərazilərini işğal etmək məqsədilə etdiklərindən bunu Ermənistanın təcavüzünün yeni mərhələsi hesab edirəm. Ermənistan münaqişənin sülh yolu ilə aradan qaldırılmasına sөy göstərəcəyini dəfələrlə bildirməsinə baxmayaraq, MDB üzvü olan suveren dövlətin içerilərinə doğru hücumunu davam etdirir.

Tarixi faktlar dönə-dönə təsdiq edir ki, münaqişəni aradan qaldırmaq, Dağlıq Qarabağda sülh yaratmaq üçün Azərbaycan prezidenti nə qədər söylər göstərmişdir.

Buna misal olaraq qısa müddət ərzində keçirilmiş bir sıra tədbirlər – Ermənistan prezidenti ilə aparılan danışıqlar, fevralın 18-də (1994-cü ildə) Rusiya, Ermənistan və Azərbaycanın müdafiə nazirlərinin görüşü, mart ayında ATƏT-in Minsk qrupunun sədri Yan Eliassonun Azərbaycana və Ermənistana gəlişi, martın 12-də Azərbaycan və Ermənistan parlamentləri başçılarının görüşü, Rusiya Federasiyası prezidentinin xüsusi nümayəndəsi V.N.Kazimirovla Bakıda və Moskvada aparılmış danışıqlar və s. respublika prezidentinin sülh strategiyasının mahiyyətini əks etdirən faktlardır. Lakin Azərbaycanın sülh yaranması üçün bütün cəhdlərinin Ermənistanın zorakılıq mövqeyi ilə qarşılaşdığını bəyan edən H.Əliyev dövlət başçılarında etdiyi müraciətində qəti şəkildə demişdir:

— Azərbaycan Respublikasına qarşı Ermənistan Respublikasının təcavüzünə siyasi qiymət verilsin;

— Ermənistan Respublikasından yenidən hərbi əməliyyatlara başlamamaq barədə qəti siyasi təminat tələb edilsin;

— MDB-nin digər üzvünə qarşı silahlı təcavüz edən MDB üzvü — Ermənistan Respublikası barəsində sanksiyalar tətbiq olunsun.⁸⁸

Öz dönməz sülh fəaliyyətini mətanətlə davam etdirən H.Əliyev 1994-cü il mayın 4-də Brüsselə getmiş və Belçikanın baş naziri Jan-Lük Dean ilə görüşərək hər iki ölkə arasında münasibətlərin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı məsələləri müzakirə etmişdir. Eyni zamanda respublika prezidenti NATO-nun Brüsseldəki iqamətgahında olmuş, blokun rəhbərləri ilə görüşmüş və Ermənistanın təcavüzü ilə əlaqədar Azərbaycanın mövqeyini on-

lara çatdırmışdır. H.Əliyev NATO şurasının baş qərargahında «Sülh naminə tərəfdaşlıq» sənədinin imzalanmasından əvvəl bəyanat verərək Azərbaycana qarşı həyata keçirilən təcavüzün gedişində Ermənistanın Azərbaycan ərazilərinin 20 faizindən çoxunu işğal etməsini, 20 mindən çox adamın öldürülməsini, bir milyon azərbaycanlının öz ölkəsində qaçqına çevrilməsini, respublikanın iqtisadiyyatına vurulan zərərin milyardlarla ABŞ dollarına bərabər olmasını⁸⁹ açıqlamaqla Ermənistanın təcavüzkar bir dövlət kimi Azərbaycana etdiyi qəsdı olduqca təhlükəli bir siyasət adlandırmışdır. Azərbaycan torpaqlarının işğalı faktı və həmin torpaqlardan işğalçı Ermənistan silahlı qüvvələrinin tamamilə və dərhal çıxarılması tələbi BMT TŞ dörd – 822, 853, 874 və 884-cü qətnamələrində öz əksini tapmış olsa da, Ermənistan rəhbərliyinin müxtəlif bəhanələrlə həmin qətnamələri hələ də yerinə yetirməkdən imtina etdiyini açıqlayan H.Əliyev Brüsseldə NATO-nun iqamətgahında olmaq fürsətindən istifadə edərək ATƏT-in Minsk qrupunun bütün aparıcı ölkələrinin daxil olduqları Şimali Atlantika İttifaqına üz tutub onun qan tökülən bölgəmizdə sülhün və sabitliyin təmin edilməsi üçün lazımı tədbirlər görəcəyinə əmin olduğunu bildirmişdir.

Azərbaycan prezidenti eyni zamanda Brüsseldə jurnalistlər üçün mətbuat konfransı keçirmişdir. Erməni saxtakarlığının ifşası və Azərbaycan həqiqətlərinin açıqlanmasında bu mətbuat konfransının da böyük əhəmiyyəti olmuşdur.

Beləliklə, Azərbaycan prezidentinin gərgin əməyi, keçirdiyi olduqca səmərəli görüşləri Rusiyaya, Fransaya, İngiltərəyə, Çinə və eləcə də Türkiyəyə, İrana və başqa ölkələrə olan rəsmi səfərləri, apardığı söhbətlər Ermənistanın dövlət siyasətinin mahiyyətinin açılıb ifşa olunmasında öz rolunu oynamışdı. H.Əliyev bu görüşlərdə Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərini əks etdirən xəritədən əyani vəsait kimi istifadə etməyi də unutmamışdı.

H.Əliyevin atəşkəsə nail olmaq sahəsindəki fasiləsiz cəhdi nəhayət öz bəhrəsini verdi və 1994-cü il mayın 11-dən atəş dayandırıldı və bununla da insan qırğınının, rayonların, kəndlərin dağıdılmasının, həmçinin də müxtəlif silahlı dəstələrin müharibə şəraitindən istifadə edərək öz şəxsi, çirkin və təhlükəli məqsədlərinə nail olmasının qarşısı alındı.

Atəşkəs haqqında sazişin bərqərar olunmasından məharətlə istifadə edən Azərbaycan prezidenti respublika daxilində ictimai-siyasi sabitliyin yaranmasında yorulmaq bilmədən səmərəli iş apardı. Respublikanın müstəqillik yolu ilə irəliləməsinə və inkişafına mane olan hərə-mərcliyin, özbaşınalığın, silahlı qruplaşmaların, eləcə də 1994-cü ilin oktyabrında və 1995-ci ilin martında dövlət çevrilişinə olan cəhdin qarşısı alındı. Bununla da sabitliyin yaranması və dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi sahəsində prezidentin apardığı müdrik daxili siyasət və görülmüş tədbirlər böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir. Bu məsələyə daima xüsusi diqqət və əhəmiyyət verən H.Əliyev təkcə 1993-1998-ci illər ərzində Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında baş verən hadisələrlə əlaqədar olaraq 721 iclas və müşavirə keçirmişdir.

Ölkə rəhbərinin fəaliyyətinin mühüm istiqamətlərindən biri də Azərbaycanda demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu məsələsi olmuşdur. Prezidentin rəhbərliyi altında bütün insan hüquqlarını, azadlıqlarını özündə əks etdirən və dünya standartlarına cavab verən müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyası 1995-ci il noyabrın 12-də ümumxalq səsverməsi ilə qəbul edilmiş və respublikanın tarixində birinci dəfə olaraq çox partiyalılıq əsasında parlament seçkiləri keçirilmişdir.

Bununla bərabər, respublika prezidentinin həyata keçirdiyi siyasi islahatlar da demokratiyanın, söz və vicdan azadlığının təmin edilməsində mühüm rol oynamışdır. Bunun nəticəsidir ki, hazırda siyasi partiyalar, saysız-hesabsız miqdarda ictimai birliklər və onların mövqeyini əks etdirən çoxlu miqdarda qəzet, jurnal nəşr edilir.

İqtisadi islahatlar sahəsində də ölkə prezidenti böyük əmək sərf etmişdir. Ölkəni iqtisadi böhrandan çıxartmaq və inkişafına nail olmaq naminə zəruri qanunların qəbul edilməsi, müxtəlif sahəli özəlləşdirmənin aparılması, bazar iqtisadiyyatına keçid və s. məhz prezidentin iqtisadi sahədə həyata keçirdiyi və əldə edilmiş uğurların bir hissəsidir. Respublikanın iqtisadiyyatında və sosial problemlərin həllində xüsusi əhəmiyyət kəsb edən, ölkənin tükənməz sərvəti olan neft məsələsinə H.Əliyev xüsusi diqqət göstərmişdir. Azərbaycanda neft istehsalının artması ilə iqtisadiyyatın inkişafına böyük təsir göstərəcək xarici şirkətlərlə əməkdaşlıq etmək məsələsini zəruri hesab edən respublika prezi-

dentİ bu məsələdə bütün maneələrə baxmayaraq polad iradəsi ilə «Əsrin müqaviləsi» hesab edilən müqavilənin 1994-cü il sentyabrın 20-də bağlanmasına nail olmuşdu.

Ölkənin neft və qaz yataqlarının kəşfiyyatı və istismarı haqda respublikanın Dövlət Neft Şirkəti ilə 14 xarici dövlət, o cümlədən Fransanın, İngiltərənin, ABŞ-in, Rusiyanın, Türkiyənin, Yaponiyanın, Almaniyanın, Kanadanın və s. 33 aparıcı neft şirkəti arasında 19 müqavilənin bağlanması⁹⁰ H.Əliyev siyasətinin uğuru idi.

«Əsrin müqaviləsi»nin bağlanmasının maneə və çətinliklərinə baxmayaraq H.Əliyevin dönməz iradəsinin nəticəsi olaraq müqavilə bağlandı. Demək olar ki, H.Əliyev Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərinin gerçəkliliyini təminləməsinin rəhbəri oldu. Onun böyük və tarixi xidmətinin nəticəsi olaraq Respublikaya 60 milyard dollar sərmayə qoyulmasına və bununla əlaqədar olaraq çoxlu miqdarda iş yerləri açılmasına şərait yarandı.

1996-cı ildə Bakıda Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundan xarici neft şirkətləri ilə müştərək neft çıxarılması haqqında H.Əliyevin iştirakı ilə müqavilənin imzalanması və həmin ildə Stavangerdə onun Norveç neftçiləri ilə olan görüşü, 1997-ci il noyabrın 12-də Bakıda Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundan xarici neft şirkətləri ilə müştərək ilkin neftin çıxarılması və ilk neftin «Çıraq-1» platformasında istehsalı H.Əliyevin gərgin əməyinin nəticəsində olmuşdu.

1994-1995-ci illərdə ölkədə ictimai-siyasi sabitlik təmin edildikdən sonra sosial-iqtisadi məsələlərin həlli istiqamətində ardıcılıqla iş aparıldı. 1995-ci ilin əvvəllərindən respublikada islahatlar proqramı həyata keçirilməyə başlandı. Ümumdaxili məhsulun respublikada artımı 1996-cı ildə 1,3 faiz, 1997-ci ildə 5,8 faiz, 1998-ci ildə 10 faiz, 1999-cu ildə isə 7,4 faiz olmuşdur. Həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində sənaye istehsalının həcmi 1997-ci ildə 0,3 faiz artmışdısa, 1998-ci ildə bu artım 2,2 faiz, 1999-cu ildə 3,6 faiz, 2000-ci ildə isə 6,9 faiz olmuşdur. Kənd təsərrüfatı istehsalında da artım əldə edilmişdi. Əgər 1998-ci ildə kənd təsərrüfatı sahəsində artım 4 faiz olmuşdursa, həmin sahədə artım 1999-cu ildə 7,1 faiz, 2000-ci ildə isə daha çox olmuşdur.⁹¹

Azərbaycan prezidentinin təşəbbüsü ilə iqtisadi islahatların inamla həyata keçirilməsində özəlləşdirmə siyasəti də böyük əhəmiyyətə malik olmuşdur. Ölkəmizdə özəlləşdirmə siyasətinə uyğun olaraq 20 mindən artıq kiçik dövlət müəssisəsi özəlləşdirilmişdir.

1997-ci il ərzində özəlləşdirmədən dövlət büdcəsinə 150 milyard manata (35 milyon ABŞ dolları) yaxın vəsait daxil olmuşdur. Ümumiyyətlə, 2000-ci il iyulun 1-nədək Respublikada 27 min 437 müəssisə və obyekt, o cümlədən 9445 məişət xidməti, 477 sənaye, 106 kənd təsərrüfatı müəssisəsi, 147 tikinti təşkilatı, 12 min 981 nəqliyyat vasitələri və s. özəlləşdirilmişdir.⁹²

Azərbaycan rəhbəri ölkə iqtisadiyyatında böyük rol oynayan xarici investisiyanın cəlb edilməsi məsələsinə də xüsusi əhəmiyyət vermişdi. Nəticədə respublikada xarici və müstəqil müəssisələrin sayı artaraq 1999-cu ildə 775-ə çatmışdır.⁹³

Respublikada birgə müəssisələrin və xarici firmaların xətti ilə 1999-cu ildə Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafına yönəldilən xarici investisiyanın 67,8 milyon dolları Türkiyənin, 29,8 milyon dolları ABŞ-in, 45,8 milyon dolları Böyük Britaniyanın, 9,2 milyon dolları İranın, 57,8 milyon dolları isə başqa ölkələrin payına düşmüşdü.⁹⁴

Bütün bunlarla bərabər 1997-ci ilin mart-avqust aylarında respublikanın hər bir vətəndaşına pulsuz özəlləşdirmə payları verilməsi tədbiri də müvəffəqiyyətlə həyata keçirilmişdi. Onu da demək yerinə düşər ki, aqrar islahatlar sahəsində də respublikada az nailiyyətlər əldə edilməmişdi. Hətta bu sahədə MDB ölkələri arasında Azərbaycan böyük nailiyyətlər əldə etmiş dövlətlərdən biri olmuşdur. Prezidentin bu sahədə apardığı fasiləsiz siyasətin nəticəsində aqrar islahatlar inamla həyata keçirilmiş və həmin islahatlara uyğun olaraq, torpaq fondunun 85 faizdən artığı özəlləşdirilmiş və torpaq payı almali olan 3 milyon ölkə vətəndaşından bir milyondan artığı dövlət sənədlərini alaraq özlərinə məxsus torpağın əsl sahibi olmuşlar. Respublikada bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə insanların sosial müdafiəsi və maddi vəziyyətinin getdikcə yaxşılaşdırılması məsələləri ölkə rəhbərinin daim diqqət mərkəzində olan məsələlərdən olmuşdur. Əhalinin orta aylıq əmək haqqı vaxtaşırı olaraq artırılmışdır. Belə ki, respublika vətəndaşlarının orta aylıq əmək haqqı 1995-ci ildə 62,5

min manat olmuşdursa, 1997-ci ildə 142 min manata çatdırılmış və sonrakı illərdə müntəzəm olaraq artırılmışdı. Hətta ayrı-ayrı sahələrdə çalışan işçilərin əmək haqqının artırılması məsələsi də prezidentin diqqət mərkəzindən yayınmamışdır. Belə ki, prezidentin 23 sentyabr 1996-cı il tarixli sərəncamı ilə səhiyyə, təhsil, bədən tərbiyəsi, kütləvi informasiya vasitələri və sosial-təminat sahəsində çalışan əmək adamlarının maaşları 40 faiz, eləcə də prezidentin 31 yanvar 1997-ci il, 17 iyun 1997-ci il və 25 iyul 1997-ci il tarixli sərəncamları ilə mədəniyyət, incəsənət və Elmlər Akademiyası işçilərinin aylıq maaşları 50 faiz, pedaqoji işçilərin aylıq maaşları 30 faiz, icra və məhkəmə işçilərinin maaşları 50 faiz artırılmışdır. Belə xarakterli sərəncamlar sonrakı illərdə də vaxtaşırı olaraq verilməkdə davam etmişdir.

Ölkə vətəndaşlarının pensiya məsələsi də prezidentin qayğı göstərdiyi sahələrdən biri olmuşdur. Bu sahədə həyata keçirilən islahatların nəticəsində 1997-ci il avqustun 1-dən pensiyaçıların böyük əksəriyyətinin (650 min nəfərdən çox) pensiyaları 2,1 dəfə artırılmışdır və sonrakı illərdə də bu məsələ daim diqqət mərkəzində olmuşdu. Hətta mədəniyyət, ədəbiyyat, incəsənət, idman nümayəndələrinin böyük bir qrupu müxtəlif adlarla, ordenlərlə təltif edilmələri ilə bərabər, həm də prezidentin fərmanı ilə prezident təqaüdünə layiq görülmüşlər. Bunlarla bərabər aztəminatlı ailələrin, şəhid ailələrinin, əlillərin və digərlərinin müavinətləri də müntəzəm olaraq artırılmışdır.

Azərbaycan prezidentinin diqqət mərkəzində olan məsələlərdən biri də Milli mədəniyyət və poeziya bayramına çevrilən dahi Füzulinin 500 illiyinin yüksək səviyyədə keçirilməsi olmuşdu. Bu yubileyə müxtəlif ölkələrdən, YUNESKO-dan gələn mötəbər qonaqlar Füzuli poeziyası ilə bir daha yaxından tanış olmuş və bununla da onlarda Azərbaycan haqqında yeni təsəvvürlər yaranmışdı.

H.Əliyev respublikaya rəhbərliyinin əvvəlki dövründə olduğu kimi prezidentliyi dövründə də uşaqlara və gənclərə də daima diqqətli olmuşdu. Azərbaycan rəhbəri onlara aid keçirilən tədbirlərdə uşaqlarla, gənclərlə bir baba, ata məhəbbəti ilə davranmış və onların sevincinə yeni sevinc bəxş etmişdi. Bütün bunlara görə də xalqımız haqlı olaraq qəlblərdə, ürəklərdə daima yaşayacaq Ümummillilərimiz H.Əliyevlə fəxr edir.

Azərbaycan prezidentinin diqqətini cəlb edən məsələlərdən biri də ayrı-ayrı qruplara mənsub odlu silahların yığılması və hərbi quruculuqda tam dönüş yaratmaq olmuşdu. Şübhəsiz, qanunsuz silahların saxlanması, kriminal qrupların tüğyan etməsi nəinki əhalinin sakit həyat tərzini pozurdu, həm də əhali vahimə, qorxu içərisində yaşayırdı. Etiraf edək ki, axşam saat 8-9-dan sonra evdən çıxmaq belə olduqca təhlükəli idi. Belə vəziyyət respublikada həm də törədilən cinayətlərin sayını artırırdı. Prezidentin bu sahədə həyata keçirdiyi tədbirlər nəticəsində təkcə 1993-1997-ci illər ərzində əhalidən qanunsuz olaraq saxlanılan 13 min ədəddən artıq odlu silah müsadirə edilmiş, çoxlu sayda isə mütəşəkkil cinayətkar qrup ləğv edilmişdi.

Hərbi quruculuq məsələsinə gəldikdə prezidentin apardığı məqsədyönlü iş nəticəsində səmərəli tədbirlər həyata keçirilmiş və burada nizam-intizam möhkəmləndirilmişdi. Hərbi quruculuq məsələsi ilə əlaqədar olaraq ölkə rəhbəri təkcə 1993-1998-ci illər arasında 109 iclas və görüş keçirmişdi. Bu ənənə sonrakı illərdə də davam etdirilmişdi.

Ölkə prezidenti Müstəqil Dövlətlər Birliyinə daxil olmaq və birliyin ölkələri ilə əməkdaşlıq məsələsinə də böyük əhəmiyyət vermişdir. Onu da etiraf edək ki, Müstəqil Dövlətlər Birliyinə daxil olmaq haqda hələ 1991-ci ildə də təşəbbüs olmuşdu. Lakin özünü «Xalq Cəbhəsi» adlandıran qurum buna yol verməmişdi. Hətta onlar Azərbaycan prezidenti H.Əliyevin MDB-yə daxil olmaq təşəbbüsünə qarşı öz etirazlarını da bildirmişdilər. Lakin MDB-yə daxil olmanın, üzv olan ölkələrlə qarşılıqlı əlaqələrin saxlanması siyasəti, iqtisadi və mədəni əhəmiyyətini uzaqgörənliklə dərk edən prezident bütün maneələri rədd edərək məqsədinə nail olmuşdu.

Həmin birliyə daxil olmaqla prezidentin Rusiyaya, Ukraynaya, Özbəkistana, Türkmənistana, Qazaxıstana, Qırğızıstana, Gürcüstana dəfələrlə etdiyi səfərlər və həmin ölkə rəhbərlərinin Azərbaycana rəsmi səfərləri zamanı iqtisadi, mədəni, ticarət və başqa sahələrdə çoxsaylı sənədlərin imzalanmasının böyük əhəmiyyəti olmuşdu.

Respublika prezidenti bütün əmək fəaliyyəti dövründə ölkəmizin beynəlxalq nüfuzunun artırılması məsələsinə də xüsusi diqqət və qayğı göstərmişdir. Bir sıra beynəlxalq təşkilatlarla əla-

qələrin yaradılması, müxtəlif vaxtlarda beynəlxalq təşkilatların yığınaqlarında iştirak etməklə bərabər çıxış etməsi faktları məhz prezidentin həmin təşkilatlara olan diqqətinin ifadəsidir. Buna misal olaraq Avropa Birliyinin, Avropa Şurasının, BMT-nin baş katibinin, ATƏT-in, Dünya Bankının, NATO-nun və s. rəhbərlərinin ölkəmizə olan səfərləri, eləcə də prezidentin 1994-cü ilin sentyabrında, 1995-ci ilin isə oktyabrında BMT Baş Məclisinin işində iştirak etməklə orada çıxış etməsi bir daha beynəlxalq təşkilatlarla əlaqə saxlanmasına olan qayğının ifadəsi olmuşdur.

Ölkə rəhbəri özünün çoxsahəli fəaliyyətində dünyanın başqa siyasi və iqtisadi təşkilatları ilə də səmərəli əməkdaşlığa böyük əhəmiyyət vermişdir. Belə ki, prezidentin İslam Konfransı Təşkilatının 1994-cü ilin və 1997-ci ilin dekabr aylarında Məra-keşdə və İranda keçirilən zirvə görüşlərində iştirakı və buradakı çıxışlarında müsəlman dövlətləri başçılarının diqqətini Azərbaycana cəlb etməsi məhz H.Əliyevin həmin təşkilatla əlaqə yaradılmasına göstərdiyi çox böyük diqqət idi.

Azərbaycan prezidenti Avropa İqtisadi Komissiyası ilə əməkdaşlıq məsələsinə də böyük əhəmiyyət vermişdir. Həmin əməkdaşlığın nəticəsində 1995-ci ildən başlayaraq respublikanın nəqliyyat imkanlarından istifadə edilməklə Avropa-Asiya istiqamətində tranzit yüklərin daşınması xeyli dərəcədə artmışdır. Respublika prezidentinin uzaqgörən siyasəti nəticəsində həmin layihələrin əsasında İpək Yolunun bərpası işinə başlanmışdır.

Bunun reallaşdırılmasına səy göstərən ölkə rəhbəri layihədə iştirak edən dövlətlərin hökumət başçılarının və səlahiyyətli nümayəndələrinin iştirakı ilə 1998-ci il sentyabrın 7-8-də Bakıda beynəlxalq konfrans keçirilməsinə nail olmuşdur. Konfransda dünyanın 32 ölkəsi və 13 beynəlxalq təşkilatı təmsil olunmuşdur. Həmin konfransda yeni yaradılan beynəlxalq təşkilatın qərarlarının Bakıda yerləşdirilməsi haqqında qəbul edilmiş qərar bir daha Azərbaycan prezidentinin böyük zəhmətinin və nüfuzunun bəhrəsi kimi qiymətləndirilməlidir.

Respublika prezidenti H.Əliyevin çoxsahəli fəaliyyətində həmişə Ermənistanın Azərbaycana qarşı etdiyi təcavüz siyasəti əsas məsələ kimi bir sıra görüşlərin və aparılan danışıqların təxirəsalınmaz mövzusu olmuşdur. Belə xarakterli söhbət 1994-cü il mayın 13-də H.Əliyevin ATƏT-in Dağlıq Qarabağ üzrə Minsk

qrupunun sədri Yan Eliassonla, Rusiya prezidentinin səlahiyyətli nümayəndəsi V.Kazimirovla görüşündə də öz əksini tapmışdı.

Azərbaycan prezidenti 1994-cü il iyunun 29-da İran İslam Respublikasına, iyulun 9-da isə Səudiyyə Ərəbistanına rəsmi səfərə getmişdir. Hər iki səfərində H.Əliyev dövlət başçıları ilə səmərəli əməkdaşlıq yaradılması sahəsində söhbətləri ilə yanaşı, Ermənistan dövlətinin təcavüzkar siyasətinin əsl mahiyyətini açıqlamaqla bu siyasət pislənilməmiş, erməni silahlı qüvvələrinin Azərbaycan ərazisindən çıxarılması tələb edilmiş və münaqişənin sülh yolu ilə həlli düzgün yol hesab edilmişdir.

1994-cü il sentyabrın 3-də Azərbaycan prezidenti ABŞ prezidentinin şəxsi nümayəndəsi, ABŞ-ın BMT-dəki daimi nümayəndəsi xanım Madlen Olbrayt qəbul etmiş və söhbətdə Olbrayt bildirmişdir ki, ATƏT-də Dağlıq Qarabağ haqqında məsələyə «bütün beynəlxalq birlik üçün sınaq» kimi yanaşırlar və o, əmin-dir ki, bu sınaq millətlərarası münaqişələrin yayılmasının qarşısını almalıdır. Bu görüşdən bir gün sonra «Dünya əhalisi və inkişaf» mövzusunda beynəlxalq konfransda iştirak etmək üçün Respublika prezidenti Misir Ərəb Respublikasına yola düşmüş və həmin gün orada BMT Baş katibi Butros Qali ilə görüşmüşdür. Sentyabrın 5-də H.Əliyev Misir parlamentinin sədri, parlamentin üzvləri, iri şirkətlərin rəhbərləri ilə və eyni zamanda Misir prezidenti Hüsni Mübarəklə, sentyabrın 6-da Pakistanın baş naziri Benəzir Bhutto və digər dövlət xadimləri ilə səmərəli görüşlər keçirmişdir.

1994-cü il sentyabrın 7-9-da İslam konfransı təşkilatının İslamabadda (Pakistanda) yeddinci fəvqəladə sessiyası olmuşdur. Həmin sessiyada Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi haqqında xüsusi qətnamənin qəbul edilməsi H.Əliyev əməyinin məhsulu kimi qiymətləndirilməlidir. Qətnamədə Ermənistan təcavüzünün beynəlxalq təhlükəsizlik və sülh üçün törətdiyi qorxu və buna görə də BMT nizamnaməsinə ciddi şəkildə əməl olunması və TŞ qətnamələrinin yerinə yetirilməsi təkidlə tələb edilmişdi. Bu sənədə eyni zamanda Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü qəti şəkildə pislənməklə yanaşı, işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərində mülki əhaliyə qarşı törədilən əməllər bəşəriyyətə qarşı cinayət hesab edilmişdi.⁹⁵

BMT Baş Məclisinin 49-cu sessiyasında iştirak etmək üçün sentyabrın 25-də (1994-cü ildə) ABŞ-a yola düşmüş Azərbaycan prezidenti burada da çox əhəmiyyətli və səmərəli iş aparmışdır. Sentyabrın 27-də ABŞ prezidentinin Nyu-Yorkdakı iqamətgahında H.Əliyevlə B.Klintonun təkbətək görüşü olmuşdur. Görüşdən sonra jurnalistlərə məlumat verən H.Əliyev görüşdə hər iki dövlət üçün maraqlı doğuran məsələlər haqqında fikir mübadiləsi edildiyini bildirmişdir. Söhbətdə ABŞ prezidenti sentyabrın 20-də Bakıda imzalanmış neft müqaviləsini yüksək qiymətləndirmiş, altı ölkənin səkkiz şirkətinin imzaladığı neft müqaviləsinin bütün iştirakçılara, xüsusilə Azərbaycana xeyirli olacağını qeyd etmişdir.

Azərbaycan prezidenti ABŞ prezidentinə Ermənistanın ədalətsiz ərazi iddiaları ilə başladığı təcavüzün nəticələrini bildirmiş və münaqişənin aradan qaldırılması sahəsində Azərbaycanın mövqeyini açıqlamışdır. Azərbaycan prezidentini dinlədikdən sonra ABŞ prezidenti dörd aydan artıq müddətdə əldə edilmiş atəşkəsi və sülh danışıqları istiqamətində görülən işləri bəyənəklə H.Əliyevin mövqeyini müdafiə etdiyini və bu haqda Rusiya prezidenti ilə də söhbət aparacağını bəyan etmişdir.

Bundan əlavə, işğal olunmuş bütün torpaqların, o cümlədən də Şuşa və Laçın rayonlarının Ermənistan silahlı qüvvələrindən təmizlənməsini respublika üçün prinsipial məsələ kimi irəli sürən Azərbaycan prezidenti Nyu-Yorkda bir sıra görüşlər keçirmişdir. Eləcədə Ermənistan prezidenti L.Ter-Petrosyanla, Böyük Britaniya, Almaniya, Norveç dövlətlərinin xarici işlər nazirləri ilə, sentyabrın 28-də İranın Xarici İşlər naziri və ATƏT-in Minsk qrupunun sədri Yan Eliassonla səmərəli görüşləri olmuşdur. BMT Baş Məclisinin 49-cu sessiyasında sentyabrın 29-da çıxış edən H.Əliyev demişdir: «Bir sıra münaqişələrin aradan qaldırılmasında böyük təcrübəyə malik olan Təhlükəsizlik Şurası yeni dünya qaydasının yaradılmasında aparıcı rol oynayır və bu gün həmin təşkilat öz qətnamələrinin yerinə yetirilməsində daha çox əməkdarlıq göstərməlidir». Azərbaycan prezidenti çıxışına davam edərək regionda baş verən hadisələr haqqında dünya ictimaiyyətinin kifayət qədər məlumatı olmadığını və bəzi hallarda isə birtərəfli məlumatın olduğunu nəzərə çatdıraraq demişdir: Ermənistan Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ ərazisində güclü qoşun top-

layaraq respublikamıza qarşı fəal döyüş əməliyyatları aparmış, Şuşa və Laçını işğal etdikdən sonra Dağlıq Qarabağın işğalını başa çatdırmış və həmin ərazidə yaşayan təxminən 50 min azərbaycanlı oradan qovulmuşdur. Bununla kifayətlənməyən Ermənistan Vilayətin hüduqlarından kənarında olan Laçın rayonundan əlavə, Kəlbəcər, Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Zəngilan və Qubadlı rayonlarını da zəbt etmişdir. Belə təcavüz nəticəsində Azərbaycan ərazisinin 20 faizdən çoxu işğal edilmişdir. Bununla bərabər 20 mindən çox adam həlak olmuş, 100 minə yaxın adam yaralanmış, 6 min adam əsir düşmüş, bir milyondan çox azərbaycanlı qaçqına çevrilmişdir.⁹⁶

Ermənistanın silahlı qüvvələrinin Azərbaycan ərazisini işğal etməsi ilə əlaqədar olaraq son iki il ərzində Təhlükəsizlik Şurasının 4 qətnaməsinin və onun sədrinin 6 bəyanatının qəbul edilməsinə baxmayaraq, həmin qərarlara Ermənistan Respublikası hələ də məhəl qoymur. Əksinə o, Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində öz hərbi qüvvələrini artırmaqda davam edir. Ermənistanın Təhlükəsizlik Şurasının qərarlarını yerinə yetirməməsinə BMT-yə böyük hörmətsizlik və həmin təşkilatın sülhü, təhlükəsizliyi qoruyub saxlamaq kimi əsas vəzifəsini yerinə yetirməyə inamın azalması kimi qiymətləndirən H.Əliyev qətiyyətlə bildirmişdir ki, beynəlxalq hüquq normalarını kobud surətdə pozan dövlət barəsində təsirli tədbirlər görmək nüfuzlu beynəlxalq təşkilatın dünya birliyi qarşısında borcudur. Azərbaycan prezidenti sessiyadakı olduqca prinsipial və dəyərli çıxışından sonra BMT-də mətbuat konfransı keçirmiş və bir sıra dövlətlərin rəhbərləri ilə görüşmüşdür.

Azərbaycanın suverenliyinin, ərazi bütövlüyünün təmin edilməsi yolunda yorulmadan böyük prinsipiallıqla dünyanın müxtəlif ölkələrində, beynəlxalq təşkilatların yığıncaqlarında əzmlə mübarizə aparan Azərbaycan prezidentinin hünərinə, qüdrətinə qibtə etməmək olmur. Lakin mübarizənin belə gərgin dövründə Bakıda sentyabrın 29-da dövlət xadimləri A.Cəlilovun, Ş.Rəhimovun qətlə yetirilməsi və oktyabrın 4-də silahlı qiyam yolu ilə dövlət çevrilişinə edilən cəhd böyük təəssüf, nifrət hissi oyadır. Bunlar Azərbaycan dövlətçiliyinə, Azərbaycan xalqına böyük zərbə və xəyanətdir. Dövlət çevrilişinə edilən qəsdlə əlaqədar oktyabrın 5-də Azadlıq meydanında xalqın böyük bir mə-

həbbətlə prezident H.Əliyevi müdafiə edən ümumrespublika mitinqinin keçirilməsi və prezidentin burada çıxışı bir daha xalqın həmrəyliyinə nümayiş etdirmişdi.

Tükənməz enerji ilə fəaliyyət göstərən H.Əliyevin 1994-cü il oktyabrın 18-19-da İstanbulda türk dövlətləri başçılarının ikinci zirvə toplantısında iştirakı, oktyabrın 21-də Moskvada MDB dövlətləri başçuları Şurasının növbəti iclasında iştirakı və burada B.Yeltsin, V.Çernomırdinlə keçirilən görüşlərdə Rusiya və Azərbaycan arasında əməkdaşlıq və eləcə də Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişənin dinc yolla nizama salınması məsələsi ətrafında fikir mübadiləsinin aparılması, dekabrın 13-də (1994-cü ildə) İslam konfransı təşkilatının növbəti zirvə toplantısında (Mərakeşin Kasablanka şəhərində) iştirakı və burada etdiyi çıxış məhz onun түкənməz qüvvəsindən, xalqına olan dərin məhəbbətindən xəbər verir. Respublika prezidenti Kasablanka şəhərində zirvə toplantısında etdiyi çıxışında İslam konfransı təşkilatına xüsusi əhəmiyyət verərək demişdir: «Asiyanın, Afrikanın və Avropanın 52 dövlətini birləşdirən bu təşkilat bir milyard nəfərdən çox əhaliyə, böyük mənəvi siyasi, iqtisadi, elmi və mədəni potensiala malikdir. Ötən 25 il ərzində bu təşkilat dünya siyasətinin mühüm amilinə çevrilmişdir və müasir dünyanın global problemlərinin həllinə sanballı təsir göstərir». H.Əliyev Mərakeşdəki zirvə görüşünün islam dünyası ilə Azərbaycan arasında əməkdaşlığın genişlənməsində əhəmiyyətli rol oynayacağına əmin olduğunu bildirməklə bərabər, Ermənistanın Azərbaycana qarşı apardığı işğalçılıq siyasətini də kəskin tənqid etmişdir. Ermənistanın BMT-TŞ-nin 822, 853, 874 və 884 nömrəli qətnamələrinə əməl etməməsi mövqeyi və onun təcavüz siyasəti zirvə toplantısında qətiyyətlə pislənilmiş və Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılmasına dair, cyni zamanda Azərbaycana maddi yardım göstərmək haqqında qətnamə qəbul edilmişdi. Zirvə toplantısında eləcə də müxtəlif ölkələrin başçıları ilə əhəmiyyətli və səmərəli görüşlər keçirilmişdi. Görüşlərdə aparılan danışıqlardan məlum olmuşdu ki, dünya dövlətlərinin və dövlət başçılarının Azərbaycana marağı getdikcə artmaqdadır.

Azərbaycan həqiqətlərinin həllində məhz dünya dövlətlərinə və beynəlxalq təşkilatlara böyük inam bəsləyən H.Əliyev 1994-cü ilin sonu və 1995-ci ilin əvvəllərində tarixi əhəmiyyətə

malik olan bir sıra görüşlər keçirmək siyasətini davam etdirmiş və yanvarın 27-də (1995-ci ildə) Davos şəhərində Ümumdünya iqtisadi forumunda iştirak etmək üçün İsveçrədə olmuşdu. Burada yanvarın 30-da sessiyada çıxış edən və müxtəlif ölkələrin başçıları ilə 20-dən artıq görüş keçirən Azərbaycan rəhbəri fevralın 9-da MDB ölkələri dövlət başçılarının növbəti görüşündə iştirak etmək üçün Qazaxıstana, bundan az sonra martın 10-da BMT-nin himayəsi altında Danimarka paytaxtında keçirilən sosial-inkışaf məsələlərinə dair Ümumdünya yığıncağında iştirak etmək üçün Kopenhagenə səfər etmişdi. O, burada bir sıra ölkələrin və beynəlxalq təşkilatların rəhbərləri ilə, o cümlədən BMT-nin baş katibi, Rusiyanın, Danimarkanın baş nazirləri, Avstriya Respublikasının federal kansleri, Malayziyanın baş naziri, Gürcüstanın, Ermənistanın, Türkiyənin, Albaniyanın, İndoneziyanın prezidentləri, Danimarka kraliçası II Marqaret və başqaları ilə səmərəli görüşlər keçirmişdir.

Martın 12-də respublika prezidenti ümumdünya görüşündə çıxış etmişdir. O, çıxışında dünyanın bütün xalqlarının sosial rifahına nail olmaq naminə belə bir məclisin bəşər tarixində ilk dəfə toplandığını və bunun böyük əhəmiyyətini qeyd etməklə Ermənistan təcavüzü nəticəsi olaraq Azərbaycanın bütün iqtisadi potensialına ağır zərbə vurulduğundan respublikanın böyük çətinliklərə məruz qaldığını bəyan etmişdir. H.Əliyev bildirmişdir ki, beynəlxalq birlik münaqişənin həllində müsbət nəticələr əldə etmək üçün öz yüksək nüfuzundan istifadə edib danışıqlar prosesinə təsir göstərməlidir.⁹⁷

Belə bir məsuliyyətli səfərdən martın 13-də Vətənə qayıdan H.Əliyev elə həmin gün Xüsusi Təyinatlı Polis Dəstəsinin Qazax rayonuna ezam olunmuş əməkdaşlarından bir qrupunun yerli sakinlərdən bəziləri ilə birlikdə həmin rayonun ərazisində yerləşən hərbi hissəyə, inzibati orqanların binalarına hücum etmələri məlumatını almışdır. Həmin hücum dəf edilərkən həlak olanlar, yaralananlar olmuşdur. Belə bir vəziyyətlə əlaqədar olaraq martın 15-də axşam Azərbaycan prezidenti televiziya və radio ilə xalqa müraciət etmişdir. Görülən tədbirlər nəticəsində martın 16-dan 17-nə keçən gecə Xüsusi Təyinatlı Polis dəstəsi üzvlərinin ölkədə dövlət çevrilişinə etdikləri cəhdin qarşısı alınmışdır.

1995-ci il aprelin 17-də Azərbaycan prezidenti Brüsseldə Avropa Birliyinin rəhbərləri ilə görüşmək üçün Belçikaya rəsmi səfərə getmişdir. Aprelin 18-də H.Əliyev Brüsseldə ölkə krallığının baş naziri Jak-Lük Düanla, Avropa Birliyi komissiyasının prezidenti Jak Santerlə və eləcə də kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndələri ilə görüşmüş, Belçika radio və televiziyası müxbirinə müsahibə vermişdir.

Mayın 5-də Respublika sarayında 1941-1945-ci illərdə Böyük Vətən müharibəsində faşizm üzərində qələbənin 50 illiyinə həsr edilmiş təntənəli gecədə H.Əliyev nitq söyləmişdir. Mayın 6-da isə həmin qələbənin yubileyinə həsr edilmiş şouliklərdə iştirak etmək üçün Böyük Britaniya rəhbərliyinin dəvəti ilə Londona yola düşmüşdür. Azərbaycan prezidenti orada şouliklərdə iştirak etməklə bərabər, ABŞ-ın vitse-prezidenti Albert Qorla, Böyük Britaniyanın baş naziri Con Meycor və ölkə kraliçası II Yelizaveta, onun ailə üzvləri ilə görüşmüşdür. Həmçinin bunlardan əlavə, 14 faydalı görüş keçirən H.Əliyev mayın 8-də Parisə gəlmişdir. Azərbaycan prezidenti burada Fransa Respublikasının prezidenti F.Mitteran və Fransanın yeni seçilmiş prezidenti Jak Şirakla görüş keçirmişdir. Onun burada eyni zamanda Türkiyə Respublikasının Baş naziri Tansu Çillərlə, Kanadanın baş naziri Jan Kreyte ilə, Bolqarıstan, Avstriya, Makedoniya, Ermənistan prezidentləri ilə də görüşləri olmuşdur.

Göstərilən şouliklərin davamı olaraq H.Əliyev mayın 9-da Parisdən Moskvaya gəlmişdir. Burada Rusiya prezidenti B.Yeltsinlə H.Əliyev arasında olan söhbətdə əsas diqqət Ermənistan-Azərbaycan münasibətlərinin beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində sülh yolu ilə həlli məsələsinə verilmişdir. ABŞ prezidenti B.Klinton Moskvada H.Əliyevlə olan görüşdə bildirmişdir ki, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılması üçün ABŞ öz söylərini daha da gücləndirəcəkdir. Bu görüşlərdən əlavə Azərbaycan prezidenti Moskvada BMT-nin Baş katibi ilə, Almaniya Federativ Respublikasının kansleri ilə, İtaliya, Macarıstan, Belarusiya, Ukrayna prezidentləri ilə, bir sıra ölkələrin xarici işlər nazirləri və səlahiyyətli nümayəndələri ilə görüşlər keçirib söhbətlər aparmışdır. Beləliklə, Azərbaycan prezidenti özünün tükənməz fəaliyyətinin əsas hissəsini Ermənistan təcavüzünün beynəlxalq aləmdə ifşasına, onun iddialarının baş-

dan-başa saxtılığının açılıb dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasına və Azərbaycan həqiqətlərinin aşkar edilməsinə sərf etmişdir.

Prezidentin fəaliyyətinin qısa bir dövründə 1993-1995-ci il müddətdə Bakıda bir sıra məsələlərlə yanaşı, Ermənistan təcavüzü, onun mahiyyətinin obyektiv olaraq geniş təhlil edilib ifşa olunması baxımından xaricdən gələn çoxsaylı nümayəndələrlə görüşlər keçirməsi bir daha onun nə dərəcədə gərgin və məhsuldar işlədiyini təsdiq edir. Bununla bərabər H.Əliyevin dünyanın bir çox ölkələrinə rəsmi səfərləri və bu səfərlərdə ölkə başçıları ilə keçirilən görüşlərdə və beynəlxalq məclislərdə Ermənistan dövlətinin işğalçılıq siyasətinin Azərbaycana nə dərəcədə ağır faciələr gətirdiyini faktlarla söyləməsi və Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsində artıq Ermənistanın təqsirkar olması inamının yaranması məhz onun tükənməz qüdrətinin nəticəsində mümkün olmuşdur. Tarixi faktlara nəzər saldıqda, bir daha H.Əliyevin nə dərəcədə gərgin işlədiyi aydın görünür. Onun 1993-cü il dekabrın 19-dan Fransa respublikasının prezidenti Fransua Mitteranın dəvəti ilə Parisə rəsmi səfərdə, dekabrın 23-dən isə Aşqabadda MDB üzvü olan dövlət başçılarının görüşündə olması, fevralın 8-də (1994-cü ildə) Türkiyə Respublikasına, fevralın 22-dən isə Böyük Britaniyaya üç günlük rəsmi səfərləri və Londonda olarkən Böyük Britaniyanın kraliçası II Yelizaveta və tanınmış dövlət xadimləri Marqaret Tetçer və Con Meycorla keçirdiyi görüşlər, mart ayının 6-dan ÇXR sədrinin dəvəti ilə Çində beş günlük rəsmi səfərdə, aprelin 14-dən MDB dövlət başçıları görüşündə iştirak etmək üçün Moskvada olması, mayın 4-dən Brüsseldə NATO şurasının baş qərargahında «Sülh naminə tərəfdaşlıq» sənədinin imzalanmasında iştirak etməsi məhz prezidentin böyük zəhmətinin bariz nümunəsidir. İyunun 9-da Azərbaycan rəhbərinin Süleyman Dəmirəlin dəvəti ilə Türkiyəyə qısamüddətli işgüzar səfəri, iyunun 29-dan İran İslam Respublikasına, iyulun 9-da Səudiyyə Ərəbistanı Məlikinin dəvəti ilə həmin ölkəyə, sentyabrın 4-də BMT-nin təşəbbüsü ilə Qahirədə keçirilən «Dünya əhalisi və inkişaf» mövzusunda beynəlxalq konfransda iştirak etmək üçün Misir Ərəb Respublikasına, sentyabrın 8-də MDB ölkələri dövlət başçıları görüşündə iştirak etmək üçün Moskvaya, sentyabrın 25-də isə BMT Baş Məclisinin 49-cu ses-

siyasında iştirak etmək üçün ABŞ-a olan rəsmi səfərləri olduqca qiymətli və əhəmiyyətlidir.

1994-cü il oktyabrın 18-19-da İstanbulda Türkiyə, Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan və Türkmənistan prezidentlərinin Zirvə toplantısında, oktyabrın 21-də isə Moskvada MDB dövlətləri başçıları şurasının növbəti iclasında iştirak edən H.Əliyevin oktyabrın 26-da Türkmənistanın müstəqillik qazanmasının 3-cü ildönümü münasibətilə həmin ölkədə keçirilən şənliklərdə, noyabrın 1-də M.Füzulinin anadan olmasının 500 illiyi münasibətilə Türkiyədə keçirilən yubiley tədbirlərində iştirak etməsi, habelə 1994-cü il noyabrın 17-də Moskvada Rusiya Federasiyasının prezidenti B.Yeltsinlə rəsmi görüşü, dekabrın 5-də Budapeştdə ATƏT-in üzvü olan dövlət rəhbərlərinin zirvə toplantısında iştirakı və orada bir sıra dövlət başçıları ilə səmərəli görüşləri, dekabrın 6-da həmin zirvə toplantısında çıxışı, dekabrın 12-də isə Azərbaycan rəhbərinin İslam konfransı təşkilatının növbəti zirvə toplantısında (Mərakeşdə) iştirakı və dekabrın 13-də həmin toplantıda çıxış etməsi prezidentin fasiləsiz və gərgin əməyinin məhsulu kimi böyükdür, təkrarsızdır.

1995-ci il yanvarın 27-də Azərbaycan prezidentinin Davos şəhərində Ümumdünya iqtisadi forumunda iştirak etmək üçün İsveçrəyə, fevralın 9-da MDB ölkələri dövlət başçıları görüşündə iştirak etmək üçün Qazaxıstan paytaxtına, martın 10-da BMT-nin himayəsi altında Danimarka paytaxtında keçirilən sosial-inkişaf məsələlərinə dair yüksək səviyyəli görüşdə iştirakı üçün Kopenhagenə, aprelin 17-də isə Brüsseldə Avropa Birliyinin rəhbərləri ilə görüşmək üçün Belçikaya, faşizm üzərində qələbənin 50 illiyi şənliklərində iştirak etmək üçün mayın 6-da Londona, mayın 8-də Parisə, mayın 9-da isə Moskvaya olan tarixi səfərləri, eləcə də Respublika rəhbərinin 1995-ci ildə Nyu-Yorkda ABŞ prezidenti Bill Klintonla, BMT-nin Baş katibi Butros Qali və Vaşinqtonda ABŞ-ın BMT-dəki nümayəndəsi, hökumət üzvü Madlen Olbraytla keçirilən görüşlər və BMT Baş Məclisində BMT-nin 50 illik yubileyinə həsr edilmiş təntənəli iclasda çıxış etməsi olduqca dəyərlidir.

Qısaca olaraq Azərbaycan prezidentinin göstərilən ölkələrə gedişində əsas məqsəd dövlətlərarası münasibətlərdə tam dönüş yaratmaq, Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzünün bütün

məqsəd və mahiyyətini dünya dövlətlərinə, beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırmaq, münaqişənin aradan qaldırılması ilə bağlı məsələləri müzakirə etmək, Ermənistan qoşunlarının işğal olunmuş bütün ərazilərdən çıxarılmasına və qaçqınların öz yerlərinə qaytarılması məsələlərinin ətraflı müzakirə olunmasına və bununla da bütün dünyada Ermənistanın bir işğalçı dövlət kimi tanınmasına və Azərbaycan dövlətçiliyinin, qorunub saxlanması, inkişaf etdirilməsinə nail olmaq idi. Qısa müddət ərzində dünyanın bir o qədər ölkələrində olmaq və Azərbaycan həqiqətlərini sübuta yetirib Ermənistanı işğalçı dövlət kimi dünya ictimaiyyətinə tanıtmmaq o qədər də asan məsələ deyildir. Bu işlərin görülməsi H.Əliyevin dönməz iradəsinin, onun tükənməz qüdrətinin məhsuludur.

Lakin qeyd edilməlidir ki, Rusiya ilk vaxtlardan Qarabağ münaqişəsinin dinc yolla nizama salınması prosesinə Azərbaycanın nüfuzlu beynəlxalq təşkilatları cəlb etmək cəhdlərinə narahatlıqla yanaşmışdır.

1995-ci ilin dekabrın 23-də V.Kazimirovun Bakıya səfəri və Qarabağ münaqişəsinin nizama salınmasında Rusiyanın yəni təkbaşına vasitəçilik etmək niyyəti buna şübhə yeri qoymadı. Bu vasitəçilik işə hər halda Ermənistanın mənafeyinə uyğun aparılırdı. Bunu Rusiyanın Qarabağ üçün yüksək status tələb etməsi də təsdiq etdi. Yəni Qarabağın öz ordusu olsun və ona xaricdə öz nümayəndəliklərini açmaq hüququ verilsin təklifi buna əyani sübut idi. Bu, keçmişin təkrarına bənzəyirdi – İrəvan xanlığının ərazisinə erməniləri Çar Rusiyası köçürmüş, Zəngəzuru da Ermənistanı Sovet Rusiyası bağışlamış, DQMV-ni də o yaratmışdır. İndi Rusiyanın Ermənistanda öz hərbi bazalarını yerləşdirməsi, Ermənistanla birgə hərbi təlimlər keçirməsi – bütün bunlar Rusiyanın Azərbaycana olan «xidmətidir».

Ermənistanın İranla dostlaşması da Qarabağ probleminin həllini çətinləşdirir. 1995-ci ilin dekabrında İranla Ermənistan arasında Araz çayı üzərində 192 metr uzunluğunda körpünün tikilməsinin başa çatması bunu aydın göstərir. 2,6 milyon dollara başa gələn körpünün tikintisini İranla Ermənistanın birgə maliyyələşdirməsi faktı fikrimizi bir daha təsdiq edir.⁹⁸

Ermənistanın ədalətsiz siyasətinin müdafiə və təbliğ edilməsində erməni icması, diasporu böyük rol oynayır. Erməni diasporunun güclü olması bəzi Qərb ölkələrində, xüsusilə ABŞ-da

dövlət siyasətinə də müəyyən təsir göstərir. Keçmiş Sovet respublikaları arasında ABŞ konqresinin yalnız Azərbaycana dövlət yardımını məhdudlaşdıran qərar qəbul etməsi, 1992-ci ildə qəbul olunan Azadlığın Müdafiəsi sənədinin Azərbaycana aid edilməməsi (907-ci əlavə) və s. məsələlərdə erməni diasporunun fəaliyyətinin də az təsiri olmamışdır. Şübhəsiz, belə bir ədalətsiz qərarın özünü qüdrətli demokratik ölkə hesab edən ABŞ konqresi tərəfindən qəbul edilməsi aydın şəkildə demokratiyaya zidd olmaqla bərabər, həm də Azərbaycan və Ermənistan arasında münasibətləri daha da kəskinləşdirir, sülhə nail olmaq işini çətinləşdirir.

Amerika dövlətinin Ermənistanı havadarlıq münasibəti ona göstərilən maliyyə yardımı sahəsində də özünü aydın büruzə verir. 1996-cı ilin payızında ABŞ prezidenti Bill Klinton dövlət xərcləri haqqında imzaladığı qanuna görə, xarici dövlətlərə 12,1 milyard dollar həcmində yardım ediləcəyi nəzərdə tutulmuşdur. Qəbul edilmiş həmin qanun layihəsinə görə, keçmiş Sovet respublikalarına 625 milyon dollar paylanmasının müəyyən edilməsi və bundan 95 milyon dolların Ermənistanı verilməsinin nəzərdə tutulması fikrimizi təsdiqləyir. Burada qaçqınlara yardım məsələsində də ədalətsizliyə yol verilmişdir. Belə ki, bir milyondan artıq qaçqını olan Azərbaycan qaçqınları üçün Ermənistandan az pay ayrılması bu ədalətsizliyi təsdiq edir. ABŞ, İran, Rusiya və Avropanın bir sıra ölkələrinin Ermənistanı göstərdikləri belə birtərəfli kömək heç şübhəsiz ermənilərin haqsız ərazi iddialarını daha da artırır.

Belə şəraitdə Azərbaycan prezidentinin gərgin fəaliyyətinin əsas istiqaməti Ermənistanın təcavüz siyasətinin və həm də erməni diasporunun, icma və millətçi təşkilatlarının fəaliyyətinin əsl mahiyyətini açıb ifşa edilməsinə yönəldilmişdir. Bu sahədə Azərbaycan prezidentinin polad iradəsi, tükənməz qüvvə və enerji ilə, dəlil sübutlarla və hətta xəritədən istifadə etməklə apardığı mübarizə tədricən öz bəhrəsini verdi və Dünya ictimaiyyəti Azərbaycan həqiqətlərini bilərək heç də şübhə etmədilər ki, Qarabağ Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsidir və buna görə də Ermənistan qüvvələri tərəfindən işğal edilmiş Azərbaycan torpaqları boşaldılmalıdır. Hətta artıq dövlət xadimləri içərisində də bu fikri söyləyənlər və belə mövqedən çıxış edənlər az olmamış-

di. Buna Böyük Britaniya Birləşmiş Krallığı və Şimali İrlandiyanın Azərbaycandakı fəvqəladə və səlahiyyətli səfəri, peşəkar diplomat Tomas Yanqın dediklərini misal göstərmək kifayətdir. O demişdir: «Əlahəzrət kraliça hökumətinin mövqeyi kifayət qədər aydın və möhkəmdir: Qarabağ Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsidir, işğal edilmiş torpaqlar azad olunmalıdır. Regionda sabitliyin yaradılması üçün dünya ölkələri çox iş görməlidir, Azərbaycan torpaqlarına sülh gəlməlidir».⁹⁹

Böyük Britaniyanın Xarici İşlər naziri Malkolm Rifkind yanvarın 3-də (1996-cı ildə) Yerevanda L.Ter-Petrosyanla görüşündən sonra öz fikrini belə açıqlamışdır: «Münaqişənin həllində millətlərin öz müqəddəratını həll etmək hüququ və dövlətin ərazi bütövlüyü kimi meyarlar eyni dərəcədə nəzərə alınmalıdır».¹⁰⁰

ABŞ-ın görkəmli siyasi xadimlərindən biri, 1977-1981-ci illərdə prezident olmuş Ceyms Karterin Milli Təhlükəsizlik məsələləri üzrə müşaviri Z.Bjezinski müsahibəsində Azərbaycan-Ermənistan münaqişəsinin həllində sərhədlərin toxunulmazlığını tanımağı vacib hesab edərək bütün münaqişənin tam həlli yolunda əsas amil olduğunu bildirmişdir.¹⁰¹

Azərbaycan prezidentinin beynəlxalq yığıncaqlarda və başqa mötəbər görüşlərdə Ermənistanın Azərbaycana qarşı işğalçılıq siyasətini obyektiv dəlillərlə sübuta yetirməsinə cavab olaraq erməni millətçiləri, hətta Ermənistan prezidenti bildirmişdi ki, Qarabağda gedən müharibədə Ermənistan iştirak etmir, burada iştirak edən Dağlıq Qarabağ Respublikasının silahlı qüvvələridir. Belə uydurmaları eşitdikdə insan dəhşətə gəlir. Əgər Ermənistan müharibədə iştirak etmirsə, o halda Ermənistan prezidentinin fərmanı ilə (20 sentyabr 1996-cı il) «Ermənistan milli qəhrəmanı» adı niyə təsis edilmişdir? Ermənistanın vətəndaşlarına bu böyük ad və ordenlər hansı müharibədə göstərdikləri «igidliyə» görə verilir.

H.Rəhimovlu «Azərbaycana Ermənistanın təcavüzü – təkzibedilməz faktlar» məqaləsində haqlı olaraq açıqlayır ki, L.Ter-Petrosyanın fərmanları təsdiq edir ki, Dağlıq Qarabağda Azərbaycana qarşı müharibəni Qarabağ erməniləri yox, Ermənistan Respublikası aparır. Belə deyilsə, bəs nə üçün Dağlıq Qarabağın

sırası döyüşçüsü Ermənistanın milli qəhrəmanı adına layiq görülür?¹⁰²

H.Əliyevin yürütdüyü müdrik siyasətin təsiri ilə erməni xalqı içərisində, xüsusilə Dağlıq Qarabağ erməniləri içərisində erməni millətçilərinin təkidi ilə başlanmış müharibənin əleyhinə olanlar da az olmamışdır. Bunu filologiya elmləri doktoru, ermənişünas gürcü alimi B.Arveladzenin Ermənistan Respublikası Yazıçılar Birliyinin sədri S.Xanzadyana yazdığı açıq məktub da təsdiq edir. O yazırdı: «Qarabağ müharibəsi başlananda yolum Yerevana düşmüşdü. Orada Qarabağdan olan qaçqınlarla görüşüb söhbət edə bildim. Onlar açıq-aşkar etiraf edərək deyirdilər: Biz Qarabağda yaxşı yaşayırdıq. Lakin yerevanlılar illər boyu bizə dinclik vermir, bizi təşviq və təhrik edirlər ki, Qarabağı Azərbaycandan ayırmaq və onun Ermənistanla birləşdirilməsi tələbini irəli sürmək lazımdır».¹⁰³

Faktlar göstərir ki, erməni əhalisi içərisində bu müharibənin əleyhinə olanların bir qismi etiraz əlaməti olaraq Rusiyaya, ABŞ-a, Almaniyaya, Fransaya və başqa ölkələrə çıxıb getmişlər. Hazırda Rusiyada yaşayan ermənilərin 1,5 milyonu 1990-cı ildən sonra Azərbaycandan, Gürcüstandan, Orta Asiyadan, 850 min nəfəri isə Ermənistandan köçüb gedənlərdir.¹⁰⁴

Deməli, ermənilərin heç də hamısı erməni siyasətçilərinin təcavüzkarlıq planlarını müdafiə etmir. Azərbaycanın ABŞ-dakı fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri H.Paşayev «Mesa» Amerika ictimai təşkilatının dekabrda (1995-ci ildə) keçirilən konfransındakı çıxışlara istinad edərək Amerikada erməni diasporunda parçalanma olduğunu bildirərək bəyan etmişdir ki, bu diasporun bir hissəsi Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşməsi uğrunda mübarizəni davam etdirməyi tələb etdiyi halda, digər hissəsi əksinə belə hesab edir ki, mübarizə mənasızdır, sülh və dövlətlərin normal inkişafı daha zəruridir.¹⁰⁵

Dağlıq Qarabağ müharibəsinin sülh yolu ilə həll edilməsinə böyük ümidlər bəsləyən Azərbaycan prezidenti bu sahədə gərgin iş aparmış və bu da tədricən öz müsbət nəticələrini vermişdir.

Lissabon Zirvə toplantısına hazırlıq və onun keçirilməsi dövründə Azərbaycan prezidentinin fəaliyyəti fikrimizi tam təsdiq edir. Lissabon sammitindən hələ xeyli əvvəl respublika prezidenti beynəlxalq təşkilatların – BMT-nin, ATƏT-in, İslam Kon-

fransı Təşkilatının, İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının, Avropa Birliyi, MDB təşkilatlarının imkanlarından istifadə etmək sahəsində böyük və səmərəli iş aparmışdır. Keçən illər ərzində görülən işlərdə əsas məqsəd Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həlli üçün ədalətli qərarın qəbul edilməsinə nail olmaq idi. Bu məqsədlə Azərbaycan prezidenti hər şeydən əvvəl ATƏT-in Minsk qrupunun fəaliyyətindən istifadə etməyə çalışmışdı. H.Əliyev ilk növbədə bu qrupa daxil olan əsas dövlətlərin, xüsusilə ABŞ, Rusiya, Fransa, Almaniya, Türkiyə və başqa dövlətlərin rəhbərləri ilə əlaqə yaradaraq Minsk qrupunun işini gücləndirməyə və həm də Lissabon Zirvə görüşündə məsələnin sülh yolu ilə həll edilməsinə zəmin yaratmağa çalışmışdır. Noyabrın 8-də (1996-cı il) ABŞ prezidentindən və sonralar isə Böyük Britaniya, Fransa, Rusiya, Türkiyə və başqa ölkələrin başçılarından alınan cavab məktublarında onların Azərbaycan prezidentinin mövqeyinə tərəfdar olduqları bildirilmişdir.

Bunlarla bərabər, H.Əliyev noyabr (1996-cı ildə) ayında Azərbaycana gələn ABŞ və Rusiya nümayəndələri ilə, həmçinin Minsk qrupunun bütün heyəti ilə görüşüb danışıqlar aparmışdır. Azərbaycan prezidenti 1996-cı il dekabrın 2-3-də Lissabonda keçirilən ATƏT-in Zirvə görüşündən əvvəl və eləcə də görüşün fasilələri vaxtlarında hər andan, imkandan istifadə edərək ABŞ-ın, Rusiyanın, Türkiyənin, Ukraynanın, Finlandiyanın, Qazaxıstanın, Gürcüstanın nümayəndə heyətlərinin başçıları ilə, habelə ATƏT-in sədri ilə, həmçinin də L.Ter-Petrosyan və başqaları ilə çoxsaylı görüşlər keçirmişdir.

Azərbaycan prezidentinin başçılığı ilə Lissabon Zirvə görüşündə Azərbaycan nümayəndə heyəti Dağlıq Qarabağ probleminin ancaq aşağıdakı üç prinsip əsasında həll edilə biləcəyi haqqında təklif irəli sürmüşdü:

Münaqişə yalnız Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü əsasında həll edilə bilər;

Dağlıq Qarabağın hər hansı bir muxtariyyəti Azərbaycanın tərkibində olmalıdır;

Dağlıq Qarabağın bütün əhalisinin – ermənilərin və azərbaycanlıların təhlükəsizliyi tam təmin olunmalıdır.

Ermənistana gəldikdə o, belə hesab edirdi ki, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü hələ ki, Zirvə görüşünün danışıq mövzusu ola

bilməz; Dağlıq Qarabağın muxtariyyəti Azərbaycandan asılı olmamalıdır; təhlükəsizlik məsələsi isə yalnız ermənilərə aid edilməlidir və s.

Müzakirənin belə bir istiqamət aldığı və Azərbaycanın ədalətli prinsiplərinin qəbul ediləcəyini hiss edən Ermənistan Azərbaycanın mövqeyini əks etdirən maddəyə öz qadağa hüququndan istifadə edib veto tətbiq etdi. Belə olduqda H.Əliyev qəbul olunacaq bütün sənədə öz qadağa hüququnu tətbiq edəcəyi barədə bəyanat verdi. Belə bir vəziyyətin yaranmasının səbəbkarı olan Ermənistanın mövqeyi 53 dövlət tərəfindən pisləndi. Ermənistan nümayəndə heyətinin təqsiri üzündən həlli çox çətin olan mürəkkəb şərait yarandı. Nəhayət Azərbaycan nümayəndə heyəti ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədrinin bəyanatının məzmunu ilə tanış olduqdan sonra onun qəbul olunmasına öz müsbət münasibətini bildirdi. H.Əliyevin belə bir qəti mövqeyi dünya dövlətləri başçıları tərəfindən rəğbətlə qarşılandı. Azərbaycanın haqq sözü təsdiqləndi və 53 dövlət tərəfindən qəbul edildi. Azərbaycan dünya birliyi dövlətlərinə etibarlı tərəfdaş kimi tanındı. Bununla da Azərbaycanın mövqeyini əks etdirən yuxarıda qeyd olunmuş üç prinsipdən ibarət sənəd 53 dövlət tərəfindən təsdiq olundu və xalqımız tərəfindən tam bəyənilən Lissabon sənədi qəbul edildi. Lissabon sənədi nəinki ümumxalq müzakirəsi nəticəsində ölkəmizdə, həm də bir sıra xarici ölkə diplomatları tərəfindən bəyənildi və Azərbaycanın mövqeyi müdafiə edildi. ABŞ-ın məşhur politoloqlarından biri olan Pol Qobl Azərbaycanın Vaşinqtondakı səfirliyinə bildirmişdir ki, Azərbaycan nümayəndə heyəti Lissabonda çox faydalı iş görərək, sanballı nəticə əldə etmişdir. Vaşinqtonda buraxılan «İnterkon Deyli» bülleteni Ermənistanın pozucu mövqeyini vurğulayaraq qeyd etmişdir ki, Ermənistan özünü ATƏT-in 53 dövlətinə qarşı qoymuşdur.¹⁰⁶

Azərbaycan prezidentinin əməyinin nəticəsi olaraq Lissabon Zirvə toplantısında nəhayət dünyanın 53 dövlət başçısı əmin oldu ki, doğrudan da Dağlıq Qarabağ Azərbaycana məxsus olan ərazidir. H.Əliyev dühasının nəticəsində belə bir inamın yaranması ilə dünyanın müxtəlif ölkələrində fəaliyyət göstərən erməni təşkilatlarının, diasporunun, icmalarının Dağlıq Qarabağın Ermənistan ərazisi olması haqqında bütün uydurma fikirləri alt-üst edildi və dünya dövlətləri mövqeyində Dağlıq Qarabağa dair tam

düzgün inam yarandı. Akademik C.Quliyevin yazdığı kimi: «Bu nailiyyət müstəqil Azərbaycanı dünya xalqlarına tanıtdıran, müasir bəşəriyyətə kəşf edən, qitələrdə müxtəlif dillərdə səsləndirən möhtərəm Prezidentimiz Heydər Əlirza oğlu Əliyevin şücaət sayəsində əldə edilmişdir... Bu eyni zamanda dünyanın bir sıra ölkələrində kök salmış «erməni milli şovinizimini» dəstəkləyənlər üzərində də qələbədir».¹⁰⁷ Lissabon zirvə toplantısında yaranan inam nəticəsində Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü müdafiə edən ABŞ dövləti qondarma Dağlıq Qarabağ Respublikasında prezident seçkilərinin keçirilməsinin qeyri-qanuniliyi haqqında bəyanat verdi. Lakin ABŞ erməni diasporu həmin bəyanata öz etirazını bildirdi. Belə olduqda 1996-cı ilin oktyabr ayında ABŞ Dövlət Departamentinin nümayəndəsi, səfir Pressel Detroyt da daşnakları təmsil edən erməni milli komitəsinin nümayəndələri qarşısında çıxış edərək, ABŞ dövlətinin həmin bəyanatını tam müdafiə etdi və dedi: «Amerika Dağlıq Qarabağı müstəqil ölkə kimi heç vaxt tanımayacaqdır». Bu çıxış ermənilərin yeni etiraz kampaniyasına səbəb oldu.

1997-ci il yanvarın ortalarında H.Əliyevin Fransa prezidentinin dəvəti ilə Parisə səfər etməsi, Fransada keçirilən görüşlər və bağlanılan müxtəlif sahəli müqavilələr H.Əliyev diplomatiyasının yeni uğurları kimi qiymətləndirilməlidir.

Azərbaycan prezidenti Fransada olarkən xarici jurnalistlərlə keçirilən görüşündə verilən suallara cavabında Ermənistanın pozuculuq mövqeyini açıqlayaraq onun beynəlxalq hüquq prinsiplərinin əleyhinə olmasını, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanımaq istəməməsini və Dağlıq Qarabağın dövlət müstəqilliyi almasına çalışması siyasətini şərh edib bu məsələdə öz mövqeyini bildirərək demişdi: Biz buna heç vaxt razı olmayacağıq, dünya birliyi də bununla razılaşmayacaqdır. Dünya birliyi də onunla razılaşmayacaqdır ki, Fransa'nın tərkibində olan Korsika, yaxud deyək ki, Rusiyanın tərkibindəki Çeçenistan dövlət müstəqilliyi alsın.¹⁰⁸ Əlbəttə, bu, Rusiyanın və eləcə də dünya birliyinin mənafeyinə ziddir. Deməli, Ermənistanın da mövqeyi hər şeydən əvvəl Azərbaycanın mənafeyinə ziddir. Ona görə Ermənistanda Rusiyanın hərbi bazalarının olması, ona böyük maliyyə-iqtisadi və xüsusilə hərbi texnika, silah sahəsində göstərdiyi müntəzəm köməklik Azər-

baycanın mənafeyinə tamamilə ziddir, Ermənistanın Azərbaycanla olan münaqişəsinin həlli yolunda ciddi maneədir.

Rusiyanın Ermənistanla gizli yolla silah göndərməsi və bu faktın Aman Tuleyev, Dövlət Dumasında müdafiə komitəsinin sədri Lev Roxelin və Müdafiə naziri İqor Rodionov, habelə digər yüksək rütbəli şəxslər tərəfindən etiraz edilməsi və həmin silahların «Moskovski komsomolets» qəzetinin 28 iyun 1997-ci il tarixli nömrəsində yazdığı kimi Çernomırdinin sərəncamı ilə göndərilməsi¹⁰⁹ faktları münaqişənin həllinə mane olmaya bilməz.

Belə bir siyasət 1997-ci ilin əvvəlində aşkar olunanda Azərbaycan prezidenti Rusiya prezidenti B.Yeltsinə xüsusi məktub göndərmiş və mart ayında Moskvada MDB üzvü olan ölkələrin qapalı toplantısında və eləcə də B.Yeltsinlə təkbətək görüşdə də göstərilən məsələ barədə öz etiraz mövqeyini bildirmişdi. B.Yeltsin keçirilən mətbuat konfransında açıq elan etmişdi ki, həmin məsələ haqqında istintaq aparılmasına dair göstəriş veribdir və təəssüf ki, hələ də bir nəticə yoxdur. Buna baxmayaraq Respublika prezidentinin fasiləsiz əməyinin nəticəsi olaraq Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli məsələsi artıq dünyanın böyük dövlətlərinin qayğısına çevrilmişdir. Bu, Fransa prezidentinin mövqeyində özünü daha aydın göstərmişdir. 1997-ci il martın axırlarında Jak Şirak H.Əliyevlə görüşündə açıq şəkildə bildirmişdir ki, Fransa Minsk qrupunun həmsədri olmağa xüsusi maraq göstərir və bu sahədə öz xidmətini əsirgəməyəcəkdir.

Respublika rəhbərinin müdrik siyasətinin nəticəsi olaraq ABŞ prezidenti B.Klintonun mövqeyində də dəyişiklik əmələ gəlmişdir. Bu, onun mayın 10-da (1997-ci ildə) H.Əliyevə göndərdiyi məktubundan da aydın olur. Həmin tarixli məktubda ABŞ prezidenti Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həll olunmasına xüsusi qayğı göstərəcəyini, Minsk qrupunun həmsədrliyini ABŞ-ın öz üzərinə götürməsini bildirməsi məhz onun mövqeyində dəyişiklikdən xəbər verirdi.

H.Əliyevin siyasətinin təsiri ilə Rusiya prezidenti B.Yeltsinin də mövqeyində dəyişiklik özünü göstərmişdi. Bu, onun mayın 15-də (1997-ci ildə) atəşkəsin üç ilinin tamam olması münasibətilə H.Əliyevə göndərdiyi məktubundan da aydın olur. Bunlarla bərabər Türkiyə prezidenti S.Dəmirəlin Minsk qrupunun

həmsədrələri məsələsi ilə əlaqədar olaraq Amerika, Rusiya və Fransa prezidentlərinə xüsusi məktublar göndərməsi, həmsədrlərin münaqişənin həll olunmasına çalışacağına ümidvar olduqlarını bildirmələri, habelə respublika rəhbəri ABŞ-da rəsmi səfərdə olarkən (1997-ci ilin yayında) B.Klintonun Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin dinc yolla həll edilməsində ABŞ-ın fəal rol oynayacağını bildirməsi və ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrlərinin həddən artıq uzanan Dağlıq Qarabağ münaqişəsini ən yaxın vaxtda həll etmək üçün mümkün olan hər şeyi edəcəklərini bildirməsi və s. – bütün bunlar respublika prezidentinin gərgin əməyinin nəticəsi olaraq əldə edilmiş dönüşdür. ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrələri olan dövlətlərin prezidentləri – B.Klinton, B.Yeltsin və Jak Şirakin iyunun 20-də (1997-ci ildə) ABŞ-ın Denver şəhərində Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli ilə əlaqədar olaraq imzaladıqları bəyanat bir daha bu dönüşün ifadəsidir. Münaqişənin tarixində birinci dəfə olaraq üç dövlət açıq surətdə bildirmişdir ki, həmin münaqişənin davam etməsinin bütün Qafqaz regionunda iqtisadi, ictimai inkişafa sarsıdıcı zərbə vurduğundan narahət olan hər üç prezident qəti qərara gəlmişlər ki, münaqişənin danışıqlar yolu ilə həllinin tapılmasında Ermənistan və Azərbaycana köməklik etsinlər.¹¹⁰

Çox qəribədir! Dağlıq Qarabağ probleminin birinci mərhələlərində – Azərbaycan torpaqları işğal olunanda Azərbaycanı demək olar ki, tanıyan ölkə yox idi, buna Amerika və Fransa dövlətləri laqeyd idi. O vaxtlar Rusiyaya gəldikdə onun mövqeyi aydın idi. Lakin Azərbaycan prezidentinin apardığı ardıcıl siyasət dünya dövlətlərinin diplomatiyasında Azərbaycanın xeyrinə dönüşə səbəb oldu. ABŞ-ın, Fransanın, Rusiyanın, Avropanın böyük dövlətlərinin Azərbaycana marağı getdikcə artdı.

1997-ci il iyulun əvvəllərində Azərbaycan prezidentinin Rusiya Federasiyasının prezidenti B.Yeltsinin dəvəti ilə Moskvaya rəsmi səfəri həmin marağın ifadəsi idi. Bu səfərdə aparılan danışıqlarda Rusiya ilə Azərbaycan arasında iqtisadi əməkdaşlıq və dostluq sahəsində olan məsələlərlə yanaşı, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həlli yolları barədə söhbətlər aparılmış, müxtəlif sahələrdə müqavilələr imzalanmışdır. Respublika rəhbərinin 1996-cı ildə Özbəkistana, 1997-ci ildə Qazaxıstana olan səfərləri və həmin respublikaların rəhbərləri ilə aparılan da-

nışıqların və eləcə də 1997-ci ildə Gürcüstan prezidenti E.Şevnadze başda olmaqla Gürcüstan nümayəndə heyəti ilə Bakıda keçirilən görüşlərin də az əhəmiyyəti olmamışdır. Bu tarixi görüşlərlə bərabər dünya ictimaiyyətinin diqqət və marağına səbəb olan ən əhəmiyyətli məsələ ABŞ prezidenti B.Klintonun Azərbaycan prezidentini ilk dəfə olaraq ABŞ-a rəsmi səfərə dəvət etməsi oldu. Həmin dəvət tərəqqipərvər qüvvələr tərəfindən rəğbətlə qarşılandığı halda, erməni millətçiləri, xüsusilə ABŞ-da olan erməni icmaları, diasporu bunu böyük narahatlıqla qarşıladı. Hətta onlar B.Klintonu dəfələrlə hədələrlə müraciət etməklə Azərbaycan prezidentinin ABŞ-a iyulun axırlarında nəzərdə tutulmuş rəsmi səfərinə mane olmaq istədilər. Bu məsələdə ermənilərin göstərdikləri bütün cəhdlər mənasız oldu. Heç bir hədə Azərbaycan prezidentinin polad iradəsini sarsıda bilmədi. Məhz belə şəraitdə Azərbaycan prezidenti iyulun 27-də (1997-ci ildə) ABŞ-a rəsmi səfərə yola düşdü. Həmin gün Nyu-Yorka gələn H.Əliyevi Con Kennedi adına hava limanında ABŞ-ın yüksək vəzifəli dövlət nümayəndələri qarşıladılar.

Azərbaycan prezidentinin iyulun 27-də NATO-nun baş katibi Havyer Solana ilə görüşü oldu və görüşdə Solana bildirdi ki, prezident B.Klinton və ABŞ-ın yüksək vəzifəli başqa şəxsləri H.Əliyevlə görüşü səbirsizliklə gözləyirlər. Nyu-Yorkda BMT-nin Baş katibi Kofi Annanla və digərləri ilə çoxsaylı görüşlər keçirən Azərbaycan prezidenti buradan Vaşinqtona gəldi. Hava limanından şəhərə H.Əliyev B.Klintonun şəxsi vertolyotu ilə aparıldı. Bunun özü ABŞ prezidentinin Azərbaycan prezidentinə, onun şəxsiyyətinə olan böyük ehtiram və hörmətinin ifadəsi idi. H.Əliyev ABŞ prezidenti və ölkənin digər rəhbər vəzifəli şəxsləri ilə keçirilən görüşlərində və apardığı danışıqlarda Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi məsələsinə ən vacib məsələ kimi yanaşmışdır. Ölkələr arasında çoxsaylı müqavilələr imzalanmışdır. ABŞ prezidentinin rəsmi dəvəti ilə H.Əliyevin ABŞ-a ilk rəsmi səfəri və bunun yüksək səviyyədə keçməsi bir daha B.Klintonun, ABŞ-ın Azərbaycana olan marağının, diqqətinin artdığını göstərir.

Bunlarla bərabər, 1997-ci ilin yayında Madrid də bir sıra dövlət başçılarının iştirakı ilə keçirilən görüşə böyük əhəmiyyət verən H.Əliyev Avropa-Atlantika Əməkdaşlıq Şurasının yaradıl-

masını alqışlamaqla bərabər, həm də buna NATO ilə tərəfdaş ölkələr arasında siyasi məsləhətləşmələrin, fəal əməkdaşlığın mühüm mexanizmi kimi baxdığını bəyan etmişdir. Eyni zamanda belə bir görüşdən istifadə edən respublika prezidentinin dünyanın bir sıra ölkələrinin rəhbərləri ilə səmərəli söhbətlər aparması da diqqətdən yayınmamışdır.

Avropanın böyük ölkələrindən biri olan Polşa dövləti ilə əməkdaşlığın möhkəmlənməsinə xüsusi əhəmiyyət verən respublika prezidenti təsadüfi deyildir ki, 1997-ci ilin avqustunda həmin ölkəyə rəsmi səfər etmişdi. Burada ölkə rəhbəri ilə söhbətində H.Əliyev əməkdaşlığın bundan sonra da inkişaf etdirilməsinin hər iki ölkə üçün siyasi-iqtisadi, mədəni əhəmiyyətini qeyd etməklə bərabər, həm də Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüz siyasəti və bunun respublikamız üçün nə dərəcədə ağır nəticələr verdiyini şərh etmişdi. Bununla bərabər, respublika prezidenti Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll edilməsi tərəfdarı olduğunu bir daha bəyan etmiş və məsələnin bu şəkildə həllində Polşa rəhbərinin mövqeyinə böyük ümidlər bəslədiyini bildirmişdir.

Bütün bunlarla bərabər respublika rəhbəri 1997-ci ildə Strasburqda ATƏT-in üzvi olan dövlət başçılarının II sammitində iştirak etmiş və burada həm də bir sıra dövlət başçıları ilə görüşlər keçirmişdi. H.Əliyevin həmçinin də 1997-ci ildə Romada İtaliya prezidenti Oskar Luici Skalfaro ilə və Vatikanın Roma papası II İoann Pavellə görüşü olmuş, hətta onu Azərbaycana dəvət də etmişdi. Dəvəti məmuniyyətlə qəbul edən Roma papası öz vədini yerinə yetirmişdi.

Dünyanın ən inkişaf etmiş ölkələrindən hesab edilən Yaponiya ilə əlaqələrin inkişafına böyük əhəmiyyət verən H.Əliyev 1998-ci ilin fevralında həmin ölkəyə rəsmi səfər etmişdi. O, burada Yaponiya dövlətinin başçısı və bir sıra işgüzar dairələrin rəhbərləri ilə görüşdə səmərəli söhbətlər aparmış, müxtəlif sahələr üzrə müqavilələr bağlamışdır. Keçirilən görüşlərdəki söhbətlərdə Yaponiyanın rəhbər dairələri də Azərbaycana böyük maraqları olduğunu bəyan etmiş və bundan sonra da Azərbaycana diqqətlərini artıracaqlarını bildirmişlər.

Beləliklə H.Əliyevin Azərbaycanın müstəqil, suveren, hüquqi bir dövlət kimi tərəqqi yolu ilə irəliləməsindəki bənzərsiz əmək fəaliyyəti ona beynəlxalq aləmdə dərin ehtiramı və

nüfuz qazandırmaqla yanaşı onun müstəqil Azərbaycan respublikasının memarı kimi fenomen bir dövlət başçısı olduğunu bir daha təsdiq etmişdi. Ona görə də Azərbaycan prezidenti H.Əliyevin 75 illik yubileyi nəzər-diqqətdən yayınmamış və bununla əlaqədar bir sıra xarici ölkələrin nümayəndə heyətləri yubiley ərəfəsində Bakıya gəlmişdi. Onların şərəfinə 1998-ci il mayın 8-də prezidentin iqamətgahında rəsmi qəbul təşkil olunmuşdu. Bundan əlavə ölkə prezidentinin ünvanına bir çox ölkələrin rəhbərlərinin səmimi təbrikləri də alınmışdı. Onların içərisində ABŞ prezidenti U.C.Klinton, Böyük Britaniya Kraliçası II Yelezavetadan, Çin Xalq Respublikasının sədri Tszyan Tszemindən, Fransa Respublikasının prezidenti Jak Şirakdan, Almaniya Federativ Respublikasının prezidenti Roman Hersoq və həmin ölkənin Federal Kansleri Helmut Koldan, Rusiya Federasiyasının prezidenti Boris Yeltsindən, Türkiyə Respublikasının prezidenti Süleyman Dəmirəldən, Ukraynanın prezidenti Leonid Kuçma, Özbəkistan Respublikasının prezidenti İslam Kərimov və başqalarından daxil olan təbrikləri göstərmək olar. Alman təbriklərdə H.Əliyev şəxsiyyəti, onun təşkilatçılığı, bacarıqlı böyük siyasətçi və görkəmli dövlət xadimi olması döndə-döndə qeyd edilmişdi.

RF prezidenti B.Yeltsin yazmışdı: "Rusiyada Sizi beynəlxalq aləmdə dərin hörmət və şöhrət qazanmış, Rusiya-Azərbaycan dostluq münasibətlərinin möhkəmlənməsinə və inkişafına şəxsən böyük töhfə vermiş müdrik, nüfuzlu dövlət xadimi kimi tanıyırlar".

Almaniya Federativ Respublikasının Federal Kansleri Helmut Kol yazmışdı: "Biz inamla deyə bilərik ki, Almaniya və Azərbaycan arasında, xüsusən iqtisadi sahədə olan dostluq münasibətləri son illərdə aşkar inkişaf etmiş və dərinləşmişdir. Bu işdə Sizin şəxsi söylərinizin böyük rolu olmuşdur.

Eyni zamanda Siz ölkənizə çətin bir şəraitdə rəhbərlik edərək onu azadlıq və siyasi-iqtisadi inkişaf yolu ilə aparırsınız. Bu, dünya dövlətləri arasında ölkənizə etimadın artmasına səbəb olmuşdur".

Çin Xalq Respublikasının sədri Tszyan Tszemini yazmışdı: "Biz şadıq ki, zati-alinizin rəhbərliyi ilə Azərbaycanda siyasi sabitlik, iqtisadi inkişaf müşahidə olunur və xalqın güzəranı getdikcə yaxşılaşır".

Ukraynanın prezidenti Leonid Kuçma yazmışdı: "Uzun illər boyu Azərbaycanın inkişafı Sizin adınızla bağlı olub. Sizin bilavasitə rəhbərliyiniz altında ölkə dövlət müstəqilliyini uğurla möhkəmləndirir və dünya birliyi tərəfindən tanınmışdır".

Özbəkistan Respublikasının prezidenti İslam Kərimov yazmışdı: "Sizin əzmkarlığınızı, çox böyük iş qabiliyyətinizi və Azərbaycanın həyatı problemlərinin həllində məqsədyönlüünü nüü dərin məmnuniyyət hissi ilə qeyd etmək istəyirəm". Bununla bərabər İ.Kərimovun aşağıdakı bir fikrini də qeyd etmək yerinə düşərdi: «H.Əliyev qətiyyətli adamdır, əzmkar adamdır, Azərbaycanın mənafeyi onun üçün hər şeydən vacibdir. Azərbaycanın, xalqının rifahı, xoşbəxtliyi, əmin-amanlığı onun üçün hər şeydən irəlidir».

Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkətinin keçmiş prezidenti Terri Adams demişdi: «Azərbaycanın ikinci müstəqillik dövrü barədə tarixi kitabları yazılarkən Heydər Əliyevin adı həmin kitabların səhifələrinə qızıl hərflərlə həkk olunacaqdır».

Şübhəsiz Azərbaycan prezidentinin ünvanına belə xarakterli sənədlər çox daxil olmuşdu.

Ayrı-ayrı dövlət rəhbərlərinin H.Əliyevə göndərdikləri təbrik sənədləri ilə tanış olduqca hər bir azərbaycanlı qürur hissi keçirir və bir daha dünya şöhrətli rəhbərinin böyüklüyü, hünəri və dönməzliyi ilə haqlı olaraq fəxr edir.

H.Əliyev dönməzliyi Dağlıq Qarabağ məsələsində daha aydın şəkildə özünü büruzə vermişdi. O, 1998-ci il iyunun 15-də Prezident Sarayında Avropa Şurası Parlament Assambleyasının nümayəndə heyətini qəbul edərkən həmişə olduğu kimi apardığı növbəti söhbətdə də öz prinsipal mövqeyini açıq bəyan etmişdi. H.Əliyev demişdir: «Ermənistan tərəfi bildirir ki, Dağlıq Qarabağa müstəqillik statusu verilməli və o Azərbaycanın tərkibindən çıxarılmalıdır. Ermənistan bilməlidir ki, be-

lə tələblər beynəlxalq hüquq normalarına ziddir». H.Əliyev göstərmişdir ki, biz Dağlıq Qarabağa Azərbaycanın tərkibində yüksək özünüidarə statusu verilməsinə razı olmuşuq. Ancaq ərazimizin hansısa bir hissəsinin başqa dövlətin ixtiyarına keçməsinə heç vaxt imkan vermərik. Sözüünə davam edən Azərbaycan prezidenti qətiyyətlə bildirmişdir ki, heç bir dövlət o cümlədən Fransa da, Rusiya da, ABŞ-da, başqa dövlətlər də öz ərazisinin heç bir hissəsini başqa ölkəyə verməz, yaxud orada hansısa dövlətin yaranmasına imkan verməz. Əgər Fransa, Rusiya, ABŞ öz ölkələrində yeni bir dövlətin yaranmasına imkan verməzlərsə, onda nə üçün başqa ölkədə belə məsələnin mövcud olmasına razı olmalıdırlar?

– Təəssüf ki, beynəlxalq ictimaiyyət, təşkilatlar hal-hazırda qədər bu haqsızlığa dözürlər, – deyən Azərbaycan prezidenti təcavüzkar siyasətə son qoyulmalıdır fikrini nümayəndə heyəti üzvlərinin nəzərinə çatdırmışdı.

H.Əliyevin 1999-cu il fəaliyyəti dövrü də çoxsahəli və əhəmiyyətli olmuşdu. Həmin ilin bəzi məqamlarını xatırladıqca respublika prezidentinin nə dərəcədə gərgin əmək sərf etdiyinə heyran qalmamaq olmur.

1999-cu ilin aprelin 8-də Prezident sarayında H.Əliyevin sədrliyi ilə «Kitabi-Dədə Qorqud» dastanının 1300 illik yubileyi üzrə Dövlət Komissiyasının növbəti iclası keçirilmişdi. İclasda elm, ədəbiyyat, mədəniyyət və incəsənət xadimlərindən ibarət olan Dövlət Komissiyasının üzvləri iştirak etmişlər. İclası açan Komissiyanın sədri H.Əliyev demişdir ki, keçən iclasdan xeyli vaxt keçib, ona görə də toplaşmaqda məqsəd işlərin gedişini müfəssəl təhlil etmək və yubileyin zirvə mərasimini iyun ayının 15-də keçirilməsinə nail olmaqdan ibarətdir.

Azərbaycan prezidenti ölkənin iqtisadi inkişafında ayrı-ayrı ölkələrlə əlaqələrin artırılmasına xüsusi əhəmiyyət verməsinin nəticəsi olaraq 1999-cu il yanvar-avqust aylarında respublikanın müəssisə, təşkilatları və özəl qurumları 113 xarici dövlətlə ticarət əməliyyatları aparmışlar.¹¹¹

Azərbaycan prezidenti dekabrın 10-da Azərbaycan Akademik Milli Dram Teatrında xalq şairi Nəbi Xəzrinin anadan olmasının 75 illiyi münasibətilə onun «Burla xatun» tamaşasında ol-

muşdu. O, yaradıcı kollektivi təbrik edərək demişdir ki, bu əsərin tamaşaya qoyulması bir növ Nəbi Xəzri üçün yubiley tamaşasıdır. Mən bütün kollektivinizi təbrik edirəm və ümidvaram ki, N.Xəzri bundan sonra da hələ çox dəyərli əsərlər yaradacaqdır.

H.Əliyev eləcə də dekabrın 12-də (1999-cu ildə) Teleteatrdə «Uşaqlar dünyanın sevincidir» devizi ilə keçirilən şənlikdə iştirak etmişdi. Toplaşanlara bildirildi ki, 1994-cü il sentyabrın 27-də BMT-də YUNİSEF-in qəbul etdiyi sənədi imzalayanda Azərbaycan prezidenti H.Əliyev ölkəmizdə uşaqların hüquqlarının təminatçısı olduğunu dünyaya bir daha bəyan etmişdi. Elə həmin gündən Uşaqların Beynəlxalq Televiziya və Radio günü ölkəmizdə hər il keçirilir. Uşaqlar tərəfindən hərərətə qarşılanan H.Əliyev şənlik iştirakçıları qarşısında söylədiyi nitqində: - Mənim bütün həyatım xalqıma xidmətə həsr olunub. Amma bu gün həyatımın mənası, məqsədi müstəqil Azərbaycanın gələcəyini təmin etməkdir. Yəni Azərbaycan bir müstəqil dövlət kimi yaşasın və müstəqilliyi əbədi olsun. Azərbaycan inkişaf etsin və inkişaf etmiş dövlətlər səviyyəsinə çatsın, – deyərək öz fikrini yekunlaşdırmışdır.

Uşaqlara böyük məhəbbət və qayğı ilə yanaşan Azərbaycan prezidenti özünün bu ənənəsinə sadıq olaraq 2000-ci il dekabrın 10-da Uşaqların Beynəlxalq Televiziya və Radio günü münasibətilə Teleteatrdə «Uşaqlar yenilik arzulayır və tələb edir» devizi ilə keçirilən görüşdə uşaqlara böyük bir rəhbər, baba qayğısı ilə yanaşmış və onlara həsr edilmiş nitqini söyləmişdi.

Ölkə prezidenti bu ənənəsini 2002-ci il dekabrın 8-də də təkrar etmişdi. Həmin gün Dövlət Teleradio Verilişləri Şirkəti YUNİSEF-in ölkəmizdəki nümayəndəliyi ilə birlikdə Teleteatrdə şənlik təşkil etmişdi. Burada hərərətə qarşılanan ölkə prezidenti geniş çoxmənalı nitq söyləmişdi.

1999-cu il dekabrın 20-də Respublika sarayında Yeni Azərbaycan Partiyasının qurultayı öz işinə başlamış və qurultay iştirakçıları tərəfindən hərərətə qarşılanan partiyanın yaradıcısı və rəhbəri olan H.Əliyev geniş nitq söyləmişdi.

Bunlardan əlavə respublikamıza gələn bir çox dövlət başçılarını və nümayəndələrini qəbul edib onlarla səmərəli söhbətlər aparmaq işi ölkə prezidentinin fəaliyyətində genişliyi ilə öz əksini tapmışdı.

1999-cu il aprelın 9-da Bakıda İtaliya səfirliyinin açılışında iştirak etmiş H.Əliyev burada söylədiyi çıxışında demişdi: «Biz İtaliya ilə əlaqələrimizə xüsusi əhəmiyyət veririk. Bu əlaqələrin həm iqtisadi, həm siyasi sahələrdə, həm də elm, mədəniyyət sahəsində inkişaf etməsini arzu edir və bunun üçün öz tərəfimizdən lazımı tədbirlər görürük».

Aprelin 10-da H.Əliyev Prezident sarayında ABŞ ilə Azərbaycan arasında təhlükəsizliyə dair dialoqun növbəti mərhələsində iştirak edən ABŞ nümayəndə heyətini, aprelın 15-də ABŞ-in «Pi-Es-Ci İnterşənl» şirkətinin prezidenti Edvard Smiti qəbul etmiş və səmərəli söhbətlər aparmışdı. Aprelin 20-də H.Əliyev Fransanın Azərbaycandakı səfiri Jan Pyer Ginyutu, aprelın 21-də Avropa Şurası Venesiya Komissiyasının katibi Canni Bukkikonun başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini, oktyabrın 27-də respublikaya rəsmi səfərə gəlmiş Polşa Respublikasının prezidenti Aleksandr Krasnevskini qəbul edib danışıqlar aparmış və Azərbaycan Polşa arasında ikitərəfli sənədlər imzalanmışdı.

1999-cu il noyabrın 9-da Azərbaycan prezidenti ATƏT-in Minsk qrupunun Fransa tərəfindən yeni həmsədri Jan Jak Qayyard başda olmaqla nümayəndə heyətini;

noyabrın 10-da bir qrup yazıçı və şairləri, o cümlədən B.Vahabzadəni, Qabili, Fikrət Qocanı, xalq yazıçıları – Anarı, Hüseyn Abbaszadəni;

noyabrın 15-də ABŞ-in «Frontera resorses» şirkətinin Direktorlar Şurasının sədri, Texas ştatında Demokratlar Partiyasının lideri Uilyam Uaytı və bu şirkətin prezidenti Stiv Nikandrosu;

noyabrın 16-da isə respublikadakı dini Konvessiyaların başçılarını qəbul etmişdi.

Həmçinin də 1999-cu il dekabrın 2-də ölkəmizə rəsmi səfərə gələn Bolqarıstan Respublikasının prezidenti Petr Stoyanovu qəbul etmiş və onunla ikitərəfli sənədlər imzalanmışdı.

Dekabrın 8-də H.Əliyev Avropa Şurası Parlament Assambleyasının Siyasi Komitəsinin sədri Viktor Rufini, komitənin Azərbaycan üzrə məruzəçisi Jak Bomeli, AŞPA-nın hüquqi İşlər və İnsan Hüquqları Komitəsinin Azərbaycan üzrə məruzəçisi Corc Klerfaytı və b. qəbul etmişdi. H.Əliyev görüşdə ən çətin problem olan Ermənistan-Azərbaycan, DQ münaqişəsinin respublikamız üçün olduqca ağır nəticələrini xatırlatmaqla yanaşı bil-

dürmüşdü ki, bütün bunlara baxmayaraq Azərbaycan həmin problemin yalnız sülh yolu ilə həll edilməsinə tərəfdardır. Həmçinin də H.Əliyev Ermənistanın təcavüzünün nəticəsi olaraq Azərbaycanın daxili vəziyyətindən danışırdı.

Dekabrın 22-də H.Əliyev MDB-nin icraçı katibi Yuri Yarovu qəbul etmiş və söhbətdə Azərbaycana qarşı Ermənistanın təcavüzünün ağır nəticələri, münaqişənin tezliklə sülh yolu ilə həll edilməsinin vacibliyi və bu məsələdə beynəlxalq təşkilatların və dövlətlərin fəal səylər göstərməsinin zəruriliyini qeyd etmişdi.

Azərbaycan prezidentinin xarici ölkələrə olan səfərləri də çoxsahəli və əhəmiyyətli olmuşdu. Aprelin 17-də Gürcüstanda ilkin Xəzər neftinin qərb istiqamətində nəqli üçün Bakı-Supsa ixrac boru kəmərinin, Supsa yerüstü terminalının və Poti-İliçovsk-Varna bərə keçidinin rəsmi açılışına həsr edilmiş təntənəli mərasimlərdə iştirak etmək üçün elə həmin gün xüsusi təyyarə ilə Gürcüstanın Poti şəhərinə gələn H.Əliyevi hava limanında Gürcüstan prezidenti E.Şevardnadze, Ukrayna prezidenti Leonid Kuçma mehribanlıqla qarşılamışdılar. Sonra onlar Supsa terminalına yola düşmüşdülər. Supsada, Bakı-Supsa neft kəmərinin açılışına həsr olunmuş təntənəli mərasim keçirilmiş və burada çıxış edən H.Əliyev demişdi: «Bakı-Supsa neft kəməri Qafqazda sabitliyin və sülhün möhkəmlənməsinə mühüm töhfədir. Sülh bizə çox gərəkdir, bizə dinc Qafqaz gərəkdir, bizə sabitlik gərəkdir, biz silahlı münaqişələrə son qoymalı, Qafqaz ölkələri ilə regionumuzu əhatə edən ölkələr arasında ən yaxşı və mehriban münasibətlər yaratmalıyıq. Bakı-Supsa neft kəməri həm də regionumuzda sabitliyin, sülhün böyük amilidir».¹¹²

1999-cu ilin yazında NATO-nun 50 illiyi ilə əlaqədar olaraq Vaşinqtona gəlmiş Respublika prezidenti burada da bir sıra səmərəli görüşlər keçirmişdi. Əvvəla Azərbaycan Prezidenti NATO-nun 50 illik yubileyinə həsr olunmuş zirvə görüşündə iştirak etmiş və burada söylədiyi nitqində NATO-nun 50 illik yubileyi münasibətilə Şimali Atlantika İttifaqının rəhbərliyini və üzv olan ölkələrin başçılarını təbrik etmiş və həmin təşkilatı sülhün, sabitliyin, həmçinin də ümumavropada təhlükəsizliyin təmin olunmasının mühüm vasitəsi hesab etmişdi.

H.Əliyev eyni zamanda nitqində toplantı iştirakçılarının diqqətini Azərbaycana qarşı əsassız ərazi iddiaları irəli sürən Ermənistanın təcavüzü nəticəsində Respublikada yaranmış ağır vəziyyətə yönəlmişdi.

Azərbaycan prezidenti aprelin 23-də ABŞ-ın Hərbi Dəniz Akademiyasında olmuşdur. Bu mütəbər ilk hərbi dəniz məktəbi 1845-ci il oktyabrın 10-da təşkil edilmiş və 5 il sonra Hərbi Dəniz Akademiyasına çevrilmişdi. Belə bir məşhur hərbi Akademiyada olduqca səmimi qarşılanan Azərbaycan prezidentinin kursantlarla görüşü olmuş və burada nitq söyləmişdi.¹¹³

Bundan əlavə Azərbaycan prezidenti aprelin 26-da Beynəlxalq Araşdırmalar Mərkəzində, Dövlət Departamentində olmuş, ABŞ-ın Dövlət katibi Madlen Olbrayt ilə, ABŞ senatorları, görkəmli ictimai-siyasi xadimləri və eləcə də «Vaşinqton post» qəzetinin əməkdaşları ilə maraqlı görüşləri olmuşdu. Aprelin 27-də ABŞ Senatının binasında Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti ilə ABŞ-ın «Monkrift oyl», «Ekson» və «Mobil» şirkətləri arasında üç neft müqaviləsi bağlanmışdı.¹¹⁴ Həmin müqavilələri Azərbaycan Dövlət Neft şirkətinin vitse prezidenti İlham Əliyev imzalamışdı. Burada H.Əliyev nitq söyləmişdi.

Beləliklə, NATO-nun Vaşinqtonda keçirilən yubiley mərasimində iştirak edən H.Əliyev bir sıra uğurlu görüşlər və səmərəli danışıqlar apardıqdan sonra ABŞ-ın Klivlend şəhərindəki klinikada onun üzərində aparılan cərrahiyyə əməliyyatından sonra Türkiyə prezidenti S.Dəmirəlin dəvəti ilə Türkiyəyə gəlmişdi. O, Antalya kurortunda dincəlmiş, iyunun 9-da Azərbaycana qayıtmışdır. H.Əliyevin sağlam qayıdışı xalqın milli bayramına çevrilmiş və iyunun 10-dan işə başlamışdı. Oktyabrın 31-də Türkiyə prezidenti S.Dəmirəlin dəvəti ilə H.Əliyevin Türkiyəyə qısamüddətli səfəri olmuşdu. H.Əliyev Türkiyə prezidenti ilə rəsmi görüşdən sonra bir sıra yerlərdə, o cümlədən də avqustun 17-də baş vermiş zəlzələ zonasında və Gülhanə Hərbi Tibb Akademiyasında olmuşdur. Bunlarla bərabər H.Əliyevin tükənməz çoxsahəli fəaliyyəti Türkiyədə yüksək qiymətləndirilmişdi. Belə ki, Türkiyə prezidentinin rəsmi iqamətgahının böyük salonunda H.Əliyevə Beynəlxalq Atatürk Sülh Mükafatının təqdim edilməsinə həsr edilmiş təntənəli mərasim keçirilmiş, burada onun fəaliyyəti haqqında dərin məzmunlu məruzə edilmiş və yüksək

mükafat təqdim olunmuşdu. H.Əliyev həmçinin 1997-ci ildə NTV televiziyasının Türkiyədə keçirdiyi sorğu zamanı «Dünyada ilin adamı» mükafatına, Türk sənaye və iş adamları vaqfı tərəfindən «İlin dövlət adamı» mükafatına, Qarsın və İzmir şəhəri Qarşıyaka rayonunun bələdiyyələri tərəfindən isə «İlin insan haqları» mükafatına layiq görülmüşdür.

Beləliklə, H.Əliyevin beynəlxalq aləmdə qazandığı böyük nüfuz dünyanın bir sıra dövlətləri, ayrı-ayrı təşkilatları tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş və ona dəfələrlə müxtəlif ölkələrin ordenləri, mükafatları təqdim olunmaqla bərabər o, həm də bir sıra ölkə institutlarının fəxri doktoru adına layiq görülmüşdü. Belə mükafatlardan biri də Ukraynada təqdim edilmişdi. 1998-ci ilin dekabrında Ukrayna Beynəlxalq Kadr Akademiyasının prezidenti Georgi Şokin yüksək mükafatı H.Əliyevə təqdim edərək demişdir: «Əlbəttə, Siz ən yüksək beynəlxalq mükafatlara layiqsiniz və mən qəti əminəm ki, bizim orden bu mükafatlardan yalnız biri olacaqdır».¹¹⁵

1999-cu ilin noyabr ayında ölkə prezidentinin bir neçə xarici dövlətlərə tarixi səfərləri davam etmişdi. O, noyabrın 17 və 18-də İstanbulda keçirilən Qara dəniz iqtisadi əməkdaşlıq təşkilatının zirvə görüşündə iştirak etmiş və burada nitq söyləmişdi. Azərbaycan prezidenti həm də zirvə görüşündə iştirak edən bir neçə dövlət başçıları ilə, o cümlədən, noyabrın 18-də axşam Fransa prezidenti Jak Şirakla, noyabrın 19-da ABŞ prezidenti Bill Klintonla, AFR kansleri Herhard Şröderlə, Gürcüstan prezidenti E.Şevamadze ilə səmərəli söhbətlər aparmışdı. Eyni zamanda H.Əliyev ATƏT-in Parlament Assambleyasının sədri Helle Den ilə keçirilən görüşdə sənədlər də imzalamışdı.

1999-cu il noyabrın 30-da Ukrayna prezidenti Leonid Kuçmanın dəvəti ilə Kiyevə gələn H.Əliyev yüksək səviyyədə qarşılanmışdı. İki prezident arasında olduqca səmimi şəraitdə söhbət aparılmış və bir sıra sahələr üzrə müqavilələr imzalanmışdı. Həmin gün H.Əliyev Kiyevdə ona ayrılmış iqamətgahda Rusiya prezidenti Vladimir Putinlə görüşmüş və bir sıra məsələlər haqqında söhbət aparılmışdı. H.Əliyev eləcə də noyabrın 30-da Kiyevdə onun üçün ayrılmış iqamətgahda Ukrayna Azərbaycanlıları Konqresinin başçısı Tələt Əliyevlə görüşmüşdü. T.Əliyev demişdi: Cənab prezident, bizim konqres Ukraynanın 15 vilayətində fəa-

liyyət göstərən Azərbaycan Cəmiyyətləri nümayəndələrinin iştirakı ilə bu ilin mart ayında keçirilən konfransda yaradılmışdır. Biz Ukraynada Azərbaycan diasporunun yaranmasını bu bərdə Sizin ideyanızın həyata keçməsinin nəticəsi hesab edirik. Biz Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik günü münasibətilə Sizin müraciətinizi özümüz üçün fəaliyyət proqramı qəbul etmişik və bütün işimizi bu proqram əsasında qururuq. Bizim əsas məqsədimiz Ukraynada yaşayan 500 minə qədər azərbaycanlı konqresimiz ətrafında birləşdirməkdən ibarətdir. Çıxış edəni diqqətlə dinləyən H.Əliyev – Çox sağ olun, təşəkkür edirəm. Mən bundan çox məmnunam – demişdi.¹¹⁶

Azərbaycan prezidenti H.Əliyevin 2000-ci ildəki tarixli fəaliyyəti də çoxsahəli və səmərəli olmuşdu. Bu ilin bütün ayları ərzində respublika daxilində gördüyü tədbirlər, qəbul etdiyi qərarlar diqqəti cəlb edir. O cəhətdən 20 Yanvar faciəsinə H.Əliyevin diqqəti və faciənin 10-cu ildönümü ilə əlaqədar xüsusi fərman verməsi, həmin ildönümünün keçirilməsi haqqında sərəncam imzalaması bir daha Azərbaycan prezidentinin bu döşətilə faciəyə ürək ağrısı ilə yanaşdığını təsdiq edir.

Respublika prezidentinin fərmanı ilə yanvar qırğınında günahsız qətlə yetirilən bütün vətən övladlarına «20 Yanvar şəhidi» fəxri adı verilmişdi. Respublikanın hər yerində bu hadisə ilə əlaqədar müxtəlif tədbirlər keçirilmişdi. Onların vətənpərvərlik hərəkəti yüksək qiymətləndirilmişdi. 20 Yanvar faciəsinin 10-cu ildönümü haqqında respublika prezidentinin 16 dekabr (1999-cu il) tarixli fərmanında göstəriləndiyi kimi «1990-cı ilin qanlı yanvarında Azərbaycanın azadlığı və müstəqilliyi uğrunda şəhidlik zirvəsinə ucalmış vətən övladları özlərinin fədakarlığı, şəhidliyi ilə xalqımızın qəhrəmanlıq salnaməsinə parlaq səhifə yazdılar». Sonrakı illərdə də onların xatirəsi böyük ehtiramla yad edilmişdi. Bunun da xatırlamaq lazımdır ki, H.Əliyevin 5 yanvar 1994-cü il tarixli fərmanı ilə Milli Məclisə 20 Yanvar hadisələrinə tam siyasi-hüquqi qiymət verilməsi tövsiyə olunmuşdur. Respublika prezidentinin həmin fərmanına uyğun olaraq Azərbaycan parlamenti 1994-cü il 29 mart tarixli qərarı ilə 20 yanvar hadisələrinə hüquqi-siyasi qiymət vermişdir.

Bunlardan əlavə yanvar hadisələri zamanı şəhid olanların, itgin düşənlərin ailələri və əlil olan şəxslər prezidentin diqqətin-

dən kənar qalmamış, onlara dövlət səviyyəsində daima qayğı göstərilmişdir. Hətta respublika prezidenti faciənin ildönümü ərəfəsində onlara bir milyon manat məbləğində birdəfəlik yardım edilməsi haqqında sərəncam vermişdir.¹¹⁷

Azərbaycan prezidenti respublikada qadın hərəkatının inkişafı, onun daha mütəşəkkil forma alması məsələsinə də xüsusi diqqət göstərmişdi. Azərbaycanda qadınlara dair dövlət siyasətinin mütəşəkkil şəkildə həyata keçirilməsi məqsədi ilə respublika prezidentinin 14 yanvar (1998-ci il) tarixli fərmanı ilə Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi yaradılmışdı.

Hətta 1998-ci il sentyabrın 25-də keçirilən Azərbaycan qadınlarının qurultayında qadın problemlərinin həlli məsələləri qeyd olunmuş və göstərilmişdi ki, cəmiyyətdə qadınların rolunun artırılması yolunda hələ çox iş görülməlidir. Bu vəziyyəti nəzərə alan Azərbaycan prezidenti ölkədə qadın problemləri siyasətinin həyata keçirilməsi haqqında 6 mart 2000-ci il tarixli fərman vermişdi.

Respublika prezidenti sağlamlığın, çevikliyin mühüm amili olan idman məsələsinə də həmişə qayğı ilə yanaşmışdı. 2000-ci il fevralın 2-də tanınmış idmançıları və yığma komandaların baş məşqçilərini qəbul edərkən söylədiyi çıxışında onların əməyini yüksək qiymətləndirmiş, gələcəkdə qarşıda duran vəzifələrdən danışmış və onlara yeni uğurlar arzulamışdır.

H.Əliyevin mayın 12-də Respublika stadionunda Yeniyetmələrin II Respublika oyunlarının final mərhələsinin açılışında, mayın 16-da Respublika Milli Təhlükəsizlik Nazirliyində idman-sağlamlıq kompleksinin açılışına həsr edilmiş mərasimdə etdiyi çıxışlar: 2000-ci il avqustun axırlarında XXVII Sidney Yay Olimpiya oyunlarında iştirak edəcək Azərbaycan idmançılarının yola-salma mərasimindəki nitqində Azərbaycan idmançılarının respublikanın şərəfini layiqincə qoruyacaqlarına əminliyini bildirməsi; oktyabrın 18-də isə prezident sarayında Sidney şəhərində keçirilmiş XXVII Yay Olimpiya oyunlarında iştirak etmiş Azərbaycan idmançılarını qəbul etməsi və nitqində onların əməyini yüksək qiymətləndirməsi; noyabrın 15-də yenə də prezident sarayında Sidney şəhərində keçirilmiş XI Yay Paralimpiya oyunlarında iştirak etmiş əlil idmançılarla görüşü, onları təbrik etməsi və Azərbaycanın yığma komandasının üzvlərinə mükafatlar təqdim etmə-

si ölkə rəhbərinin idmana nə dərəcədə qayğı ilə yanaşdığını bir daha təsdiq edir.

2000-ci ilin əvvəllərindən başlayaraq H.Əliyev çoxsahəli və səmərəli qəbullar keçirmişdi. Fevralın 4-də Azərbaycan prezidenti Rusiyanın Daxili İşlər naziri Vladimir Ruşaylonu qəbul etmiş və Rusiya-Azərbaycan Dİ orqanlarının əməkdaşlığından, onun əhəmiyyətindən danışmış bu məsələdə göstərdiyi xidmətlərə görə V.Ruşayloya minnətdarlığını bildirmişdi.

Fevralın 8-də isə Azərbaycan prezidenti Türkiyə Böyük Millət Məclisinin sədri Yıldırım Akbulutu və TBMM-in nümayəndə heyətini və eləcə də bir sıra ölkələrin səfirlərini və şirkət rəhbərlərini; fevralın 29-da (2000-ci il) Avropa Palamentinin nümayəndə heyətini; martın 2-də isə Estoniyanın Xarici İşlər nazirini və Estoniyada yaşayan bir qrup azərbaycanlıları qəbul etmiş və onlarla geniş fikir mübadiləsi aparmışdır.

Azərbaycan prezidenti martın 3-də ABŞ Ticarət Nazirliyinin yeni müstəqil dövlətlər üzrə müşaviri, enerji məsələləri üzrə səlahiyyətli şəxs Yan Kalitskinin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini; martın 4-də isə «Bi-Pi AMOKO» şirkətinin rəhbərlərini və eləcə də ABŞ hərbi kollecinin nümayəndə heyətini, həmçinin də Rusiya jurnalistlərini – «Komsomolskaya pravda», «Arqument i faktı», «Trud», «Rossiyskie vesti», «Kultura», «Sportivnaya Moskva», «Oqonyok», «Mir» Dövlətlərarası teleradio şirkəti, TV-sentr və TSN kimi məşhur qəzetləri, jurnalları, telekanal və teleqramları təmsil edən Rusiya jurnalistlərinin böyük bir qrupunu eləcə də Dünya Bankının nümayəndələrini qəbul etmişdi.

Martın 14-də Beynəlxalq Hüquqşünaslar İttifaqının prezidentini, aprelin 5-də Türkiyə Silahlı Qüvvələri quru qoşunlarının təlim və doktrina komandanı general-polkovnik H.Baha Tüzünərin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini, aprelin 10-da Avropa Şurasının nümayəndəsi Jak Bomeli, aprelin 11-də Türkiyənin «Mərmərə qrupu» vəqfinin sədri Akkan Suveri, aprelin 12-də İsrail nümayəndə heyətini, aprelin 24-də Türk dünyasının görkəmli oğlu, dünya şöhrətli alim, Azərbaycan xalqının böyük dostu İhsan Doğramacını qəbul etmişdi. İ.Đoğramacının 85 illik yubileyinə həsr edilmiş təntənəli yığıncaqda nitq söyləyən H.Əliyev onun elmi-ictimai sahələrdəki fəaliyyətini yüksək qiymətləndirmiş və

sonra salona toplaşanların alqışları altında «İstiqlal» ordenini, t l-tif haqqında fərmanı İ.Doğramacıya təqdim etmişdi.

Azərbaycan prezidenti aprelin 27-də Almaniya Bundestaqı-nın nümayəndə heyətini, mayın 9-da ABŞ Dövlət Departamenti-nin xüsusi nümayəndəsi Keri Kavanonu, mayın 10-da Kanada parlamentinin nümayəndə heyətini, mayın 15-də Rusiya Federa-siyasının MDB-nin iřl ri üzrə naziri Leonid Draçevskini və onu m řayiat edən řexsl ri, həmçinin də həmin gün BMT n may n-d sini, iyunun 1-də ATƏT-in Parlament Assambleyasının prezi-denti xanım Helle Dayn bařda olmaqla bu t řkilatın nümayəndə heyətini qəbul etmişdi.

2000-ci ildə bir sıra ölkə bařçıalarının Azərbaycana rəsmi səfərləri də maraqlı olmuşdu. Onlar i erisində martın 16-da Uk-rayna prezidenti Leonid Kuçma bařda olmaqla Bakıya gələn nümayəndə heyətini göstərmək olar. İki prezident arasında qarřı-lıqlı anlařma ř raitində söhbət aparılmış və müxtəlif sahələr üzrə sənədlər imzalanmışdı.

H.Əliyevin adından L.Kuçmanın ř r fin  rəsmi qəbul t řkil olunmuş, hər iki prezident nitq söyləmişlər. Ukrayna prezidenti-nin qaçqınlarla g r ř , Milli Məclisdə çıxıř etməsi, Azərbaycan televiziyasına müsahibəsi v  Azərbaycanda yařayan Ukrayna di-aspору ilə g r ř  maraqlı keçmişdir.

Aprelin 7-də Qazaxıstan prezidenti N.Nazarbayev Bakıya rəsmi səfərə g lmışdi. Həmin gün iki prezident arasında danıřıq-lar aparılmış və ikitərəfli sənədlərin imzalanması mərasimi ol-muşdu. H. liyev və N.Nazarbayev birgə bəyanat imzalamıřlar.

Aprelin 8-də Bakıda Türkdilli dövlətlərin bařçıalarının növ-b ti – VI zirvə g r ř  keçirilmişdir. Belə bir tarixi əhəmiyyətli toplantının Bakıda keçirilməsi ř bh siz, xalqımızın siyasi, ictimai və mədəni həyatında çox böyük hadisə olmuşdur. Zirvə g r ř nd  Azərbaycan Respublikasının prezidenti H.Əliyev, Türkiyə Respublikasının prezidenti S.Dəmirəl, Qazaxıstan Res-publikasının prezidenti N.Nazarbayev, Qırğızstan Respublikası-nın prezidenti  .Akayev, Özbəkistan Ali Məclisinin sədri Erkin Xəlilov, Türkmənistan Məclisinin sədri Səhhət Muradov və on-larla gələn nümayəndə heyətlərinin üzvləri iřtirak etmişlər. Bu-rada türkdilli dövlətlərin bařçıaları nitq söyləmiş və Bakı Bəyan-nam si qəbul edilmişdi. Dövlət bařçıaları g r řl rin faydalı ol-

duğunu təsdiq etmiş və yüksək səviyyədə növbəti g r ř n 2001-ci ilin aprelinde İstanbulda keçirilməsi qərara alınmışdı.

Göstərilən zirvə toplantısı ilə b r b r Respublika sarayında «Kitabi-Dədə Qorqud» dastanının 1300 illiyinə həsr olunmuş t n-t n li yubiley yıgıncağı keçirilmiş və burada çıxıř edən H. liyev demiřdi: «Bu gün Azərbaycan xalqı m ht ř m «Kitabi-Dədə Qorqud» eposunun 1300 illiyini böyük bayram kimi təntənəli qeyd edir. Bu yubiley bizim üçün, bütün t rk dünyası üçün, b ř r mədəniyyəti üçün müstəsna əhəmiyyəti olan tarixi bir hadisədir. «Kitabi-Dədə Qorqud» bizim ana kitabımızdır. Dədə Qorqud bi-zim ulu babamızdır,  cdadımızdır. Biz fəxr edirik ki, «Kitabi-Dədə Qorqud» kimi tarixi abidəmiz vardır».

Bu tarixi yubiley iclasında H.Əliyevdən sonra N.Nazarbayev,  .Akayev, S.Dəmirəl, E.Xəlilov, S.Muradov, YUNESKO-nun Bař direktoru Koisiro Matsuura v  digərləri çıxıř etmişdilər.

Azərbaycanın dünyanın böyük dövlətləri ilə əlaqələrinin g tdikc  inkiřafını nəzərə alan Respublika prezidenti Bakı Bey-n lxalq Hava limanı kompleksinin tikintisinin sürətləndirilməsi və onun Dünya standartları səviyyəsinə qaldırmasına xüsusi əhəmiyyət vermişdi. Hətta bu məsələ ilə əlaqədar olaraq aprelin 13-də H.Əliyevin yanında m řavir  olmuş və o, bir sıra səmərəli tövsiyələrini vermişdir.

Azərbaycan prezidentinin Respublika prokurorluq orqanla-rının fəaliyyətinə də diqqətlə yanařması nəticəsi olaraq aprelin 26-da həmin orqanların rəhbər iřçil ri ilə g r ř  olmuşdu. Bu g r ř d  prokurorluq orqanlarının rəhbər iřçil ri ilə b r b r Pre-zidentin İcra Aparatının məsəl iřçil ri, əlaqədar nazirliklərin, ida-r l rin rəhbərləri də iřtirak etmişdi. H. liyev prokurorluq orqan-larının iřind n və onların qarřısında duran vəzifələrdən danıřmıř-dı.

Azərbaycan prezidentinin diqqət mərkəzində olan məsələ-lərdən biri də Ermənistanın təcavüzü nəticəsində qaçqın və məcburi k çk n  çevrilmiş bir milyon azərbaycanlının ağır, d h-ř tli vəziyyəti olmuşdur. H. liyev prezidentliyə bařladığı andan etibarən vaxtařırı olaraq qaçqınların v  məcburi köçkünlərin m skunlařdığı yerlərdə olmuş, onlarla söhbət aparmıř, onların bütün problemləri ilə yaxından tanıř olub lazımı tədbirlər g rm ř

və beynəlxalq təşkilatların, xarici dövlətlərin diqqətini məhz həmin qaçqınların problemlərinin həllinə cəlb etmişdir.

Ardıcıl diqqətin nəticəsi olaraq 1998-ci il sentyabrın 17-də prezidentin sərəncamı ilə «Qaçqınların və məcburi köçkünlərin problemlərinin həlli üzrə Dövlət proqramı» qəbul edilmişdi. 1999-cu ilin dekabrında isə məcburi köçkünlərin sosial inkişaf fondu yaradılmışdı. Ümumiyyətlə bu problemlə əlaqədar prezident tərəfindən 25 fərman və sərəncam imzalanmışdır. Milli Məclis 13 qanun qəbul etmiş, Nazirlər Kabineti 152 qərar və sərəncam vermişdir.¹¹⁸

Ölkə prezidentinin ardıcıl qayğısının ifadəsi olaraq Ağdam rayonunun Quzanlı kəndində 100, Xındırıştında 100, Ayaq Qərəvənddə 150, Ergidə 150 ev tikilib istifadəyə verilmişdir.¹¹⁹ Digər bölgələrdə də bu sahədə böyük işlər görülmüşdü. Belə qayğının nəticəsi olaraq hətta 2000-ci il mayın 18-də «Gülüstən» sarayında qaçqınların və məcburi köçkünlərin vəziyyətinə həsr olunmuş «İnkişaf problemləri və strateji istiqamətlər» mövzusunda beynəlxalq konfrans keçirilmişdi. Xarici ölkələrin Azərbaycandakı səfirləri, BMT qurumlarının rəhbərləri və nümayəndələri, beynəlxalq maliyyə və humanitar qurumların, Azərbaycan Prezidenti İcra Aparatının, Milli Məclisin, Nazirlər Kabinetinin məsul vəzifəli şəxsləri konfransda iştirak etmişlər. Dekabrın 8-də R.Mustafayev adına Azərbaycan Dövlət İncəsənət muzeyində «Azərbaycanda məcburi köçkünlər: Avtoportret» fotosərgisinin açılışı da maraqlı olmuşdur. Açılış mərasimində nitq söyləyən H.Əliyev demişdir: «Bu sərgi, buradakı fotosəkillər Azərbaycandakı qaçqınların vəziyyəti haqqında müəyyən təsəvvür yaradır. Biz hamımız səy göstərməliyik ki, belə təşəbbüslər genişlənsin və Azərbaycanda faciəli həyat sürən soydaşlarımızın real vəziyyəti bütün dünyaya çatdırıla bilsin».

H.Əliyev 1993-cü ildən beynəlxalq qurumların rəhbərləri və xarici dövlət başçıları ilə keçirdiyi 620-dən çox görüşündə qaçqın və məcburi köçkünlərin problemlərini müzakirə etmişdi. Bundan əlavə yerli qurumlarla keçirdiyi bütün tədbirlərdə qaçqınların ağır vəziyyətindən söhbət açaraq hər bir dövlət qurumundan bu işə məsuliyyətlə yanaşmağı tələb etmişdi. Dekabrın 19-da Respublikanın enerji təchizatındakı problemlərlə əlaqədar keçiri-

lən müşavirədə də prezident bir daha məcburi köçkünlərin sosial-məişət şəraitinə toxunaraq onların ağır vəziyyətini xatırlatmışdı.

Şəhid ailələri, Qarabağ əlilləri, kimsəsiz və valideynsiz uşaqlara qayğı Azərbaycan Dövləti rəhbərinin daim diqqət mərkəzində olmuşdu. Həmin qayğının ifadəsi olaraq noyabr əvvəllərində Bakının Xətai rayonunda «Bakı SOS uşaq kəndi»nin istifadəyə verilməsi mərasiminin keçirilməsi və H.Əliyevin burada uşaqlarla bir baba qayğısı ilə görüşü, eləcə də Qaradağ rayonunun Lökbatan qəsəbəsində şəhid ailələri və Qarabağ əlilləri üçün tikilmiş yaşayış binasının istifadəyə verilməsi mərasimində də Respublika prezidentinin iştirakı və burada nitq söyləməsi, noyabrın 3-də «Azərneftyağ» İstehsalat Birliyində nəhəng bitum qurğusunun istifadəyə verilməsinə həsr edilmiş mərasimdə H.Əliyevin nitq söyləməsi və həm də birliyin işçiləri üçün yeni yaşayış binalarının istifadəyə verilməsi bir daha respublika prezidentinin xalqına olan qayğısının ifadəsi idi.

H.Əliyev regionlara səfər etmək, əhalinin həyat şəraiti ilə tanış olmaq, həll edilməsi zəruri olan problemləri aşkar etmək ənənəsini 2000-ci ildə də davam etdirmişdir. Azərbaycan prezidenti mayın 23-də Gəncəyə getmiş, Gəncə hava limanından Şəmkir rayonuna gəlmiş, rayonun girəcəyində maşından düşərək, rayon ictimaiyyəti ilə görüşüb söhbət aparmış və sonra Yenikənd Su Elektrik Stansiyasının təntənəli açılışında iştirak etmişdi. Burada geniş nitq söylədikdən, stansiyanın iqtisadi əhəmiyyətindən danışdıqdan sonra H.Əliyev lenti kəsmişdir və sonra o, stansiyanın iş prinsipi ilə tanış olmuşdu. Həmin gün Şəmkirdən Gəncəyə gələn ölkə prezidenti şəhərdəki «Büllur» zavoduna gəlmiş, onun ayrı-ayrı səxslərini gəzib istehsal prosesi ilə yaxından tanış olmuş və kollektiv qarşısında çıxış etmişdi.

Respublika prezidenti mayın 24-də N.Gəncəvinin məqbərəsini ziyarət etmiş, sonra «N» hərbi hissəsinə gəlmiş, «Cihaz» İstehsalat Birliyində və digər bir sıra yerlərdə olduqdan sonra elə həmin gün Gəncə İcra Hakimiyyətində şəhər ictimaiyyətinin nümayəndələri ilə görüşü olmuş, burada çıxış edənləri diqqətlə dinlədikdən sonra geniş nitq söyləmişdi.

Bundan əlavə iyunun 3-də «Azərneftyağ» İstehsalat Birliyinin işçiləri üçün tikilmiş yaşayış binalarının istifadəyə verilməsi mərasimində və Yeni Əhmədliyə salınmış parkda sakinlərlə

görüşü və buradakı çıxışı, iyunun axırlarında Silahlı Qüvvələr gününə həsr edilmiş təntənəli mərasimdə ordu quruculuğu məsələsinə dair çıxışı bir daha respublika prezidentinin nə qədər gərgin əmək sərf etdiyini göstərir.

Tükənməz bir qüvvə ilə özünün çoxsahəli əmək fəaliyyətini davam etdirən Azərbaycan prezidenti iyulun 2-də ATƏT-in Minsk qrupunun ABŞ tərəfindən həmsədr Keri Kavanonu, Rusiya tərəfindən həmsədr Nikolay Qribov, Fransa tərəfindən həmsədr Jan-Jak Qayyardı qəbul etmişdi. H.Əliyev söhbətində gəlişlərindən razılığını bildirmiş və göstərmişdi ki, Minsk qrupunun fəaliyyətinə diqqətlə nəzər saldıqda bəzən belə təsəvvür yaranır ki, qrupun fəaliyyəti müəyyən qədər passivləşibdir. Görüşdə hər üç ölkədən olan həmsədrlər çıxış etmişlər. Azərbaycan prezidenti çıxışlarına görə onlara təşəkkürünü bildirmiş və demişdi: «Mən sizinlə çox razıyam ki, yürüşdə dayanmaq olmaz. Amma siz bir az, altı ay dayandınız. Ona görə də sizin əzəmətləriniz bir qədər zəifləyibdir. Məsləhət görürəm ki, bu işlə daim məşğul olasınız». Ölkə prezidenti eyni zamanda xatırlatmışdır ki, ATƏT yarandığı ilk gündən bəyan edibdir ki, «Avropa dövlətlərinin sərhədləri pozulmaz sərhədlərdir, sərhədlər yalnız dinc yolla və razılığa gəlmək əsasında dəyişdirilə bilər, bu sərhədlərə heç bir şəkildə qəsd edilməməlidir». Akademik T.Köçərli haqlı olaraq yazır ki, ATƏT üzvü Ermənistan ATƏT-in digər üzvü Azərbaycanın sərhədlərini hərbi yolla dəyişdirməklə ATƏT-in bu tələblərini də açıq-aşkar pozmuşdur.¹²⁰

H.Əliyev iyulun 7-də ərəb ölkələri nümayəndələrini qəbul etmiş və təriflərin maraqlarına uyğun söhbət aparılmışdı.

Iyulun 11-də Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti cənab Əhməd Necdet Sezər Respublikamıza rəsmi səfərə gəlmişdi. Bu, dost Türkiyənin 10-cu prezidentinin xarici ölkəyə ilk rəsmi səfəri idi. Türkiyə prezidentini Azərbaycan prezidenti qarşılıq və təkbətək görüşləri, söhbətləri olmuşdur. Həmin gün Prezident sarayında nümayəndələr arasında danışıqlar başa çatdıqdan sonra hər iki prezident birgə bəyanat imzalamışlar. Həmçinin də onlar birgə mətbuat konfransı keçirmişlər. Türkiyə prezidenti eyni zamanda respublikanın bir sıra yüksək vəzifəli şəxsləri ilə də görüşlər keçirmişdi.

Azərbaycan prezidenti iyulun 13-də RF xarici işlər nazirinin müavini, Xəzərin statusunun tənzimlənməsi məsələləri üzrə prezidentin xüsusi nümayəndəsi Viktor Kalyujni başda olmaqla nümayəndə heyətini, iyulun 17-də Avropa Siyasi Tədqiqatlar Mərkəzinin nümayəndə heyətini və həmin gün Almaniya Bundeştaqının deputatı, Bundeştaqın «Qafqaz qrupu»nun üzvü, doktor xanım İrmqard Şvaytseri və eləcə də həmin gün Türkiyə Cümhuriyyəti quru qoşunlarının komandanı, ordu generalı Atilla Atəşi qəbul etmiş və onlarla Azərbaycan məramlarına dair işgüzar söhbətlər aparmışdır.

H.Əliyev iyulun 18-də ATƏT-in sədri, Avstriyanın Xarici İşlər Naziri xanım Benita Ferrero-Valdneri və onun başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini, iyulun 21-də isə Azərbaycanda Milli mətbuatın yaradılmasının 125 illiyi münasibətilə jurnalistlərin bir qrupunu qəbul etmiş və onların qarşısında nitq söyləmişdi.

Respublika prezidenti dünyanın inkişaf etmiş ölkələrindən olan Yaponiya dövləti ilə əlaqələrin inkişafına həmişə xüsusi əhəmiyyət vermişdi. Buna görə də təsadüfi deyildir ki, o, iyulun 25-də Yaponiya Milli Neft Korporasiyasının prezidenti cənab Yoşiro Kamata başda olmaqla nümayəndə heyətini, dekabrın 23-də isə Yaponiyanın İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi Neft və Qaz Departamentinin direktoru Takeo Xiratanı qəbul etmişdi. H.Əliyev T.Xirataya bildirmişdi ki, Yaponiya ilə Azərbaycan arasında yaranan əlaqələrdə sizin rolunuz həmişə çox böyük olubdur. İki gün bundan əvvəl biz Sizin ölkənizdən aldığımız kreditlə Bakının Əzizbəyov rayonunun Şüvəlan qəsəbəsində «Simal» dövlət rayon Elektrik stansiyasında yeni enerji blokunun tikintisinə başladıq, onun təməlini qoyduq. (Təməlin qoyulması münasibətilə keçirilən təntənəli yığıncaqda H.Əliyev iştirak etmiş, sonra Şüvəlanda Mirmövsum Ağanın ziyarətində olmuşdu). Həmin kreditin alınmasında Sizin xidmətiniz unudulmayıb, bunu qiymətləndirdiyimi bildirmək istəyirəm.

Azərbaycanda təhsil məsələsi Respublika prezidentinin mühüm əhəmiyyət və daimi diqqət verdiyi sahə olmuşdu. Təhsili xalqımızın bu günü, millətimizin, dövlətimizin gələcəyi üçün ən vacib bir sahə hesab edən H.Əliyev sentyabrın 1-də Bilik günü və yeni dərslərin başlanması münasibətilə Nərimanov rayonundakı 82 saylı pilot orta məktəbində, 2001-ci ildə isə Bakının Səbail

rayonundakı Tofiq İsmayılov adına riyaziyyat və informatika təmayüllü 6 nömrəli məktəb litseydə olmuş, sentyabrın 3-də isə Prezident sarayında həmin (2001-ci il) il yüksək bal toplayaraq ali məktəblərə qəbul olunmuş gənclərlə görüşmüş, onları təbrik etmiş, uğurlar arzulamışdır. Görüşdə gənclərlə bərabər Respublikanın ali məktəblərinin rektorları, pedaqoji ictimaiyyətin nümayəndələri də iştirak etmişlər.

Respublikanın ən böyük və nüfuzlu ali təhsil ocaqlarından biri olan Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasının 80 illiyi münasibətilə 2000-ci il dekabrın 15-də keçirilən yubiley toplantısında Azərbaycan prezidentinin iştirakı və burada söylədiyi nitqində təhsil ocağının fəaliyyətini yüksək qiymətləndirməsi, dekabrın 22-də isə Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin Mərkəzi Klinik Xəstəxanasının təntənəli açılışında iştirakı və burada nitq söyləməsi bir daha ölkə rəhbərinin bu sahələrə ardıcıl olaraq göstərdiyi qayğının ifadəsi idi.

H.Əliyev oktyabrın 7-də Prezident sarayında müasir dövrün görkəmli musiqiçisi Mstislav Rostropoviçi qəbul etmiş, aparılan söhbətdə musiqinin yaradıcılıq xidmətlərini yüksək qiymətləndirmişdi. Oktyabrın 9-da respublika sarayında Mstislavın iştirakı ilə olan konsertdə respublika prezidenti konsertdən sonra səhnə arxasında maestro ilə görüşmüş və parlaq ifası münasibətilə onu təbrik etmiş, xatirə şəkli çəkdirmişdi.

Azərbaycan prezidenti Rusiya dövləti ilə iqtisadi, mədəni əlaqələrin artırılması məsələsinə həmişə xüsusi əhəmiyyət vermişdi. Şübhəsiz iqtisadi əlaqələrin artması və inkişafı dövlətlər arasında münasibətlərə təsir göstərdiyi kimi mədəni əlaqələrin də saxlanması və genişlənməsi münasibətlərin inkişafında öz müsbət rolunu oynamışdır. Ona görə də mədəni əlaqələrin inkişaf etdirilməsi məsələsi Azərbaycan prezidentinin əhəmiyyət verdiyi məsələlərdən olmuşdur. Əvvəllərdə olduğu kimi 2000-ci il iyunun axırlarında Rusiya Federasiyası və Moskva şəhərinin mədəniyyət günləri Azərbaycanın müxtəlif yerlərində yüksək səviyyədə qeyd edilmişdi. İyunun 30-da isə Respublika sarayında Rusiya Federasiyası və Moskva şəhərinin mədəniyyət günlərinin təntənəli bağlanması olmuşdu. Azərbaycan prezidenti mərasimdə iştirak etmiş və sonra səhnə arxasına keçərək mədəniyyət günlərinin iştirakçılarını təbrik etmiş, minnətdarlığını bildirmiş və onla-

ra uğurlar arzulamışdı. Bundan bir neçə ay sonra SSRİ-nin və Rusiyanın xalq artisti, dünya şöhrətli nəğməkar Alla Puqaçova başda olmaqla Rusiyanın mədəniyyət nümayəndələri yenidən Azərbaycanda olmuşlar. Noyabrın 12-də Respublika sarayında A.Puqaçovanın iştirakı ilə konsert olmuşdu. Burada iştirak edən Respublika prezidenti onun sənətkarlığını yüksək qiymətləndirmiş və nəğməkarə yeni-yeni uğurlar arzulamışdır.

H.Əliyev 2000-ci ilin noyabr-dekabr aylarında da xarici ölkələrdən respublikamıza gələn bir sıra dövlətlərin nümayəndə heyətlərini qəbul etmək ənənəsini davam etdirmişdi. O, noyabrın 20-də MDB-nin icraçı katibi, MDB İcraiyyə Komitəsinin sədri Yuri Yarovu, eləcə də həmin gün Böyük Liviya Ərəb Xalq Respublikasının nümayəndə heyətini, noyabrın 22-də RF prezidenti İcra Aparatı rəhbərinin müavini, prezidentin xarici siyasət idarəsinin rəisi Sergey Prixodko başda olmaqla RF-nin nümayəndə heyətini, həmçinin də həmin gün İran İslam Respublikası xarici işlər nazirinin Avropa və Amerika məsələləri üzrə müavini və İranın Xəzər dənizi məsələləri üzrə xüsusi nümayəndəsi Əli Ahəninin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini, noyabrın 27-də isə RF Federal Təhlükəsizlik xidmətinin direktoru general-polkovnik Nikolay Patruşev başda olmaqla həmin idarənin nümayəndə heyətini, dekabrın 5-də Ümumdünya Gömrük Təşkilatı Siyasi Komissiyasının Bakıda keçirilən 44-cü sessiyasının iştirakçılarını qəbul etmişdi

Azərbaycan prezidenti dekabrın 11-də isə Prezident sarayında yenidən ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrləri Keri Kavanonu (ABŞ), Jan Jak Qayardı (Fransa), Nikolay Qribov (Rusiya) və onları müşayiət edən nümayəndə heyətini qəbul etmişdi. Hər üç ölkəni təmsil edən nümayəndələrin çıxışlarına cavab olaraq H.Əliyev demişdi: «ABŞ konqresi 1992-ci ilin oktyabr ayında məlum olan 907-ci maddəni qəbul edibdir və bununla da guya Ermənistanı blokadaya almasına görə Azərbaycanı cəzalandırır. Amma siz gözlərinizlə gördünüz ki, kim kimi blokadaya alıbdır». Şübhəsiz, prezidentin faktlarla gətirdiyi dəlillər onları susdurmuşdu.

Azərbaycan prezidenti dekabrın 16-da Avropa Şurası Parlament Assambleyası Komitəsinin sədri Andres Qrossun başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini, dekabrın 26-da isə RF Müdafiə naziri,

marşal İqor Sergeyevi və onun başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini qəbul etmişdi.

2000-ci il noyabrın 25-də Bakıda güclü zəlzələ baş vermişdi. Elə həmin gün H.Əliyev hadisə yerinə getmiş və dağıntıları görmüşdü. Zəlzələnin nəticələrinin aradan qaldırılması ilə əlaqədar olaraq komissiyanın yaradılması haqqında verdiyi sərəncamdan əlavə noyabrın 26-da Respublika prezidentinin yanında geniş müşavirə keçirilmişdi. Burada nitq söyləyən prezident bütün diqqəti zəlzələnin nəticələrinin tezliklə aradan qaldırılmasına yönəltməyi tapşırırmışdı.

Azərbaycan prezidenti dünyanın müxtəlif ölkələrinə etdiyi səfərlərdə, orada keçirdiyi çoxsaylı görüşlərdə respublikanın mənafeyinin müdafiə edilməsinə və Azərbaycan həqiqətlərinin beynəlxalq təşkilatlarda səslənməsinə misilsiz əmək sərf etmişdi. Belə səfərlər içərisində H.Əliyevin yanvarın 9-10-da (2000-ci ildə) Türkiyə prezidenti S.Dəmirəlin dəvəti ilə Türkiyəyə qısamüddətli işgüzar səfərini və bu səfər müddətində Türkiyə prezidenti S.Dəmirəllə, Türkiyənin Baş naziri Bülənd Ecevitlə, Türkiyə Silahlı qüvvələri Baş qərargahının rəisi Hüseyn Kıvrıkoğlu ilə və Türkiyə Baş nazirinin müavini Dövlət Baxçəli ilə keçirilən işgüzar görüşləri, yanvarın 27-də İsveçrəyə etdiyi işgüzar səfəri və Davosda Dünya İqtisadi Forumunun prezidenti Klaus Şvab ilə görüşü diqqəti cəlb edir. Həmin görüşdə İqtisadi Forum haqqında H.Əliyevə ətraflı məlumat verən K.Şvabla bərabər H.Əliyev Davosda olarkən yanvarın 29-da ABŞ prezidenti Bill Klintonla görüşmüş və səmimi şəraitdə aparılan söhbətdə neft, qaz kəmərləri məsələləri ilə yanaşı və həm də münaqişələrin sülh yolu ilə həll edilməsi məsələsindən danışılmışdır. Azərbaycan prezidenti Davosda eləcə də Ukrayna prezidenti Leonid Kuçma, İordaniya kralı Əlahəzrət Abdullah ilə, Norveçin Baş naziri Kiyel Maqne Bondeviklə, Türkiyənin Baş naziri Bülənd Ecevitlə çoxsaylı görüşlər keçirmişdi.

Yanvarın 30-da H.Əliyevin İsveçrədəki Azərbaycan cəmiyyətinin idarə heyətinin bir qrup üzvləri ilə də görüşü olmuş burada etdiyi çıxışında cəmiyyətin gələcəkdə daha məhsuldar fəaliyyəti üçün öz məsləhət və tövsiyələrini vermişdi.

Azərbaycan prezidenti 2000-ci il fevralın 12-də Vaşinqtona gəlmiş və Ağ evdə ABŞ prezidenti B.Klintonla görüşü olmuşdu.

Görüşdə H.Əliyev Ermənistan-Azərbaycan münasibətlərinin sülh yolu ilə aradan qaldırılması üçün ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədri olan ABŞ-ın səylərinin artırılmasının və konqresin 1992-ci ildə qəbul etdiyi 907-ci düzəlişin ləğv edilməsinə xüsusi diqqət yetirilməsinin vacib olduğunu ABŞ prezidentinin nəzərinə çatdırmışdı. Sonra jurnalistlərlə görüşdə çıxış edən Azərbaycan prezidenti onların çoxsaylı suallarına cavab vermişdi. Fevralın 15-də H.Əliyev ABŞ-ın enerji naziri, ABŞ-ın kənd təsərrüfatı naziri və bir çox yüksək səviyyəli dövlət nümayəndələri ilə işgüzar söhbətlər araqmış və eləcə də «Vaşinqton post» və «Nyu-York Tayms» qəzetlərinin əməkdaşlarının çox saylı suallarına cavab vermiş, həmçinin də Vaşinqtonun Cons Hopkins Universitetinin kollektivi ilə görüşmüş və burada çıxış etmişdir.

Gürcüstan prezidenti E.Şevardnadzenin dəvəti ilə martın 23-də Tbilisiyə gələn Azərbaycan prezidenti burada bir sıra görüşlər keçirmişdi. O, Gürcüstan parlamentində çıxış etmiş, Gürcüstan televiziyasına geniş müsahibə vermiş, Gürcüstanın xalq rəssamı, akademik Zurab Seretelinin işləri ilə maraqlanmış və onun emalatxanasına gedərək, məşhur sənətkarın əsərləri ilə yaxından tanış olmuşdur. Eyni zamanda Azərbaycan və Gürcüstan dövlətləri arasında mehriban qonşuluq, səmimi dostluq, strateji tərəfdaşlıq sahələrinə dair sənədlər imzalanmış və sonra hər iki prezidentin iştirakı ilə mətbuat konfransı keçirilmişdir. Bunlardan əlavə Z.Paliaşvili adına Tbilisi Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrında Azərbaycan və Gürcüstan prezidentlərinin Gürcüstan ictimaiyyətinin nümayəndələri ilə görüşü olmuş, yığıncaqda hər iki prezident nitq söyləmişlər.

Azərbaycan prezidenti iyunun 21-də Moskvada keçirilən MDB dövlət başçıları Şurasının iclaslarında və Moskvada azərbaycanlıların Ümumrusiya Konqresinin təsis yığıncağında iştirak etmişdir. H.Əliyev burada etdiyi çıxışında demişdi: «Hər bir həqiqi azərbaycanlı öz vətəninə, torpağına, dövlətinə qəlbən sevməli və Azərbaycanın müstəqilliyini qorumalıdır».

Respublika prezidenti iyulun əvvəllərində Avstriyada rəsmi səfərdə olmuşdu. O, həmin ölkədə bir sıra yüksək səviyyəli görüşlər keçirmişdi. İyulun 4-də Azərbaycan və Avstriya hökumət nümayəndələri arasında danışıqlar aparılmış və bir sıra sənədlər imzalanmışdı. Burada Azərbaycan prezidenti H.Əliyev və Avst-

riyanın Federal prezidenti Tomas Klestil iştirak etmişlər. İyulun 5-də respublika prezidenti BMT-nin Vyanadakı nümayəndəliyinin binasında BMT Baş katibinin müavini, nümayəndəliyin Baş direktoru Pino Arlakki ilə və eləcə də həmin gün Vyanada və ətraf şəhərlərdə yaşayan azərbaycanlıların bir qrupu ilə görüşmüş, onların problemləri ilə maraqlanmış və Azərbaycanla sıx əlaqə saxlamağı tövsiyə etmişdi. İyulun 6-da isə Vyanada Azərbaycan prezidentinin bir qrup jurnalistlərlə görüşü olmuşdur.

Azərbaycan prezidenti MDB-nin üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarından görüşündə iştirak etmək üçün avqustun 18-19-da Kırımın Yalta şəhərində işgüzar səfərdə olmuşdu. H.Əliyev burada bir sıra təkbətək görüşlər, o cümlədən RF prezidenti V.Putinlə, Ukrayna prezidenti L.Kuçma, Gürcüstan prezidenti E.Şevardnadze, Ermənistan prezidenti R.Koçaryanla və digərləri ilə görüşlər keçirmişdi.

Azərbaycan prezidenti 2000-ci il sentyabrın 4-də Nyu-Yorka gəlmiş və sentyabrın 6-da burada BMT-nin iqamətgahında BMT-nin himayəsi altında keçirilən minilliyin zirvə görüşünün açılışında iştirak etmişdir. 156 ölkənin dövlət və hökumət başçılarından iştirak etdiyi zirvə görüşündə sentyabrın 7-də Azərbaycan prezidenti çıxış etmişdi. H.Əliyev həmin tarixi çıxışında dünyanın inkişafının indiki mərhələsinin başlıca meyli olan qloballaşmadan danışmış, eləcə də 1992-ci ildən etibarən Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılması ilə məşğul olan ATƏT-in fəaliyyətinin nəticəsi olmadığını, Azərbaycan-Ermənistan prezidentlərinin ikitərəfli aparılan danışıqlarının da bir nəticə vermədiyini qeyd etməklə bərabər həm də Azərbaycan Prezidenti zirvə görüşü iştirakçılarını BMT TŞ-nin Ermənistan qarşı tətbiq etdiyi məlum qətnamələrinin yerinə yetirilməsi üçün bütün lazımi tədbirləri görməyə çağırmışdır. Azərbaycan prezidentinin BMT-nin ünvanına söylədiyi cəsarətli çağırışdan bir daha məlum olur ki, BMT TŞ-nin qətnamələri kağız üzərində qalmışdı. Bu fəziyyəyə münasibətini bildiren akademik T.Köçərli yazır: «Əgər bu gün Ermənistan... BMT qərarlarını dalbadal numayışkarana rədd edirsə və BMT buna dözsə, BMT-nin öz nüfuzu və rolu sarıyır, ona olan inam itir, ...»¹²¹ Zirvə görüşündə çıxışına davam edən H.Əliyev demişdi: «Əmin olduğumu bildirmək istəyirəm ki,

«Mjnilliyin zirvə görüşü»nün yekunları XXI əsrə doğru yolumuzun etibarlı bünövrəsi olacaqdır».

H.Əliyev zirvə görüşü gedişində ABŞ prezidenti B.Klintonla, ABŞ-in dövlət katibi Madlen Olbraytla, İran İslam Respublikasının prezidenti Seyid Məhəmməd Xatəmi, Türkiyə prezidenti Əhməd Necdet Sezər və başqaları ilə səmərəli görüşlər keçirmişdi. Sentyabrın 6-da isə Nyu-Yorkda, BMT-nin iqamətgahında GUÖAM-ın üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarından minilliyin sammiti çərçivəsində zirvə görüşü keçirilmişdi. Burada L.Kuçma, E.Şevardnadze ilə bərabər H.Əliyev də çıxış etmişdir. Zirvə görüşündə memorandum imzalanmış və yüksək səviyyədə keçirilən belə görüşlərin vacibliyi qeyd olunmuşdu.

Yuxarıda göstərilənlərdən əlavə Azərbaycan prezidenti sentyabrın 11-də ABŞ-in paytaxtında yaradılmış və mərkəzi küçələrindən birində yerləşən Azərbaycan Ticarət və Mədəniyyət mərkəzinə gəlmiş, burada keçirdiyi görüşlərdə öz tövsiyələrini vermişdi.

Azərbaycan prezidenti noyabrın 30-da MDB-nin üzvü olan ölkələrin Dövlət başçılarından zirvə görüşündə iştirak etmək üçün Minsk şəhərinə gəlmişdi. Dekabrın 1-də Belorusiyanın prezidenti Aleksandr Lukaşenko zirvə görüşünü açmış, görüşün səmərəli olacağına ümid bəslədiyini bildirmişdi. Eləcə də o, Bakıda zəlzələ ilə əlaqədar insan tələfatına görə Azərbaycan prezidentinə başsağlığı vermişdi. H.Əliyev zirvə görüşündə etdiyi çıxışından əlavə Rusiya, Ukrayna, Ermənistan, Gürcüstan prezidentləri ilə təkbətək görüşlər və həmçinin də geniş mətbuat konfransı keçirmişdi.

Azərbaycan prezidenti 2001-ci ildə də daxili və xarici siyasətlə əlaqədar olan bir sıra tarixi görüşlər keçirmişdi. O, yanvarın 3-də Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin sədri, Latviyanın Xarici İşlər naziri İndulis Berziş başda olmaqla Avropa Şurasının nümayəndə heyətini, yanvarın 6-da Almaniya Federativ Respublikası nümayəndə heyətini, elə həmin gün Riçard Kozlariç başda olmaqla ABŞ Milli Demokratiya İnstitutunun nümayəndə heyətini, yanvarın 8-də isə beynəlxalq təşkilatların – o cümlədən Avropa Şurası Parlament Assambleyasının, ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosunun Parlament Assambleyası

nın, Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin «AQO» monitorinq qrupunun nümayəndə heyətlərinin rəhbərlərini qəbul etmişdi.

Yanvarın 9-da Rusiya Federasiyasının yeni prezidenti Vladimir Putin ölkəmizə rəsmi səfərə gəlmişdi. Həmin gün Prezident sarayında Azərbaycan və Rusiya prezidentləri arasında təkbətək görüş keçirilmişdi. Söhbətdə Azərbaycan və Rusiya xalqları arasında əlaqələrin ənənəvi dostluq və mehriban qonşuluq münasibətlərinin qədim tarixi olduğunu xatırladan Azərbaycan prezidenti Rusiyanın dövlət başçısının yeni əsrin – üçüncü minilliyin birinci ilində xaricə ilk rəsmi səfərini məhz respublikamıza etməsindən çox razı qaldığını söyləmişdi.

Rusiya Federasiyasının prezidenti V.Putin başda olmaqla ölkənin nümayəndə heyətinin Azərbaycana gəlişi məhz H.Əliyev şəxsiyyətinə olan böyük hörmət, ehtiramın ifadəsi idi. Yanvarın 9-da H.Əliyev və V.Putinin iki ölkə arasında bir sıra məsələlərlə yanaşı Xəzər dənizində əməkdaşlığa dair məsələləri müzakirə etmələri və əməkdaşlığın prinsipləri haqqında birgə bəyanat imzalamaları, V.Putinin şəərəfinə «Gülüstan» sarayında respublika prezidenti adından rəsmi qəbulun təşkili, hər iki prezidentin nitq söyləmələri, Bakı Bəyannaməsi imzalamaları və bir sıra sənədlərin imzalanması, birgə mətbuat konfransları keçirmələri və s. Rusiyanın Azərbaycana göstərdiyi maraq və diqqətin nəticəsi idi. Rusiya prezidentinin yanvarın 10-da Şəhidlər xiyabanını ziyarət etməsi və eyni həmin gün Milli Məclisin deputatları ilə görüşü, orada onun çıxışı, din xadimləri ilə görüşü və eləcə də Azərbaycan prezidenti ilə birlikdə Bakı Slavyan Universitetində olması, burada ona Universitetin fəxri doktoru diplomunun təqdim olunması, eləcə də V.Putinin çıxışında Rusiya-Azərbaycan əlaqələrinin artırılması, bu sahədə H.Əliyevin böyük əməyinin yüksək qiymətləndirilməsi bir daha Azərbaycan prezidentinin fenomen şəxsiyyət, görkəmli və müdrik dövlət xadimi olduğunu təsdiq edir.

Respublika prezidenti yanvarın 15-də İsrailin xarici işlər nazirinin müavini Navaf Massalhanın başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini qəbul etmiş və aparılan söhbətdə ölkələrarası əlaqələrin artırılmasından və bunun əhəmiyyətindən danışılmışdı.

Yanvarın 18-də H.Əliyev Dünya Bankının Azərbaycan, Ermənistan və Gürcüstan üzrə direktoru xanım Cudi Okonnoru

qəbul etmiş, yanvarın 19-da isə Milli Məclisin Strasburqa gedəcək nümayəndə heyəti ilə görüşmüş və öz tövsiyələrini vermişdi.

Azərbaycan gəncləri məsələsinə həmişə böyük qayğı ilə yanaşan Azərbaycan prezidenti fevralın 2-də Gənclər günü münasibətilə onlarla görüşmüşdü. Respublika gəncləri tərəfindən həərətlə qarşılanan prezident söylədiyi nitqində gənclərə yüksək qiymət vermiş və bildirmişdi ki, gənclərimiz mükəmməl təhsil almalı, həyatı dərinədən öyrənməli, dünyada gedən prosesləri bilməlidirlər.

Fevralın 9-da «Gülüstan» sarayında İran İslam Respublikasının Bakıdakı səfirliyi ölkənin milli bayramı – İran İslam İnqilabının 22-ci ildönümü münasibətilə təşkil edilmiş rəsmi qəbulda iştirak edən H.Əliyev burada nitq söyləmişdi.

Azərbaycan prezidenti fevralın 15-də Qazaxıstan Respublikası prezidentinin xüsusi nümayəndəsi, xarici işlər nazirinin müavini Kayrat Əbuseyidovu, fevralın 16-da Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının (QİƏT) Baş katibi Valeri Çeçelaşvilini, fevralın 17-də İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının (EKO) Baş katibi Əbdülrəhim Qəvahini, fevralın 21-də Səudiyyə Ərəbistanının ticarət naziri Usama İbn Cəfər Fəqih başda olmaqla həmin ölkənin nümayəndə heyətini və eləcə də həmin gün Avropa İttifaqının nümayəndə heyətini – bu beynəlxalq təşkilata sədrlik edən İsveç Krallığının xarici işlər naziri xanım Anna Lindi və Avropa İttifaqının baş katibi Xavyer Solanani qəbul etmişdi. Eləcə də həmin gün Azərbaycan prezidenti Bakıda TRASEKA hökumətlərarası komissiyası daimi katibliyinin ofisinin açılışı mərasimində iştirak etmiş və söylədiyi nitqində TRASEKA proqramını yüksək qiymətləndirmiş və göstərmişdir ki, Böyük İpək Yolunun bərpası bu gün üçün və XXI əsr üçün ən böyük və əhəmiyyətli proqramlardan biridir. Bu proqramın hərtərəfli inkişafı Cənubi Qafqaz, Orta Asiya, Mərkəzi Asiya ölkələrinin Avropa ilə inteqrasiyasını sürətləndirəcəkdir.

Azərbaycan prezidenti martın 1-də ATƏT-in sədri, Rumıniyanın Xarici İşlər naziri Mirça Coaneni və onun başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini, martın 2-də Ukrayna Ali Radasının sədri İvan Plyuşş başda olmaqla nümayəndə heyətini qəbul etmiş və onlarla geniş fikir mübadiləsi aparmışdır. H.Əliyev martın 7-də

Respublika sarayında Beynəlxalq qadınlar gününə həsr olunmuş təntənəli toplantıda Azərbaycan qadınlarını və martın 21-də isə Novruz Bayramı günü keçirilən ümumxalq şənliyində söylədiyi nitqində bütün xalqı təbrik etmişdi.

Martın 27-də H.Əliyev Bakıda Milli Olimpiya Komitəsinin yeni inzibati binasının istifadəyə verilməsinə həsr olunmuş təntənəli yığıncaqda iştirak etmişdi.

Azərbaycan prezidenti aprelin 30-da Prezident sarayında Türkiyə Silahlı Qüvvələri Baş qərargahının maddi-texniki təminat rəisi, korpus generalı Hurşit Tolonu, mayın 5-də ATƏT-in Minsk qrupunun ABŞ-dan olan həmsədri Keri Kavanonu, mayın 13-də Türkiyə Xarici İşlər Nazirinin müavini, səfir Yigit Alpoğlanı, mayın 14-də Türkiyənin «Mərmərə qrupu» Strateji və Sosial Araşdırmalar Vəqfinin sədri Akkan Suvərin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini, mayın 18-də MDB ölkələrinin Müdafiə Nazirləri Şurasının Bakıda keçirilən iclasının iştirakçılarını, mayın 24-də isə Türk dünyasının görkəmli oğlu, xalqımızın sədaqətli dostu, Bilkənd Universitetinin idarə heyətinin sədri, professor İhsan Doğramacını, onun həyat yoldaşını və Universitetin rektorunu qəbul etmişdi.

İyunun 14-də Azərbaycan prezidenti MDB ölkələri – Belorus, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Gürcüstan, Moldova, Rusiya, Tacikistan və Ukrayna prezidentlərinin işlər idarələri müdirlərinin Bakıda keçirilən görüşünün iştirakçılarını qəbul etmiş və onlarla söhbətində MDB ölkələri arasında bütün məsələlərdə təcrübə mübadiləsini vacib və əhəmiyyətli hesab etmişdir.

İyunun 22-də H.Əliyev «Bi-Pi» şirkətinin prezidenti Con Braunun başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini qəbul etmiş, şirkətin, onun prezidentinin əməyini yüksək qiymətləndirmiş və bundan sonra da əlaqələrin inkişaf edilməsinə əminliyini bildirmişdir. Bu şirkətin fəaliyyətinə böyük əhəmiyyət verən Azərbaycan prezidenti hətta iyunun 22-də Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti (ABƏŞ) və «Bi-Pi» şirkətinin Bakıdakı ofisində müasir texnologiya ilə təchiz edilmiş üçölçülü vizualizasiya mühiti zalının və eləcə də Bakıda 8-ci Beynəlxalq «Xəzər, neft, qaz, neftayırma və neft kimyası» sərgisi və konfransının açılışında iştirak etmiş, söylədiyi nitqində belə tədbirləri yüksək qiymətləndirmişdi.

Ölkənin iqtisadiyyatında mühüm və olduqca böyük beynəlxalq əhəmiyyətli məsələ olan neft sənayesinin inkişaf etdirilməsi H.Əliyevin mübariz dönməzliyinin nəticəsində yeni neft erası – «Əsrin müqaviləsi» ilə başlanmışdı. Həmin gün – yəni 20 sentyabr (1994-cü il) «Neftçilər günü» bayramı kimi xalqımızın tarixinə daxil olmuşdu. Bu tarixi bayramın 7-ci ildönümü münasibətilə (2001-ci il) «Neftçilər günü»nə həsr edilmiş təntənəli yığıncaq keçirilmiş və burada nitq söyləyən H.Əliyev «Əsrin müqaviləsi»nin Azərbaycan xalqı üçün əhəmiyyətindən danışmışdır.

H.Əliyev faşizm üzərində qələbənin 56-cı ildönümü – Qələbə bayramı münasibətilə mayın 9-da keçirilən təntənəli mərasimdə, iyunun axırlarına yaxın isə Bakı Ali Birləşmiş Komandirlər məktəbində keçirilən görüşdə və avqustun ortalarında sərhəd qoşunlarının 82-ci ildönümünə həsr olunmuş təntənəli yığıncaqda etdiyi çıxışında Azərbaycanın müstəqil bir dövlət olaraq sərhədlərin qorunmasını xüsusi vəzifə hesab etmiş və Respublikanın Sərhəd Qoşunlarının gələcək inkişafının çox vacib olduğunu bildirmişdi.

Azərbaycan prezidenti öz fəaliyyəti dövründə daimi olaraq dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlıların həyatına, onların birliyinə xüsusi əhəmiyyət və diqqət vermişdi. Ona görə də təsadüfi deyildir ki, o, müxtəlif ölkələrdə rəsmi səfərlərdə olarkən həmin ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılarla görüşlər keçirmiş və onların diqqətini Azərbaycana cəlb etmişdi. Belə bir müqəddəs amala xidmət edən Respublika prezidentinin hətta Dünya azərbaycanlılarının Birinci qurultayının keçirilməsi haqqında 23 may 2001-ci il tarixli sərəncamı olmuş və qərara alınmışdı ki, 2001-ci il noyabrın 9-10-da Bakı şəhərində Dünya azərbaycanlılarının I qurultayı keçirilsin. Qəbul edilmiş bu sərəncamdan irəli gələn bütün tədbirlər görülmüş və gurultay H.Əliyevin rəhbərli altında çox yüksək səviyyədə keçirilmişdir.

H.Əliyev Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin qorunub saxlanması və dahada da inkişaf etdirilməsi məsələsinə də həmişə böyük əhəmiyyət vermiş və bunu Azərbaycan xalqının misilsiz qələbəsi hesab etmişdi. Buna görə də Azərbaycan respublikasının dövlət müstəqilliyinin onuncu ildönümü haqqında Azərbaycan respublikası prezidentinin 20 mart 2001-ci il tarixli fərma-

nının verilməsi bu məsələyə olan diqqətin məntiqli nəticəsi idi. Fərmanda göstərilmişdi: «On il tarixi baxımdan böyük müddət deyildir. Azərbaycanda bu qısa müddət ərzində demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət qurulmuş, onun təsisatları yaradılmışdır. Azərbaycan iqtisadi islahatlar apararaq bazar iqtisadiyyatını inkişaf etdirir. Ölkəmiz artıq intensiv inkişaf dövrünü yaşayır».¹²² Bundan əlavə H.Əliyev oktyabrın 2-də Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin 10-cu ildönümü münasibətilə müşavirə keçirmiş və yubileyin hər yerdə yüksək səviyədə qeyd olunmasını göstərmişdi. Oktyabrın 17-də isə Respublika sarayında Azərbaycanın müstəqilliyinin onuncu ildönümünə həsr olunmuş təntənəli yığıncaq keçirilmiş və Respublika prezidenti geniş nitq söyləmiş və göstərmişdi ki, XX əsrdə Azərbaycan xalqının ən böyük nailiyyəti, şübhəsiz ki, müstəqil Azərbaycan dövlətinin yaradılmasıdır.

Əgər H.Əliyevin ikinci dəfə hakimiyyətə başladığı ildən müstəqilliyin onuncu ilinin tamam olduğu müddətə qədər onun misilsiz xidmətlərinin bəzi məqamlarını xatırladacaq olsaq o halda aşağıdakı qənaətə gəlmək olar. Əvvəla, H.Əliyevin ikinci dəfə respublikaya rəhbərliyə başladığı dövr olduqca ağır, ziddiyyətli və hər adamın ölkəni idarə etməyə cəsarət edə bilməyəcəyi bir ana təsadüf etmişdi. Deməli, O mürəkkəb və çətin bir şəraitdə hakimiyyətə başladığı ilk andan alovlanmaqda olan vətəndaş qarşıdurmasının qarşısını almış və respublika daxilində siyasi sabitliyin təmin olunmasına, 1994-1995-ci illərdə qanunsuz silahlı dəstələrin neytrallaşdırılmasına və dövlət çevrilişi cəhdlərinin qarşısının alınmasına nail olmuşdu. İkincisi, H.Əliyevin fasiləsiz, gərgin əməyinin nəticəsi olaraq Ermənistan-Azərbaycan münafişində atəşkəsə nail olunmuş və bununla da sosial-iqtisadi məsələlərin, bazar iqtisadiyyatı münasibətlərinin və demokratik proseslərin inkişaf etdirilməsi üçün zəmin yaradılmışdı. Belə şəraitdə müstəqil Azərbaycanda 12 noyabrda (1995-ci ildə) ilk parlament seçgiləri keçirilmiş və müstəqil Azərbaycanın Konstitusiyası qəbul edilmişdi.

Üçüncüsü, respublika prezidentinin unudulması mümkün olmayan misilsiz xidmətlərindən biri də ən çətin və böyük maneələrlə üzləşən neft siyasəti olmuşdu. Belə ki, «Əsrin müqaviləsi» adlanan sənədin imzalanması ərəfəsində istər respublika daxilində

də və istərsə də xaricdə həmin müqavilənin bağlanmasına maneə olmaq istəyən qüvvələr az olmamışdır. Ancaq H.Əliyev dönməzliyi, polad iradəsi nəticəsi olaraq bütün manelər aradan qaldırılmış və, «Əsrin müqaviləsi» imzalanmışdı. H.Əliyev 1999-cu il noyabrın 18-də isə İstanbulda Çırağan sarayında Azərbaycan, Türkiyə, ABŞ, Türkmənistan və Gürcüstan ölkə başçılarının iştirakı ilə Azərbaycan neftini Türkiyədən dünya bazarlarına daşıyacaq əsas ixrac neft boru kəmərinin, Bakı-Tbilisi-Ceyhan xəttinin reallaşmasına dair müqavilənin imzalanmasına nail olmuşdu. H.Əliyevin neft strategiyası həm də Azərbaycan üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən «Böyük İpək Yolu» proqramı çərçivəsində Avrasiya nəqliyyat dəhlizinin gerçəkləşməsi işində də öz müstəsna rolunu oynamaqdadır. Bundan əlavə «Şahdəniz» yatağında zəngin qaz ehtiyatlarının olması və Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərinin çəkilişi məsələsi də Azərbaycanın regionda çəkisini və nüfuzunu artırmaqla bərabər həm də dünya dövlətlərinin ona olan diqqətini daha da artırır. Azərbaycan prezidentinin neft məsələsinə ardıcılıqla verdiyi böyük diqqət və əhəmiyyətin nəticəsi idi ki, 1993-cü ildən müstəqilliyin 10-cu ilinin tamam müddətinə qədər o, məhz neftlə bağlı 350-dən artıq görüş və tədbir keçirmişdi. O cümlədən rəsmi dövlət xadimləri ilə 60-dan artıq, xarici neft şirkətlərinin rəhbərləri ilə 200-dən çox görüş keçirmiş, danışıqlar aparmışdı. 2001-ci ilin sentyabrında Azərbaycanda rəsmi səfərdə olan E. Şevazdnadze respublikamızda həyata keçirilən nəhəng layihələrin reallığa çevrilməsində H.Əliyev düşəsinin misilsiz rolunu qeyd edərək göstərmişdi ki, «Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft və Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri layihələri regionda vahid enerji məkanının yaradılmasına kömək edəcək. Energetika dəhlizinin yaradılması ideyasının həyata keçirilməsi prosesində Azərbaycan prezidenti H.Əliyev unikal rol oynamışdı»¹²³.

Dördüncüsü: H.Əliyev siyasətinin nəticəsi olaraq respublikada insan hüquq və azadlıqlarının təmin olunması sahəsində də böyük irəliləyişlər olmuşdu. Belə ki, həmin dövrdə respublikamızda dövlət qeydiyyatına alınmış 38 siyasi partiya, 1400-dən artıq ictimai birlik, 10 teleradio şirkəti və 25 məlumat birliyi fəaliyyət göstərirdi. Bunlarla bərabər respublikamızda 372 qəzet, 106 jurnal nəşir olunurdu.¹²⁴

H.Əliyev tərəfindən insan hüquqlarının təminatı sahəsində həyata keçirilmiş mühüm tədbirlərdən biri də ölüm hökmünün ləğv edilməsi və məhkum olunmuş insanların əfv olunması sahəsində verdiyi fərmanlar olmuşdu.

Beşinci: Azərbaycan prezidentinin çoxsahəli faliyyətində mədəniyyətin, elmin, təhsilin inkişaf etdirilməsi həmişə diqqət mərkəzində olmuşdu. Ona görə də təsadüfi deyildir ki, respublika alimləri, yazıçıları, şairləri, bəstəkarları, rəssamları, aktyorları içərisində mükafatlandırılanlar az olmamışdır. Hətta onların içərisində yaşlı olan sənətkarlara və yüksək balla ali məktəblərə daxil olan tələbələrə prezident təqaiüdünün verilməsi bir ənənəyə çevrilmişdi.

Bunlarla bərabər Azərbaycan prezidenti doğma ana dilimiz Azərbaycan dilinin qorunub saxlanması və daha da inkişaf etdirilməsi sahəsində tarixdə əsirlərlə yaşayacaq təkrar olunmaz xidmət göstərdi. Azərbaycan dili dünyanın müxtəlif ölkələrinin mərkəzi şəhərlərində keçirilən beynəlxalq yığıncaqların tribunalarından səsləndi. Müstəqilliyin onuncu illiyində 2001-ci il avqustun 1-dən latın qrafikasına keçilməklə H.Əliyevin bir daha Azərbaycan dilinə nə dərəcədə böyük əhəmiyyət verdiyi öz əksini tapdı.

Altıncı: H.Əliyev dühasının nəticəsi olaraq Azərbaycan dövlətinin xarici siyasəti böyük uğurlar qazandı. 2001-ci il yanvarın 25-də Azərbaycan Avropa Şurasının tamhüquqlu üzvü oldu. Dünyanın inkişaf etmiş nüfuzlu, aparıcı dövlətləri və beynəlxalq təşkilatları ilə əlaqələr yaradıldı. Azərbaycan prezidenti 1993-cü ildən 2001-ci ilin əvvəllinə olan müddətdə dünyanın 68 ölkəsinin prezidentləri və dövlət başçıları ilə 485 görüş keçirmişdi. ABŞ-ın prezidenti və dövlət katibi ilə 18 dəfə, Rusiya rəhbərləri ilə 28 dəfə, Fransa rəhbərləri 16 dəfə və Türkiyə rəhbərləri ilə 78 dəfə tarixi görüş keçirmişdir. Azərbaycan prezidenti ardıcılıqla keçirdiyi yüksək səviyyəli çox saylı görüşlərində və eləcə də beynəlxalq təşkilatlarda cəsarətlə etdiyi çıxışlarında Ermənistanın Azərbaycana qarşı apardığı təcavüz siyasətin məqsədini və həmin siyasətin nəticəsi olaraq yaranmış ağır vəziyyəti, işğal olunmuş yerlərin talan edilməsi məsələlərini təfsilatı ilə dünyaya çatdırmaqda misilsiz əmək sərf etmişdir. Bir sözlə, respublika prezidenti özünün gərgin əmək fəaliyyəti dövründə yorulmaq bilmə-

dən Azərbaycanın ən mübariz və fəal təbliğatçısı oldu və onu bütün dünyaya tanıtdı. Türkiyənin Azərbaycandakı səfiri Qədiri Ecvet Tezca haqlı olaraq demişdi: «Bu gün dünyada Azərbaycandan adını bilməyən, tanımayan heç bir məmləkət, heç bir dövlət yoxdur».

Beləliklə, H.Əliyevin gərgin və hərtərəfli əməyinin nəticəsində respublikamız müstəqilliyinin onuncu il dönümü müddətinə dünyanın qabaqcıl demokratik dövlətlərinin uzun illər boyu qəbul etdikləri qanunları və həyata keçirdikləri tədbirləri məhz bir neçə ildə tətbiq edərək böyük nəticələr qazanmışdır. Qazanan bütün nailiyyətlər H.Əliyev dahiliyinin, şəraitə düzgün qiymətləndirib lazımı siyasət yeritməsinin, güclü yaradıcı düşüncə, təşəbbüskarlıq və qüvvələri səfərbər etmək qabiliyyəti və qətiyyəti nəticəsində əldə edilmişdi.

Eyni zamanda qazınan müvəffəqiyyətlərdə xalqın əməyinin də böyük təsiri olmuşdur. H.Əliyev demişdir: «Ötən on il hər bir azərbaycanlının, hər bir Azərbaycan vətəndaşının nailiyyətidir. Birincisi, bu, bütün xalqımızın əvəzsiz milli sərvətidir, ikincisi isə burada hər bir insanın öz payı vardır. Heç kəsin payı inkar olunmamalıdır. Hər şey düzgün, doğru, obyektiv olmalıdır».¹²⁵

H.Əliyev əhalinin vəziyyəti ilə yaxından tanış olmaq məqsədilə şəhər və rayonları gəzmək ənənəsini müntəzəm olaraq həyata keçirmişdi. Belə gəzintilərdən biri də oktyabrın 7-də olmuşdu. Həmin gün paytaxtımızın C.Cabbarlı meydanını gəzməyə çıxan Azərbaycan prezidenti yol boyu sakinlərlə səmimi və mehribanlıqla görüşüb onların problemləri ilə maraqlanmış, bəzi sakinlərin müraciətlərini dinləmiş, bəzilərinin ərizələrini qəbul etmişdi. Ölkə prezidenti gəzinti zamanı ayrı-ayrı ticarət və xidmət obyektləri ilə də maraqlanmışdı.

Dekabrın 7-də H.Əliyev Bakıda Çin Xalq Respublikası səfirliyinin yeni binasının açılışında, dekabrın 9-da Azərbaycan Dövlət Teleradio Verilişləri Şirkətinin YUNİSEF-lə birlikdə Teleatrdə keçirdikləri şənlikdə və dekabrın 11-də isə ABŞ-ın Bakıdakı səfirliyinin iqamətgahında sentyabrın 11-də Nyu-York və Vaşinqton şəhərlərində baş vermiş terror hadisəsinin 3 ayı münasibətilə faciə qurbanlarının xatirəsini yad etmə mərasimində çıxış etmişdi.

Həmin faciənin bir illiyi münasibətilə etdiyi çıxışında H.Əliyev demişdi: Vaşinqton və Nyu-Yorkda törədilmiş terror aktları beynəlxalq terrorizmin yalnız ayrı-ayrı dövlətlər üçün deyil, bütün bəşəriyyət üçün ciddi təhlükə olduğunu ortaya qoydu və beləliklə də dünya xalqlarının vahid maraqlar ətrafında birləşməsinə təmin edən ideoloji zəmin yarandı. 11 sentyabr hadisələri ilə bağlı Azərbaycanın nümayiş etdirdiyi qətiyyətli və aydın mövqə qarşılıqlı münasibətlərin tarixində yeni səhifə açdı.

Söz və mətbuat azadlığına böyük əhəmiyyət verən ölkə prezidenti dekabrın ortalarında Kütləvi İnformasiya vasitələrinin rəhbərləri ilə görüşmüş və burada nitq söyləmişdi. Hətta respublikamızda Kütləvi İnformasiya vasitələrinə dövlət qayğısının artırılması sahəsində əlavə tədbirlər haqqında Azərbaycan prezidentinin 27 dekabr 2001-ci il tarixli sərəncamı da olmuşdu.

Azərbaycan prezidenti müxtəlif ölkələrdən gələn nümayəndə heyətlərinin rəhbərlərini və üzvlərini qəbul etmək ənənəsini davam etdirərək avqustun 7-də İsveç Krallığının Türkiyədə və Respublikamızda akkreditə olunmuş səfiri Henrik Lilyeqreni, avqustun 8-də Belarus Respublikası hökumətinin sədri Vladimir Yermoşin başda olmaqla nümayəndə heyətini, avqustun 25-də Türkiyə Respublikası Silahlı Qüvvələrinin Baş Qərargah rəisi, ordu generalı Hüseyin Qıvrıçoğlunu qəbul etmişdi. Azərbaycan-Türkiyə əməkdaşlığından danışan H.Əliyev generalla söhbətində demişdi: «Sizin səfəriniz ərəfəsində və Azərbaycanda olduğunuz zaman «Türk ulduzları»nın respublikamızın səmasında görünməsi çox əlamətdar bir hadisədir. Bu, Türkiyə Silahlı Qüvvələrinin, xüsusilə Hərbi Hava Qüvvələrinin nə qədər yüksək səviyyədə olması nümayiş etdirir. Bu, Azərbaycan xalqının böyük sevgisinə və məhəbbətinə səbəb olubdur».

H.Əliyev avqustun 28-də İran İslam Respublikası xarici işlər nazirinin Avropa və Amerika məsələləri üzrə müavini və İranın Xəzər dənizi məsələləri üzrə xüsusi nümayəndəsi Əli Əhaninin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini qəbul etmişdi. Aparılan söhbətdə H.Əliyev demişdi hesab edirəm ki, görüşlər tez-tez olmalıdır və İran-Azərbaycan əlaqələrinin inkişaf etməsi üçün lazımı tədbirlər görülməlidir.

Azərbaycan prezidenti avqustun 31-də Rusiya Federasiyası Xarici işlər nazirinin müavini, Rusiya prezidentinin Xəzər dənizi-

nin statusunun tənzimlənməsi məsələləri üzrə xüsusi nümayəndəsi Viktor Kalyujni başda olmaqla nümayəndə heyətini, sentyabrın 6-da Prezident sarayında Türkiyənin «Doğan Holding» qrupunun rəhbəri Aydın Doğanı və Türkiyə mətbuat nümayəndələrini, sentyabrın 10-da Fransa-Azərbaycan dostluq qrupunun sədri, senator Jan Buayenin rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyətini, sentyabrın 15-də Avropa Şurası Parlament Assambleyasının sədri Lord Rassel Constonu qəbul etmiş, bütün görüşlərdə geniş fikir mübadiləsi aparılmışdır. Sentyabrın 20-də GUÖAM ölkələri qadınlarının Bakıda keçirilən Birinci Əməkdaşlıq Forumunun iştirakçılarını qəbul etmiş Azərbaycan prezidenti söylədiyi çıxışında onları alqışlamış, belə görüşlərin yaxşı, əhəmiyyətli təşəbbüs olduğunu bildirmişdi.

Ölkə prezidenti sentyabrın 27-də Küveyt Parlamentinin nümayəndə heyətini qəbul etmiş və çıxışında Azərbaycan-Küveyt arasında çox sıx dostluq və əməkdaşlıq əlaqələrinin yarandığını və bu əlaqələri yüksək qiymətləndirdiyini qeyd etmişdi.

Sentyabrın axırlarında Azərbaycan prezidenti H.Əliyevin rəsmi dəvəti ilə Gürcüstan prezidenti E.Şevardnadze Bakıya gəlmiş və hər iki prezident arasında keçirilən görüş və aparılan söhbətlərin sonunda onlar mətbuat konfransı keçirmişlər. Sonra isə Prezident sarayında Gürcüstanın dövlət başçısının Respublika ictimaiyyətinin nümayəndələri ilə görüşü olmuş, burada Gürcüstanın ali mükafatının – «Qızıl runo» ordeninin Azərbaycan prezidenti H.Əliyevə təqdim edilməsi mərasimi olmuşdu. Hər iki prezident mərasimdə nitq söyləmişlər. Gürcüstan prezidenti demişdi: «Mən layiqli şəxslər arasında ən layiqlisi haqqında bir neçə kəlmə deməyə borcluyam. Məni buna dövlətin tanınmış lideri, Azərbaycanı yeganə düzgün yolla aparan rəhbər ilə – H.Əliyevlə ağır sınaqlardan çıxmış dostluq vadar edir. Hesab edirəm ki, əgər H.Əliyev olmasaydı, indi biz tək-cə dövlətlərimiz üçün deyil, ümumən bu regionun çox böyük məkanı üçün möhtəşəm plarlardan söhbət açma bilməzdik. Bu gün H.Əliyevçinin siyasətçi kimi, bir insan kimi, mübariz kimi layiq olduğu mükafatı mən ona təqdim edirəm – deyən Gürcüstan prezidenti «Qızıl runo» ordenini və gürcü rəssamının əsərini böyük məhəbbətlə H.Əliyevə təqdim etmişdi.

H.Əliyev etdiyi nitqində iki xalq arasında tarixi dostluq əlaqələrindən, bunun əhəmiyyətindən danışmış və mükafata görə Gürcüstan prezidenti E.Şevardnadzeyə dərin minnətdarlığını bildirmişdi.

Rusiya ilə münasibətləri daha da inkişaf etdirməyə böyük əhəmiyyət verən Azərbaycan prezidenti oktyabrın 10-da Moskva merinin birinci müavini Lyudmila Şvetsova başda olmaqla Rusiya paytaxtı hökumətinin nümayəndə heyətini qəbul etmişdi. Qəbula görə minnətdarlığını bildirən L.Şvetsova demişdi «H.Əliyev şəxsiyyətinə moskvalılar və hətta rusiyalılar böyük hörmət və ehtiram bəsləyirlər, Sizi özümüzün çox əziz və yaxın adamı hesab edirik».

H.Əliyev oktyabrın 16-da Ukraynanın xarici işlər naziri Anatoli Zvenko başda olmaqla ölkənin nümayəndə heyətini, oktyabrın 21-də Türkiyənin xarici işlər naziri İsmayıl Cəmin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini, oktyabrın 23-də isə Rusiyanın daxili işlər naziri Boris Qrıızlov başda olmaqla həmin ölkənin nümayəndə heyətini qəbul etmişdi. Azərbaycan prezidenti Rusiya nümayəndələri ilə görüşündə bir çox məsələlərdə, ilk növbədə terrorizmə və digər xüsusi təhlükəli cinayətlərlə mübarizə məsələlərində birgə əməkdaşlığımızın Azərbaycan üçün də, Rusiya üçün də, şübhəsiz, faydalı olduğunu bildirmişdi.

Azərbaycan prezidenti oktyabrın 25-də ABŞ-ın ATƏT-in Minsk qrupundakı həmsədrü Rudolf Perinanı qəbul etmiş və apardığı söhbətdə bildirmişdi ki, mən ABŞ-ın Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll olunması sahəsində apardığı siyasətə və verdiyi vədlərə inanıram. Amma bu məsələnin reallaşdırılması hələ ki, mümkün olmayıbdir. Arzu edirəm ki, Sizin bu məsələ ilə məşğul olduğunuz zamanda biz onu tamamilə həll edə bilək.

Noyabrın 4-də isə H.Əliyev ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrü Rudolf Perinanı (ABŞ), Filip de Surmeni (Fransa), Nikolay Qribovı (Rusiya), Rusiyanın Xarici İşlər Nazirinin birinci müavini Vyacheslav Trubnikovu və onları müşayiət edən nümayəndə heyətini qəbul etmişdi. Qonaqlara müraciət edən Azərbaycan prezidenti demişdi: Sizin də, bizim də bir məqsədimiz var: Ermənistan-Azərbaycan - Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həll etmək. Bu münaqişənin artıq 13 yaşı var.

ATƏT-in Minsk qrupunun 9 yaşı var. Amma görün neçə illər keçibdir, məsələ həll olunmayıbdir. Biz Sizdən çox şeylər gözləyirik.

Noyabrın 8-də ABŞ Dövlət Departamentinin Orta Asiya, Cənubi Qafqaz, Türkiyə və Yunanıstan üzrə olan nümayəndəsi Lin Paskonu qəbul edən Azərbaycan prezidenti söhbətində ABŞ ilə Azərbaycanın əlaqələrinə böyük əhəmiyyət verdiyinə, xüsusilə də iqtisadi sahədə Azərbaycanın neft və qaz ehtiyatlarının istifadə olunması məsələsinə toxunmuşdu.

Noyabrın 14-də H.Əliyev Rusiya Federasiyası hökuməti sədrinin müavini Viktor Xristenkonun başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini qəbul etmiş və söhbətində Rusiya ilə iqtisadi və digər əlaqələrə böyük əhəmiyyət verildiyindən danışmışdı.

Noyabrın 20-də isə Azərbaycan prezidenti Yunanıstanın xarici işlər nazirinin müavini Loannis Maqriotisin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini qəbul etmiş və söhbətində iki ölkə arasında əlaqələrə xüsusi əhəmiyyət verildiyini və bundan sonra əlaqələrin daha da inkişaf etməsinin vacibliyini bildirmişdi.

Azərbaycan prezidenti noyabrın 24-də Belçika Krallığı Parlamentinin Belçika-Azərbaycan parlamentlərarası dostluq qrupunun rəhbəri xanım Məryəm Kaçarın başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini, dekabrın 15-də isə ABŞ-ın Müdafiə naziri Donald Ramsfeldi qəbul etmiş və aparılan söhbətdə terrorizmə qarşı birgə mübarizə aparmağın zəruriliyindən danışılmışdı. H.Əliyev həm də D.Ramsfeldin gəlişini bizim dövlətlərarası əlaqələrimizin inkişaf etməsi üçün və həm də müdafiə sahəsində əməkdaşlığımız üçün bir addım hesab etmişdir.

Bütün bunlarla bərabər həmişə olduğu kimi 2001-ci ildə də H.Əliyev vaxtaşırı olaraq dünyanın ayrı-ayrı ölkələrinin səfirlərini qəbul edib söhbətlər aparmaq ənənəsini davam etdirmişdi. Azərbaycan prezidenti Azərbaycanın dünyanın bir sıra dövlətləri ilə əlaqələrinin genişlənməsi və müxtəlif sahələr üzrə müqavilələrin bağlanması ilə respublikaya diqqətin və bununla da Azərbaycanın nüfuzunun artması naminə xarici ölkələrə getmək fəaliyyətini 2001-ci ildə də inamla davam etdirmişdi. O, yanvarın əvvəllərində Fransa prezidenti Jak Şirakin dəvəti ilə Fransaya getmiş və Yelisey sarayında hər iki prezidentin görüşü olmuşdu. Fransa prezidenti H.Əliyevi yüksək səviyyədə qarşılamış və iki

prezident arasında aparılan söhbətdə Azərbaycan-Fransa əməkdaşlığının prinsipləri, regionda vəziyyət, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılması və eləcə də hər iki ölkəni maraqlandıran məsələlər haqqında fikir mübadiləsi aparılmışdı. Görüşdən sonra Fransa prezidenti Jak Şirak Azərbaycan prezidenti H.Əliyevin şərəfinə rəsmi ziyafət vermişdi. Ziyafət başa çatdıqdan sonra hər iki prezident Fransa prezidentinin iqamətgahı qarşısındakı meydana gəlmiş və bura toplaşan xarici ölkə jurnalistlərinin suallarına cavab vermişlər.

«Erməni soyqırımını» barədə məsələnin Fransa Parlamentində müzakirəsinin nəticəsi ilə əlaqədar jurnalistlərin sualına cavabına gəldikdə Jak Şirak demişdir ki, Azərbaycan prezidenti H.Əliyev Fransa Senatında və Milli Məclisində qəbul olunmuş qərar haqqında öz tənqidi fikirlərini bildirdi. Mən cənab H.Əliyevin bu tənqidlərini nəzərə aldım.

Azərbaycan prezidenti Parisdən Strasburqa gəlmişdi. Şəhərin hava limanında onu Avropa Şurası Parlament Assambleyasının sədri Lord Rassel Conston və digər rəsmi şəxslər qarşılamışdı. H.Əliyev AŞ PA sessiyasında tarixi nitqini söyləmişdi. Bundan əlavə Azərbaycan prezidenti Fransada bir sıra görüşlər keçirmiş, jurnalistlərin suallarına cavab vermişdi.

Martın 3-də Azərbaycan prezidenti yenidən Fransanın paytaxtına işgüzar səfərə yola düşmüşdü. Martın 4-də Parisdə «Marini» sarayında Azərbaycan prezidenti H.Əliyevin və Ermənistan prezidenti R.Koçaryanın təkbətək görüşü olmuşdu. Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həll olunması məsələsi barədə ətraflı söhbət aparan prezidentlər kompromis variantların axtarılıb tapılması üçün dialoqların davam etdirilməsinin vacib olduğunu bildirmişlər. Martın 5-də Azərbaycan prezidenti Yelisey sarayına getmişdi. Fransa prezidenti Jak Şirak Yelisey sarayının önündə H.Əliyevi mehribanlıqla qarşılamış və hər iki prezidentin arasında səmimi söhbət olmuşdu. Burada həmçinin də Jak Şirakın, H.Əliyevin və R.Koçaryanın birgə görüşü olmuşdu. Üç saat davam edən görüşdən sonra hər üç prezidentlər yerli və xarici kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndələri üçün brifinq keçirmiş və jurnalistlərin suallarına cavab vermişdilər.

Türkiyə Respublikasının prezidenti Əhməd Necdət Sezərin dəvəti ilə dost ölkəyə səfər etmiş Azərbaycan prezidenti

H.Əliyev martın 13-də onun üçün ayrılmış iqamətgahda Türkiyə Silahlı Qüvvələri Baş qərargahının rəisi, ordu generalı Hüseyn Kıvrıkoğlu ilə, elə həmin gün Türkiyə Baş nazirinin müavini, dövlət naziri, Milliyyətçi Hərəkat Partiyasının sədri Dövlət Baxçalı, Türkiyə Baş nazirinin müavini, Ana Vətən Partiyasının sədri Məsud Yılmaz və Türkiyənin Xarici İşlər Naziri İsmayıl Cəm ilə görüşmüşdü.

Həmin gün H.Əliyev günortadan sonra Türkiyə Parlamentinə – Böyük Millət Məclisinə gəlmiş və burada Böyük Millət Məclisinin sədri Ömər İzgi tərəfindən böyük ehtiramla qarşılanmışdı. Azərbaycan prezidenti Böyük Millət Məclisində geniş nitq söyləmişdi. Həmçinin də Məclisdə etdiyi çıxışdan bir qədər sonra S.Dəmirəl H.Əliyevin iqamətgahına gəlmiş və iki dost arasında səmimi söhbət olmuşdu. S.Dəmirəl söhbətində H.Əliyevin Məclisdə etdiyi nitqini diqqətlə dinlədiyini bildirmiş və çıxışı yüksək qiymətləndirmişdi.

Azərbaycan prezidenti martın 14-də Ankarada «Etimesqub» hərbi təyyarə meydanına gəlmiş və buradan Türkiyə prezidenti Əhməd Necdət Sezərlə birlikdə təyyarə ilə İstanbula yola düşmüşdü. Hər iki prezident Türkiyə dövlət başçısının İstanbuldakı iqamətgahına - «Tarabya» kompleksinə gəlmişlər. Burada Türkiyə prezidenti adından Azərbaycan prezidentinin şərəfinə rəsmi nahar verilmişdi. Sonra hər iki prezident Türkiyə Respublikasının Hərbi Akademiyasının Kompleksinə gəlmiş və burada Hərbi Akademiya komandanlarının hər il keçirilən konfransında iştirak etmiş və geniş nitq söyləmişlər. Axırda Hərbi Akademiyanın rəhbərliyi adından dövlət başçısına xatirə hədiyyələri təqdim olunmuşdu.

Martın 15-də Ankarada H.Əliyev üçün ayrılmış iqamətgahda o, TRT kanalı Xəbərler Departamentinin müdiri Haluk Koça, Türkiyənin NTV televiziya kanalının əməkdaşları İrfan Sapmaz və Didəm Tuncaya, daha sonra isə STV kanalının müxbiri Məlih Meriçə müsahibələr vermişdir.

Martın 16-da H.Əliyev Türkiyə prezidenti Əhməd Necdət Sezər ilə birlikdə Ankara Universitetinə gəlmişlər. Burada yüksək səviyyədə keçirilən mərasimdə H.Əliyevə Ankara Universitetinin fəxri doktoru diplomu təqdim olunmuşdu. H.Əliyev

mərəsimdə geniş nitq söyləmiş və Bakının mənzərəsini təsvir edən tablolu Ankara Universitetinə bağışlamışdı.

Beləliklə, Azərbaycan prezidentinin 2001-ci ilin martında olan Türkiyə səfəri olduqca əhəmiyyətli olmuşdu.

Türkiyə səfərindən qayıtdıqdan sonra Azərbaycan prezidentinin aprelin 1-də ABŞ-a işgüzar səfəri başlanmışdı. Aprelin 3-də H.Əliyevin Ki Uestdə Harri Trumen adına Kiçik Ağ evdə ABŞ-ın Dövlət katibi Kolin Pauell ilə görüşü olmuşdu. K.Pauell sonra Ermənistan prezidenti R.Koçaryan ilə görüşmüşdü. Həmin gün Azərbaycan və Ermənistan prezidentləri ilə görüşdən sonra ABŞ-ın Dövlət katibi Kiçik Ağ evin qarşısında jurnalistlər üçün mətbuat konfransı keçirmiş və sonra yenə orada Azərbaycan və Ermənistan prezidentlərinin şərfinə rəsmi qəbul təşkil olunmuşdu. Qəbulda ATƏT-in Minsk qrupunun amerikalı həmsədri Keri Kavano, fransalı həmsədri Jan Jak Qayyard, rusiyalı həmsədri Nikolay Qribov və Rusiya Federasiyası Xarici İşlər Nazirinin birinci müavini Vyacheslav Trubnikov iştirak etmişlər. Bunlarla bərabər aprelin 3-də ABŞ Dövlət katibi, Azərbaycan və Ermənistan prezidentləri Kiçik Ağ evdə jurnalistlərlə görüşmüş və onların qarşısında bəyanatla çıxış etmişlər.

Bundan əlavə Azərbaycan prezidenti aprelin 3-də Rusiya nümayəndə heyətinin başçısı, Xarici İşlər Nazirinin birinci müavini Vyacheslav Trubnikovla, aprelin 4-də isə Kiçik Ağ evdə ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrləri Keri Kavano, Jan Jak Qayyard və Nikalay Qibkovla daha bir görüş keçirmişdi.

Azərbaycan prezidenti aprelin 9-da Ağ evdə ABŞ prezidenti C.Buş ilə görüşmüş və bu görüşdən məmnun olduğunu bildirən ABŞ prezidenti H.Əliyevin dostu, ABŞ-ın 41-ci prezidenti ata Corc Buşun salamlarını və xoş arzularını Azərbaycanın dövlət başçısına çatdırmaqla bərabər, həm də onun dünyada tanınmış görkəmli dövlət xadimliyinə, şəxsiz liderliyinə, cəsarətinə, geniş dünyagörüşünə və nadir natiqlik istedadına valeh olduğunu söyləmişdi.

Azərbaycan prezidenti ABŞ-a səfərə dəvət olunduğuna və burada ona göstərilən yüksək qonaqpərvərliyə, Ermənistan-Azərbaycan - Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli üçün Amerika hökumətinin göstərdiyi səylərə görə minnətdarlığını bildirmişdi.

ABŞ-ın Azərbaycanla əməkdaşlığına böyük əhəmiyyət verdiyini bildirən C.Buş ölkəmizlə hərtərəfli əlaqələrin inkişaf etdirilməsini Amerikanın xarici siyasətinin mühüm istiqamətlərindən biri olduğunu nəzərə çatdırmışdı. Eyni zamanda H.Əliyevin Ağ evin qarşısında jurnalistlərlə görüşü olmuş və Kütləvi İnformasiya Vasitələri Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılması prosesində ABŞ-ın dövlət katibi Kolin Pauellin iştirakı ilə aprelin 3-də Kiçik Ağ evdə keçirilmiş görüşləri mühüm addım kimi qiymətləndirmişdi.

Azərbaycan prezidenti 2001-ci il aprelin 25-də Türkdilli ölkələrin VII Zirvə görüşündə iştirak etmək üçün İstanbula gəlmişdi. Aprelin 26-da İstanbulun Çarəğan sarayında VII Zirvə görüşü öz işinə başlamışdı. Zirvə görüşünü giriş sözü ilə açan Türkiyə prezidenti Ə.N.Sezər demişdir ki, 1992-ci ildə ilk dəfə Ankarada keçirilmiş Zirvə görüşündən 9 il keçmişdir və bu müddət ərzində qardaş ölkələr arasında ikitərəfli əlaqələrin genişləndirilməsi sahəsində böyük irəliləyişlər olmuşdur. Zirvə görüşündə çıxış edən Azərbaycan prezidenti belə görüşlərin müntəzəm olaraq keçirilməsinin önəmli xarakter almasını yüksək qiymətləndirmişdi. Bu toplantıdan istifadə edən H.Əliyev həm də bir sıra ölkələrin rəhbərləri ilə təkbətək görüşlər keçirmişdi.

2001-ci il mayın 31-də Minskə «Qafqaz dördlüyü» ölkələri dövlət başçılarının görüşü olmuşdu. Azərbaycan prezidentinin iştirak etdiyi həmin birgə görüşdə yekun bəyanatı qəbul olunmuşdu. Sonra Azərbaycan prezidenti H.Əliyev, RF prezidenti V.Putin, Gürcüstan prezidenti E.Şevardnadze və Ermənistan prezidenti R.Koçaryan jurnalistlərin suallarına cavab vermişlər. Elə həmin gün H.Əliyevin həm də RF prezidenti V.Putinlə görüşü olmuşdu. Görüşdə aparılan söhbətdə Azərbaycan-Rusiya əməkdaşlığının perspektivləri, beynəlxalq aləmdə və regionda vəziyyət, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılması perspektivləri və hər iki tərəfi maraqlandıran digər məsələlər barədə konkret və aydın fikir mübadiləsi aparılmışdı.

İyunun 1-də isə Belarus Respublikası prezidentinin iqamətgahında MDB üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının qapalı iclası keçirilmişdi. İclası giriş sözü ilə Belarus Respublikasının prezidenti A.Lukaşenko açmışdı. İclasın yekununa dair mətbuat kon-

fransı keçirilmiş, H.Əliyev və digərləri jurnalistlərin çoxsaylı suallarına cavab vermişlər.

İyunun 6-7-də GUÖAM təşkilatının üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarından Yaltada keçirilən Zirvə görüşündə də iştirak edən Azərbaycan prezidenti burada çıxış etmişdir.

Noyabrın 29-da H.Əliyev Moskvaya yola düşmüş və noyabrın 30-da MDB-nin yubiley Zirvə toplantısında iştirak etmək üçün Kremlə gəlmişdi. Burada Rusiya prezidenti V.Putin onu mehribanlıqla qarşılamışdır. Zirvə toplantısını açan V.Putin birlik ölkələrinin prezidentlərini yubiley münasibətilə təbrik etmiş və sonra MDB ölkələri Dövlət Başçıları Şurasının geniş iclası olmuşdur. Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyev 2001-ci ildə də öz parlaq zəkası, yaradıcılıq qabiliyyəti ilə suveren dövlətçiliyimizin qorunması və möhkəmləndirilməsi üçün çox böyük titanik əmək sərf etmişdir. O, memarı olduğu müstəqil Azərbaycan dövlətinin bir pillə də ucaltması üçün həqiqi olan hər bir işi görməyə var qüvvəsini sərf etmişdir.

2002-ci ildə də Azərbaycan prezidentinin çoxsahəli fəaliyyəti olduqca zəngin və əhəmiyyətli olmuşdur. Onun ölkənin siyasi, iqtisadi, sosial inkişafı naminə həyata keçirdiyi tədbirlər, bir sıra ölkələrin nümayəndə heyətlərini qəbul etməsi, onlarla aparılan dövlət əhəmiyyətli söhbətlər və dünyanın müxtəlif ölkələrinə etdiyi rəsmi səfərlər, orada aparılan danışıqlar, bağlanan müqavilələr bir daha ölkə prezidentinin nə dərəcədə böyük və gərgin əmək sərf etdiyini göstərir.

Ölkə prezidenti 2002-ci il yanvarın 12-də Bakıda keçirilən «Avropada etno-siyasi münaqişələrin nizama salınmasının hüquqi çərçivəsi» mövzusunda beynəlxalq konfransın iştirakçıları qəbul etmiş və onları səmimiyyətlə salamlayaraq Bakıda belə tədbirlərin keçirilməsini yüksək qiymətləndirmişdi.

Yanvarın 14-də Türkiyənin Bakıdakı səfirliyi Azərbaycan ilə Türkiyə arasında diplomatik əlaqələr yaradılmasının on illiyi münasibətilə «Avropa» mehmanxanasında mərasim keçirmişdi. Mərasimdə iştirak edən Azərbaycan prezidenti burada etdiyi çıxışında demişdi: «On il biz müstəqil dövlətlər kimi bir-birimizlə əlaqədə inkişaf etmişik. Biz gələcəyin çox möhkəm təməlini qoymuşuq. Əminəm ki, bu təməl üzərində böyük bir Türkiyə-Azərbaycan dostluğu, qardaşlığı abidəsi yaradılacaqdır».

Yanvarın 19-da Respublika sarayında 20 Yanvar faciəsinin 12-ci ildönümünə və şəhidlərin əziz xatirəsinə həsr edilmiş mərasim keçirilmiş və burada H.Əliyev iştirak etmişdi. Yanvarın 20-də isə Azərbaycan prezidenti qanlı Yanvar faciəsində həlak olanların xatirəsini yad etmək və onlara dərin ehtiram əlaməti olaraq Şəhidlər Xiyabanında olmuşdu.

Martın 2-də H.Əliyev Səhiyyə Nazirliyi doğum evində Qlobal Vaksinasiya Fondunun Vişnevskaya – Rostropoviç Fondu ilə birlikdə Azərbaycana gətirdiyi hepatit əleyhinə vaksinlərin təqdim edilməsi mərasimində iştirak etmiş və martın 3-də zəmanəmizin görkəmli musiqiçisi Mstislav Rostropoviç və onun xanımı Qalina Vişnevskayanı, Qlobal Vaksinləmə Fondunun prezidenti Yak Fransua Marteni qəbul etmişdi. Martın 4-də isə Prezident iqamətgahında M.Rostropoviçin anadan olmasının 75 illiyi münasibətilə təşkil olunmuş mərasimdə H.Əliyev nitq söyləmiş, onun fəaliyyətini yüksək qiymətləndirmiş və «İstiqlal» ordenini ona təqdim etmişdi. Həmin gün Bakı Əyləncə Mərkəzində Azərbaycan prezidenti adından müasir dövrün görkəmli musiqiçisi M.Rostropoviçin 75 illiyi şərəfinə rəsmi qəbul təşkil edilmiş və burada H.Əliyev çıxış etmişdi.

Martın 6-da H.Əliyev Prezident sarayında Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin rəhbər heyəti və Sərhəd Qoşunlarının dəstə rəisləri ilə görüşmüş və burada söylədiyi nitqində onların üzərinə düşən vəzifələrdən danışmışdı.

Martın 13-də (2002-ci ildə) Azərbaycan prezidenti 89 məhkumun əfv olunması haqqında fərman imzalamışdı. Fərmana əsasən azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum olunmuş 81 şəxs cəzasının çəkilməmiş hissəsindən azad edilmiş, 8 şəxs barədə cəzanın çəkilməmiş hissəsi yarıyadək azaldılmışdır.

Dövlət müstəqilliyi münasibətilə isə Respublika prezidenti 82 məhkumun əfv olunması haqqında 18 oktyabr (2002-ci il) tarixli fərman imzalamışdı. Həmin fərman əsasında 79 nəfər şəxs azadlıqdan məhrum etmə cəzasının çəkilməmiş hissəsindən azad edilmiş, 3 nəfər şəxsin cəzasının çəkilməmiş hissəsi yarıyadək azaldılmışdı. Bu, respublika rəhbərinin növbəti humanist siyasətinin davamı idi. Ümummilli liderimiz H.Əliyevin siyasətinin inamla davam etdirən Azərbaycan prezidenti cənab İlham.Əliyev də bu ənənəni uğurla davam etdirir.

Martın 14-də H.Əliyev Prezident sarayında Ayropa «Top – komanda» kuboku uğrunda yarışların qalibi olan «Azərreyl» qadın voleybol klubunun üzvləri ilə görüşmüş, onları təbrik etmiş və yeni-yeni uğurlar arzulamışdı. Sonra onlardan çıxış edənləri dinləyən ölkə prezidenti komandanın üzvlərinə xatirə hədiyyələri təqdim etmişdi.

Martın 21-də qədim İçəri şəhərin darvazaları qarşısında – Gəncələr meydanında Novruz bayramı münasibətilə böyük şənlik mərasimi təşkil olunmuşdu. Bura toplaşanlar tərəfindən dərin ehtiram və hörmətlə qarşılanan respublika prezidenti söylədiyi nitqində Azərbaycan xalqını təbrik etmiş və hamıya cansağlığı, uğurlar arzulamışdı. Azərbaycan prezidenti şənlik iştirakçıları ilə səmimi görüşüb onları təbrik etdiyi anlardan başlayaraq bir sıra iştirakçılar bayram ənənələrini yaşadan qədim el adətlərini nümayiş etdirmişlər. Məşhur meyxana ustası Ağasəlim Çıldaq prezidentə müraciətlə yeni şerini oxumuşdu. H.Əliyev Novruz şənliyinin iştirakçılarından olan Suraxanı rayonundakı 36 nömrəli musiqi məktəbinin şagirdi Səfa Məmmədovun məharətlə ifa etdiyi muğamı və eləcə də ayrı-ayrı sənətkarları diqqətlə dinləmiş və ata-baba qayğısı ilə onları təbrik etmişdi.

Azərbaycanlılara qarşı ermənilərin törətmiş olduğu soyqırım faciəsi H.Əliyevin diqqətində olan məsələlərdən olmuşdur. Buna görə də 1998-ci ildə respublika prezidentinin imzaladığı «Azərbaycanlıların soyqırımını haqqında» fərmanı ilə 31 Mart Azərbaycanlıların Soyqırımını günü kimi hər il dövlət səviyyəsində qeyd edilir. Fərman əsasında ölkədə soyqırım qurbanlarını anma tədbirləri keçirilir, dünya ictimaiyyətinin diqqəti bu məsələyə cəlb olunur. Martın 26-da (2002-ci ildə) soyqırımını günü ərəfəsində H.Əliyevin 31 Mart – soyqırımını günü münasibətilə Azərbaycan xalqına müraciəti olmuşdu. Müraciətdə H.Əliyev azərbaycanlılara qarşı soyqırımını siyasətinin təşkilatçılarıni ifşa etməyi, bütün həqiqətləri dünya ictimaiyyətinə və dövlətlərinə, bütün bəşəriyyətə müntəzəm olaraq tarixi faktlar əsasında çatdırmağı indiki nəslin müqəddəs vəzifəsi hesab etmişdi.

Martın 31-də H.Əliyev mərd mübarizlərin uyuduğu müqəddəs Şəhidlər Xiyabanını ziyarət etmiş, «Əbədi Məşəl» abidəsinin önünə əklil qoymuş və soyqırım qurbanlarının xatirəsini dərin ehtiramla yad etmişdi.

Aprelin 4-də Rusiyanın Bakıdakı səfirliyində Azərbaycan ilə Rusiya arasında diplomatik münasibətlər yaradılmasının 10 illiyinə həsr olunmuş mərasim keçirilmişdi. Səfirliyə gələn Azərbaycan prezidenti səfirliyin foyesində təşkil edilmiş və diplomatik münasibətlərin yarandığı vaxtdan bəri baş vermiş ən əlamətdar hadisələrdən bəhs edən fotosərgi ilə tanış olmuş və tədbirdə məzmunlu nitq söyləmişdi.

Bu tədbirdən az sonra Azərbaycanda Rusiya Federasiyası mədəniyyət günləri başlanmışdı.

Aprelin 22-də Respublika sarayında Rusiya Federasiyası mədəniyyəti günlərinin təntənəli açılış mərasimi olmuşdur. Burada iştirak edən H.Əliyev mərasimdən sonra səhnə arxasına keçərək Rusiyanın mədəniyyət xadimlərini salamlayaraq Rusiyanın Mədəniyyət naziri M.Şvidkoy, dirijor V.Fedoseyev və nümayəndə heyətinin digər üzvləri ilə görüşmüş və Azərbaycanda Rusiya Federasiyası mədəniyyəti günlərinin başlanğıcı gözəldir – deyən H.Əliyev 30 il bundan əvvəl 1972-ci ilin sentyabrında Azərbaycanda Rusiya Federasiyası mədəniyyət günlərinin yüksək səviyyədə keçirildiyini xatırlatmış və belə əlaqələri yüksək qiymətləndirmişdi.

Mayın 2-də Bakı İdman-Konsert Kompleksində sərbəst güləş üzrə 45-ci Avropa çempionatının təntənəli açılış mərasimi olmuşdu. Burada iştirak edən H.Əliyevin Avropa çempionatının iştirakçılarına təbriki oxunmuş və mayın 3-də isə Respublika prezidenti 45-ci Avropa çempionatının fəxri qonaqlarını qəbul etmişdi.

Eləcə də H.Əliyev mayın 2-də Bakıda keçirilən «Azərbaycanın milli-mədəni və təbii irsinin qorunub saxlanması – milli parklar proqramı» beynəlxalq konfransının iştirakçılarını qəbul etmişdi.

Böyük Vətən müharibəsində faşizm üzərində qələbənin 57-ci ildönümü-Qələbə bayramı münasibətilə mayın 9-da Bakıda təntənəli mərasim keçirilmişdi. Burada iştirak edən H.Əliyev nitq söyləmiş, veteranları və bütün Azərbaycan xalqını bayram münasibətilə ürəkdən təbrik etmişdi.

Mayın axırlarına yaxın Vatikan dövlətinin başçısı, Roma papası II İoann Pavel Bakıya gəlmişdi. Yüksək səviyyədə qarşılanan qonaq Azərbaycan prezidenti ilə görüşmüş və aralarında sö-

nimi söhbət olmuşdu. Bundan əlavə Roma papası bir sıra görüşlər, o cümlədən Azərbaycanın dini icmalarının başçıları ilə görüş keçirmişdi. Mayın 23-də Vatikan dövlətinin başçısı, Roma papasının Azərbaycana olan rəsmi səfəri başa çatmışdı. Bakı Hava limanından mehribanlıqla Roma papasını yola salan H.Əliyev ona müraciətlə demişdi: - Sizə çox təşəkkür edirəm. Azərbaycana səfər etdiyiniz üçün Sizə minnətdarlıq edirəm. Siz gördünüz, bu gün Sizinlə görüşməyə nə qədər adam gəlmişdi. Vatikan dövlətinin başçısı II İoann Pavel Bakıya səfərinin yüksək səviyyədə təşkil olunmasından məmnun qaldığını söyləmiş və ona göstərilən qonaqpərvərliyə görə H.Əliyevə, Azərbaycan xalqına dərin minnətdarlığını bildirmişdi. Vatikan dövlətinin başçısının Bakıya olan rəsmi səfəri bir daha H.Əliyev şəxsiyyətinə olan böyük ehtiram və dərin hörmətin ifadəsi idi.

Mayın axırlarında Bakıda «Xəzər neft, qaz, neftayırma və neft kimyası - 2002» IX Beynəlxalq sərgi və konfransının açılışı olmuş, burada nitq söyləyən Azərbaycan prezidenti demişdi: «Şübhə etmirəm ki, əvvəlki illərdə olduğu kimi, indiki sərgidə və konfransda dünyanın 31 ölkəsindən Azərbaycana gəlmiş iştirakçılar səmərəli fikir mübadiləsi aparacaq, neft və qaz sənayesinin inkişafı üçün elmi nailiyyətləri və təcrübələrini bir-biri ilə bölüşəcəklər» Şübhəsiz, son illərdə aparılan işlər və Bakı neft-qaz sərgisinin 9-cu dəfə keçirilməsi Azərbaycanı müasir dünyada böyük neft mərkəzlərindən birinə çevirmişdir. Belə bir tədbirin keçirilməsində H.Əliyevin misilsiz əməyi olmuşdu. Buna görə də həmin tədbirin keçirilməsi ilə əlaqədar olaraq ABŞ prezidenti C. Buş və Fransa respublikasının Baş naziri Yan-Pyer Raffaren H.Əliyevə təbrik məktubları göndərmişlər.

İyunun 12-də H.Əliyev Rusiyanın Azərbaycandakı səfirliyində milli bayram – Rusiya Federasiyasının dövlət müstəqilliyi haqqında bəyannamənin qəbul edilməsi günü münasibətilə təşkil olunmuş rəsmi qəbulda, eləcə də iyunun 13-də Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin 70 illik yubileyinə həsr olunmuş təntənəli mərasimdə iştirak etmiş və hər iki tədbirdə nitq geniş söyləmişdi.

İyunun 15-də H.Əliyev Naxçıvan Muxtar Respublikasına yola düşmüşdü. O, Naxçıvanda hərərətlə qarşılanmış, Olimpiya

İdman Kompleksinin açılış mərasimində iştirak etmiş və geniş nitq söyləmişdi.

Azərbaycan prezidenti iyunun 17-də Şəhidlər Xiyabanına gəlmiş və buradakı «Ana» abidəsinin önünə əklil qoymuş, onların xatirəsini ehtiramla yad etmişdi. H.Əliyev həmçinin Naxçıvanda Muxtar Respublikanın tanınmış ziyalıları ilə görüşüb söhbət etmiş və «N» hərbi hissəsində keçirilən mərasimdə iştirak etmişdi. O, burada döyüş texnikası ilə tanış olmuş, zabit və əsgərlərlə səmimi söhbət aparmış, onların kazarma və yeməxanasında olmuş sonra keçirilən mitinqdə, eləcə də Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisində keçirilən müşavirədə nitq söyləmişdi.

İyulun 4-də ABŞ-ın Azərbaycandakı səfirliyi ABŞ-ın milli bayramı – İstiqlaliyyət günü münasibətilə rəsmi qəbul təşkil etmişdi. Burada iştirak edən H.Əliyev nitq söyləmişdi.

İyulun 15-də H.Əliyevin yanında müşavirə keçirilmişdi. Azərbaycan prezidentinin təşəbbüsü ilə keçirilən müşavirədə dövlət və hökumət rəhbərləri, nazirlər, komitə sədrləri, şirkət rəhbərləri, icra hakimiyyəti başçıları və energetika ilə məşğul olan təşkilat rəhbərləri iştirak etmişlər. Müşavirədə və iyulun 16-da yenə də onun yanında Azərbaycan Dövlət Neft Fondunun Müşahidə Şurasının keçirilən birinci iclasında etdiyi əhatəli çıxışında qarşıda duran vəzifələrin yerinə yetirilməsi sahəsində öz tövsiyələrini vermişdi.

İyulun 23-də Misir Ərəb Respublikasının milli bayramı – İnqilab günü münasibətilə həmin ölkənin Bakıdakı səfirliyinin «Avropa» otelində təşkil etdiyi rəsmi qəbulda, iyulun axırlarında isə Azərbaycan Ali Hərbi Məktəbi və Ali hərbi Təyyarəçilik məktəbi məzunlarının buraxılışına həsr olunmuş mərasimdə H.Əliyev iştirak etmiş və göstərilən tədbirlərin hər ikisində nitq söyləmişdi.

Avqustun 10-da H.Əliyev yenidən Naxçıvan MR-ə yola düşmüşdü. Avqustun 11-də Azərbaycan prezidentinin sədrliyi ilə Naxçıvan MR-in Ali Məclisində keçirilmiş müşavirədə, həmçinin də həmin gün Şahbuz rayonu sakinləri qarşısında, avqustun 12-də isə yenə də onun sədrliyi ilə Naxçıvan Ali Məclisinin iclas salonunda Respublika Milli Elmlər Akademiyasının Naxçıvan bölməsinin yaradılmasına həsr olunmuş müşavirədə nitq söyləmişdi.

Avqustun 13-də H.Əliyev Naxçıvan MR-in Ali Məclisinin böyük iclas salonunda respublikanın və xarici ölkələrin Kütləvi İnformasiya vasitələrinin nümayəndələri üçün mətbuat konfransı keçirmişdi.

Avqustun 14-də Sədərək rayonunda, Azərbaycan-Ermənistan sərhədində Azərbaycan prezidenti ilə Ermənistan prezidenti arasında 4 saat davam edən təkbətək görüş olmuş və hər iki prezident görüşdən sonra jurnalistlər və mətbuat nümayəndələri qarşısında bəyanat vermişlər. Həmin görüşdən sonra H.Əliyev Sədərək rayonunun Heydərabad qəsəbəsinə gəlmiş və onunla görüşə gələn sakinlər qarşısında çıxış etmişdi.

H.Əliyev Naxçıvan diyarına etdiyi tarixi səfəri zamanı yuxarıda göstərilənlərlə bərabər Muxtar Respublikanın bir sıra yerlərində olmuş, böyük quruculuq işləri ilə maraqlanmış, ayrı-ayrı adamlarla görüşüb söhbətlər aparmış, sosial sahədə mövcud problemlərin həlli istiqamətində öz göstəriş və tövsiyələrini vermişdi.

Avqustun 21-də Bakının Nizami rayonundakı «Heydər parkı»nda böyük konsert və gəzinti təşkil edilmiş, burada hərərətlə qarşılanan H.Əliyev nitq söyləmişdi.

Sentyabrın 2-də «Bilik günü» və yeni dərslərin başlanması ilə əlaqədar olaraq H.Əliyev Bakının Suraxanı rayonundakı 275 saylı məktəbə gələrək tədris ocağı ilə tanış olmuş, ayrı-ayrı dərslər otaqlarını gəzmiş, tədrisin gedişi ilə maraqlanmış və şagidlərlə bir ata-baba qayğısı ilə söhbət aparmışdı.

Sentyabrın əvvəllərində Azərbaycan prezidenti görkəmli müğənni və bəstəkar, SSRİ Xalq artisti Müslüm Maqomayevi qəbul etmişdi. Söhbətdə M.Maqomayevin hələ 31 yaşında məhz H.Əliyevin əməyi sayəsində ona SSRİ Xalq artisti fəxri adının verilməsi vurğulanmışdı. Sentyabrın 6-da M.Maqomayevin anadan olmasının 60 illiyi ilə əlaqədar Azərbaycanın ali dövlət mükafatının – «İstiqlal» ordeninin təqdim edilməsinə həsr olunmuş mərasim keçirilmişdi. Azərbaycan prezidenti burada söylədiyi nitqində M.Maqomayevin əməyini yüksək qiymətləndirmiş və ordeni ona təqdim etmişdi. Sentyabrın 8-də isə Bakı Əyləncə Mərkəzində M.Maqomayevin şərəfinə qəbul təşkil olunmuş və burada H.Əliyev məzmunlu və maraqlı nitq söyləmişdi. M.Maqomayev isə öz çıxışında Azərbaycan prezidenti tə-

rəfindən onun əməyinin yüksək qiymətləndirilməsi və ona göstərilən hədsiz hörmət və ehtirama görə minnətdarlığını bildirmişdi.

Sentyabrın 12-də Azərbaycan prezidenti Gəncə şəhərinə gəlmiş və burada Olimpiya İdman Kompleksinin açılış mərasimində iştirak etmiş və nitq söyləmişdi. O, eyni zamanda şəhərin bir sıra yerlərində olmaqla bərabər, həm də Gəncədəki «N» hərbi hissəsində əsgər və zabitlərlə görüşmüş, onların qayğıları ilə maraqlanmışdır.

Elə həmin gün H.Əliyevin sədrliyi ilə Gəncə Şəhər İcra Hakimiyyətində geniş müşavirə olmuşdu. O, burada bir sıra dövlət adamlarının çıxışlarını dinlədikdən sonra yekun nitqi söyləmiş, şəhərin sosial-iqtisadi sahədə olan problemlərindən danışmış və öz tövsiyələrini vermişdi. Sentyabrın 13-də H.Əliyev böyük bir ehtiramla N.Gəncənin məqbərəsini ziyarət etmiş, məqbərənin önünə əklil qoymuş və sonra onu müşayiət edən jurnalistlərin çoxsaylı suallarına cavab vermişdi. Sonra Azərbaycan prezidenti Gəncədən Goranboy rayonuna gəlmişdi. Yol boyu böyük ehtiramla, hərərətlə qarşılanan prezident rayon ictimaiyyəti nümayəndələrinin iştirakı ilə geniş müşavirə keçirmişdi. Müşavirədə bir sıra çıxışları dinlədikdən sonra H.Əliyev əhatəli nitqi söyləmişdi.

Azərbaycan prezidenti buradan yeni salınmış Aşağı Ağca-kənd qəsəbəsinə gəlmiş və qəsəbənin açılışında iştirak etmişdi. O, burada Ermənistandan qəddarlıqla çıxarılan qaçqınlar üçün tikilmiş binalarla tanış olmuş və qəsəbənin açılışına həsr edilmiş yığıncaqda ayrı-ayrı sənət adamlarının çıxışlarını dinlədikdən sonra özü nitq söyləmişdi. 1988-1992-ci illərdə Ermənistandakı ata-baba yurdlarından vəhşiliklə qovulmuş insanların daimi məskunlaşdırılması üçün prezidentin 22 avqust (2001-ci il) tarixli fərmanı əsasında Neft Fondundan ilk vəsait ayrılaraq 140 evdən ibarət ilk olaraq həmin qəsəbə tikilmiş və buraya 134 ailə köçürülmüşdü. Qəsəbə sakinləri çıxışlarında haqlı olaraq H.Əliyevə onlar üçün göstərdiyi qayğıya görə dərin minnətdarlıqlarını bildirmişlər.

Sentyabrın 17-də Azərbaycan prezidentinin dəvəti ilə Türkiyə və Gürcüstan prezidentləri Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin təməlinin qoyulması mərasimində iştirak etmək üçün Azərbaycana iki günlük işgüzar səfərə gəlmişlər. Hər iki ölkənin prezidentini Bakı Hava limanında mehribanlıqla qarşı-

layan H.Əliyev onlarla təkbətək görüşdə ölkələr arasında əməkdaşlıqdan, yeni kəmərin əhəmiyyətindən və s. danışılmışdı. Sentyabrın 18-də Bakı yaxınlığındakı Sanqaçal sahil terminalında Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin təməlinin qoyulması münasibətilə təntənəli mərasim keçirilmişdi. Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə prezidentləri həmin mərasimdə etdikləri çıxışlarında bu kəmərin Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə ilə əlaqələrin daha da artmasına və eləcə də həmin kəmərin Qafqazda sülhün, əmin-amanlığın və təhlükəsizliyin təminatçısı olacağını vurğulamışlar. Həmin gün «Gülüstan» sarayında Bakı-Tbilisi-Ceyhan ixrac boru kəmərinin təməlinin qoyulması münasibətilə H.Əliyevin adından dövlət başçılarının və nümayəndə heyətlərinin şərəfinə rəsmi ziyafət təşkil edilmiş və hər üç ölkənin prezidentləri söylədikləri, nitqlərində kəmərin əhəmiyyətini yüksək qiymətləndirmişlər.

Göstərilən kəmərin layihəsi və bunun əhəmiyyəti məsələsinə H.Əliyevlə ABŞ-ın enerji naziri Spenser Abrahamı və onun başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti arasında aparılan söhbətdə də toxunulmuşdu. Nazir ABŞ-ın bu layihəyə böyük əhəmiyyət verdiyini bildirmiş və H.Əliyevə müraciətlə demişdi: Həmin layihənin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi, lider kimi Sizin uzaqgörənliyinizi və bir çox çətin hallarda göstərdiyiniz qabiliyyətinizi nümayiş etdirir. Kəmərin məsələsində H.Əliyevin misilsiz xidməti, onun prinsipal mövqeyi ABŞ prezidenti C.Buşun da diqqətindən yayınmamış o, H.Əliyevə ünvanladığı 18 sentyabr (2002-ci il) tarixli məktubunda boru kəmərinin təməlinin qoyulması münasibətilə onu təbrik etmiş və göstərmişdi ki, Mən Sizin strateji uzaqgörənliyiniz və qətiyyətiniz sayəsində həyata keçən bu güncü mərasimə təşrif buyurmuş hökumət və şirkət rəhbərlərini alqışlayıram. Belə xarakterli təbriklər Azərbaycan prezidentinin ünvanına Fransa prezidenti Jak Şirakdan, Böyük Britaniya Baş naziri Toni Bleyerdən və digər ölkə rəhbərlərindən də daxil olmuşdu.

Noyabrın əvvəllərində ABŞ-ın respublikamızdakı fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri Ross Uilson Qafqaz Universitetinin 10 illik yubileyi ilə bağlı tədbirdə «Azərbaycanın neft siyasətinin reallaşmasında ABŞ-ın yeri və oynadığı rol» mövzusunda çıxış edərək Bakı-Tbilisi-Ceyhan kəmərinin təməlinin qoyulmasını

Azərbaycanın enerji siyasətində ən uğurlu addımlardan biri kimi qiymətləndirmiş və bu marşrutun seçilməsində H.Əliyevin əvəzsiz xidməti olduğunu və respublikada həyata keçirilən neft strategiyasının nəinki region, həm də dünya üçün mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini bildirmişdi.

Sentyabrın 19-21-də ABŞ-da «İpək Yolu XXI əsrdə Mərkəzi Asiya və Qafqazda Təhlükəsizlik və Təhlükələr» mövzusunda keçirilən konfransın işinə sentyabrın 21-də Azərbaycan Dövlət Televiziyasının peyk rabitəsi sistemi vasitəsilə qoşulan Azərbaycan prezidenti bu mühüm konfransın iştirakçılarında Xəzər bölgəsində gedən proseslər, habelə Dağlıq Qarabağ münaqişəsi barədə geniş məlumat vermiş və onların çoxsaylı suallarını cavablandırmışdı.

Oktyabrın 10-da «Gülüstan» sarayında «Demokratik cəmiyyətdə dinin və əqidənin rolu: terrorizm və ekstremizmə qarşı mübarizə yollarının araşdırılması» mövzusunda beynəlxalq konfrans öz işinə başlamışdı. Konfrans iştirakçıları tərəfindən həərətlə qarşılanan Azərbaycan prezidenti onları təbrik etmiş və burada söylədiyi nitqində göstərmişdi ki, insanın daxili dünyası da im qorunmalıdır. Əgər terrorizm insan həyatını təhlükəyə məruz edirsə, deməli, bizim sivilizasiya təhlükə altındadır. Məhz bütün insanların gələcəyi naminə biz hamımız birgə mübarizə apardığımız halda terrorizm, təcavüzkar separatçılığa dəstək verən qüvvələrin niyyətlərini puça çıxara bilərik - deyən H.Əliyev bu yolda konfrans iştirakçılarına uğurlar arzulamışdı.

Oktyabrın 11-də Respublika sarayında Azərbaycan Milli Olimpiya Komitəsinin 10 illiyinə həsr olunmuş təntənəli yubiley mərasimi keçirilmişdi. Burada Azərbaycan Milli Olimpiya Komitəsinin prezidenti, Milli Məclisin deputatı İlham Əliyev məruzə etmişdi. Bir çox nümayəndələrin çıxışlarından sonra Azərbaycan prezidenti etdiyi nitqində 10 ildə əldə edilən nailiyyətlərdən və qarşıda duran vəzifələrdən danışmışdı.

Oktyabrın 17-də «Gülüstan» sarayında Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin 11-ci ildönümünə həsr olunmuş təntənəli mərasim keçirilmişdi. Burada geniş nitq söyləyən Azərbaycan prezidenti demişdi: «Müstəqilliyin ilk illərində çox çətin şərait yaranmışdı. Xalq müstəqilliyini itirmək, vətəndaş müharibəsi təhlükəsi qarşısında qalmışdı. Ölkənin xalq təsərrüfatının bütün sahələri

dağıdılmış, talan edilmişdi. Buna baxmayaraq bütün çətinliklərin qarşısı ardıcılıqla alınmış və biz 1995-ci ildən etibarən Azərbaycanca böyük quruculuq işləri apardığımız və onlar bu gün davam edir. Ardıcılıqla həyata keçirilən tədbirlərin nəticəsi olaraq 1996-2002-ci illərdə Ümumi Daxili Məhsul 68 faiz, sənaye məhsulu 23 faiz, kənd təsərrüfatı məhsulu 39 faiz, kapital qoyuluşu 4 dəfə artmışdır».¹²⁶

Oktyabrın 20-də H.Əliyev Azərbaycan Dövlət Musiqili Komediya teatrında V.Mayakovski adına Moskva Akademik Teatrı aktyorlarının ifasında Somersət Moeminin «Dairə» tamaşasına baxmış və tamaşadan sonra səhnəyə qalxaraq iki ölkə arasında mədəni əlaqələrin əhəmiyyətindən danışmış, yüksək ifaçılıq məharətinə görə Moskva aktyorlarına təşəkkürünü bildirmiş və bütün kollektivə yeni-yeni uğurlar arzulamışdı.

Oktyabrın 22-də saat 10³⁰ radələrində Xəzər dənizində Azərbaycan Dövlət Dəniz Gəmiçiliyinə məxsus, Aktau-Bakı marşrutu ilə hərəkət edən «Merkuri-2» gəmi-bərəsinin qəzaya uğraması ilə bağlı Azərbaycan prezidenti yanında Təhlükəsizlik Şurasının fəvqəladə iclası keçirilmişdir. İclasda qəzanın səbəbləri geniş müzakirə edilmiş, H.Əliyev vəziyyətdən çıxış yolları barədə öz tövsiyələrini vermişdir.

Oktyabrın 24-də isə Bakıda Milli Elmlər Akademiyasının M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun binasında XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biri, şair və dramaturq H.Cavidin vaxtilə mənzili olmuş otaqlarda ədəbin ev-muzeyinin açılmasına həsr edilmiş mərasim keçirilmişdi. Burada iştirak edən Azərbaycan prezidenti nitq söyləmiş, onun yaradıcılıq əməyini yüksək qiymətləndirmişdi.

Oktyabrın 30-da «Gülüstən» sarayında Türkiyə Cümhuriyyətinin qurulmasının 79-cu ildönümü münasibətilə bu ölkənin Bakıdakı səfirliyi rəsmi qəbul təşkil etmişdi. Burada iştirak edən Azərbaycan prezidenti iki dost, qardaş ölkə arasındakı əməkdaşlığın əhəmiyyətinə dair geniş nitq söyləmişdi.

Noyabrın 3-də H.Əliyev paytaxtın mərkəzi hissəsində gəzintiyyə çıxmış və hər küçədə hərərətlə qarşılanan ölkə prezidenti uşaqlarla görüşmüş, ticarət obyektlərinə baş çəkmiş, Azərbaycan Texniki Universitetinin tələbələri ilə söhbət aparmış və həmçinin

də gəzinti zamanı kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndələrinə qısa müsahibə vermişdi.

Respublika prezidenti noyabrın 17-də yenidən şəhərdə gəzintiyyə çıxmışdı. Növbəti gəzinti C.Cabbarlı adına meydan başlanmışdı. Burada H.Əliyevi Bakı sakinləri və şəhərin qonaqları mehribanlıqla qarşılamışdı. Xalqın vəziyyəti ilə maraqlanan prezident bəzi sakinlərlə səmimi söhbət aparmış, qayğıkeşliklə onları dinlədikdən sonra metro ilə «Sahil» stansiyasına gəlmişdi. Burada da böyük ehtiramla qarşılanan H.Əliyev sakinlərin problemləri ilə maraqlanmış və bəzilərinin müraciətlərini dinləmişdi.

Noyabrın 4-də H.Əliyevin yanında müşavirə keçirilmiş və burada Şahdəniz və Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinin layihələrinin həyata keçirilməsi vəziyyəti və inkişaf konsepsiyası müzakirə edilmişdi.

Bakı metropoliteni və onun fəaliyyəti də prezidentin diqqətində olan məsələlərdən idi. 35 il əvvəl, 1967-ci il noyabrın 6-da Bakı metropoliteninin «Bakı Soveti», «Sahil», «28 May», «Gənclik» və «Nərimanov» stansiyalarından ibarət birinci növbəsi istifadəyə verilmişdi. Bununla əlaqədar olaraq noyabrın 6-da (2002-ci il) Respublika sarayında Bakı Metropoliteninin 35 illik yubileyinə həsr olunmuş təntənəli mərasim keçirilmişdi. H.Əliyev burada söylədiyi nitqində demişdi: Biz bu gün metropolitenin 35 illik yubileyini edəndə həm inşaatçıları, həm də istismarçıları nəzərdə tuturuq. Əgər inşaatçıları götürsək, onların yubileyi 35 il deyil, təxminən 42-45 ildir. Çünki onlar 1947-ci ildə inşaatla başlayıblar və 1953-cü ilə qədər 6 il inşaat işləri aparılıb və sonra dayanıbdır. 1961-ci ildə yenidən inşaat işlərinə başlanılıb və bu yenə də 6 il davam edibdir. 1967-ci ildə metropoliteni istismara verəndə artıq 12 il idi ki, inşaatçılar bununla məşğul olmuşlar. Nəticədə 1967-ci ildə birinci hissə istismara verilmiş və sonrakı illərdə bu davam etdirilmişdi. Bu sərvət Azərbaycan xalqının zəhmətkeş insanların böyük əməyi, əzmi nəticəsində yaranıbdır. Ona görə də Bakı Metropoliteni Azərbaycan xalqının milli sərvətidir. Ən dəyərli sərvətlərdən biridir – deyən H.Əliyev metropolitenin böyük əhəmiyyətindən danışmışdı. Noyabrın 7-də isə H.Əliyev Bakı metropoliteninin 35 illiyinə həsr olunmuş yubiley şənliklərində iştirak etmək üçün Bakıya gələn «Metro» Beynəlxalq Assosiasiyasının üzvlərini qəbul etmiş və Bakı metrosunun inşasında kömək

etmiş təşkilatların əməyini yüksək qiymətləndirmiş, onlara təşəkkürünü bildirmişdi.

Noyabrın 8-də H.Əliyev Şekidə tikintisi başa çatmış Olimpiya İdman Kompleksinin açılış mərasimində iştirak etmək üçün bura gəlmişdi. Şəkiyə gedərkən İsmayılı və Qəbələ zəhmətkeşləri tərəfindən qarşılanan prezident hər iki rayonun əməkçi adamları, ağsaqqalları ilə görüşüb söhbət etmiş və həmin gün axşam Şəkiyə gəlmişdi. Noyabrın 9-da Şəki şəhərində böyük Olimpiya İdman Kompleksinin tənənəli açılışı olmuşdu. Tikintinin istifadəyə verilməsinə həsr edilmiş mərasimdə Milli Olimpiya Komitəsinin prezidenti, Milli Məclisin deputatı İlham Əliyev çıxış etmiş və belə möhtəşəm tikintilərin yaradılmasında ölkə prezidentinin daimi qayğısından və həmin İdman Kompleksinin istifadəyə verilməsinin böyük əhəmiyyətindən danışmışdı. Ölkə prezidenti 10 il ərzində Olimpiya Komitəsinin əldə etdiyi möhtəşəm nailiyyətlərdən danışmış və Komitənin əməyini yüksək qiymətləndirmişdi. Olimpiya İdman Kompleksinin açılış mərasimindən sonra Sabit Rəhman adına Şəki Dövlət Dram Teatrının qarşısındakı meydana gəlmiş H.Əliyev ictimaiyyət qarşısında geniş çıxış etmişdi. Bundan əlavə o, «Şəki-İpək» Açıq Tipli Səhmdar Cəmiyyətində olmuş və buranın iş adamları ilə söhbət aparmaqla bərabər Ölkə prezidenti onların sosial vəziyyətilə də maraqlanmışdır. Həm də Şəki xan sarayı ilə və b. yerlərlə tanış olmuşdu.

Noyabrın 9-da H.Əliyev Şəki Şəhər İcra hakimiyyətində müşavirə keçirmiş və bir çox vəzifəli adamların çıxışlarını dinlədikdən sonra şəhərin problemləri ətrafında geniş nitq söyləmişdi.

Noyabrın 26-da Respublika sarayında hakim partiya H.Əliyevin banisi və yaradıcısı olduğu Yeni Azərbaycan Partiyasının on illiyinə həsr olunmuş yubiley mərasimi keçirilmişdi. Mərasimdə YAP-ın sədri, Azərbaycan Respublikasının prezidenti geniş məruzə ilə çıxış etmişdir.

Dekabrın 6-da yenə də Respublika sarayında Azərbaycanın görkəmli dirijoru və bəstəkarı, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, SSRİ Xalq artisti, Dövlət mükafatları, Beynəlxalq Nehru mükafatı laureatı, mayestro Niyazinin 90 illiyinə həsr edilmiş yubiley gecəsi keçirilmiş və burada iştirak edən Azərbaycan prezidenti yubiliyinin eczarq musiqi yaradıcılığı haqqında geniş nitq söyləmişdi.

Dekabrın əvvəllərində (2002-ci ildə) Bakıya gözlənilməz qar yağmışdı. Belə şəraitdə H.Əliyevin ciddi nəzarətinin və əməyinin sayəsində «Həzi Aslanov» metro stansiyasının açılış mərasimi olmuşdur. Açılışda iştirak edən H.Əliyev stansiyasının inşasında böyük zəhmət çəkən insanların əməyini yüksək qiymətləndirmiş və onlara təşəkkürünü bildirmişdi.

Azərbaycan prezidenti 2002-ci ildə də dünyanın müxtəlif dövlətlərindən, beynəlxalq təşkilatlardan gələn saysız-hesabsız nümayəndə heyətlərini qəbul etmiş və onlarla səmərəli söhbətlər aparmışdır.

Yanvarın 14-də H.Əliyev ABŞ-ın Bakıdakı səfiri Ross Uilsonu, yanvarın 18-də NATO Parlament Assambleyasının prezidenti Rafael Estrellanı və həmin qrupun baş katibi Seymon Lanni, yanvarın 23-də İran İslam Respublikasının daxili işlər naziri Əbdülvahid Musəvi-Larinin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini qəbul etmişdi. İranın daxili işlər naziri ilə aparılan söhbətdə Azərbaycan prezidenti demişdi: Bu gəliş İranın daxili işlər nazirinin Azərbaycana ilk səfəridir. Bu, onu göstərir ki, bizim əlaqələrimiz inkişaf edir və inkişaf o dərəcəyə çatıb ki, hətta İranın daxili işlər naziri də Azərbaycana gəlir.

Martın 8-də H.Əliyev ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrələrini, Rusiya Federasiyası xarici işlər nazirinin birinci müavini Vyacheslav Trubnikovu və onları müşayiət edən nümayəndə heyətini, martın 11-də Əliəsgər Şerdust başda olmaqla İran İslam Respublikası parlamenti İran-Azərbaycan dostluq qrupunun üzvlərindən ibarət nümayəndə heyətini, martın 18-də «İpək Yolu» kommunikasiya sisteminin rəhbəri, məşhur alim və ictimai xadim, Rusiya EA-nın akademiki Roald Saqdeyevi qəbul etmiş, onlarla geniş, xüsusilə də Dağlıq Qarabağ münacişəsi barədə söhbət aparmışdı. Martın 23-də isə Malayziyanın, Finlandiyanın, Tailandın, Danimarkanın, Meksikanın, İrlandiyanın, Cənubi Afrika Respublikasının, Yəmənin, Sloveniyanın, martın 30-da isə Çin Xalq Respublikasının, iyulun 13-də İsveçrənin, Qırğızıstanın, İsveçin, Koreya Xalq Demokratik Respublikasının, Belçikanın və Niderlandın ölkəmizdə yeni təyin olunmuş fəvqəladə və səlahiyyətli səfirlərinin etimadnamələrini qəbul etmişdi.

Azərbaycan prezidenti H.Əliyev martın 26-da ABŞ Senatının enerji və təbii sərvətlər komitəsinin sədri Cef Binqemənin

başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini, aprelin 8-də Ümumrusiya Azərbaycan Konqresinin prezidenti Məmməd Əliyev başda olmaqla rusiyadakı Azərbaycan diasporunun nümayəndə heyətini, aprelin 9-da Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin sədri, Litvanın xarici işlər naziri Antanas Valionisi, aprelin 10-da Rusiya Federasiyası hökuməti sədrinin müavini, İqtisadi Əməkdaşlıq üzrə hökumətlərarası Komissiyasının Rusiya tərəfdən sədri Viktor Kristenkonun başçılıq etdiyi Rusiya nümayəndə heyətini, aprelin 11-də İran İslam Respublikasının xarici işlər naziri Kamal Xərrazini və onu müşayiət edən nümayəndə heyətini, həmin gün-eləcə də Gürcüstanın müdafiə naziri general-leytenant David Tevdzeni, aprelin 16-da Pakistan İslam Respublikasının müdafiə katibi Həmid Nəvaz Xanın başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini, mayın 7-də Türkiyə Respublikası baş nazirinin müavini, dövlət naziri Dövlət Baxçalını və onun başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini, mayın 8-də Dünya Bankının Cənubi Qafqaz üzrə direktoru xanım Cudi O Konnoru, mayın 9-da Bundestaqın Avropa Birliyinə dair məsələlər üzrə komissiyasının sədri Fridbert Perlüger başda olmaqla Almaniya Federativ Respublikasının nümayəndə heyətini, mayın 16-da ABŞ-ın Xəzər hövzəsinin enerji diplomatiyası üzrə səfiri Stiven Mənni, mayın 17-də Beynəlxalq Prokurorlar Assosiasiyasının prezidenti Nikolas Kouderi başda olmaqla həmin təşkilatın İcraiyyə Komitəsinin nümayəndə heyətini, mayın 24-də ölkəmizə səfərə gəlmiş Rusiya Federal Məclisi Federasiya Şurasının sədri Sergey Mironov başda olmaqla Federasiya Şurasının nümayəndə heyətini, iyunun 5-də Energetika və Sənaye naziri Brayan Uilson başda olmaqla Böyük Britaniya nümayəndə heyətini, iyunun 6-da yenə də ABŞ prezidentinin Xəzər hövzəsinin enerji ehtiyatlarının inkişafı üzrə xüsusi müşaviri səfir Stiven Mənn başda olmaqla ABŞ nümayəndə heyətini, iyunun 14-də ATƏT-in Minsk qrupunun fransalı həmsədri, Fransa Xarici İşlər Nazirinin Kontinental Avropa Departamentinin direktoru Uq Pernenin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini, iyulun 10-da Şərqi Azərbaycan Ostandarı Məhəmmədəli Sübhanullahi başda olmaqla İran nümayəndə heyətini, iyulun 11-də Türkiyə Silahlı Qüvvələri Quru Qoşunlarının komandanı, ordu generalı Hilmi Özkökü və onun başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini, iyulun 17-də Yaponiyanın xarici işlər nazirinin birinci müavini Suqiura Seykenin

başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini, iyulun 25-də İran İslam Respublikasının təhlükəsizlik naziri Əli Yinisi başda olmaqla həmin ölkənin nümayəndə heyətini, avqustun 5-də Türkiyənin «Aksoy Holding» Səhmdar Şirkəti İdarə Heyətinin sədri, İstanbuldakı «Konrad» otelinin sahibi Ərdal Aksoyu, avqustun 6-da İran İslam Respublikası Xarici İşlər Nazirinin Asiya, Okeaniya və Müstəqil Dövlətlər Birliyi ölkələri üzrə müavini Möhsün Əminzadənin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini, avqustun 9-da Rusiya prezidentinin İcra Aparatı rəhbərinin müavini Cahən Polliyevadan, mədəniyyət naziri Mixail Şvidkoydan və başqa şəxslərdən ibarət Rusiya nümayəndə heyətini, avqustun 19-da Türkiyənin dövlət naziri Rəşad Doğrunun başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini, avqustun 28-də Türkiyənin dənizçilik naziri Ramazan Mirzəoğlunun başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini, avqustun 29-da Ukrayna baş nazirinin birinci müavini Oleq Dibina başda olmaqla həmin ölkənin nümayəndə heyətini qəbul etmişdi.

Sentyabrın 10-da Azərbaycan prezidenti Türkiyənin Sənayeçi və İş Adamları Vəqfinin sədri Vəli Sarıto Prağın başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini qəbul etmişdi. Qonaq qəbula görə H.Əliyevə minnətdarlıq edərək demişdi: «Sizin səyinizlə Azərbaycan ilə Türkiyə arasında əlaqələr gündən-günə möhkəmlənir. Siz bizim çox sevdiyimiz dövlət adamısınız, Türk dünyasının öndəri, böyüysünüz. Siz Sovet İttifaqının Siyasi Bürosu üzvlüyünə qədər yüksələn yeganə türk insanısınız. Sizə hörmətimiz, sevgimiz sonsuzdur».

Sentyabrın 22-də H.Əliyev Rusiya Dövlət Dumasının sədri Gennadi Seleznyov başda olmaqla Dumanın nümayəndə heyətini, sentyabrın 26-da Litva Respublikasının ədliyyə naziri V.Markyaviçusun başçılığı altında nazirliyin nümayəndə heyətini, həmin gün Rusiya Federasiyası Xarici Kəşfiyyat Xidmətinin direktoru general-polkovnik Sergey Lebedev başda olmaqla bu qurumun nümayəndə heyətini, sentyabrın 27-də RF Əmək və Sosial İnkişaf naziri Aleksandr Poçinovun başçılığı ilə nazirliyin nümayəndə heyətini və eləcə də həmin gün Moskva hökumətində merin birinci müavini, hökumətlərarası komissiyanın sədri Lyudmila Şvetsovanın başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini, oktyabrın 4-də Rusiya prezidenti yanında Federal Hökumət Rəhbəri və İnformasiya Agentliyinin baş direktoru Vladimir Mayuxini və eləcə də

Rusiya Federasiyasının yollar naziri Gennadi Fadeyevin başçılığı ilə bu ölkənin nümayəndə heyətini qəbul etmişdi. Bütün keçirilən qəbullarda hər iki tərəfin maraqlarına uyğun söhbətlər aparılmış və belə xarakterli görüşlər ölkələr arasında əlaqələrin daha da inkişaf etdirilməsinə öz müsbət təsirini göstərmişdi. Rusiya yollar nazirinin başçılığı altında həmin ölkənin nümayəndə heyətini qəbul edən Azərbaycan prezidenti onları salamlayaraq Azərbaycanla Rusiya arasında dəmiryolu əlaqələrinin əhəmiyyətindən və bu əlaqələrin daha da inkişaf etdirilməsinin zəruriliyindən danışmışdı. G.Fadeyev səmimi qəbula görə Azərbaycan prezidentinə minnətdarlığını bildirmiş və Sovet İttifaqının dəmiryol nəqliyyatının inkişafında H.Əliyevin böyük xidmətlərindən danışmışdı. Eyni zamanda Rusiya prezidenti V.Putinin tapşırığı ilə G.Fadeyev ölkənin dəmiryol nəqliyyatının inkişafında böyük xidmətlərinə görə Azərbaycan prezidentinə «Transsibir magistralının 100 illiyi» medalını və nazirliyin kollegiyasının xatirə hədiyyəsini təqdim etmişdi. Medalı görə təşəkkürünü bildiren Respublika prezidenti medalın onun üçün çox əziz olmasını bildirmişdi. Çünki o, «Transsibir» magistralını böyük tikinti hesab etmişdi. Onuda xatırladaq ki, həmin magistralın çəkilişində H.Əliyevin də böyük əməyi olmuşdur.

Oktyabrın 28-də H.Əliyev Rusiya Federasiyası Hesablama Palatasının sədri Sergey Stepaşin başda olmaqla Rusiya nümayəndə heyətini qəbul etmişdi. Rusiya Federasiyasının müxtəlif sahələrdən olan nümayəndə heyətlərinin ardıcılıqla H.Əliyev tərəfindən qəbul edilməsi bir daha ölkə rəhbərinin Rusiya ilə hərtərəfli əlaqələrin saxlanmasına böyük əhəmiyyət verdiyini göstərir.

Oktyabrın 29-da Prezident sarayında H.Əliyevin respublikamıza gələn Rumıniya prezidenti İon İliyeski ilə təkbətək görüşü olmuşdu. Həmin görüşdən sonra dövlət başçılarının rəhbərliyi ilə Azərbaycan və Rumıniya nümayəndə heyətlərinin geniş tərkibdə görüşü keçirilmiş və həmin gün hər iki prezidentin iştirakı ilə müxtəlif sahələr üzrə sənədlərin imzalanması mərasimi ilə bərabər, həm də prezidentlər iki ölkə arasında tərəfdaşlıq haqqında bəyannamə imzalamışlar. Həmçinin də hər iki prezident birgə mətbuat konfransı keçirmiş və kütləvi informasiya vasitələri nümayəndələri qarşısında bəyanatlarla çıxış etmişlər.

Oktyabrın 30-da H.Əliyev Bolqarıstanın sabiq prezidenti Jelyu Jelev başda olmaqla həmin ölkənin nümayəndə heyətini qəbul etmişdi. J.Jelev Bakı-Ceyhan neft kəmərinə söhbət açaraq, bunun bütün region üçün, o cümlədən Balkan ölkələri üçün də böyük əhəmiyyəti olduğunu və həmin ölkələrin Xəzər hövzəsindən qaz almaq istədiklərini vurğulamışdı. O, eyni zamanda kəmərin reallığa çevrilməsində H.Əliyev dönməzliyindən, əməyindən və kəmərin böyük tarixi əhəmiyyətindən danışmışdı.

Noyabrın 4-də Azərbaycan prezidenti ATƏT-in Minsk qrupunun Fransadan olan yeni həmsədri Anri Yakoleni, noyabrın 12-də Kanadanın Mərkəzi və Şərqi Avropa, Yaxın Şərq üzrə dövlət katibi Qar Nutsunun başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini, noyabrın 25-də Moskva vilayətinin qubernatoru, vilayət hökumətinin sədri Boris Qromovun başçılığı ilə vilayət hökumətinin nümayəndə heyətini qəbul etmişdi. B.Qromov Azərbaycan prezidenti H.Əliyevin ölkədə siyasi sabitliyin bərqərar olunmasındakı böyük rolunu yüksək qiymətləndirmiş və demişdi: «Siz təkcə öz ölkəniz üçün deyil, həm də şəxsən mənim üçün böyük şəxsiyyətsiniz».¹²⁷ Görüşün sonunda B.Qromov H.Əliyevə onun və Zərifə xanımın şəkilləri təsvir olunmuş bədii vazanı hədiyyə etmişdi. H.Əliyev Rusiya-Azərbaycan münasibətlərinin yaxşılaşmasının əhəmiyyətindən danışmış və B.Qromova öz minnətdarlığını bildirmişdi.

Noyabrın 28-də H.Əliyev Türkiyənin «ENKA» şirkətinin fəxri prezidenti Şarik Taranın başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini, noyabrın 29-da Rusiyanın Energetika naziri İqor Yisifovu qəbul etmiş və onlarla geniş söhbət aparmışdı.

Dekabrin 19-da H.Əliyevin rəhbərliyi ilə respublikada enerji təchizatındakı problemlərlə əlaqədar müşavirə keçirilmiş və burada ölkə prezidenti mövcud problemləri tez bir zamanda aradan qaldırılması sahəsində öz tövsiyə və göstərişlərini vermişdi.

Dekabrin 20-də H.Əliyev Xalq artistləri Fidan və Xuraman Qasimovaları qəbul etmiş, onların əməyini yüksək qiymətləndirmiş və yaradıcılıqlarının 25 illiyinə həsr edilmiş tontənəli mərasimdə nitq söyləmişdi. Sabahı gün H.Əliyev Prezident sarayında həmin tontənəli mərasimdə iştirak etmək üçün Bakıya gəlmiş vokal sənətinin məşhur ustaları – SSRİ və Azərbaycanın xalq artist-

ləri M.Maqomayevi və onun xanımı Tamara Sinyavskayanı qəbul etmiş, onlarla söhbət aparmışdır.

Dekabrın 28-də H.Əliyev «İtera» beynəlxalq şirkətlər qrupunun prezidenti İqor Makarov başda olmaqla nümayəndə heyətini və eləcə də dekabr ayı ərzində Türkiyənin, ABŞ-ın, Yaponiyanın və b. ölkələrin səfirlərini qəbul etmişdi.

Azərbaycan prezidenti 2002-ci ildə də dünyanın bir sıra ölkələrinə rəsmi səfərlər etmiş və olduğu ölkələrdə müxtəlif sahələr üzrə danışıqlar aparmış və müqavilələr bağlanmasına nail olmuşdu. Azərbaycan prezidentinin elə bir görüşü olmamışdır ki, Ermənistan təcavüzünə toxunmamış olsun. Deməli, Ermənistan təcavüzü, Dağlıq Qarabağ məsələsi onun siyasətinin həmişə ana xəttini təşkil etmişdi.

2002-ci il yanvarın 24-də ölkə prezidenti Rusiya Federasiyasının prezidenti V.Putinin dəvəti ilə Moskvaya rəsmi səfərə getmişdi. Rusiya Federasiyası hökumətinin sədri Mixail Kasyanov tərəfindən böyük ehtiramla qarşılanan H.Əliyev Kremlə onun üçün ayrılmış iqamətgaha gəlmiş və həmin gün axşam onun RF prezidenti V.Putinlə görüşü olmuşdu. Rusiya Federasiyası prezidentinin 2001-ci ilin yanvarında Bakıya rəsmi səfərini xatırladan H.Əliyev bildirmişdi ki, həmin səfər Azərbaycan-Rusiya münasibətlərində yeni mərhələnin başlanğıcını qoymuşdu. Söhbətdə Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi məsələsinə geniş yer ayıran prezidentlər bu münaqişənin sülh yolu ilə aradan qaldırılmasında, ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədri olan Rusiyanın səylərinin daha da artırılmasının vacibliyini vurğulamışlar. Yanvarın 25-də Böyük Kreml sarayının yaşıl qonaq otağında H.Əliyevin V.Putinlə təkbətək görüşü olmuşdu. Görüşdə Azərbaycan-Rusiya arasında ikitərəfli münasibətlərin uğurlu inkişafı, siyasi əməkdaşlıq və beynəlxalq aləmdə fəaliyyətimizin əlaqələndirilməsi yaxşılaşmışdır – deyən V.Putin bunları müsbət əlamətlər kimi qiymətləndirmişdi. Burada aparılan söhbətdə bir sıra məsələlərlə bərabər, yenə də Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə tezliklə həlli məsələsi ətrafında geniş fikir mübadiləsi aparılmışdı. Azərbaycan prezidenti həmin münaqişənin aradan qaldırılmasında Rusiyanın həlledici rolunu V.Putinin nəzərinə çatdırmışdı. V.Putin bu sahədə öz

ölkəsinin səyini daha da artırmağa hazır olduğunu yenidən vurğulamışdır.

Bu təkbətək görüş başa çatdıqdan sonra elə həmin gün Kremlin Yekaterina salonunda iki ölkənin nümayəndə heyətlərinin iştirakı ilə Rusiya-Azərbaycan danışıqları başlanmış və hər iki ölkənin prezidentləri çıxış etmişlər. Danışıqlar başa çatdıqdan sonra Böyük Kreml sarayının Qırmızı qonaq otağında Rusiya-Azərbaycan sənədlərinin imzalanması mərasimi keçirilmişdi. Yanvarın 25-də sənədlər imzalandıqdan sonra H.Əliyev və V.Putin kütləvi informasiya vasitələri nümayəndələri ilə görüşmüşlər. Görüş başlanmadan əvvəl isə hər iki prezident bəyanatlarla çıxış etmişlər.

Yanvarın axırlarında Kiyevə səfər edən Azərbaycan prezidenti yanvarın 29-da Kiyevin Mariya sarayında MDB-nin üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarından qeyri-rəsmi zirvə görüşündə iştirak etmişdi. Rusiya Federasiyası prezidenti V.Putinin təklifi ilə Ukrayna prezidenti L.Kuçma yekdilliklə MDB-nin üzvü olan ölkələrin Dövlət Başçıları Şurasının sədri seçilmişdi.

Yanvarın 30-da H.Əliyev Nyu-Yorkda keçiriləcək Dünya İqtisadi Davos forumunun illik iclasında iştirak etmək üçün həmin şəhərə yola düşmüşdü.

Yanvarın 31-də H.Əliyev Nyu-Yorkda onun üçün ayrılmış iqamətgahda Türkiyə Respublikasının Xarici İşlər naziri İsmayıl Cəmi qəbul etmiş və iki dövlət arasında dostluq münasibətlərindən, Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac neft kəməri layihəsinin həyata keçirilməsi məsələləri barədə geniş fikir mübadiləsi aparılmışdı. Azərbaycan prezidenti yanvarın 31-də Nyu-Yorkda Dünya Ticarət Mərkəzinin dağıntılarını ziyarət etmiş və ora üzərində güllərlə Azərbaycanın bayrağı təsvir edilmiş əklil qoymuşdu. O, eyni zamanda faciə qurbanlarının xatirəsinə həsr edilmiş sərgi ilə də tanış olmuşdu. Həmin vaxtda bura gələn NATO-nun Baş katibi Corc Robertson H.Əliyevi burada görüb böyük ehtiramla salamlamış və o, dünyanın siyasi xadimləri arasında böyük nüfuz malik olan H.Əliyevin Amerika xalqının bu kədərinə şərik olmasını və bura gəlişini yüksək qiymətləndirmişdi. C.Robertson ölkəmizin bayrağı təsvir edilmiş əklili Azərbaycan xalqının, Azərbaycanın müdrik prezidentinin Beynəlxalq terrorizmə qarşı mübarizədə Amerika xalqı ilə həmrəyliyinin göstəricisi kimi qiymət-

ləndirmiş və Azərbaycan prezidentinə dərin minnətdarlığını bildirmişdi.

İlk dəfə 1971-ci ildə İsveçrədə keçirilmiş və daha çox Davos Forumu kimi məşhur olan Dünya İqtisadi Forumu birinci dəfə idi ki, Davos şəhərindən kənarda 2002-ci il yanvarın 31-də Nyu-Yorkun «Vildorf-Astoriya» mehmanxanasının böyük salonunda keçirilirdi. H.Əliyevin iştirak etdiyi forumun açılış mərasimində dünyanın 106 ölkəsindən üç minədək adam – bundan 300 siyasi xadim, o cümlədən də 30 dövlət və hökumət başçısı iştirak etmişdi.

Fevralın 1-də H.Əliyev Forumun keçirildiyi mehmanxanaya gəlmiş və burada onu Mərkəzi Asiya regionu üzrə aparıcı mütəxəssis, ABŞ-ın Kolumbiya Universitetinin professoru, səfir Stiven Sestanoviç hörmət, ehtiramla qarşılamış və İqtisadi Forumda iştirak etmək üçün Nyu-Yorka gəldiyinə görə Azərbaycan prezidentinə dərin minnətdarlığını və təşəkkürünü bildirmişdi. Sonra həmin mehmanxananın böyük salonunda Forumun «Mərkəzi Asiyada sabitlik» mövzusunda həsr olunmuş iclası keçirilmişdi. İclasa sədrlik edən S.Sestanoviç çıxış üçün ilk sözü H.Əliyevə vermiş və o, çıxış etmişdi.

Eyni zamanda həmin gün Azərbaycan prezidenti Nyu-Yorkda onun üçün ayrılmış iqamətgahda ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrləri Nikolay Qribov (Rusiya), Filip de Surmeni (Fransa) və Rudolf Perinani (ABŞ) qəbul etmiş və aparılan söhbət zamanı Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılması məsələsi barədə geniş müzakirələr aparılmışdı.

Fevralın 2-də isə H.Əliyev Nyu-Yorkda Polşa Respublikasının prezidenti Aleksandr Kvasnevski ilə, İsveçrə Konfederasiyasının prezidenti Kaspar Filligerlə və eləcə də ABŞ-ın keçmiş prezidenti Bill Klintonla görüşmüş və söhbət aparmışdı.

Azərbaycan prezidenti göstərilən tədbirlərdən sonra ABŞ-ın Klivlend şəhərindəki klinikada tibbi müayinədən keçmişdir. Həkimlərin məsləhəti ilə fevralın 14-də H.Əliyevin üzərində cərrahiyyə əməliyyatı aparılmışdır. Müalicəsini uğurla davam etdirən H.Əliyev Azərbaycan televiziyası vasitəsilə xalqımıza müraciət etmişdi.

Fevralın 19-da H.Əliyev axşam Klivlenddən ANS telekanalının baş redaktoru Mirşahin Ağayevə telefonla müsahibə vermişdi. Müsahibədən aydın olmuşdu ki, Azərbaycan prezidenti Respublika ilə, onun ayrı-ayrı şəxsləri ilə telefonla əlaqələr saxlamış və lazımı göstərişlərini vermişdi. Belə bir şəraitdə Azərbaycanın Türkiyədəki səfirliyindən fevralın ortalarında Azər TAC-a bildirmişlər ki, Azərbaycan prezidenti H.Əliyevə Türkiyə Respublikasının ən böyük və nüfuzlü ali təhsil ocaqlarından biri olan Bursa şəhərindəki Uludağ Universitetinin fəxri doktoru adı verilmişdi.

Xəstəxanada olmasına baxmayaraq H.Əliyev həmişə olduğu kimi öz xalqına yenə də diqqətli olmuş və fevralın 21-də Qurban bayramı münasibətilə Azərbaycan xalqına təbrik göndərmişdi. Həmin gün ABŞ-ın vitse-prezidenti Dik Çeyni mülaciə olunan H.Əliyevə telefon etmiş, onun səhhəti və müalicənin gedişi ilə maraqlanmışdı. D.Çeyni bildirmişdir ki, ABŞ administrasiyası və şəxsən C.Buş H.Əliyevin müalicəsi üçün yaradılmış şəraitlə daim maraqlanır. D.Çeyni eyni zamanda Beynəlxalq terrorizmlə mübarizədə H.Əliyevin rolunu xüsusi qeyd edərək bildirmişdir ki, bu sahədə Azərbaycanın göstərdiyi səylər prezident C.Buş tərəfindən yüksək qiymətləndirilir. Həmçinin də D.Çeyni və H.Əliyev Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli məsələsi ətrafında da fikir mübadiləsi aparmışlar və Azərbaycan prezidenti bu münaqişənin həllində Amerikanın rolunu müsbət qiymətləndirərək bildirmişdir ki, münaqişəyə tezliklə son qoyulması ölkələrimiz arasında əməkdaşlığın imkanlarını daha da genişləndirə bilər.

Amerikada müalicəsini uğurla başa çatdıran H.Əliyev fevralın 25-də Londona gəlmiş, fevralın 28-də isə o, Vətənə qayıtmış və bu münasibətlə əzəmətli xalq sevinci, şənliyi olmuşdu.

Aprelin 23-də H.Əliyev Xəzər yarı ölkələrin dövlət başçılarının Zirvə görüşündə iştirak etmək üçün Aşqabad şəhərinə yola düşmüş və elə həmin gün Qazaxıstan prezidenti N.Nazarbayev ilə təkbətək görüşmüşdü. Aşqabadda keçirilən zirvə görüşünü Xəzər yarı ölkələrin dövlət başçıları müsbət qiymətləndirmiş və bunun qarşılıqlı əməkdaşlıq üçün əhəmiyyətli olacağını bildirmişlər. Sonra «Grand Türkmən» mehmanxanasında H.Əliyev ilə İran prezidenti Seyid Məhəmməd Xatəminin təkbətək görüşü olmuş

və prezidentlər hər iki tərəfi maraqlandıran məsələlər haqda fikir mübadiləsi aparmışlar.

Aprelin 23-də keçirilən zirvə görüşündə iştirakçı ölkələrin prezidentləri ilə bərabər Azərbaycan prezidenti də çıxış etmiş və bildirmişdi ki, yeni şəraitdə Xəzərin hüquqi statusunu müəyyənləşdirmək zərurəti yaranmışdı. Çıxışını davam etdirən H.Əliyev demişdi: «Xəzərin hüquqi statusu məsələsi sahilyanı dövlətlərin suveren hüquqlarına hörmət edilməsi, qarşılıqlı surətdə faydalı tərəfdaşlıq ruhunda, dinc vasitələrlə, danışıqlar yolu ilə həll olunmalıdır».

Aprelin axırlarında Türkiyəyə səfər etmiş Azərbaycan prezidenti aprelin 30-da Trabzondakı «Zorlu Qrand» mehmanxanasında Türkiyə prezidenti Əhməd Necdet Sezərin və Gürcüstan prezidenti E.Şevardnadzenin iştirakı ilə «Terrorizmə, müəssəkkil cinayətkarlığa və digər ağır cinayətlərə qarşı mübarizə haqqında Azərbaycan, Türkiyə və Gürcüstan dövlətləri arasında saziş»in imzalanması mərasimi olmuşdu. Sonra prezidentlərin birgə mətbuat konfransı keçirilmiş, onlar bəyanatla çıxış etmiş və jurnalistlərin suallarına cavab vermişlər. Həmçinin də elə həmin gün prezidentlər Mustafa Kamal Atatürkün Trabzondakı köşkünə və muzeyinə ziyarət etmişlər.

Mayın 18-də Azərbaycan prezidenti H.Əliyev İran İslam Respublikasının prezidenti Seyid Məhəmməd Xatəminin dəvəti ilə İrana rəsmi səfərə yola düşmüşdü. Həmin gün günorta Tehrana gələn H.Əliyevi İran prezidenti hərarətlə qarşılamaş və sonra iki prezident arasında görüş olmuşdu. Görüşün əvvəlində dövlət başçıları jurnalistlərin ikitərəfli münasibətlər, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi, Fələstin problemi, Xəzərin statusu ilə bağlı suallarına cavab vermişlər. Prezidentlər arasında iki saatdan artıq çəkən görüşdə Qafqaz və Xəzər regionunda vəziyyət, qarşılıqlı əməkdaşlıq, habelə tərəfləri maraqlandıran digər məsələlər barədə geniş fikir mübadiləsi aparılmışdı. Həmin gün axşam İran prezidentinin adından Azərbaycan prezidentinin şəərəfinə rəsmi qəbul təşkil edilmişdi.

Mayın 19-da İrana rəsmi səfərinin ikinci günü Ayətullah Xomeyninin məqbərəsini ziyarətə gələn və burada mehribanlıqla qarşılanan H.Əliyev məqbərəyə əklil qoymuş və fəxri qonaqlar kitabına ürək sözlərini yazmışdı. Azərbaycan prezidenti elə hə-

min gün İran İslam Respublikasının Ali dini rəhbəri Seyid Əli Xameneinin iqamətgahına gəlmişdi. Burada ehtiramla qarşılanan H.Əliyevin S.Ə.Xamenei ilə görüşü olmuş və həmin görüşdə İran prezidenti də iştirak etmişdi. Aparılan söhbətdə Azərbaycan-İran əməkdaşlığının daha da inkişaf etdirilməsi, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılması üçün ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində aparılan danışıqlar, Xəzərin statusu, bölgədə vəziyyət və hər iki ölkəni maraqlandıran bir sıra məsələlər barədə fikir mübadiləsi aparılmışdı.

Mayın 19-da Azərbaycan prezidenti həmçinin də İran İslam Respublikasının parlamentinə – İslam Şurası Məclisinə gəlmişdi. Məclisin sədri Mehdi Kərrubi tərəfindən H.Əliyev mehribanlıqla qarşılanmış və sonra onlar arasında görüş olmuşdu. Görüş zamanı aparılan söhbətdə Azərbaycan-İran əməkdaşlığının perspektivləri, ölkənin parlament əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsi və hər iki tərəfi maraqlandıran məsələlərə toxunulmuşdu. Elə həmin gün Azərbaycan prezidenti onun üçün ayrılmış iqamətgahda İranın Xarici İşlər naziri Kamal Xərrazini, İranın Kooperasiya naziri Əli Sufini və eləcə də ölkənin Tikinti və Şəhərsalma naziri Əli Əbdüləzizadəni qəbul etmişdi.

Mayın 20-də Azərbaycan və İran prezidentlərinin yenidən keçirilən görüşündə «Azərbaycan Respublikası ilə İran Respublikası arasında dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərinin prinsipləri haqqında» müqavilə imzalamış və sonra jurnalistlərin suallarına cavab vermişlər.

İyunun 8-də Azərbaycan prezidenti H.Əliyev Rusiya Federasiyası prezidenti V.Putinin dəvəti ilə Sankt-Peterburqa işgüzar səfərə yola düşmüşdü. H.Əliyevi Rusiya Federasiyasının Xarici İşlər naziri İqor İvanov və Sankt-Peterburq şəhərinin yüksək vəzifəli şəxsləri qarşılamaşlar. Həmçinin də H.Əliyevi orada yaşayan azərbaycanlı nümayəndələr də böyük ehtiram və sevinclə qarşılamaşlar.

İyunun 9-da Sankt-Peterburq şəhərinin Kamennostrovsk prospektindəki bağda dahi Azərbaycan şairi N.Gəncəvinin abidəsinin təntənəli açılış mərasimi olmuşdu. Mərasimdə iştirak etmək üçün bura gələn Azərbaycan prezidenti H.Əliyevi Rusiya prezidenti V.Putin və digər dövlət rəhbərləri səmimiyyətlə qarşılamaş-

lar. Abidənin açılışına həsr olunmuş toplantıda V.Putin və H.Əliyev nitq söyləmişlər.

Elə həmin gün H.Əliyevin V.Putinlə təkbətək görüşü olmuşdu. Görüşdə prezidentlər regionda vəziyyət, Azərbaycan-Rusiya əməkdaşlığının daha da möhkəmləndirilməsi və hər iki ölkəni maraqlandıran digər məsələlər barədə fikir mübadiləsi aparmışlar. Prezidentlər söhbətdə Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılması məsələsinə də xüsusi yer ayırmışlar.

Sankt-Peterburqda dahi Nizamiyə ucaldılan abidə H.Əliyev siyasətinin nailiyyəti olmaqla bərabər, bu həm də Rusiya-Azərbaycan ölkələri arasında dostluğun və əməkdaşlığın bundan sonra da möhkəmlənməsinə xidmət edəcək amil kimi qiymətləndirilmişdi. Azərbaycan prezidenti eyni zamanda Sankt-Peterburqda bir sıra görüşlər keçirmiş, o cümlədən də burada yaşayan azərbaycanlılarla görüşmüş və geniş söhbət aparıb, öz tövsiyələrini vermişdir.

İyunun 24-də H.Əliyev Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının on illiyi ilə əlaqədar bu təşkilatın üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarından zirvə görüşündə iştirak etmək üçün İstanbul şəhərinə yola düşmüş və elə həmin gün Azərbaycan prezidenti onun üçün ayrılmış iqamətgahda Türkiyənin xarici işlər naziri İsmayıl Cəmi qəbul etmişdi. Söhbətdə Xəzərin Azərbaycan sektorundakı karbohidrogen ehtiyatlarının işlədilməsində Türkiyənin iştirakı, Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəməri, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri layihələrinin gerçəkliyə çevrilməsinin ölkələrimizin iqtisadi yüksəlişi və regionda sabitlik əldə edilməsi üçün mühüm amil olduğu bildirilmişdi. Görüşdə həmçinin də Azərbaycan prezidenti Ermənistanın təcavüzü üzündən ərazimizin 20 faizinin işğal olunmasından, bir milyondan çox soydaşımızın doğma yerlərindən qovularaq qaçqına çevrilməsindən və münaqişənin həlli sahəsində ATƏT-in Minsk qrupunun fəaliyyətindən danışmış və sonra hər ikisi jurnalistlərin suallarına cavab vermişlər.

Eləcə də həmin gün Azərbaycan prezidentinin Gürcüstan prezidenti E.Şevardnadze ilə təkbətək görüşü olmuş və ölkələr arasında əlaqələrin inkişaf etdirilməsindən danışılmışdı.

İyunun 25-də H.Əliyev «Çırağan» hotelinin «Bal» sarayında Türkiyə prezidenti Əhməd Necdet Sezer tərəfindən mehribanlıqla qarşılanmışdı. Həmin gün Zirvə görüşü öz işinə başlamış və burada H.Əliyevin nitqi maraqla dinlənilmişdi. Sonra QİƏT-in Baş katibi Valeri Çeçeləşvilinin hesabatı dinlənilmişdi. Zirvə görüşündə dövlət və hökumət başçıları «Əməkdaşlığın 10 ili və gələcəyə baxış» birgə bəyannaməsini imzalamışlar.

Mərasimdən sonra Azərbaycan prezidenti onun üçün ayrılmış iqamətgahda Rumıniya prezidenti İon İlyeski ilə görüşmüş və onunla söhbətdə Azərbaycanla Rumıniya arasında siyasi, iqtisadi, humanitar sahələrdə əlaqələrin genişləndirilməsi, regionda vəziyyət, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli və digər məsələlər haqqında fikir mübadiləsi aparılmışdı.

Həmçinin də həmin gün Azərbaycan prezidenti Ukrayna prezidenti L.Kuçma ilə görüşmüş və ölkələr arasında qarşılıqlı əlaqələrin perspektivləri, hər iki tərəfi maraqlandıran bir sıra məsələlər ətrafında müzakirələr aparmışlar.

Bunlardan əlavə Azərbaycan rəhbəri iyunun 25-də günortadan sonra «Konrad» hotelinə gəlmiş və burada rəmzi olaraq «Üç dənizin əfsanəsi» adlandırılan konfransda olmuş və çıxış etmişdi. Sonra H.Əliyev və onu müşayiət edən şəxslər Ankaraya gəlmişlər. Burada onu Azərbaycan-Türkiyə Dostluq və Əməkdaşlıq Fondunun sədri professor İhsan Doğramac və Türkiyə hökumətinin yüksək vəzifəli şəxsləri qarşılamışlar.

İyunun 26-da Azərbaycan Respublikasının Ankaradakı səfirliyi üçün tikilmiş binanın təntənəli açılış mərasimi olmuşdu. Azərbaycan və Türkiyə prezidentləri binanın qarşısındakı meydana gəlmiş və hər iki prezident toplantıda çıxış etmişlər. Həmin gün H.Əliyev Ankarada Oran diplomatik şəhərciyində Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzinin və həmin şəhərdə Bakı adına küçənin açılış mərasimlərində də iştirak etmişdi.

Həmin gün Azərbaycan prezidenti dünya şöhrətli alim İhsan Doğramacının heykəlinin açılış mərasimində olmuş və nitq söyləmişdi.

İyunun 27-də H.Əliyevin Ankarada Türkiyə Silahlı Qüvvələri Baş Qərargahının rəisi, ordu generalı Hüseyn Qıvrıçoğlu ilə təkbətək görüşü olmuşdu. Daha sonra Türkiyə Silahlı Qüvvələri-

nin Baş Qərargahına gələn Azərbaycan prezidenti burada Hüseyn Qıvrıçoğluna Azərbaycan Respublikasının yüksək mükafatı – «Şöhrət» ordeninin təqdim olunmasına həsr olunmuş mərasimdə nitq söyləmiş və ordeni ordu generalı H.Qıvrıçoğluna təqdim etmişdi.

Həmçinin də iyunun 27-də Türkiyə paytaxtının tarixi yerlərindən biri olan «Ankara Palatsı» hotelində H.Əliyevə yüksək mükafatların təqdim edilməsinə həsr olunmuş mərasim keçirilmişdi. Azərbaycan-Türkiyə Dostluq və Əməkdaşlıq Fondunun sədri, dünya şöhrətli alim, professor İhsan Doğramac mərasimdə çıxış edərək H.Əliyevin əməyini yüksək qiymətləndirmiş və Fondun qızıl medalını Azərbaycan prezidentinə təqdim etmişdi. Eyni zamanda həmin toplantıda Ankara İşgüzar Qadınlar Cəmiyyətinin sədri Sərpil Tinaz Akcar etdiyi çıxışında H.Əliyevin fəaliyyətini olduqca yüksək qiymətləndirmiş və ona müraciətlə Qadınlar Cəmiyyəti çoxsahəli müdrik siyasətinizə görə Sizi «dlin dövlət adamı» seçmiş və bu münasibətlə Sizi təbrik edir, – deyərək mükafatı H.Əliyevə təqdim etmişdi. Eləcə də Türk Dünyası Yazıçılar və Sənətcilər Vəqfinin sədri Yəhya Akəngi mərasimdəki çıxışında «Türk dünyasının 2001-ci il xüsusi mükafatı»na layiq görülən H.Əliyevin fəaliyyətini yüksək qiymətləndirmiş və mükafatı H.Əliyevə təqdim etmişdi. Azərbaycan prezidenti onun əməyinin qiymətləndirilməsi nümunəsi olaraq təqdim olunan mükafatlara görə minnətdarlığını bildirmişdi.

İyunun 27-də H.Əliyev Ankarada onun üçün ayrılmış iqamətgahda bir neçə görüşlər də keçirmişdi. Həmin gün o, Türkiyə Baş nazirinin müavinləri, Dövlət naziri Dövlət Başçalını, Dövlət naziri Məqsud Yılmazı və Türkiyə Respublikasının 9-cu prezidenti S.Dəmirəli qəbul etmiş və onlarla geniş fikir mübadiləsi aparılmışdı.

İyunun 28-də H.Əliyev Türkiyənin Qars şəhərinə gəlmiş, burada onun adını daşıyacaq parkın açılış mərasimində iştirak etmiş və söylədiyi nitqində ona göstərilən diqqətə görə öz dərin minnətdarlığını bildirmişdi. Bununla da 2002-ci il iyunun axırlarında Türkiyəyə olan tarixi səfərini başa çatdıran H.Əliyev Vətənə qayıtmışdı.

İyulun 19-da Azərbaycan prezidenti GUÖAM-ın üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının zirvə görüşündə iştirak etmək üçün

Yaltaya işgüzar səfərə gəlmişdi. Həmin gün H.Əliyevin Gürcüstan prezidenti E.Şevardnadze və Ukrayna prezidenti L.Kuçma ilə təkbətək görüşü olmuşdu. İyulun 20-də GUÖAM-ın üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının «Livadiya» sarayında zirvə görüşü öz işinə başlamışdı.

Zirvə görüşündə ATƏT-in Baş katibi Yan Kubiş, ABŞ Dövlət Departamentinin Avropa və Asiya üzrə əlaqələndiricisi Uilyam Teylor, Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının katibi Valeri Çeçeləşvili, Rusiyanın, Braziliyanın, Yunanistanın Ukraynadakı səfirləri və bir sıra beynəlxalq təşkilatların nümayəndələri qonaq qismində iştirak etmişlər. Zirvə görüşündə H.Əliyev geniş nitq söyləmişdi.

Sentyabrın 23-də RF-ın prezidenti V.Putinin dəvəti ilə Azərbaycan prezidenti Rusiyaya iki günlük işgüzar səfərə yola düşmüşdü. Həmin gün günortadan sonra Kremlə gələn H.Əliyevin V.Putinlə təkbətək görüşü olmuşdu. Prezidentlər Rusiya-Azərbaycan dövlətlərarası münasibətlərin inkişaf perspektivlərinə dair məsələlər barədə geniş fikir mübadiləsi aparmışlar. Prezidentlərin təkbətək görüşündən sonra Rusiya-Azərbaycan danışıqları geniş tərkibdə davam etdirilmişdi. Sonra Kremlin «Səfir salonu»nda ikitərəfli sazişlərin imzalanması mərasimi olmuşdu.

H.Əliyev və V.Putin «Rusiya Federasiyası ilə Azərbaycan Respublikası arasında Xəzər dənizinin dibinin həmhüdud sahələrinin bölgüsü haqqında saziş» imzalamışlar. Eləcə də prezidentlərin iştirakı ilə Rusiya və Azərbaycan arasında Təhsil haqqında saziş, Rusiya Federasiyasının Sənaye, Elm və Texnologiyalar Nazirliyi ilə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Xüsusi Maşınqayırma və Konversiya Komitəsi arasında «İqtisadi və elmi-texniki əməkdaşlıq haqqında saziş» və başqa sahələr üzrə sənədlər imzalanmışdı. Sənədlərin imzalanmasından sonra birgə mətbuat konfransı keçirən prezidentlər əvvəlcə bəyanatlarla çıxış etmişlər.

Sentyabrın 24-də H.Əliyev RF Xarici İşlər naziri İ.İvanovu, İNTERFAKS Beynəlxalq İnformasiya Qrupunun rəhbəri Mixail Komissarı qəbul etmişdi. Həmin gün H.Əliyev RF Xarici İşlər Nazirliyinin Moskva Dövlət Beynəlxalq Münasibətlər Universitetinə gəlmiş və burada universitetin rektoru Anatoli Torkunov tə-

rəfindən mehribanlıqla qarşılanmışdı. Universitetdə təhsil alan azərbaycanlı tələbələr də H.Əliyevi mehribanlıqla qarşılamaş və ölkə rəhbəri onlarla səmimi söhbət aparmış və təhsildə onlara uğurlar arzulamışdı. Sonra Universitetin böyük salonunda Azərbaycan prezidentinə bu ali məktəbin fəxri doktoru diplomunun təqdim olunmasına həsr edilmiş təntənəli mərasim keçirilmişdi. Universitetin rektoru A.Torkunov H.Əliyevin görkəmli bir dövlət xadimi, Rusiyada böyük nüfuzə malik olması haqqında çıxış etmiş və diplomu ona təqdim etmişdi. H.Əliyev mərasimdə iştirakçılardan marağına səbəb olan nitq söyləmiş və mükafata görə minnətdarlığını bildirmişdi.

Oktyabrın 6-da Azərbaycan prezidenti MDB-nin üzvü olan dövlət başçılarının zirvə görüşündə iştirak etmək üçün Moldova Respublikasına getmişdi. Elə həmin gün onun Moldova Respublikasının prezidenti Vladimir Voroninlə və sonra Ermənistan prezidenti R.Koçaryanla təkbətək görüşləri olmuşdu. R.Koçaryanla iki saat davam edən görüşdən sonra hər iki prezident kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndələri qarşısında bəyanatla çıxış etmişlər. H.Əliyev həmin gün gecə Gürcüstan prezidenti E.Şevardnadze ilə də təkbətək görüş keçirmiş və aralarında tərəfləri maraqlandıran söhbət aparılmışdı.

Oktyabrın 7-də MDB Hökumət Başçıları Şurasının iclası və eləcə də həmin gün MDB üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının qapalı və sonra Respublika sarayının böyük salonunda geniş heyətdə iclası olmuşdu.

Oktyabrın 13-də H.Əliyev İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının zirvə görüşündə iştirak etmək üçün İstanbula yola düşmüşdü. Oktyabrın 14-də «Çırağan» sarayında İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı üzvü olan ölkələrin VII zirvə görüşü öz işinə başlamış və Azərbaycan prezidenti burada nitq söyləmişdi. Eləcə də VII zirvə görüşündə «2002-ci il İstanbul bəyannaməsi» qəbul olunmuşdu. Həmçinin də elə həmin gün «Çırağan» sarayında H.Əliyevin Türkiyə prezidenti Əhməd Necdet Sezər ilə görüşü olmuş və hər iki ölkəni maraqlandıran bir sıra məsələlər haqqında geniş fikir mübadiləsi aparılmışdı. Daha sonra Azərbaycan prezidenti H.Əliyevin oktyabrın 14-də həmin sarayda Pakistan prezidenti Pərviz Müşərrəf və Əfqanıstan prezidenti Həmid Kərzai ilə də görüşü olmuşdu. Görüşlərdə ölkə-

lərin maraqlarına dair geniş söhbət aparılmış və həm də üç ölkənin prezidentləri qarşılıqlı şəkildə bir-birilərini öz ölkələrinə dəvət etmişlər. Bu dəvətlər məmuniyyətlə qəbul olunmuşdu. Eləcə də həmin gün H.Əliyevin İran prezidenti Məhəmməd Xatəmi ilə görüşü olmuş və burada Azərbaycanla İran arasında bütün sahələrdə qarşılıqlı surətdə əlaqələrin daha da inkişaf etdirilməsindən və digər məsələlər haqqında ətraflı söhbət aparılmışdı.

Oktyabrın 15-də isə Azərbaycan prezidenti «Çırağan» sarayında Türkiyənin iş adamları ilə görüşmüş və burada geniş nitq söyləmişdi.

Noyabrın 21-də H.Əliyev NATO-nun Avroatlantika Tərəfdaşlıq Şurasının üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının Zirvə görüşündə iştirak etmək üçün Praqa şəhərinə yola düşmüş və həmin gün Praqa şəhərinin «Stara Ruzina» hava limanında Çexiya Respublikasının yüksək vəzifəli dövlət nümayəndəliyinin başçısı Mirkəmzə Əfəndiyev tərəfindən qarşılanmışdı.

Azərbaycan prezidentinin həmin gün onun üçün ayrılmış iqamətgahda Gürcüstan prezidenti E.Şevardnadze ilə təkbətək görüşü olmuş və görüşdə ölkələrarası əməkdaşlığın perspektivləri, Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin tikintisi və hər iki tərəfi maraqlandıran digər məsələlər barədə fikir mübadiləsi aparılmışdı. Görüşdən sonra prezidentlər jurnalistlərin suallarına cavab vermişlər.

Sonra Praqadakı Konqres mərkəzində Azərbaycan prezidenti H.Əliyev ilə Ermənistan prezidenti R.Koçaryan arasında təkbətək görüş olmuşdu. Bir saatdan çox davam edən danışıqın sonunda ATƏT-in Minsk qrupunun ABŞ, Rusiya və Fransadan olan həmsədrləri də görüşə qatılmış və sonra prezidentlər görüşü yenidən təkliddə davam etdirmişlər. Görüşün axırında hər iki prezident jurnalistlər qarşısında bəyanatla çıxış etmişlər. Münaqişənin sülh yolu ilə aradan qaldırılması barədə geniş müzakirələr apardıqlarına toxunan dövlət başçıları, hələlik konkret nəticə əldə edilməyə də ənənəvi xarakter daşıyan belə görüşlərin problemin həlli yollarının tapılması üçün böyük əhəmiyyəti olduğunu bildirmişlər.

Noyabrın 21-də axşam H.Əliyev Fransa prezidenti Jak Şirakla görüşmüş və mehribanlıq şəraitində keçən görüşdə ölkələr

arasında qarşılıqlı surətdə faydalı əlaqələrin daha da genişləndirilməsi, hər iki tərəfi maraqlandıran məsələlər barədə ətraflı fikir mübadiləsi aparılmışdı.

Noyabrın 22-də isə Zirvə görüşündə çıxış edən H.Əliyev terrorizm və onunla bağlı cinayətkarlıq ocaqları təhlükəsindən danışıraq qeyd etmişdir ki, indi geri çəkilməyə ixtiyarımız yoxdur. Bizim müqəddəs vəzifəmiz gələcək nəsillərə təhlükəsiz və sabit dünya bəxş etməkdir.

Azərbaycan prezidenti həmin gün həm də Türkiyə prezidenti ilə görüşmüş və söhbətdə qarşılıqlı maraq doğuran bir sıra məsələlər haqda ətraflı fikir söylənilmişdi.

Beləliklə, H.Əliyevin Azərbaycan prezidenti kimi fəaliyyəti dövrü olduqca mürəkkəb və çətin olmasına baxmayaraq onun müdrik daxili və xarici siyasəti öz bəhrəsini vermişdi. Heydər Əliyev kimi görkəmli dövlət xadiminin on illik prezidentliyi dövründə ölkəmizin suverenliyi qorunub saxlandı, müstəqillik yollarında inamlı addımlar atıldı, demokratik siyasi hakimiyyət qərarlaşdı, Milli Ordu yaradıldı, «Əsrin kontraktı» bağlandı, iqtisadi sahədə özəlləşdirmə həyata keçirildi, xalqın rifahı naminə müvəffəqiyyətlər qazanıldı: çörək qıtlığı aradan qaldırıldı, müasir əmək, maliyyə siyasəti bəhrələrini verdi. Beynəlxalq miqyasda Azərbaycan bayrağı daha qüdrətlə dalğalandı. Xalqın öz prezidentinə – dünya şöhrətli müdrik siyasi xadim Heydər Əliyev qüdrətinə inamı daha da dərinləşdi və möhkəmləndi. Heydər Əliyevin Azərbaycan üçün alternativsiz siyasi xadim olduğunu müasir dünya ölkələrinin bir çox başçıları, dövlət xadimləri və diplomatlar da dəfələrlə etiraf etmişlər.

H.Əliyevin rəhbərliyi altında 2002-ci il tarixə Azərbaycanın inkişaf mərhələsi kimi daxil olmuşdu. Həmin il ölkə həyatında əlamətdar hadisələrlə yadda qalmışdı. Ötən bir il müddətində (2002-ci ildə) ölkə iqtisadiyyatında sürətli inkişaf tempi, beynəlxalq aləmdə qazanılmış uğurlar, dünya dövlətləri arasında layiqli yer tutması və Avropa Birliyinin Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü təsdiqləyən bəyanat qəbul etməsi əlamətdar hadisələrdən olmuşdu. Hətta Avropa Birliyinin yaydığı bəyanata əsasən Dağlıq Qarabağda separatçı rejim tərəfindən keçirilən «Prezident seçkiləri»nə həsr olunmuş sənəddə bildirilmişdi ki, Avropa Birliyi həmin «seçkilər»i tanımır. Üstəlik də Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın

ərazisidir və həm də Avropa Birliyi «DQR» adlı qurumu müstəqil dövlət kimi tanımaq niyyətində də deyildir. Artıq beynəlxalq təşkilatların və ayrı-ayrı dövlətlərin münasibətlərindən məlum olur ki, nə beynəlxalq təşkilatlar, nə qonşular və nə də uzaq dövlətlər Dağlıq Qarabağı tərəf kimi deyil, yalnız Azərbaycanın ərazisi kimi tanıyırlar. Azərbaycan prezidentinin uğurlu və prinsiplial fəaliyyəti ölkənin iqtisadi inkişafında da mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdi.

2002-ci ildə Azərbaycanda Ümumi Daxili Məhsul ötən ilə nisbətən 10 faiz artmışdı. Sənaye istehsalı 2,1 faiz, kənd təsərrüfatı 4,1 faiz çoxalmışdı. Ölkədə əmək haqqı ötən illə müqayisədə 2002-ci ildə 39 faiz artmışdı. 1995-ci illə müqayisədə əhalinin real gəlirləri 3 dəfə yüksəlmişdi.¹²⁸

Qısaca olaraq göstərilənlərdən bir daha aydın olur ki, H.Əliyev müstəqil Azərbaycanın inkişafını təmin etmişdi. O, eyni zamanda dünyanın inkişaf etmiş dövlətlərinin Azərbaycanı nəinki tanımasını və hətta onunla hərtərəfli əlaqələr yaradılmasını təmin etmişdi. Artıq dünyanın yüzdən çox ölkəsi Azərbaycanı tanımış, onunla diplomatik əlaqələr yaratmış, respublikanın mərkəzində öz səfirliklərini açan dövlətlərin sayı gündən-günə artmışdı. Hazırda Azərbaycan bayrağı Avropa, Asiya, Afrika, Amerika qitəsi ölkələrində dalğalanır. Azərbaycan dövləti bu gün BMT, Avropa təhlükəsizlik və əməkdaşlıq təşkilatı, İslam konfransı təşkilatı, İqtisadi əməkdaşlıq təşkilatı üzvüdür. Bunlardan əlavə bir çox beynəlxalq və regional təşkilatlara da daxil olmuşdur. Bütün əldə edilmiş uğurlar Heydər Əliyevin əzmkar zəkasının, möcüzəli çoxsahəli fəaliyyətinin məntiqi nəticəsidir. Belə uğurlar şəraitində Azərbaycan xalqı böyük bir fərəhlə prezidentin anadan olmasının 80 illiyi yubileyinə hazırlaşır.

Çox-çox təəssüf ki, Azərbaycan xalqı öz sevimli prezidenti H.Əliyevin 80 illik yubileyini lazımi dərəcədə qeyd edə bilmədi, şadlanmadı. Onun xəstəliyi və vəfatı xalqın bütün arzusunu alt-üst etdi. Bununla da uzun illər respublikaya rəhbərlik etmiş görkəmli siyasətçi və dövlət xadimi, müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin yaradıcısı, türk dünyasının fəxri H.Əliyev dünyasını dəyişdi. O, özünün bütün mənəli həyatını Azərbaycan xalqının tərəqqisinə, xoşbəxt yaşamasına sərf etmişdi.

H.Əliyevin xalq qarşısındakı xidmətləri olduqca böyükdür. O, Respublikaya rəhbərliyi dövründə bəlkə də əsrlərdə görünməmiş işlər gördü. Ona görə də xalq onu heç vaxt unutmayacaq, H.Əliyev şəxsiyyəti qəlblərdə, söhbətlərdə, xatirələrdə daima yaşayacaqdır. Öz şüurlu ömrünü xalqına həsr edən H.Əliyev bütün ümdə keyfiyyətləri ilə əsl fətənpərvər azərbaycanlı kimi xalqına məxsusdur. Heydər Əliyev fenomeninin əsası da məhz onun xalqa inamında və xalqın da ona olan inamının vəhdətində idi. H.Əliyevin yarım əsrə qədər göstərdiyi titanik ictimai-siyasi yaradıcılıq fəaliyyəti də bu inamdan bəhrələnmiş və güc almışdır. H.Əliyev zəngin ictimai-siyasi fəaliyyət təcrübəsinə malik olan və beynəlxalq miqyasda nüfuzlu, dünya şöhrətli uzaqgörən, fitri isteda malik müdrik siyasətçi, titanik enerji ilə Azərbaycanın fasiləsiz olaraq tərəqqisinə təkan vermiş bir dövlət xadimi idi. O, eyni zamanda XX-XXI əsrlərin Azərbaycan övladı kimi mətinlik, fəvqəltəbii xüsusiyyətlərə malik bənzərsiz bir şəxsiyyət idi. Ona görə də təsadüfi deyildir ki, onun vəfatı ilə əlaqədar olaraq vidalaşma mərasimində iştirak etməyi özünə borc bilən və H.Əliyev şəxsiyyətinə böyük hörmət, ehtiram, məhəbbət əlaməti olaraq Bakıya gələn dövlət xadimləri çox olmuşdu.

Eyni zamanda Dünyanın müxtəlif ölkə rəhbərlərindən, tanınmış ictimai-siyasi və mədəniyyət xadimlərindən Azərbaycan prezidenti, cənab İlham Əliyevin ünvanına daxil olan teleqramların sayı da hədsiz dərəcədə çox olmuşdu. Uzun müddət respublika prezidentinin ünvanına gələn teleqramlar bir daha təsdiq etdi ki, H.Əliyev beynəlxalq arenada tanınan və böyük hörmət bəslənilən ali bir şəxsiyyət olmuşdur.

O, Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrdə həyata keçirdiyi müdrik siyasəti ilə Azərbaycanı siyasi blakadadan xilas etdi, Avropa Şurasına yol açdı, böyük dövlətlərlə yaxın dostluq əlaqələri yaratmağa nail oldu. H.Əliyevin xalq, Vətən qarşısında ən böyük xidmətlərdən biri də Azərbaycan dövlətini məhv olmaq, parçalanmaq təhlükəsindən xilas etmək və onun müstəqilliyini əbədi etməsi olmuşdur. Ona görə də xalqımızın tarixinə H.Əliyev Müstəqil Azərbaycan dövlətinin yaradıcısı, qurucusu kimi daxil olmuşdur. Deməli, ümumxalq məhəbbəti qazanmış H.Əliyev xalqımızın qəlbində özünün əbədi abidəsini, heykəlini yaratmışdır.

Ona görə də nə qədər ki, Azərbaycan var, deməli, H.Əliyev də var və o, ürəklərdə daima yaşayacaqdır.

H.Əliyevin vəfatı haqda məlumat alınan andan Prezident sarayının qabağı insan axınına və bütün küçələr gülə qorq oldu. Onunla vidalaşma mərasiminə toplaşan çoxsaylı kütlə göz yaşları içərisində əzəmətli, vüqarlı, dünya şöhrətli rəhbərləri H.Əliyevi son mənzilə yola saldılar. İnsan axını, adətən insanları dəhşətə gətirən sel axınına bənzəyirdi. Bu, xalqın ulu rəhbərinə olan hədsiz hörmətinin, məhəbbətinin ifadəsi idi.

Görkəmli tarixi şəxsiyyət və müasir dünyanın ən şöhrətli siyasi xadimi kimi Heydər Əliyevin çoxsahəli fəaliyyətini xüsusilə onun beynəlxalq əlaqələr üzrə çoxsaylı xarici səfərlərini, dünya ölkələrinin dövlət başçıları, siyasi və ictimai xadimlərlə görüşlərini və orada irəli sürülən fikir və ideyalarını yekunlaşdıracaq olsaq, onda aşağıdakı ümumi nəticələrə gəlmək olar:

Birincisi, Heydər Əliyev fəaliyyətinin məntiqi yekunu Müstəqil Azərbaycan Respublikasıdır. Heç təsadüfi deyildir ki, çox qədim dövrlərdən müstəqil dövlət quruculuğu ənənələri olan Azərbaycan Müstəqil Respublika kimi cəhəşümül şöhrəti məhz XX əsrin sonlarında, dövlət müstəqilliyi ikinci dəfə bərpa edildikdən sonra məhz Heydər Əliyevin rəhbərliyi nəticəsində əldə etmişdir. Bu əsasda yaranmış və böyük həqiqəti əks etdirən "Müstəqil Azərbaycan Respublikası - Heydər Əliyevin ən böyük, əzəmətli əsəridir" kəlamı doğru, mütləq və təkzibedilməzdir.

İkincisi, "Xalq - Heydər, Heydər xalq deməkdir" - zərb-məsələ çevrilmiş müdrik kəlamla xalqımız özünün Heydər Əliyev şəxsiyyətinə olan dərin inamını, mütəfəkkir sərkərdə kimi onun ideyalarına və fəaliyyətinə əbədi inamını və etimadını ifadə etmişdir. "Xalq - Heydər, Heydər - Xalq" müdrik kəlamı dünya xalqlarının həyatında bəlkə də nadir hadisələrdən olan xalq kütlələrinin öz dahi rəhbəri ilə sarsılmaz birliyinin, xalqın öz rəhbərinə dərin daxili inamının ölməz və əbədi ifadəsidir.

Üçüncüsü, onun dövlət quruculuğu fəaliyyətinin ən əsas yekunu bundan ibarətdir ki, Azərbaycan dövlətçiliyinin əsas

prinsipi siyasi idarəçilikdə həmişə xalqın tarixi milli - dövlətçilik ənənələrinə əsaslanmaq, xalqın milli mənafeyinə xidmət etmək zəruriyyətidir. Bu cəhətdən də Heydər Əliyevin dəfələrlə söylədiyi "Mən şüurlu ömrümün hamısını xalqıma xidmət etməyə həsr etmişəm" deməsi təkzibedilməz tarixi obyektiv həqiqətdir, doğru məntiqi nəticədir. Heydər Əliyevin həyata keçirməyə çalışdığı Azərbaycançılıq ideyaları da bu amilin ifadəsidir.

Dördüncüsü, dövlətlərarası münasibətlərin tənzimlənməsində Heydər Əliyevin rəhbər tutduğu və daim əsaslandığı vacib prinsiplər bunlar idi: dövlətlərarası münasibətlərdə bir-birinin ərazi bütövlüyünə daim hörmət etməli, siyasi münasibətlərdə biri-birinin daxili işlərinə qarışmamalı, biri-birinə qarşı qonşuluq münasibətlərinə əməl etməli, başqa ölkələrə qarşı ərazi iddialarından tam əl çəkməli, dinc qonşuluq münasibətlərində yanaşı yaşamaq və i.a.

Heydər Əliyev demişkən: "Heç bir ölkənin bir qarış torpağında gözümüz yoxdur, heç bir ölkəyə bir qarış da torpaq vermərik". BMT tərəfindən tanınan ərazilərin toxunulmazlığı təmin edilməlidir. Bu sahədə hər cür tarixi-millietnik ərazi iddiaları rədd edilməlidir.

Bütün bunlar Heydər Əliyevin öz müdrik siyasətini həyata keçirərkən rəhbər tutduğu və riayət etdiyi ən mühüm milli-mənəvi prinsiplər və dəyərlər idi.

Biz inanırıq ki, Heydər Əliyev siyasi məktəbinin davamçısı olan cənab İlham Əliyev də bu yolla gedəcək, ölkəmizin siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni inkişafında daha yüksək zirvələr fəth edəcəkdir.

H.Əliyev həyatı qədər sevdiyi Azərbaycan üçün daha özəmətlili planları yerinə yetirmək eşqi ilə yaşayırdı. Lakin amansız ölüm buna mane oldu. Ancaq Azərbaycan xalqı əmindir ki, Respublika prezidenti, cənab İ.Əliyevin rəhbərliyi altında H.Əliyevin hazırladığı bütün planlar yerinə yetiriləcəkdir. Prezident İ.Əliyev dəfələrlə öz çıxışlarında göstərmişdir ki, bundan sonra da H.Əliyev siyasəti davam etdiriləcək və respublikamız gündəngünə qüvvətlənən, inkişaf edən dövlətə çevriləcəkdir. H.Əliyev

siyasətini uğurla həyata keçirən respublika prezidenti İ.Əliyev xalqın dəstəyi şəraitində bu siyasəti uğurla davam etdirir.

İ.Əliyevin qısa müddət ərzində Fransaya, Rusiyaya, Ukraynaya, Qazaxıstan, Özbəkistan, İran, İtalya və s. dövlətlərə olan rəsmi səfərləri, onun yüksək səviyyədə qarşılınması, həmin dövlətlərin rəhbərləri ilə aparılan danışıqlar və müxtəlif sahələr üzrə bağlanan müqavilələr artıq Azərbaycan prezidentinin beynəlxalq arenada böyük nüfuz qazandığını və H.Əliyev siyasətini müdrikliklə davam etdirdiyini göstərir.

2004-cü il martın 19-da Bratislavada «Daha geniş Avropaya doğru: yeni gündəlik» mövzusunda beynəlxalq konfransda Azərbaycan Respublikasının prezidenti, cənab İ.Əliyev iştirak etmişdir. On dörd ölkənin dövlət və hökumət başçılarının iştirak etdikləri həmin toplantıda Avropanın gələcəyini təmin edəcək məsələlərin müzakirəsi olmuşdur. Konfransda «Avropanın Qara dəniz və Qafqaz qonşuluğu» məsələsinin müzakirəsində çıxış edən İ.Əliyev konfransın yüksək səviyyədə təşkilinə görə Slovakiya rəhbərliyinə təşəkkürünü bildirmiş və o, müstəqilliyin qazanılmasının ilk illərdən Azərbaycanın qarşılaşdığı çətinliklərdən, Ermənistanın təcavüzkar siyasətinin nəticəsi olaraq ərazimizin 20 faizinin işğal edilməsindən və bunun fəlakətli nəticələrindən danışmışdı. İ.Əliyev çıxışına davam edərək bildirmişdi ki, çox təəssüf ki, münaqişənin həlli ilə bağlı ATƏT-in Minsk qrupunun fəaliyyəti hələ də heç bir nəticə vermir. Ona görə də Avropa Birliyi və Avropa Şurası münaqişənin sülh yolu ilə həlli istiqamətində söylərini gücləndirməlidir. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, regionda sülhün və təhlükəsizliyin təmin olunması Avropanın da mənafehlərinə uyğundur.

İ.Əliyev çıxışında həmçinin təcavüzkar separatizmi pisləmək mövqeyini, torpaqlarımızın azad olunmasını tələb etdiyini və bu problemin beynəlxalq hüquq normaları əsasında həllinə tərəfdar olduğunu və s. məsələləri konfrans iştirakçılarına çatdırmışdı.

Respublika prezidentinin aydın, cəsarətli və birmənalı çıxışları Azərbaycan xalqını əmin edir ki, ölkənin müstəqillik yolunda uğurları ildən-ilə artacaq, iqtisadiyyatı güclənəcək, sosial problemlər öz həllini tapacaq, işğal olunmuş torpaqlar azad ediləcək, qaçqınlar və məcburi köçkünlər öz doğma ata-baba yurdlarına qayıdacaqlar.

Buna tam əmin olan H.Əliyev yeni 2001-ci il, yeni əsr və üçüncü minillik münasibətilə Azərbaycan xalqına etdiyi müraciətimdə demişdi: «İnanıram ki, Müstəqil Azərbaycan Respublikası XXI əsrdə həyatın bütün sahələrində geniş inkişaf edən, çiçəklənən bir ölkə kimi böyük uğurlar qazanacaqdır».

Dünyanın tarixi perspektivini görməyi bacaran ən istedadlı, ən nüfuzlu, ən böyük siyasi və dünya şöhrətli dövlət xadimlərindən biri olan H.Əliyevin söylədiyi fikir şübhəsiz, gerçəklilyə çevriləcəkdir.

Heydər Əliyevin memarı olduğu suveren Azərbaycan Respublikası, ümummillî liderimizin müdrik siyasətinin İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilməsi nəticəsində daha da inkişaf edəcək və möhkəmlənəcəkdir.

DÜNYA ŞÖHRƏTLİ DÖVLƏT XADİMİ

HEYDƏR ƏLİYEVİN

ECAZKAR, TƏKRAROLUNMAZ

ZƏNGİN ƏMƏK FƏALİYYƏTİNİN

BƏZİ MƏQAMLARINI ƏKS ETDİRƏN

FOTO ŞƏKİLLƏR.

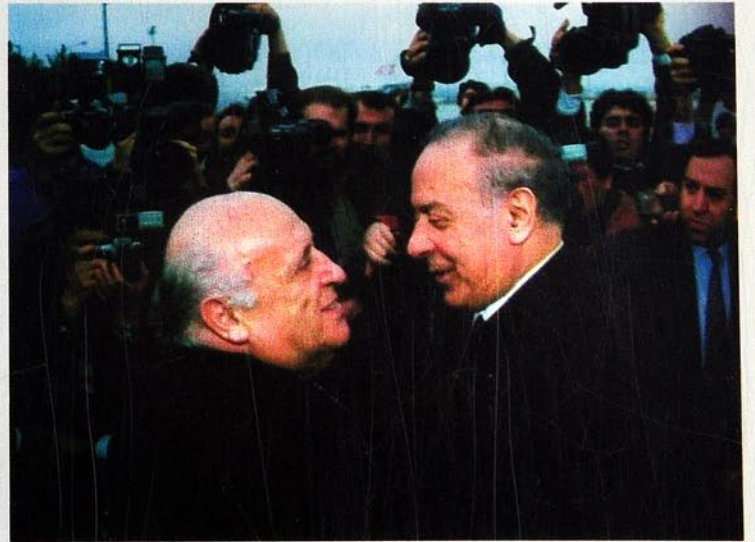

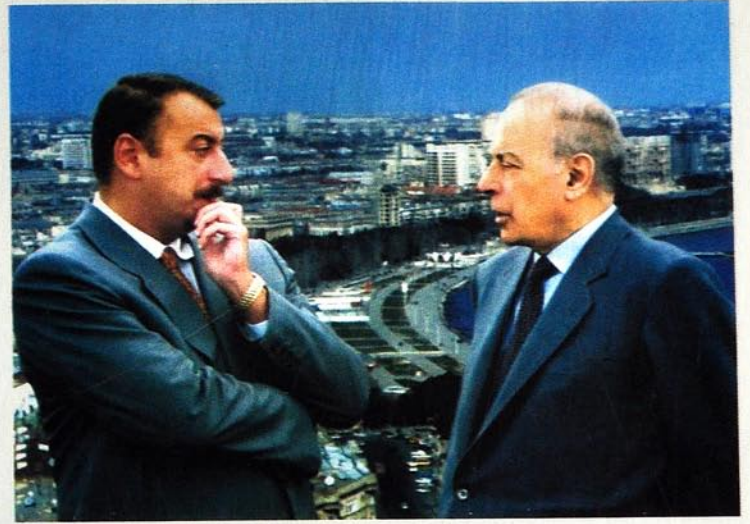

1. Cəmil Quliyev. Tarix: Düşüncələr, Mülahizələr, Qeydlər... (1953-2005). Bakı, 2004, səh. 738.
2. «Azərbaycan» qəz., 18 yanvar 2004.
3. «Azərbaycan» qəz., 30 dekabr 2000.
4. «Kommunist» qəz., 2 oktyabr 1970.
5. Yənə orada, 16 oktyabr 1974.
6. Yənə orada, 15 oktyabr 1976.
7. Yənə orada.
8. Azərbaycan SSR-in və Azərbaycan KP-nın 60 illiyi. Azərneşr, 1980 səh. 17.
9. «Kommunist» qəz., 29 fevral 1980.
10. Yənə orada, 25 sentyabr 1971.
11. Yənə orada, 15 dekabr 1971.
12. Yənə orada, 9 dekabr 1972.
13. Yənə orada, 26, 28 dekabr 1972.
14. Yənə orada, 3 yanvar 1973.
15. Yənə orada, 10 fevral 1974.
16. Yənə orada, 2, 22, 23, 26, 28, 29 sentyabr, 3, 5, 6, 7 oktyabr 1973.
17. Yənə orada, 14 dekabr 1973.
18. Yənə orada, 9 avqust 1974.
19. Yənə orada, 17 sentyabr 1974.
20. Yənə orada, 16 oktyabr 1974.
21. Yənə orada, 24 iyun 1976.
22. Yənə orada, 15 oktyabr 1976.
23. Yənə orada, 23 sentyabr 1978.
24. Yənə orada, 29 oktyabr 1980.
25. Yənə orada, 25 fevral 1981.
26. Yənə orada, 23 oktyabr 1981.
27. Yənə orada, 27 oktyabr 1981.
28. Yənə orada, 30 oktyabr 1981.
29. «Azərbaycan» qəz., 18 yanvar 2004.

30. «Azərbaycan kommunisti» jur. №12, dekabr 1981, səh. 67.
31. «Kommunist» qəz., 6 iyul, 1971.
32. C.Quliyev. göstərilən əsər, səh. 341.
33. Yenə orada,
34. «Kommunist» qəz. 14 iyun 1981.
35. Azərbaycan SSR-in və Azərbaycan KP-nin 60 illiyi. Azərbaycanş, 1980 səh. 17.
36. Qətiyyətin təntənəsi (Sənədli xronika), Bakı, 1995, səh. 9.
37. Viktor Andrianov, Hüseynbala Mirəfəmov. «Sən bütün Sovet İttifaqına lazımsan, Heydər!». «İqtisadiyyat» qəz. 4-10 fevral 2005.
38. «Azərbaycan» qəz., 2 oktyabr 1998.
39. Viktor Andrianov, Hüseynbala Mirəfəmov. «Sən bütün Sovet İttifaqına lazımsan, Heydər!». «İqtisadiyyat» qəz. 4-10 fevral 2005.
40. Qətiyyətin təntənəsi (Sənədli xronika), Bakı, 1995, səh. 9.
41. Yenə orada, səh. 10.
42. Yenə orada, səh. 18.
43. Yenə orada.
44. Yenə orada.
45. Naxçıvan Muxtar Respublikası, Bakı, 2001, səh. 101-102.
46. «Şərq qapısı» qəz., 11 oktyabr 1991.
47. Yenə orada, 4 sentyabr 1991.
48. Yenə orada.
49. Yenə orada, 19 sentyabr 1991.
50. Yenə orada, 22 oktyabr 1991.
51. Yenə orada, 29 oktyabr 1991.
52. Yenə orada, 6 dekabr 1991.
53. Qətiyyətin təntənəsi (Sənədli xronika), Bakı, 1995, səh. 274.
54. Yenə orada, səh. 312.
55. Yenə orada.
56. Yenə orada, səh. 334.
57. Yenə orada, səh. 367, 395.

58. Musayev Talib. Ermənistan türklərinin odisseyası. 1948-1953-cü illərin köçü. «Xalq» qəz., 3 iyul 1997.
59. M.Səttarov., M.Cəlilov. Vətənpərvərlik ümummilli xilas vəsi-təsidir. «Xalq» qəz., 22 aprel 1994.
60. Qətiyyətin təntənəsi (Sənədli xronika), Bakı, 1995, səh. 414.
61. Yenə orada, səh. 424.
62. «Azərbaycan» qəz., 6 iyul 1993.
63. T.Yəhyayev. Hakimiyyəti istəyirdilər. Lakin xalqa yenidən xəyanət etdilər. «Azərbaycan» qəz., 21 avqust 1993.
64. Yenə orada, 20 noyabr 1993.
65. «Azərbaycan» qəz., 9 sentyabr 1993.
66. «Xalq» qəz., 15 sentyabr 1993.
67. Yenə orada.
68. «Azərbaycan» qəz., 23 sentyabr 1993.
69. Yenə orada, 21 sentyabr 1993.
70. Yenə orada, 23 sentyabr 1993.
71. Xalqın birliyi və həmrəyliyi dövlətçiliyimizi daha da möhkəmlətməyin həlledici amilidir. 1996-cı il aprelin 6-da Ümumxalq nümayəndələri toplantısında Azərbaycan prezidenti H.Əliyevin nitqi. «Azərbaycan» qəz., № 68, 1996.
72. Yenə orada, 19 noyabr 1993.
73. Yenə orada.
74. «Azərbaycan» qəz., 22 dekabr 1993.
75. Yenə orada.
76. Yenə orada, 23 dekabr 1993.
77. Yenə orada, 25 dekabr 1993.
78. Yenə orada.
79. Yenə orada, 16 dekabr 1993.
80. İ.Q.Çavçavadze. Armənskie uçenie i vopiohie kamni. Tiflis, 1902, səh. 43.
81. Yenə orada.
82. «Azərbaycan» qəz., 16 dekabr 1993.
83. «Ayna» qəz., 1 dekabr 1993.
84. Qətiyyətin təntənəsi (Sənədli xronika), səh. 592.

85. Yenə orada, səh. 595.
86. Yenə orada, səh. 607.
87. Yenə orada.
88. Yenə orada, səh. 615.
89. Yenə orada, səh. 638-639.
90. Alıcan Abbasov. Milli iqtisadiyyat və müştərək müəssisələr. «İqtisadiyyat» qəz., 4-11 iyun 2000.
91. «Azərbaycan» qəz., 30 dekabr 2000.
92. Yaqubov S.M., Sadıqov M.M., Əliyev Ə.İ. 1990-2000-ci illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatı: inkişaf meyli, strategiyası və problemləri, Bakı, 2001, səh. 23.
93. Yenə orada, səh. 75.
94. Yenə orada, səh. 76-77.
95. Qətiyyətin təntənəsi (Sənədli xronika), səh. 667-668.
96. Yenə orada, səh. 693.
97. Yenə orada, səh. 778.
98. «Millət» qəz., 30 dekabr 1995.
99. Tomas Yanq. Əməkdaşlıq üçün hər cür imkan var. «Azərbaycan» qəz., 17 iyun 1995.
100. Amerika Ermənistanından səxavətini əsirgəmir. «Avrasiya» qəz., 15 oktyabr 1996.
101. Z.Bjezinski. Milli birlik müstəqilliyi qorumaq üçün çox vacibdir. «Panorama» qəz., 16 mart 1996.
102. H.Rəhimovlu. Azərbaycana Ermənistanın təcavüzü – təkzi-bedilməz faktlar. «Xalq» qəz., 19 noyabr 1996.
103. B.Arveladze. Qardaşlığımızı ləkələməyək. «Respublika» qəz., 24 aprel 1996.
104. H.Rəhimovlu. Azərbaycana Ermənistanın təcavüzü – təkzi-bedilməz faktlar. «Xalq» qəz., 19 noyabr 1996.
105. Erməni diasporunda parçalanma. «Millət» qəz., 6 yanvar 1996.
106. Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün, haqq işinin dünya miqyasında dəstəklənməsi yolunda uğurlu addım, diplomatiyamızın mühüm nailiyyəti. «Xalq» qəz., 10 dekabr 1996.

107. C.Quliyev. göstərilən əsər, səh. 611-612.
108. Azərbaycan prezidenti H.Əliyevin Fransada akkreditə olunmuş xarici jurnalistlərlə görüşü. «Azərbaycan» qəz., 23 yanvar 1997.
109. «Azərbaycan» qəz., 1 iyul 1997.
110. «Azərbaycan müəllimi» qəz., 1 iyul 1997.
111. «Azərbaycan» qəz., 2 dekabr 1999.
112. Yenə orada, 20 aprel 1999.
113. Yenə orada, 2 may 1999.
114. Yenə orada, 9 may 1999.
115. Yenə orada, 18 yanvar 2004.
116. Yenə orada, 2 dekabr 1999.
117. Yenə orada, 19 yanvar 2000.
118. Yenə orada, 31 dekabr 2002.
119. Yenə orada.
120. T.Köçərli. «Qarabağ» əsəri, Bakı, 2002, səh. 21.
121. Yenə orada, səh. 25.
122. «Azərbaycan» qəz., 31 dekabr 2002.
123. Yenə orada, 29 sentyabr 2001.
124. «Xalq» qəz., 23 iyun 2001.
125. «Ekspress» qəz. 18 oktyabr 2001.
126. «Azərbaycan» qəz., 31 dekabr 2002.
127. Yenə orada. 26 noyabr 2002.
128. Yenə orada. 31 dekabr 2002.

MÜNDƏRİCAT

«YARADILAN QALIR, YARADAN ƏBƏDİ YA- ŞAYIR».....	5
HEYDƏR ƏLİYEV FENOMENİNİN BƏRQƏRAR- LAŞMASI	10
HEYDƏR ƏLİYEV GÖRKƏMLİ SİYASİ XADİM, AZƏRBAYCAN XALQININ BƏŞƏRİYYƏTƏ BƏXŞ ETDİYİ ƏN BÖYÜK ŞƏXSİYYƏTDİR.....	77
HEYDƏR ƏLİYEV MÜSTƏQİL AZƏRBAYCAN DÖVLƏTİNİN MEMARI, ƏBƏDİ ÜMUMMİLLİ LİDERİMİZDİR.....	101

ƏSGƏR İBRAHİM oğlu ABDULLAYEV

tarix elmləri namizədi, dosent,
respublikanın əməkdar müəllimi

**DÜNYA ŞÖHRƏTLİ DÖVLƏT XADİMİ
HEYDƏR ƏLİYEV**

Nəşriyyatın müdiri: Nəriman Dünyamalıyev
Redaktor: Kamil Hüseynov
Korrektor: Vaqif Kişiyev
Kompüter dizaynı: Tural Səfiyev

*Çapa imzalanıb 10.05.2005. Kağız formatı 60x84 1/16.
Həcmi 15,5 ç.v. Sayı 500. Sifariş 94.*

*"İqtisad Universiteti" nəşriyyatı.
AZ 1001, Bakı, İstiqlaliyyət küçəsi, 6*

AR $\frac{2005}{1390}$